

ALBRECHT THAER ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA ORVOSKÉNT ÉS MEZŐGAZDAKÉNT

Thaer műveiből és irodalmi hagyatékából összeállította:

WILHELM KÖRTE

A magyar kiadást sajtó alá rendezte:

DR. KÁDÁR IMRE

**Magyar Tudományos Akadémia
Talajtani és Agrokémiai Kutatóintézete
Budapest, 2007.**

A fordítás alapjául szolgáló eredeti mű:

Albrecht Thaer: Sein Leben und Wirken, als Arzt und Landwirth. Aus Thaer's Werken und literarischem Nachlasse, dargestellt von Wilhelm Körte, 1839.

Mit dem Bildnisse Thaers's

Az 1839. évi kiadás faksimile utánnomása:

**Herausgegeben von Direktor der Albrecht-Thaer-Gesellschaft
3. Hannover, Johanssenstrasse 10. 1975.**

Fordította: Dr. Thamm Frigyesné

Fordítást ellenőrizte: Dr. Kádár Imre és Dr. Sarkadi János

Technikai szerkesztő: Ragályi Péter

ISBN: 978-963-87616-2-0

Dr. Kádár Imre

Magyar Tudományos Akadémia

Talajtani és Agrokémiai Kutatóintézete

Minden jog fenntartva

Megjelent 200 példányban

Készült:

A. Haer

geb. zu Celle, am 14ten Mai 1752.
gest. zu Möglin, am 26sten October 1828.

Albrecht Thaer

Sein Leben und Wirken, als Arzt und
Landwirth.

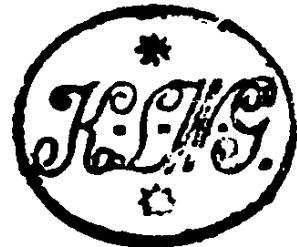
Aus Thaer's Werken und literarischem Nachlasse

dargestellt

von

Wilhelm Körte

Mit dem Bildnisse Thaer's.

Herausgegeben vom Direktor der Albrecht-Thaer-Gesellschaft
3 Hannover, Johannsenstraße 10

Tartalom

A kiadó előszava	6
A szerző előszava	9
Időrendi áttekintés	10
Bevezetés	12
„Életrajzom és vallomások Philippine számára” c. életrajz	14
Celle (az „Életrajzom és vallomások” folytatása)	25
Thaer további élete	33
Mezőgazdasági tevékenysége.....	44
Poroszország. Möglin.	79
Az Intézet.....	105
Állami szolgálatban.....	114
Emlékünnep (Jubileum)	133
Thaer emlékműve	136
Thaer külső megjelenése és jelleme	137

Függelék

I. A Möglini Királyi Mezőgazdasági Akadémia célja, szervezete és alapszabálya.	142
II. Thaernek különféle akadémiákba, intézetekbe, társaságokba és egyesületekbe történő felvételének időrendi áttekintése.	152
III. Albrecht D. Thaer írásai	153

Melléletek

Könyvismertetések	155
Az MTA TAKI kutatóinak kiadványai.....	182

Köszönetnyilvánítás:

A mű megjelenéséhez támogatást nyújtottak:

- 1, „A növény táplálás alapelveinek és módszereinek kidolgozása” című OTKA pályázat. Nyilvántartási szám: 049042
- 2, „Természetvédelmi gyepek talajainak tápanyagtartalom változása a juhlegeltetés különböző tartástechnológiai típusainak hatására.” című KPI pályázat. Nyilvántartási szám: ALAP1-00101/2004
- 3, „Korszerű talajsavanyúság meghatározási módszer kifejlesztése a hatékonyabb talajjavítás céljából” című GVOP pályázat. Száma: 3.1.1.-2004-05-0286/3.0
- 4, „A könnyen oldható elem tartalom figyelembevétele a talajszennyezettségi határértékrendszer alkalmazásában” című OTKA pályázat. Nyilvántartási szám: K68665

ELŐSZÓ

Albrecht Daniel Thaer (1752-1828) életrajzát leányának sógora (férjének testvére) Wilhelm Körte írta meg 11 évvel halála után 1839-ben. Jelen fordítás az 1975-ben megjelent reprint kiadás alapján készült, mely számos levelezést, mellékletet is tartalmaz. Fordítás, ill. magyar nyelvű kiadás kapcsán csak a hazai olvasó számára is követhető és tudománytörténeti szempontból érdemi részek hű visszaadására törekedtünk. Így pl. a függelékből csak Thaer különféle akadémiákba, egyesületekbe történt felvétele időrendjét adjuk meg.

A szöveghű fordítást dr. Thamm Frigyesné végezte. A fordítást dr. Sarkadi János és a szerkesztő ellenőrizte. A mai olvasó számára esetenként nehézkesnek tűnő régies mondatfűzésén, a „leg”-eken (gyakori felsőfok) stb. nem változtattunk, meghagyva az eredeti stílus hangulatát. Szem előtt kell tartani, hogy amikor az életrajz írója Körte úr a „jelenről” vagy az „újabb időkről” beszél, viszonyítási alap az írás ideje 1837.

Nem volt célunk a ma használatos mértékegységekre való átszámítás, hiszen a szerző kevés számszerű adatot közöl, melyek inkább az összehasonlítást szolgálják. Nem is tudni biztosan, hogy pl. milyen holdról van szó? Az 1600 négyszögöles osztrák hold = 1.69 bajor = 2.25 porosz hold. Amennyiben tehát porosz holdban van (feltehetően) megadva a terület, az 0.26 ha-t képviselhet. A coll vagy hüvelyk 2.6 cm, 12 hüvelyk = 1 láb = 31 cm. A súlymértékek megítélése: 1 centner = 100 font = 56 kg = 1.1 véka = 61.5 liter. Az olvasó vállalkozhat termésbecslésre vagy a szántásmélység megítélésére egyszerű átszámítással.

Thaer nevével az általa kidolgozott humuszelmélet kapcsolódik össze. Szerinte a növények legfontosabb tápláléka a humusz és a víz. A szerves anyagoknak/sóknak közvetett hatása van, amennyiben a humusz ill. a talajba került szervesanyagok bomlását gyorsítják. A humuszban gazdag talaj termékeny. A talajtermékenység megőrzése szerves trágyázással és az ugarba vetett olyan növény természetbe vonásával oldható meg, mely több szervesanyagot hagy vissza a talajban (herefélék), mint amennyit elvon. Az ugar önmagában nem képes megőrizni vagy növelni a talaj termékenységét.

Az uralkodó háromnyomásos (homokokon kétnyomásos) gazdálkodás helyett vetésforgót és istállózó állattartást ajánlott. Az ugaron főként herét javasolt takarmánytermesztési és trágyázási céllal. A nyomáskényszer, az ugaron való közösségi legeltetési és jószágáthajtási jog (Flurzwang, Hut, Triftrecht), tehát a feudális jogi keretek akadályozták az új eljárások bevezetését, a földtulajdon egyéni szabad használatát. Thaer az elmaradott agrárviszonyok átalakításáért küzdött, tevékenyen is előmozdítva az agrár-reformok megszületését, melyek lényeges részét képezték a polgári átalakulásnak Németországban. Szerinte a racionális mezőgazdaság csak szabad gazdákkal valósulhat meg, kötöttségekkel és robotmunkával (poroszutas fejlődés) semmiképpen.

Thaer új növényeket és agrotechnikai eljárásokat mint a szántás, vetés, trágyázás és új eszközöket próbált ki, ill. hasznosított meg. Új állatfajtákkal, tartási és

takarmányozási módszerekkel kísérletezett. Nevéhez fűződik a szénaegyenérték bevezetése. Pontos könyvelést, nyilvántartást vezetett és üzemgazdasági számításokat végzett. Mint gyakorló agronómus, állattenyésztő és üzemgazdász hangsúlyozta a talaj-növény-állat rendszer egységét az üzemben. Átfogó irodalmi munkássága nyomán a mezőgazdasági ismeretanyag a tudományok közé került, melyet Thaer a Berliini Egyetemen adott elő, kivívta ezzel az agrártudomány megalapítója címet.

A szabadföldi kísérletezés előfutárának is tekintjük, ok-okozati összefüggéseket próbált megállapítani a spekulatív uralkodó teóriák helyett. Természetesen nem a mai értelemben vett kísérletekről volt szó, hiszen az ismétlés, randomizáció, biometriai értékelés stb. módszerei kidolgozásához újabb évszázadra volt szükség. Elsőként vetette fel az államilag fenntartandó szabadföldi kísérletügy és kutatás fontosságát. „Ilyen kísérletek nagy számban való beállítása az egyes ember erejét meghaladja, ezért az állam dolga lenne felnőtt férfiakat olyan helyzetbe hozni, hogy idejüket és tehetségüket teljesen a természet kutatásának szentelhessék, ezzel a mezőgazdaság és az általános jólét javát szolgálják.”

Felismerte az oktatás fontosságát és az új eredmények elterjesztésének jelentőségét. Létrehozta Cellében Első Mezőgazdasági Tanintézetét 1802-ben. Ezt követően egy sor hasonló tanintézet ill. kísérleti állomás alakul Németországban: 1803 Weihenstephan, 1804 Berlin, 1809 Möglin, 1818 Hohenheim, 1826 Jena, 1829 Tharandt, 1831 Darmstadt, 1842 Regenwalde, 1847 Bonn, 1851 Weende (Göttingen) 1858 Waldan (Königsberg). Számos mezőgazdasági egyesület jön létre ezzel egyidőben. Mindez jelentős lökést adott a mezőgazdaság fejlődésének.

Szűken vett ismeretelméleti szempontból Thaert a régi elvek követőjének tekintjük, mert nem ismerte fel az ásványi elméletet. Azonban a francia De Saussure 1804-ben megjelent „A növények kémiai kutatása” c. munkája csak szűk körben vált ismertté. Saussure igazolta a légköri CO₂ asszimilációját és az O₂ növények általi termelését fény jelenlétében. A növények C-forrása a légkör, nem a humusz. A hamuelemek forrása a talaj, melyek a humuszban is megtalálhatók. A növényi fejlődést a N és a hamuelemek jelenléte szabályozza.

Thaer 1814-ben lefordítja, jegyzetekkel ellátja és kiadja az angol Davy (1813) „Az agrokémia elemei” c. könyvét, mely az utolsó nagy összefoglaló mű a régi szemlélet talaján. Davy szintén a gyökéren keresztüli szénfelvételt hirdette nagy tekintéllyel. Az olajat pl. fontos trágyaszernek tekinti, mert sok szenet és hidrogént tartalmaz. Thaer nem végzett élettani, alapkutatás jellegű kísérleteket. Gyakorlati orientáltsága nyomán Davy (1813) nagyhatású áttekintő művéhez kötődött, mely ugyan a hibás nézetet vallotta, de egyéb tekintetben a racionalitás talaján állott.

Liebig (1840) a további évtizedek adatait szintetizálva kidolgozza ásványi elméletét és ellentétes álláspontot képvisel Thaerhez képest. Szerinte a humusz érdemben nem befolyásolja a növény életét és a talaj termékenységét, csupán C-forrásul szolgál. Ma azt valljuk, hogy a humusz talajaink valamennyi funkciója tekintetében (víz- és tápanyaggazdálkodás, talajélet, környezeti érzékenység stb.)

érdemi tényező. A humuszelmélet (Thaer) és az ásványi elmélet (Liebig) valójában sok tekintetben nem kizárja, hanem kiegészíti egymást.

A könyv nemcsak vagy nem csupán Thaer küzdelmes életét tárja elénk, hanem azt a küzdelmes kort is. Forradalom, gyökeres átalakulás kezdődik Európa mezőgazdaságában, az ugar és a robotmunka elhagyásával kezdetét veszi a racionális vetésforgós istállózó gazdálkodás. Ez a valóságos polgári forradalmak kora is. Thaer mint gyakorló orvos, agronómus/növénytermesztő, állattenyésztő és közgazda már akkor meglátta a talaj-növény-állat-ember egységét. Mindezen szakterületek elméletét összekapcsolta gyakorlatával. Thaer munkáira hivatkozik az ökonómus, hisz elsőként végzett átfogóan üzemtani számításokat. Takarmányozást is igyekezett racionálissá/ésszerűbbé tenni az általa bevezetett „széna-egyenérték” forgalmával, gépeket szerkesztett, új technológiákat vezetett be.

Az olvasó számára magyar nyelven Thaer munkáiból egy fejezet érhető el, a Trágyázástan, mely jól tükrözi e nagyhatású személyiség nézeteit és céljait. Thaer, A. (1809-1821): Az ésszerű mezőgazdaság alapjai. IV. rész. Első fejezet. A trágyázástan. Szerkesztette és kiadja Dr. Kádár Imre. MTA TAKI. Budapest, 1996.

A Thaer életrajz magyar kiadása segít e nagyhatású egyéniség, gondolkodó tudománytörténeti szerepének méltóbb megítélésében.

Budapest, 2007. október

Dr. Kádár Imre
szerkesztő

A SZERZŐ ELŐSZAVA

Karolina Körte, szül. Thaer professzor asszony részére, aki Lüdersdorfbán és Biesdorfbán lakik ill. gazdálkodik

Ez a könyv, drága nővérem (sógornóm) a létét a te azon fájdalmas vágyadnak köszönheti, hogy Édesapád életrajza megjelenjen. Hiszen Édesapád nemcsak mint lányárol viselt gondot, hanem szorgalmas tanítványaként a lábainál is ültél.

Amint többször is mondtam Neked, csak te magad lennél képes arra, hogy erről a halhatatlan férfiről hű képet fessél, mert miután bőségesen el voltál látva mindennel ami szükséges hozzá, teljesen az ő szelleme szerint éltél és oly sokat munkálkodtál az ő szakmájában te magad is. Természetesen engednem kellett kérésednek, amikor arra hivatkoztál, hogy egy ilyen sok munkát igénylő háztartásban és gazdaságban családanya vagy. Sajnos a hozzád legközelebb állóktól sem lehetett ezt a munkát elvárni, mivel ők is sokoldalú más irányú tevékenységük miatt túlzottan igénybe voltak véve.

Ekkor így gondoltad: az életrajzot írom én azt meg, hiszen én meg tudom írni. De én nem vagyok gazdálkodó, nem vagyok szakmabeli! Te csak mosolyogtál: „Olvasd el Apám munkáit – mondtad – és azok világossá fogják tenni számodra az utat, amelyen menned kell. A Mester és nagyszerű törekvései iránti szereteted pompásabban fognak ellátni életének és munkálkodásának szemléletével, mint ahogy a földművelés gyakorlata maga erre képessé tehetne.”

Ezek a szavak felbátorítottak. Tudd meg, drága nővérem, hogy ezekkel a szavakkal olyan gondolatot fejeztél ki, amit már az ókori M.T. Cicero „Ad Brutum, de oratore” (I.16.) c. művében megtalálhatunk, noha ezt Te biztosan nem olvastad. Amikor aztán drága testvéreidet, Wilhelminát és Albrechtet is megnyerted tervedhez úgy, hogy ők valamennyi rendelkezésükre álló életrajzi anyagot szóban és írásban közöltek velem, sőt Albrechtünk megengedte nekem, hogy a neki örököül hagyott atyai irodalmi hagyatékot korlátlanul felhasználhassam, ekkor elhatároztam, hogy kívánságodnak minden erőm megfeszítésével, minden állhatatosságommal, minden a mi halhatatlanunk iránti tisztelettemmel és szeretetemmel eleget fogok tenni.

Valóban én írtam meg ezt a könyvet, legyen ismert a világ előtt. Te pedig fogadjad valamennyi olvasó köszönetét, akiknek ez a könyv szórakozást, hasznot és talán némi felvilágosítást is ad.

Halberstadt, 1839. júliusában

Wilhelm Körte

IDŐRENDI ÁTTEKINTÉS

Hannover

1752. Celle. Születés. Gyermekkor.
1769. Göttingen. Orvostanhallgató. (Tanárok és barátok: Schröder, Baldinger, Leisewitz).
1774. Die Erziehung des Menschengeschlechts. Fragment. Herausgegeben von Lessing (Az emberiség nevelése. Töredék. Kiadta: Lessing)
De actione systematis nervosi in febribus. Dissert. inaug.Göttingen.
Celle. Gyakorló orvos. Virágtermesztés.
1776. Utazás Berlinbe Leisewitz-cel.
1778. Városi és fegyházorvos.
1780. Udvari orvos. Kertészkedés.
1786. Házasságkötés.
1787. Szántóföldek művelése.
1796. Az angol király, egyben hannoveri választófejedelem orvosa.
1798. Einleitung zur Kenntniss der Englischen Landwirthschaft. 1. Band.
(Bevezetés az angol mezőgazdaság ismeretébe. 1. kötet. A 2. és 3. kötet 1804-ig készült el.)
1798. Utazás Holsteinbe és Mecklenburgba. (v. Bülow)
1799. Utazás Mark-ba (Észak-Németország).(von Friedland v. Itzenplitz úrnő)
Annalen der Niedersächsischen Landwirtschaft. 1. Bd. (Alsószász-országi Mezőgazdasági Évkönyvek. 1.kötet. A 2-6. évfolyam 1804-ig jelent meg.)
1800. Bergen, Anleitung zur Viehzucht . (Bergen: Útmutató az állat-tenyésztéshez. Megjegyzésekkel, helyreigazításokkal és kiegészítésekkel. Berlin.)
1801. Második utazás Mark-ba.
1802. Mezőgazdasági Tanintézet Cellében. (Einhof)
1803. Abbildung und Beschreibung der nützlichsten Ackergerätschaften. 1. Heft. Hannover. (A leghasznosabb földművelő eszközök ábrázolása és leírása. 1. füzet. A 2. és 3. füzet. 1806-ig készült el.)
1804. B. Bell's Versuche über den Ackerbau. Übersicht und mit erläuternden Zusätzen. 1. Theil. Berlin. (B. Bell szántóföldi kísérletei. Áttekintéssel és magyarázó kiegészítésekkel. 1. rész. Berlin).
Rhapsodische Bemerkungen zu Bell's Abhandlung (Megjegyzések Bell értekezéséhez).
Utazás Berlinbe (báró Karl v. Hardenberg).
Porosz királyi titkos hadügyi tanácsos.
Möglin megvásárlása.
Átköltözés Poroszországba.

Poroszország

1804. Möglin. A birtok művelése.
1805. Vermischte landwirthschaftliche Schriften (Különféle mezőgazdasági írások. 3 kötet 1806-ig) Annalen des Ackerbaus. 1. Jahrgang. (A földművelés évkönyvei. 1. évf. 6 évf. 1810-ig)
1806. Mezőgazdasági Tanintézet Möglinben. Háborús szorongatások.
1807. Landwirthschaftliche Jahrgeschichte Niedersachsens. Hannover (Alsó Szászország egy évi mezőgazdasági története. Hannover.)

1808. Mezőgazdák Társasága Möglinben.
1809. Állami szolgálat.
1810. Grundsätze der rationellen Landwirthschaft. 1. Band. Berlin. (A racionális mezőgazdálkodás alapelvei. 1. kötet. 4 kötet 1812-ig). Az állami számviteltan rendkívüli tanára a Berliini Egyetemen.
1811. Juhtenyésztés és gyapjútermelés. Handbuch für die feinwollige Schaafzucht. Berlin. (A finomgyapjas juhtenyésztés kézikönyve, Berlin.); Annalen der Fortschritte der Landwirthschaft. 1. Bd. (Évkönyvek a mezőgazdaság fejlődéséről. 1. kötet. 4 kötet 1812-ig)
1812. Über grosse und kleine Wirthschaften und Werthschätzung des Bodens. Berlin. (Nagy és kis gazdaságokról és a talaj értékbecsléséről.)
1813. A köztulajdonban lévő talajok megosztásának rendszeréről szóló tervezet. Versuch einer Ausmittelung des Reinertrags der Grundstücke. Berlin (A szántóföldek tiszta hozama megbecsülésének kísérlete. Berlin.)
1815. Leitfaden zur allgemeinen landwirthschaftlichen Gewerbslehre. Berlin. (Az általános mezőgazdasági szakoktatás vezérfonala. Berlin.)
Geschichte meiner Wirthschaft. Berlin (Gazdaságom története. Berlin)
Entwurf einer Instruction, nach welcher die Abschätzungsprincipien bestimmt werden sollen (Azon előírás vázlatára, melynek alapján a talajbecslés alapelveit meg kellene határozni.)
1816. A királyi törzs-juhtenyésztés főfelügyelője. Berliini Gyapjúnemesítő Egyesület.
1817. A Vörös Sas-Rend III. oszt. lovagja.
Möglin'sche Annalen. I. Bd. (Möglini évkönyvek. 1. kötet. 12 kötet és 1 pótkötet 1823-ig.)
1819. Titkos kormányfőtanácsos.
Hivatalos utazás Kelet-Poroszországba.
1823. Gyapjútermelők konventje (gyűlése) Lipcsében.
1824. Doktorátusának 50-éves jubileuma.
A Szász királyi és Bajor királyi Polgári Érdemrend, a Würtembergi Koronarend és a Hannoveri Királyi „Guelphen –Rend” lovagja.
Utazás gyógyfürdőzés céljából Obersalzbrunnba.
1825. Über Wolle und Schaafzucht von Vicomte Perault de Jotemps, Fabry und Girod, übersetzt und bearbeitet (Vicomte Perault de Jotemps, Fabry és Girod gyapjúról és juhtenyésztéséről szóló művét lefordította és átdolgozta.)
Lüdersdorf és Biesdorf lovagi birtokok megvétele.
1827. Betegség.
1828. Elhalálozás. Emlékmű. Albrecht Thaer jellemzése.

BEVEZETÉS

A földművelés, vagyis annak a művészete, hogy a talajt az emberiség számára használhatóvá tegyék, az első lépcső, ami az emberi nem civilizáltságához vezet. A földművelés a családokat egyetlen cél érdekében egyesíti, és így alapját képezi az államnak, mivel a belső körülmények között biztosítja a szükséges dolgokat, az egészséget, az erőt és a jólétet, és ugyanakkor biztosítja a külső támadásokkal szemben az ellenálló-képességet. A földművelés az embereket az egyetértésben és szeretetben végbemenő közösségi élet keretein belül erőssé teszi. Az első áldozat, melyet az Istent kereső ember az Úrnak tetsző módon hozott, a jámbor földműves áldozata volt.

Azáltal, hogy a talajművelés az állattenyésztéssel egyesül, a mezőgazdaság nemcsak a növekvő népesség élelmezését tudja fokozni, hanem a manufaktúrák, gyárak és a kereskedelem számára is számos nyersanyagot tud előállítani, miáltal a mezőgazdaság a társadalom megingathatatlan, valódi alapjává válik, aminek az emberiség a teljes kibontakozáshoz szükséges tényezőket is köszönheti. Ezenkívül melyik művészet jutalmazza meg tanítványait örvendetesebben és biztosabban, mint ez a művészet, mely valamennyi más művészet anyja és gondozója.

Ha a mezőgazdaság gazdag hozamot biztosít, akkor a többi iparág is felvirágzik. Ahol viszont a földek műveletlenül, vetetlenül maradnak, ott minden más is sivár állapotba kerül! - Különös azonban, hogy mialatt mindenki a földművelés áldását naponta élvezi, a közvélemény sokkal nagyobb érdeklődéssel fordul minden más gazdasági ág felé. Majdhogynem megszoktuk, hogy a földművelésre, úgy tekintünk, mint egy alárendelt, a legegyszerűbb képességekhez kapcsolódó tevékenységre. Minél műveltebbnek, tanultabbnak, előkelőbbnek képzelet magát az ember, annál lekicsinylőbben tekint a földművelésre, amit alig tart művészetnek, s egy tudományos irány tárgyának már egyáltalán nem. Már Columella is leszögezte: *Nam illud procul vero est, quod plerique crediderunt, facillimam esse nec ullius acuminis rusticationem*" (I. 1.)

Annál hálásabban kell tehát azt az igen tanult férfit tisztelnünk, aki minden erejét és szeretetét ennek a kevésbé fényes szakterületnek szentelte, s ennek kedvéért egy jóhírű, fényes hivatást áldozott fel. Albrecht Thaer, aki bár igen elismert orvos volt, életének legnagyobb részét arra áldozta, hogy Németországban a földművelésnek az őt megillető megbecsülést ismét helyreállítsa, s pusztán ezzel nagy érdemeket szerzett hazánkban. A következő generációk majd el kell, hogy ismerjék, hogy Albrecht Thaer tanításának eredményeképpen az emberi táplálkozást biztosító élelmiszerek igen nagy mértékben gyarapodtak, sőt megsokszorozódtak. Azon a területen, melyre Albrecht Thaer hatása és példája el tudott jutni, az emberek kényelmesebben és boldogabban fognak élni és utódaik száma is nőni fog.

Ha a dicsőség babért nyújt át annak a győztes hadvezérnek, aki a kard uralmát nagyobb területre terjesztette ki, akkor a győztes földművelőt, aki az eke uralmát bölcsebben alapozta meg és eddigi határain túl kiterjesztette, a szentebbnek tekintett olajág illeti meg, melyet az utókor a megbecsült férfi homlokára fog helyezni, annak

a férfinak a homlokára, akinek az életét és munkásságát fogjuk a következő oldalakon ismertetni.

Albrecht Daniel Thaer Celle-ben született 1752. május 14.-én. Szüleinek első gyermeke volt. Rajta kívül még 3 lánya volt szüleinek: Krisztina, aki hajadonként halálozott el, Albertina, aki Schweppe lovaskapitány felesége lett, Wilhelmina, aki Dr. Jacobi udvari tanácsos, majd országos ügyész felesége lett Cellé-ben, s ugyanitt halt meg 1825-ben. Az apa, Johann Friedrich Thaer, udvari orvos volt, aki Szászországban, Liebenwerda-ban született, Halle-ban és Wittenberg-ben tanult és 1732-ben itt is doktorált. Anyja, Sophie Elisabeth, Saffe országos számtartó lánya volt. Szüleiről, valamint gyermek-, iskolai és egyetemi éveiről szerencsénkre egy bővebb beszámoló áll rendelkezésünkre, melyet A. D. Thaer 1785-ben saját maga fogalmazott meg leendő felesége számára, a tőle megszokott szerény nyíltsággal. Nincs érvényesebb bizonyíték a lélek tisztaságára, a gondolkodásmód jóra valószínűsítésére és az eminens tehetségre, mint az ilyen fenntartás nélküli, szigorú ön-szemlélés, amit ebben a munkában találunk.

"ÉLETRAJZOM ÉS VALLOMÁSOK PHILIPPINE SZÁMÁRA" C. ÉLETRAJZ

"Mivel a vérmérséklet és a főbb hajlamok gyakran öröklődnek, ezért szüleimről is szólok. Apám igen hidegvérű ember volt. Bár becsületessége általánosan ismert, de jó és nagy jelleme nem. A dicsőséggel és a dicsérettel szemben ridegen, a dorgálásokkal szemben közömbösen viselkedve számos nemes cselekedetet hajtott végre csendben, melyeket mások nagydobra vertek volna. Szándékosan rosszat egész életében nem cselekedett, erről meg vagyok győződve. Sem ellenségei, sem igen jó barátai nem voltak, minden embert, aki közeledett hozzá, kedvelt, de senkiért nem lelkesedett. Igen elnéző volt másokkal szemben, saját magához viszont szigorú volt. Senkiről nem mondott semmi rosszat, hacsak nem kényszerült rá, azért, hogy másokat figyelmeztessen.

Anyám, amennyire emlékszem, s amennyire különféle körülményekből következtetni tudok, igen élénk természetű volt és rendkívül melegszívű, erősen hajlott az érzékenységre, bár ez akkoriban még nem volt divat. Szeretett mindenkit boldognak látni maga körül. Nagyon tudott szeretni vagy gyűlölni és erősen hajlott a hiúságra. Engem rendkívüli módon szeretett és el is kényeztetett. Én pedig kimondhatatlanul ragaszkodtam hozzá. Halála sokkal nagyobb mértékben érintett, mint ahogy az az ilyen korú gyerekeknél szokás. Azt kívántam, hogy bár haltam volna meg vele együtt, hogy az égben ismét vele együtt lehessenek. Akaratlanul is eszembe jut minden évben halálának évfordulója, s akkor a szomorúságtól nem tudok szabadulni." (Thaer apja 1778-ban halt meg, anyját még gyermekkorában veszítette el.)

"Kisgyermekként igen beteges voltam és apám sokszor emlegette, hogy gyakran már le is mondott rólam. Amennyire emlékszem, különlegesen fantasztikus fiú voltam. Gyermekesen rajongtam sok mindenért, de ebben a rajongásban volt valami realitás is, s ezekre a dolgokra még most is emlékszem. Gyakran voltam olyan ekstázisban, hogy sem nem láttam, sem nem hallottam, hogy mi történik körülöttem. Annyira ragaszkodtam egyes eszmékhez, hogy gyakran elfelejtettem mindent, ami általában izgatja a gyerekeket, s csak a saját gondolataimban merültem el. Most rendkívül rideg embernek tartanak, s valóban gyakran olyan is vagyok. Ezt azonban mesterségesen kényszerítem magamra és gyakorlás segítségével vált félig természetemmé. De még mindig könnyen esem vissza a rajongásba, ha szívemet megérinti valami. Sokkal inkább szerettem lányokkal, mint fiúkkal játszani.

Tíz éves koromban verseket írtam. Ezek közül jó néhányat, melyek Krisztus születésével kapcsolatosak, később egyszer viszont láttam. Azóta egyetlen vers sem sikerül nekem. Első nevelőmet nagyon szerettem, még igen élénken emlékszem rá. (Ez a férfi valószínűleg az volt, akiről Thaer máshol (Annalen der niedersächsischen Landwirtschaft, Jahrg. 1803. P.84.) így emlékezik meg: "Egyetlen dolog sem olyan bizonyos és vitathatatlan, hogy ne akadt volna legalább egy filozófus, aki ezzel kapcsolatban ne fejezte volna ki kételyeit. Minden egyes dolognál, amit nagyon bizonyosnak éreztem, mindig megkérdeztem, hogy ezzel kapcsolatban is kételkedett-e valamelyik filozófus? Ennek a tanítómnak köszönöm azt, hogy egyetlen felmerülő kétely sem döbönt meg.) Második tanítóm azonban egy nyavalyás alak volt, egy hallei, árvaházi nevelésű álszent egyén, aki sohse tudott a szívemhez és az eszemhez

közel férközni. Rövid időn belül ki nem állhattam, és nem tanultam tőle semmit. 13 éves koromban megszabadultam tőle. Titokban el kellett vennie egy lányt és rettenetesen el volt adósodva. Amikor elment, odaajándékoztam neki egész takarékperselyemet. Nem tudom, hogy ezt örömben vagy szájalomból tettem.”

Ugyanebben az évben kerültem iskolába. Azonban itt sem találtam meg a számításomat. Egyaránt visszariadtam az osztálytársaim durva, közönséges modorától és a tanárok szigorúan fegyelmező viselkedésétől. Számos, viszonylag jobban nevelt, de kicsapongó fiúval kötöttem barátságot, főleg egy bizonyos Strauss nevűvel, akivel szinte semmi közös vonásunk nem volt, de akinek a fejében igen sok regényes hóbort lakozott, és aki rettenetesen ivott. Az osztálytársaimmal együtt kerültem majdnem valamennyi iskolai órát, de a magán órákon annál szorgalmasabb voltam matematikából, történelemből, stb., így annyira behízelegtem magam tanárainnál, hogy az iskolai órákról való távolmaradásommal nem törődtek.

Kebelbarátom és tanárom a nyelvtanár Ferry volt, aki Voltaire művein kívül majdnem valamennyi francia, majd később - mikor már megtanultam angolul - angol szabadgondolkodó műveit megszerezte nekem. Ez szép előkészítése volt a konfirmációnak! Az az oktatás, amit tőle kaptam a vallást még unalmasabbá tette számomra. Azok a bizonyítékok, melyeket Bode tisztelendő úr a hittételek igazolására adott elő, nem tudtak engem meggyőzni, mivel mindent elolvastam, amit a vallási tételek ellen olyan sok szellemességgel írtak. ("Krisztus tiszta tanítása, melyet saját maga mondott el, hacsak nem vonatkozik a zsidóságra, hanem általánosan érvényes, nem tartalmaz semmi mást, mint egy értelmes, praktikus vallást. Ennek következtében, minden értelmes ember, ha a vallás definiálásáról lenne szó, magát szívből kereszténynek nevezné.

Ez a tanítás keresztény maradt volna, ha ugyanezen alapelvek szerint fejlesztették volna tovább és az istenfélelem, a kötelesség és az erény tökéletes tanává alakították volna. De amikor az apostolok a Messiásról szóló, valamint Mózes és a próféták írásainak isteni voltáról szóló zsidó tanítást kezdték belekeverni és erre az alapra egy titokzatos új rendszert kezdtek felépíteni, ekkor ez a vallás már nem tudott általános lenni. Az a hit, amire most már támaszkodott, túl sok bizonyítékot követelt meg ahhoz, hogy bárki, bárhol és bármely időpontban elegendő belátással és bizonyítással elfogadhassa volna, vagy pedig ellenvetésektől és megütközésektől megszabadíthatta volna. Ha viszont belátás és bizonyítékok nélküli vak hitről lett volna szó, akkor az értelmet teljesen el kellett volna hallgattatni és el kellett volna nyomni.

Erre alapoztak már az apostolok, akik, mivel a saját hitbeli rendszerüket nem gondolták jól át és nem határozták meg az alapvető tételek szerint megfelelő mértékben, az utódaiknak azt a lehetőséget bocsátották rendelkezésükre, hogy egyre több hitről szóló könyvet, titkokat, szertartásokat és hittételeket hozzanak létre és eközben egymásnak rossz híret keltsék". "Mivel a kereszténységnek a babonák irányába történő túl erős hanyatlása következtében megreformálást kezdtek el, mégsem tudtak megegyezni, hogy a tisztátalan salakból mennyit kell eldobni. Az egyik irányzat jobban közeledett az értelemhez, mint a másik, s mindkét irányzat mégsem közeledett eléggé az értelemhez, hogy az ún. deisták és naturalisták

közbevetéseivel szemben meg tudtak volna állni.” “Fragment eines Ungenannten. Lessingnek a történelemről és irodalomról szóló 3. cikkében. Braunschweig, 1774. pag. 199.)

“Gyakran felhoztam kétségeimet Bodénak, ő azonban nem értett meg engem, vagy legalábbis nem akart megérteni. Én pedig a teizmus és az ateizmus között ingadoztam. Ha Ferry rábeszélése és az Apám iránti szeretet nem tartottak volna vissza, nyilvános botrányt rendeztem volna konfirmációm alkalmával, mivel ebben a dologban is fantaszta voltam. („Egy embert, akit legkisebb gyermekkorában, anélkül, hogy annak tudatában lenne, megkeresztelnek, és akinek a hitet részben hazug módon átköltve, részben pedig még értelemmel nem rendelkező éveiben agyába vésik, nem lehet semmiféle isteni vagy emberi jog szerint arra kényszeríteni, hogy, amikor az igazságról más nézetek jutnak birtokába, ugyanazt higgye, amire gyermekkorában, együgyűségében tanították. Még sokkal kevésbé lehetséges, hogy ha valaki a vakon belétáplált hitet megtagadja, azért megbüntessék, vagy, hogy ezért elveszítse a neki az emberi társadalom tagjaként járó előnyöket és mindenféle múlandó kellemetlenséget a nyakába varrjanak. Miért szedték őt a hittel kapcsolatban ilyen megengedhetetlen módon rá? Mintha nem az egészséges értelem és a természeti törvények lennének a kötelességek és az erények tulajdonképpeni forrása, amiből Krisztus maga is és az apostolok is előírásaikat merítették!” (Fragmente... pag. 203-205.))

“Alávettem tehát magam a felnőttek kívánságának és az ünnepélyes szertartás olyan benyomást tett rám, hogy szívből kívántam, bárcsak hinni tudnék. S ekkor valóban meg voltam győződve Isten létéről, az isteni gondviselésről, a halál utáni életről és az erények értékéről. De maga a kereszténység továbbra is dőreség volt számomra. (“Mivel az egészséges értelem számára valamennyi utat lezártak, Istent, saját belátásunk szerint, feltételezett keresztényként tisztelnünk kell, végre vennünk kellett a bátorságot és nyíltan ki kellett mondanunk: nem, mi nem hiszünk mindenben, amit a jelenlegi kereszténység megkövetel, hogy higgyünk benne, s lényeges okokból kifolyólag nem is hihetünk el mindent. Ennek ellenére nem vagyunk elvetemült emberek, hanem arra törekszünk, hogy Istent értelmes megismerés alapján a legalázatosabban tiszteljük, a legközelebbi hozzátartozóinkat őszintén és tevékenyen szeressük, a becsületes polgár kötelességeit tisztességesen teljesítsük és minden dolgunkban erényesen járjunk el.” (Fragment...pag. 201.))

“Sokat olvastam és tanultam egyedül és Ferry, az angol tanárom, és egy bizonyos Belzing segítségével. Bár lett volna akkor egy hűséges és értelmes tanárom, aki engem nem vezetni, hanem csak irányítani akart volna! Az iskolatársaim vad életvitelében csak azért vettem részt, mert egyrészt vagány kölyöknek akartam látszani, másrészt, mert a tanítási órák alatt házon kívül kellett lennem. Kocsmákba és biliárd-termekbe, sőt még a falvakba is elmentem velük, de más kicsapongásokkal szemben undort éreztem. Azonban szívesen velük mentem, amikor Hesse kisasszony bennlakó növendékei után jártak, és este benéztem az intézet ablakain.”

“Az iskolába igen ritkán jutottam el, ha viszont elmentem, akkor felhúztam a konrektor tréfás történeteket mutató óráját és hagytam, hogy végig üsse az órákat.- A Seiler-féle színtársulat idejött, Cellébe, én pedig csatlakoztam a színészekhez, akik

engem nagyon megszerettek. Madam Koch tanított táncolni. Ha valamivel idősebb lettem volna, biztosan színésznek állok. Most a cimboráimat teljesen elhanyagoltam és ezért a megboldogult Mackphail-lal párbajoztam és a kezét megsértettem. Apám nagyon szeretett engem, de a viselkedésemmel nem törődött. Bár sok pénzt adott nekem, mégis egyre több adósságba vertem magam, nagyrészt Ferry miatt, de azért is, hogy cicomázkodjam. Apám azonban, atyai intelmek után, mindig kifizette az adósságaimat.”

“Bár sokat olvastam modern nyelveken, 16. évemben rájöttem arra, hogy egy szót sem tudok latinul és e nélkül a tanult emberek közé nehéz bejutni. Ezért kértem az Apámat, hogy privát órákat vehessek Steffens igazgatótól, és hogy engedje meg, hogy az iskolából kimaradjak, mivel ott semmit sem tanulok. Apám beleegyezett, én pedig egy évnél rövidebb idő alatt, heti négy órában megtanultam egy nyelvet, melynek megtanulásával különben a 6. évtől a 20. évig kínozzák a fiatalságot, anélkül, hogy megtanítanák nekik. Később latin nyelven írtam, és Göttingenben gyakran tartottam nyilvánosan latin nyelvű előadásokat, amik tetszést arattak. Az udvari orvos, Johann Daniel Taube, aki Cellében 1727-ben született és 1799. december 8-án ugyanitt halt meg, királyi, választófejedelmi udvari orvos és országos, valamint városi főorvos volt, természetrajzot, botanikát és anatómiát tanított nekem. A filozófia és az irodalom iránti érdeklődésemet szögre akasztottam és nagy buzgalommal az orvostudományokba vettem magam.”

“Cellében természetesen fantasztikusan elismert voltam. Az országos jogtanácsos nemrég azt mondta: “Mióta belőlem lett valaki, azóta már egyetlen ember miatt sem esik kétségbe!” Azonban nem voltam olyan borzalmas, mint ahogy azt az emberek mondták, és némely dolgot csak azért követtem el, hogy feltűnést keltsek.”

“18 éves koromban Göttingenbe mentem. Az első télen az anatómiai intézetből sötétedés előtt egyáltalán nem kerültem elő. Rendkívül nagy undorom és a tisztaság iránti hajlamom ellenére az anatómián a legcsekélyebb ellenszenvet sem éreztem. A sebészetben viszont nem tudtam legyőzni a gyengeségemet. Még most sem tudok egy jelentősebb operációt anélkül végignézni, hogy el ne ájulnék, sőt a legkisebb operációnál is remegek. Egy seb vagy egy kiütés megpillantásakor felfordul a gyomrom. Esténként a vidám diák-sörözéseken bátran résztvettem, de nem duhajkodtam. Még a szakállamnak nyoma sem volt, hangom magas volt, s félig-meddig szájhős voltam. Két orvostanhallgató, Unzer és Ebeling, voltak akkor az egyetemi hallgatók között a hangadók és ők védelmükbe vettek. Így aztán némely nagy legény, aki különben lekent volna nekem egyet, félt tőlem. Amikor Unzer és Ebeling elhagyták az egyetemet, én mérsékeltebb hangot ütöttem meg.”

“A második félévben - minden okos, értelmes ember tanácsa ellenére - azonnal elkezdtem gyakorlati tantárgyakat hallgatni. Mások azonban nem tudhatták, hogy milyen járatos voltam az orvostudományban, mielőtt az egyetemre jöttem volna, s milyen nagy volt a gyakorlatom abban, hogy tankönyvekből egyedül tudjak tanulni. Legnagyobb szerencsémnek tartom, hogy mereven kitarítottam elhatározásom mellett, mert akkor élt még a gyakorlati orvostudomány legnagyobb tanára, aki valaha is létezett és valaha is lesz az egyetemen, Philip Georg Schröder udvari orvos. (Schröder, született Marburgban 1729-ben. 1754-1762 között Rintelnben az

anatómia és a sebészet tanára, helyőrségi és városi orvos volt. 1763-ban Marburgban az orvostudomány első professzora és városi orvos, 1764-től Göttingenben az orvostudományok professzora és a sebészeti kollégium elnöke. 1765-től királyi, választófejedelmi udvari orvos, és 1772. április 21-én halt meg.)

Ő is csodálkozott elhatározásomon, de amikor látta, hogy eleget tudok ahhoz, hogy őt megértsem, kedvence lettem, mint ahogy sohasem esett nehezemre, azoknak a szeretetét és megbecsülését kivívni, akik esetében ezt kívánatosnak találtam. Ingyenesen adott nekem magánórákat, elvitt és elküldött betegeihez, és lehetővé tette, hogy a betegségeket a betegágy mellett tanulmányozhassam.

Így aztán összeszedtem egy akkoriban szokásos, magas lázzal járó betegséget, melynek folyamán a legfurcsább fantáziálások vettek rajtam erőt, ugyanakkor teljes megfontolásra voltam képes és a legnyugodtabb kedélyállapotban voltam. Schröder éjszakákon át virrasztott mellettem, és azt mondta bánatosan a körülötte állóknak, amikor már azt hitte, hogy már nem hallom és nem értem őt: "Az inak rángása fokozódik." Ekkor egész nyugodtan azt feleltem: "Akkor, Hippokrates tétele szerint, négy napon belül meghalok. Készítse, kérem erre elő az Apámat."

De szerencsésen átvészelttem a betegséget, azonban utána részben elvesztettem az emlékezőképességemet. A legjobb barátaim nevét nem tudtam, sőt egy-egy szónál a hozzátartozó betűket nem tudtam összeszedni. Nagyon szomorú voltam amiatt, hogy nem haltam meg. Cellében már elterjesztették a halálhíremet, sőt, az Ön fiútestvére kapott már egy levelet Marquart-tól, melyben Marquart az elhalálozásom miatt sajnálkozott.

Amikor már jobban voltam, akkor Schröder dőlt ágynak ugyanezzel a betegséggel, és megparancsolta feleségének, hogy senki mástól ne kérjen tanácsot, csak tőlem. Amikor azonban eszméletét veszítette, akkor a felesége Göttingen valamennyi orvosát összehívatta és ezek aztán halálra kezelték. Nem tudok könnyek nélkül erre az emberre gondolni. Neki köszönhetek mindent, ami orvosként vagyok. Halála után – bár több kollégiumot kifizettem – egyetlen egyet sem hallgattam tovább, a vizsgától való félelmemben."

"Schröder helyére Ernst Gottfried Baldinger jött. (E.G.Baldinger az Erfurt melletti Groß Vargula-ban született 1738-ban, anyai ágon Luther leszármazottja volt. 1761-ben, mint porosz királyi táborigazgató orvos Torgau-nál táborba vonult. 1768-ban Jénában az orvostudományok professzora lett. 1773-ban az orvostudományok professzora és a klinikai intézet vezetője Göttingenben. 1782-ben a Hessen-Kassel-i tartománygróf udvari orvosának és a tartomány valamennyi egészségügyi intézménye igazgatójának nevezték ki. 1786-ban áthelyezték Marburgba. Ahol aztán 1804. január 2-án halt meg, mint udvari titkos tanácsos, udvari orvos és az orvostudományok professzora.)

Baldinger egy intézetet alapított, ahol szegény betegeket ingyenesen kezeltek, de a betegeknek hozzá kellett járulniuk ahhoz, hogy harminc orvostanhallgató megvizsgálja és kikérdezze őket. Itt aztán egyszer előszedtem az olvasottságomat és a tudásomat. Baldinger, aki engem olyan fiúnak tartott, aki azért nem hallgatja az előadásait, mert még igen le van maradva, nagyon csodálkozott: "Mi lesz még ebből

a fiúból?” – kiáltott fel. Sértődötten hátraleptem, és büszke arckifejezéssel néztem rá. Ekkor a nyakamba borult és ezt kiáltotta: “Na, na, ilyesmit még nem találtam Izraelben!” Ettől az időtől kezdve majdnem lakótársa voltam, mivel majdnem az egész napot nagy könyvtárban töltöttem, ahol igen művelt felesége volt a “könyvtáros”. Baldinger átadta nekem az intézete igazgatását és én gyógyítottam a feleségét és a gyermekeit, ha betegek voltak.”

“A diákok nagy sörözéseiből kivontam magam és csak egy saját baráti köröm volt. A legjobb barátom Johann Anton Leisewitz, a költő, volt. (J.A. Leisewitz a “Julius von Tarent” költője. Született Hannoverben 1752. május 9-én, tehát csak 5 nappal Thaer előtt. Meghalt Braunschweigben 1806. szeptember 10-én, mint titkos jogtanácsos és a fő egészségügyi testület elnöke. Thaer után egy évvel – 1770. Szt. Mihály napján került Göttingenbe, de Thaerrel egy időben, 1774 húsvétján hagyta el az egyetemet.) Lelkünk állandó összhangban volt, majdnem csak egyetlen szívünk volt. Kimeríthetetlen szellemessége körégyűjtötte az ún. szép lelkeket és bennünket erős lelkeket, annak ellenére, hogy ezeknek mindig ki akart térni.

Ezek között egy elméleti és gyakorlati vallásgúnyoló banda is volt. Annak ellenére, hogy nem voltam “keresztény”, a vallás kigúnyolását ki nem állhattam. Ezért olyan érvekkel ellenkeztem velük, amiket ők még nem hallottak. Hogy ezt nagyobb nyomatókkal tehessem meg, elolvastam Madame Baldinger (Dorothea Friederike Baldinger sz. Gutbier) könyvtárában a legjobb könyveket, melyeket a vallásról ill. ellene írtak. Madame Baldinger sok kitartással irányította munkámat, különösen azért is, mert azt remélte, hogy a férjét is meg tudom téríteni, aki őt vallásossága miatt kinevelte.

(Dorothea Friederike Baldinger sz. Gutbier, egy Langensalza-i prédikátor lánya, kora legjelentősebb asszonyai közé tartozott műveltségéből, szellemiségéből és jelleméből kifolyólag. Korai fiatalságában egyik nagybátyja, egy Halle-i pietista, szellemiségének és természetének teljesen idegen irányba terelte őt, de később, igen kitartó saját gondolkodása és olvasása következtében, ismét helyes sínekre került. Majdnem férfias szelleme volt, amint ez önéletrajzából látható, amit Sophie La Roche adott ki (Offenbach, 1791.) Kaestner és Lichtenberg azzal dicsekedett, hogy barátai lehetnek. 1786-ban halt meg.)

Ezek a könyvek teljes egészében meggyőztek és ilyen módon a gondviselés éppen azt érte el a szemtelen gúnyolódókkal való vitáimon keresztül, amit a legjobb és legbuzgóbb emberekkel való érintkezés útján talán sohasem ért volna el. Ennek ellenére valamennyi bizonyíték bizonyos aggályaimat nem tudta megszüntetni és a tanok elképzelésében sem az ortodoxokkal, sem az újabb ún. berlini teológusokkal nem tudtam egyetérteni. Egy új rendszert dolgoztam ki és azt vázlatosan papírra vettem. Ezt aztán akaratom ellenére lemásolták és egy nagy ember kezébe került (ez nem volt más, mint Gotthold Ephraim Lessing), aki a stílusát egy kissé megváltoztatta és egy részét egy ismeretlen szerzőtől származó töredékként kiadta. Később a 2. rész is megjelent, de olyan kiegészítésekkel, melyekhez semmi közöm sincs.

Eddigélé csak három élő ember tudja, hogy ennek az írásnak én vagyok a szerzője. De vannak többen is, akik ezt feltételezik, de ezekkel szemben én ezt letagadom. Az Ön hallgatására azonban számítok. Az én helyzetemben és a dolgok mostani állása mellett a világért sem akarnám, hogy ez napvilágra kerüljön. A kiadó neve és a mondatok túl nagymértékű lerövidítése miatt minden részről értelmetlen módon félreértették, pedig annak, aki előítéletek nélkül veszi a kezébe, teljesen érthető. Kezdetben mindent elolvastam, ami mellette, ellene vagy róla szólt, most undorodom ettől. Mindazon dolgok közül, amit Önnek bizalmasan mondtam ill. mondani fogok, erről az egyről kell a legszigorúbban hallgatnia, addig, amíg egyszer tanácsosnak fogom tartani, hogy előjőjök vele. Nem mondtam volna el Önnek, ha Ön nem kérdezett volna vallásos nézeteim felől. De én elhatároztam, hogy Önnek mindennel kapcsolatban, amit csak tudni akar, a legtisztább felvilágosítást fogom adni. Ha Ön el akarja olvasni ezt a könyvecskét, akkor Önnek el fogom hozni.

Egy kifejezés, amit Ön nemrégiben használt, azt a reményt kelti bennem, hogy szellemünk ebben a kérdésben is összhangban van. Egyes részletekre vonatkozóan ugyan megváltoztattam a véleményemet, de az elképzelésem teljes egészében véve ilyenek fog megmaradni, amíg az igazságot nem fátyolon keresztül, hanem tiszta világosságnál fogom látni. Szavak fogalmak nélkül, világos fogalmak nélkül nem tudnak rám hatást gyakorolni. Elképzeléseket kell magamnak kiépíteni, és Isten, aki értelmet adott nekem ahhoz, hogy az igazságot keresni tudjam, meg fogja nekem bocsátani, ha tévedtem, tévedtem a szent igazság iránti vágyakozásom következtében.”

”Indíttatásom arra, hogy megfigyeljem a betegségeket, minden betegágyhoz elvitt. A betegségek helyes megítélése az irántam való bizalmat erősítette és a gyógyító módszereim egy idő múlva olyan híressé tettek, hogy Göttingenben, diákként, több beteget láttam, mint most orvosként szoktam. Egész Göttingenben nem volt jelentősebb beteg, akivel kapcsolatban legalább a véleményemet ne kérték volna ki. Nem írtam azonban recepteket, nehogy feljelenhessenek, hanem egy orvossá avatott felcsert, Tollét - aki mindent kívülről tudott, amit Schröder mondott, bár annak értelmét fel nem fogta - vittem magammal a betegekhez.

Neki lediktáltam, amit rendeltem, ő kapta a honoráriumot és nagyon boldog volt. Én nem fogadtam el mást, csak a tiszteletet és néha egy-egy jó lakomát. Mikor aztán a hétköznapi betegeket már eléggé megnéztem, akkor a Doktor úrnak (Tollénak) egyedül kellett körbejárnia és minden délben be kellett számolnia a ”diák-úrnak” és a további utasításokat át kellett vennie. Ha valami lényeges történt, vele mentem. Ezáltal a legjobb házak közül sokban ismerős voltam, esténként hol ide, hol oda mentem. Nem tekintettek rám, mint diákra, és alig ismertem egyetlen diákot.”

”Egy hölgygel, aki nemsokára férjhez ment, egy kis románcom is volt. Csak egy kis érzékenykedés volt az eredménye, nem nagyon kötöttem le magam, eközben viszont meg tudtam őrizni az ártatlanságomat minden más csábítással szemben. Végül orvos lettem. A betegeimet átadtam Stromeyernek, aki így került bele a gyakorlatba. Babérkoszorúval megkoronázva, tömjénnel megfüstölve, köszönettel és könnyektől kísérve hagytam el Göttingent.”

(Folytatása következik...)

Tanulságos ebből az önábrázolásból meglátni, hogy a szülők és az első tanítók egyénisége milyen kiszámíthatatlan befolyást gyakorol a gyermekekre. Nemcsak az apa és az anya szellemi és kedélybeli tulajdonságait látjuk a gyerekben egyesülni, hanem hol az egyik fél, hol a másik fél nagyobb mértékű hatását majdnem periodikusan ki tudjuk mutatni. Gyermekkorában és a nagyon szeretett anya korai haláláig azt látjuk, hogy a fiú az anya szándéka és szellemisége szerint fejlődik. A fiú fantáziadús, érzékeny, lágyszívű, rajongó, inkább lányokkal játszik, míg a fiúktól távol tartja magát. Mindenben szenvedélyes, a vallásosságban is, versel, sőt egy hosszabb verset is ír Krisztus születéséről.

Az anyja halála után, ami mély, kiolthatatlan benyomást tesz rá, az egyedül maradt fiú házitanítója felé fordul. A tanítótól egy eddig teljesen idegen gondolkodási elemet kap: a kételkedést, amit ezek után mindenben, még a legbiztosabbnak tűnő dolgon is, kipróbál. A tanító távozása után az apa természete válik uralkodóvá benne, az apa minden körülmények közötti megingathatatlan hidegvérűsége, szigora sajátmagával szemben és engedékenysége másokkal szemben, hajlíthatatlan egyszerű erényessége: ezek a tulajdonságok egyre nagyobb tért foglalnak el a fiúnak az anyjáról örökölt érzékeny, lágú, felizgatható természetében, akinek a dolgaival a nagyon elfoglalt apa, annak ellenére, hogy nagyon szereti a fiát, alig törődik. A fiú egy bizonyos önállósággal kerül be az iskolába, amit azonban önhatalmúan nemsokára el is hagy. Az iskolában megvédi őt a mindkét szülőjétől örökölt, veleszületett belső tisztesség az osztálytársak durvaságával és aljas gondolkodásmódjával szemben, miközben ő még átengedi magát, jámbor módon, a saját romantikájának és egyes osztálytársak vidám ivászatában szívesen vesz részt.

Ugyan nem jár be az iskolai órákra, de odahaza annál szorgalmasabb, hogy az öntudatosságát tisztán és szemrehányásoktól mentesen meg tudja tartani. Az anyától átvett vallásos érzület, amit a tanárától származó kételkedés erősen befolyásol, röviddel a konfirmációja előtt teljesen meginog egy erős egyéniségű nyelvtanár befolyása alatt, aki frappáns megállapításaival és nézeteivel érdekessé tudta magát tenni a fiúnál. A konfirmációs oktatás a Voltaire-i hitetlenség vakító fényében teljesen zavarosnak tűnik és csak az apja iránti szeretet tartja vissza, hogy ne rendezzen nyilvánosan botrányt. A kereszténységtől minden időkre elidegenedik, viszont annál bensőségebben fordul Isten létének, a gondviselés speciális működésének, a halhatatlanságnak, az erkölcsösségnek és a tisztességnek a gondolkodásban és a cselekedetekben játszott felbecsülhetetlen értékének megingathatatlan meggyőződése felé.

De, hogy az emberek szemében "vagány fickónak" tűnjön, a társakkal együtt kocsmákba jár, sőt a falvakra is kijár, valószínűleg csinos kislányok után is jár, adósságot csinál, hogy jó öltönye legyen és jó barátainak juttathasson valamit, sőt egy éppen elkészült színház tarka fényétől annyira megrészegeedik, hogy majdnem színész lesz, ha abban az időben valamivel idősebb, nem pedig ilyen "vakarcs" lett volna. Egyáltalán nem törődik a jó hírnevével, csak az fontos neki, hogy feltűnést keltsen, ami mindenféle butaság elkövetésére indítja. Ekkor azonban hirtelen rájön, hogy bár jól tud modern nyelveket, egy szó latint sem ért meg. Így hát minden erejét a latin megtanulására fordítja, és egy év alatt hihetetlen tudásra tesz szert. Az

orvostudományokkal rokon diszciplínákat, melyeknek szentelni kívánja magát, barátok és jóakarók segítségével autodidakta módon szorgalmasan tanulja és ezzel felvértelve megy Göttingenbe az egyetemre.

Emlékezzünk csak, hogy Thaer diákként éppoly kevéssé járt az előadásokra, mint gimnazistaként az órákra, s itt és ott is kérkedően viselkedett, hogy férfiasnak és flott fickónak tűnjön. Láttuk, hogy Göttingenben is összejött ún. erős lelkekkel, de ezek gúnyolódása a vallással kapcsolatban számára elviselhetetlen volt, s így kényszerítve érezte magát, hogy egy ideig a vallás mellett és ellen írjon, könyvek tanulmányozásának szentelje idejét, hogy a szemtelen, vallást gúnyolókat alapos indokkal elhallgattassa, és amikor egész életére egy új rendszert hozott létre, ezt leírta. Ez a kézirat több másolatban elterjedt, míg végül "egy nagy ember kezébe került, aki a stílust kissé megváltoztatta és a szöveg egy részét egy ismeretlen szerzőtől származó töredékként kiadta".

De ki volt ez a "nagy ember"? Nem más, mint Gotthold Ephraim Lessing! Kinek nem jutottak itt akaratlanul is eszébe a "Wolfenbütteli Névtelentől származó töredékek"? (A tisztelt olvasó könnyen rájön, hogy ezekből a töredékekből, megjegyzésként, milyen célból lett fentebb több rész is idézve.) Azok a töredékek, melyek ilyen rendkívül híresek lettek, és melyek elég csodálatos módon a teológia világát viharos mozgásba hozták, melyeknek ugyanakkor a mester legszemélyesebb vitairatait és az örökre érvényes, élesen jellemzett típusokat, Melchior Götz-öt és Gotthold Lessinget köszönhetjük? Amaz – Melchior Götz – az örökké passzív hit keretében képviselte a fény ígését, míg emez – Gotthold Lessing – az örökös aktív kutatás keretében képviselte ugyanazt.

Egy dualizmus, ami csak a papságnál, de nem a kereszténységben fordul elő, ami sosem választja el a hitet a kutatástól és a vizsgálódástól, hanem inkább azt szeretné, ha a csendes, boldogító, virágot hozó kedély a kutatást táplálná és megtermékenyítené. A kutatás nélküli vak hitre a kereszténységnek éppoly kevéssé van szüksége, mint a nappal világosságára, vagy az éjszaka csillagaira. Csak az abszurdnak van szüksége a hitre, amit annál szenvedélyesebben kell a maga részére igénybe vennie, minél abszurdabb. Milyen balga az, aki csak pusztán a hite miatt azért dühödik meg, mert az emberek merészelik a bolygók pályájának, a csillagok fényének és fogyatkozásának törvényeit tanulmányozni, és a mi időszámításunkat a csillagok örökkévalóságához mérni, méltatni és rendezni, és egyre nagyobb megismerés keretében imádni az örökkévalót, amiben élünk, működünk és létezünk. Az egyház és a papság azonban minden időkből, minden körülmények között vétkessé vált emiatt a balgaság miatt, hogy az időben való tartós létét biztosítsa. Egy evilági birodalom a papság részére édes, mint a tiszta méz, hogy illet tudjon létrehozni, fenntartani, gyarapítani, azért a vak hit tüzet és kardot adott kezébe és egy oroszán erejét ráadásként.

De az emberiség szelleme tudja, hogy mi édesebb a méznél és erősebb az oroszánál, és efelé törekszik, nem törődve a papsággal, amikor az a frigiditását mindenféle fenyőfából készült húros hangszer zenéje, csengők és cimbalmok hangja mellett egy új kocsin Gibeából Gath-ba akarja vinni. Csak mosolyog az Usa nevű

kocsison, aki ügyetlenül odakapott a frigládához, hogy tartsa, amikor az éhes ökrök a csűr szagát megérezve, oldalra rántották a kocsit. (Sámuel, 2. 6,6.)

Miféle kézírata volt az Thaernek, amit Lessing "egy ismeretlen szerző töredékei"-ként adott ki? Hogy erre a kérdésre válaszolhassunk, a titokzatos töredékek történetének labirintusán teljesen át kellene haladnunk (lásd az 1. Függelék: "A Wolfenbütteli névtelen töredékeinek szerzőjéről"). Ez a kézirat ezt a fogalmazványt is tartalmazta: "Az emberiség nevelése", amit Lessing a "Történelem és irodalom" c. művének 4. részében, ezeknek a töredékeknek a mellékletében hozott nyilvánosságra, mint egy cikknek a kezdetét, ami "bizonyos idővel azelőtt, egy bizonyos baráti körben körbejárt". Lessing Thaer cikkét Leisewitz-től kapta (aki 1775. novembere óta ügygondnokként élt Braunschweig-ben. Lásd: J. A. Leisewitz összes írása. Braunschweig 1838. Pag. XVIII.), aki mindkét ember bizalmasa volt, és akinek nem kis örömet jelentett, hogy a szívéhez oly közelálló fiatalkori barátot a mélyen tisztelt mesterrel, mint azonos nézetűvel, összehozhatta.

Ezen felül szeretett barátjának "szisztémáját" a saját lelkéből származónak is tekintette, úgy, hogy belülről is hajtotta őt, hogy vele a nyílt tengerre kimenjen, szilárdan elhatározva, hogy minden egyes fuvallatot ki fog használni, hogy őt valahol partra tehesse. Lessing éppen jókor kapta meg a kéziratot. Azonnal fel is használta, mert útmutatást adott neki azzal kapcsolatban, amivel kapcsolatban ő is gyakran zavarba volt: minden pozitív vallásban azt az irányt észrevenni, amely irányban az emberi értelem kizárólag fejlődhet, és a továbbiakban fejlődjön is, nem pedig azt, hogy az egyik valláson mosolyogjon vagy dühöngjön. Viszont azért, hogy a fiatal szerzőt a felelősség határán kívül helyezze és az ortodoxok támadásaitól megvédje, őt is, éppen úgy, mint a töredékek szerzőjét, áthatolhatatlan sötétséggel vette körül, mint Athéné Odysseust.

A "vallomásaiban" Thaer maga mondja, hogy Lessing az ő cikkének stílusát kissé átalakította és megjegyzéseket fűzött hozzá. Amint azt a későbbiekben látni fogjuk, Thaer korábbi kézirateit részben saját maga megsemmisítette, részben pedig elvesztek, így aztán a cikkét, ahogyan ő megírta, nem tudjuk előkeríteni, hogy azt, ami ebből kizárólag az ő műve, ismét elővegyük abból a célból, hogy műveiben szerepeltethessük. Tehát meg kell azzal elégednünk, hogy itt nyilvánosan is kijelentsük, hogy a Lessing műveiben szereplő, szellemes kis írásmű, amely 1786-ban, Berlinben, külön is megjelent: "Az emberi nem nevelése", tartalmát és gondolatait tekintve a mi Thaerünk műve, Lessing azonban még tökéletesítette. Ez az írás érdekes adalék Thaer jellemzéséhez, ugyanakkor, ragyogó bizonyíték arra, hogy egy önálló gondolkodású ember előtt a tudás és a kutatás teljes területe nyitva áll, úgy, hogy ő biztos irányokat jelölhet ki magának minden olyan cél felé, amit érdemesnek tart elérni.

A fent említett cikkel csaknem egy időben írta meg Thaer a disszertációját az orvostudományok doktora cím elnyerése érdekében. Ez 1774. máj. 16-án jelent meg Göttingenben a következő, latin nyelvű, címmel: "De actione systematis nervosi in febrisibus".

A disszertációs témák rendkívül nagy száma közül a fiatal medikusnak majdnem olyan nehéz újat találni, mint a már feldolgozottak közül egy olyan anyagot kiválasztani, amelyik egyszerre jól kezelhető, hálás és eléggé jelentős. Thaer először hajlott arra, hogy az összes, az ún. rosszindulatú lázakban megnyilvánuló, az idegbetegségeknek tulajdonítható jelenségeket disszertációjának tárgyává tegye. Amikor azonban az idegbetegségeket és a lázról szóló tanítást közelebbről szemügyre vette, és a legjelentősebb mesterek írásaiban azt találta, hogy ezeknek a betegségeknek a forrását az idegek számunkra mélyen elrejtett tulajdonságaiban kell keresnünk, és a tulajdonképpeni lázas jelenség csak ehhez kapcsolódik, ekkor elhatározta, hogy vizsgálatainak tárgyaként a lázakkal és ezek sajátos jelenségeinek eredetével fog foglalkozni, ha ezeket az idegtevékenységre vissza lehet vezetni.

Azonban mindazt, ami egy disszertáció keretét meghaladja, egy későbbi tudományos munka számára félre akarta tenni, és majd akkor, nemcsak ennek a fiatalkori munkájának a hiányosságait akarta kiküszöbölni, hanem az egyes lázfajtákról és ezek legmegfelelőbb gyógymódjáról szóló tanítását is részletesebben le akarta írni. Ezzel egyikét a legbonyolultabb témáknak választotta ki és a saját munkáját sem könnyítette meg. A fiatalember merész vállalkozása akkor is dicséretet érdemelt volna, ha nem boldogult volna ezzel a feladattal: *In magnis et voluisse sat est.*

Disszertációját azonban mindenütt nagy elismeréssel fogadták és a disszertáció Thaert igen megtisztelő módon vezette be a tudósok világába. Az akkor leghíresebb orvos, Georg Zimmermann, írt a disszertációról, mint egy igen fontos munkáról, egy igen részletes recenziót, s felhívta a figyelmet arra, hogy a disszertációk rengetegéből ezt az egyet ki kell emelni, és valamennyi orvosnak, akinek joga van a bírálásra, gondosan meg kell vizsgálnia az itt leírt, lázakkal kapcsolatos rendszert, hogy egyetértene-e vele, vagy elvetik-e. (*Allgem. Deutsche Bibliothek, 2. Bd. 25. St., Berlin 1775. Pag. 257-275.*). Régebbi orvosok elmélete szerint a láz csak egy "idegi roham" volt, melyet az állati nedvek, a mechanizmus, a belső szervek, stb. más betegségei kísértek.

Thaer elmélete szerint a láz egy "idegbetegség" volt, melynek oka legyen bár külső, vagy más előzetes betegségből eredő, az idegek "erejére" hat és ezáltal hozza létre a lázat. Thaer rendszerében a legfontosabb nézet és az, amivel a témát ismerők legnagyobb érdeklődését felhívta, a következő volt: "ha a kiváltó ok az érzőidegeket túlzottan ingerli, akkor az idegek ellenhatásaképpen az egész idegrendszer egy természetellenes állapotba kerül. Ez az állapot alakul át aztán lázzá, ha az irritáló ok a megfelelő szervek idegeit támadja meg, akár az inger erőssége, akár az idegek különleges ingerelhetősége következtében, s ez az idegeket a lázra hajlamossá teszi (diszponálja). A láz-ingerrel szemben az érzőidegek első reagálása heves lesz, görcsös összehúzódás következik be. A szív és az ütőerek erősen felizgatott állapota következtében a pulzus összeszűkül, és az érzékek annyira lehangolódnak, hogy hideget érzelnek, mikor valójában nincs hideg (hideglelés).

Ha lassanként az idegek ingerültségének első hevessége csökken, akkor az ütőerek nagy ingerelhetősége is enged egy kissé. A pulzus azonban, ha kisebb mértékben is, még mindig szpasztikusan összehúzódva marad, mint a gyulladásokat

kísérő fájdalmaknál. A száraz bőr forróvá válik, a világos vizelet vörös és híg lesz, a székelés elmarad, a beteg szorongást és forróságot érez borzongásokkal váltakozva (a forróság). Ez az egész viselkedés a szilárd részek beteg állapotát, a vér- és nyirokedények görcsös összehúzódását és a megtámadott idegeket bizonyítja. Ezt a szakaszt inkább az irritáció, semmint a coction időszakának kellene nevezni.

Ha a heves mozgások következtében a folyékony vagy szilárd részekben nem lép fel egy újabb lázt irritáló ok – mint ahogy ez gyakran megtörténik – akkor a rohamok fokozatosan veszítenek erősségükből. A pulzus lágyabb és tágabb lesz, mert a szív és az erek a külső ingerelhetőség csökkenése következtében ellazulnak, a hőség csökken, a testrészek működése, a váladékok és a széklet a természetes állapothoz közeledik. Az ellazult vesék gyakori, sűrűbb vizeletet bocsátanak ki, miközben azokat a durva részecskéket, melyeket a láz a testnedvekben létrehozott, átengedik. A bőr és a nyelv ismét nyirkossá válik, és így következik be a coctio igazi állapota a görcsök és a túlzott ingerelhetőség csökkenése következtében, nem pedig az eddig feltételezett folyamat következtében, hogy a láz a testnedveket átdolgozza, megjavítja, felforralja vagy lágyítja.

Lehet, hogy a fiatal szerző az új hipotéziséből kiindulva túl messzire ment a következtetéseivel, amint az minden felfedezőnél előfordul, és amint az Thaer vallási rendszerénél is előfordult, de mindkét területen új, izgalmas, mélyenszántó gondolatokat vetett fel, melyek hozzájárultak ahhoz, hogy az orvosi kutatás egyes sötét zugaiba világosságot vetítsenek.

Bármennyire is úgy tűnik, hogy elcsábulunk és a saját véleményünket tartjuk helyesnek, de az ifjú messze volt attól, hogy hipotézisét, mint feltétlen igazságot, másokra rá akarta volna erőltetni. Sokkal inkább átengedte azt az örökké áramló gondolat-tenger hullámainak és hagyta, hogy vajon ez a tenger elsüllyedni, vagy partra mosódni engedi-e a hipotézisét. Ha a láz-fajtaokról szóló tanítás most, több, mint egy fél évszázad elmúltával, azt a titokzatos sötétséget, mely a természet legbelsejét, a szervezet lényegét, az élet alapelvét beburkolja, világosabbá tudja változtatni, akkor ennek következtében Thaer éles eszű disszertációjának értéke egyáltalán nem csökkent.

Amikor Thaer a disszertációjában a gyógyítás művészetét valamennyi emberi törekvés legpompásabbja, legkellemesebbje és leghasznosabbjaként dicséri, nem is sejtette, hogy ő a következőkben egy másik "művészetnek" egy még sokkal nagyobb díjat fog átnyújtani. Annak a művészetnek, mely a halandó emberek számára ősidőktől fogva szent volt, mégpedig nem úgy, mint a gyógyítás, a betegségekért és a haláltól való félelem miatt, hanem az élet és a megelégedés iránti tiszteletből.

CELLE (az "Életrajzom és vallomások" folytatása)

"A büszkeségtől dagadva jöttem meg ide Cellébe, de hűvösen és sajnálkozva fogadtak. Egy megaláztatást elviseltem volna, de ez szinte túl erős volt számomra, mivel teljesen letört és embergyűlölővé tett. Természetesen, ha okos lettem volna, akkor könnyen mondhattam volna magamnak: "Miért követeled meg, hogy ott, ahol te nem érdemeltél ki magadnak tiszteletet és szeretetet, hanem egykor régen csak

utálatot, ott tiszteljenek és szeressenek? Miért gondolod, hogy itt viszont fogod látni azokat a barátokat, akiket ott (Göttingenben) hagytál? Törekedj arra, hogy tiszteljenek, ahogy azt Göttingenben is tetted!" De én, mint egy ember, aki a sötétben jár, mindennek fejfel rohantam neki és kábultan és bosszúsan összeestem."

"Az itteni orvosok módszerei legalább 15 évvel el voltak maradva, 15, az orvostudomány számára értékes évvel. Bár hallottak új módszerekről és rendszerekről, de ezek közül sokat mesének és agyrémnek tartottak, bár a gyakorlat már ezerszeresen igazolta ezeket. Ha mertem hozzászólni, akkor nem értettek meg; ha írókra hivatkoztam, akkor azokat nem ismerték; ha saját tapasztalataimra hivatkoztam, akkor tetőtől talpig végigmérték és azt mondták: majd idővel tapasztalataim is lesznek; ha valamiféle javaslatot tettem, akkor körülnéztek és azt mondták, honnan lesz annyi temető, amire szükség lesz, ha majd elkezdek praktizálni.

És mégis minden, amit akkor javasoltam, éppen az volt, amit manapság az orvosok tesznek. Így pl. már régen, az 1750-ben megjelent írásokból ismertem a Kaempff-féle módszert, gyakran alkalmaztam is és igen jó eredményeket láttam, de itt az ilyen élő befeccskendzésekről semmilyen fogalmat nem tudtak maguknak alkotni. (Ez Johann Kaempff-re vonatkozik, aki Zweibrücken-ben született 1726-ban és Hanau-ban halt meg 1787-ben, és az általa és a testvére Wilhelm Ludwig (meghalt 1779-ben) által kidolgozott "gőz-beöntéses-befecskendezésre.")"

"Az a nagy tetszésnyilvánítás, amivel a disszertációmát valamennyi újságban és tudományos folyóiratban - még angol és francia nyelvűekben is - ismertették, némileg felvidített és azt reméltem, hogy ez a polgártársaimra némi benyomást fog gyakorolni. Ennek ellenére egy előkelő mecénás azt vágta a fejemhez: "Azt hallani, hogy Ön nem tanult sokat".

"Azokban a társaságokban, ahová el kellett mennem, olyan kellemetlen hangnem uralkodott, hogy ez számomra kezdetben a legnagyobb büntetés volt. Csak miután hozzászóltam és néhány fiatal hölgy kezdett érdeklődésével kitüntetni, akkor némi élvezettel mentem el, de mikor ott voltam, minden alkalommal bosszankodtam."

"A legrosszabb az volt, hogy nem volt egyetlen barátom, egyetlen olyan ember sem, aki megértett volna. Az eziránti igényem olyan nagy volt, hogy naponta írtam Leisewitznek. Őt is félreismerték Hannoverben, és a saját példájával vigasztalt. De ez nem egészen egyezett meg az én helyzetemmel. Ő nem passzióval üzte a szakmáját, mint én, és nem érezte ezért azt a fájdalmat, hogy mit jelent az, ha valakinek a képességeit el kell rejtenie. Aztán számos barátja is volt, valamint hitele és pénze is, ami nekem hiányzott."

"Apámnak nem akartam terhére lenni, de egy csomó igényem volt, melyek között a könyvek álltak az első helyen. A kezeléseikért még Göttingenben kapott számos órát, gyűrűt és cigarettatárcát fél áron adtam el. Azt is el kellett szenvednem, hogy szegény iparosoktól és parasztoktól egy-egy receptért 3-6 Groschnt (fillért) elfogadjak, ami lelkileg bántott."

“Ami pedig a legjobban bántott, az volt, hogy Apámnak nagy tudása és sok tapasztalata volt, de - ahogy az öreg embereknél lenni szokott - nem szívesen tért el a megszokott módszereitől. Ha az ő betegeit kellett látogatnom, akkor - bár nem írt elő nekem semmit - de azt mondta: "én így és így csinálnám". És ez gyakran ellenkezett az alapelveimmal és a tapasztalataimmal. Viszont azt gondoltam, a betegek Apámra bízták magukat, nem rám. Legfeljebb azt kívánják, hogy Apám eszköze legyek, s ne cselekedjem a magam elgondolása szerint. Ha tehát nem találtam közéletet, akkor Apám módszerei szerint jártam el. De ez számos alkalommal szerencsétlen végeredményre vezetett, olyan esetekben, amikor az én meggyőződésem szerint jól végződött volna a dolog, ha a saját módszerem szerint jártam volna el.

Többek között, míg Apám Hannoverben tartózkodott, meghalt doktor Carstens. Apám, miközben beszélt a postakocsiba, azt mondta, hogy a második érvágást azonnal végezzem el. Ez teljesen akaratom ellenére volt. Ilyen esetekben százszor is segítettem érvágás nélkül, csak hánytató és hashajtó szerekkel. Képzeld Ön el az én érzelmeimet!”

“Nagy orvosi művekhez vázlatokat készítettem és elkezdtem azokat kidolgozni. De hasonló esetek miatt az orvostudomány tanulmányozását meggyűlöltem. Ismét áttértem a filozófiára. Szívesen visszatértem volna Göttingenbe, ha azt tisztességgel megtehettem volna. Utólag megtudtam, hogy éppen akkor arra gondoltak Hannoverben, hogy felkínálnak nekem egy tanári állást Göttingenben, de nem merték feltételezni, hogy kedvem lenne az egyetemi élethez.”

“Három éven át ilyen lelki nyomás alatt éltem és minden kedvemet elvesztettem, amikor Leisewitz azt írta nekem (1776. jún.), hogy nem utaznék-e el vele Berlinbe, a braunschweigi sógora megelőlegezné nekem az útiköltséget. Azonnal csomagoltam.”

“Itt ismét elememben voltam, ismét tudtam lélegezni. Jerusalemtől és Lessingtől (írók) minden Berlinben élő nagy emberhez ajánlólevelünk volt. De a levelek nélkül is ismertek és tiszteltek már minket: Leisewitzet "Julius von Tarent"-je, engem pedig a disszertációm következtében. Csak rajtunk múlt, hogy melyik társaságot, milyen szórakozást választottunk. Délben és este több asztalnál is vártak ránk borítékok, még von Zedlitz miniszternél is.

Orvosok és filozófusok között kellett megosztanom az időmet, de az utóbbiaknak több időt szenteltem. Őszinte barátságukkal tiszteltek meg minket Spalding, Mendelsohn, Eberhard, Engel, Nicolai, Reichard és Madam Bamberger (Antonie Charlotte Victorie Bamberger sz. Sack, a potsdami udvari lelkész hitvese, Sack főegyháztanácsos lánya, aki 1733-ban született Magdeburgban és 1805. május 30-án halt meg Berlinben. Gleim-mel is nem pusztán baráti viszonyban, hanem bizonyos mértékben hivatalos levelezésben is volt, mivel a nagytiszteletű Halberstadt-i káptalannak rendszeresen jelentést küldött mindenről, ami Berlinben történt és fontosnak volt tekinthető.), aki a filozófia legabsztraktabb témáit rózsaszínű fénybe és bájba tudta burkolni, és akinek Jerusalem valamennyi írását kicsiszolás céljából megküldte, aki egyedül volt képes arra, hogy Jerusalem fiának halálakor vigasztalni tudja az író, aki a hétköznapi életben viszont hétköznapi asszony tudott lenni, de az

udvarnál, mint a királyné és Amália hercegnő barátnője szerepelt és a filozófiai klubban is közkedvelt volt.”

“De nem mindig voltunk tudósok között, hanem az ő segítségével hölgyekkel is összejöttünk, ahol Leisewitz akkori vidám kedve és az én jó táncudásom miatt mindig szívesen látottak voltunk.”

“Mindez olyan volt, hogy a mennyekben éreztem magam! Berlin, a nagyherceg megérkezése következtében még ragyogóbb volt, mint máskor a nyár folyamán. A legjobb feltételek mellett felajánlották nekem, hogy maradjak Berlinben. De vissza kellett mennem, így hát negyedéves ott-tartózkodás után, azzal a szilárd szándékkal és ígérettel, hogy nemsokára visszatérek, elhagytam Berlint.”

“Visszafelé úton (1776. aug.) két napot Lessingnél töltöttem, melyeket életem legérdekesebb napjaihoz számítok, mert olyan dolgokat láttam és hallottam, amiket addig még senki sem hallott vagy látott, s amiket csak félig értettem meg.”

“Amikor ismét kedves szülővárosom falai között voltam, elcsodálkoztam, azokon a törpeméreteken, amivé minden, ami addig óriási nagynak tűnt, ezalatt az idő alatt vált. A továbbiakban nem tartottam szükségesnek, hogy bárkinek a kegyéért is könyörögjek, mindenkinek mereven a szeme közé néztem, és magabiztosan megmondtam a véleményemet. Némely ember nagyon csodálkozott ezen, mások örültnek tartottak.

A betegeimet most már teljesen a saját módszerem szerint kezeltem, anélkül, hogy a legkisebb mértékben is hozzáigazodtam volna az itteni nemtörődömséghez. Néhány szerencsés kúra felhívta az emberek figyelmét és egyre többen jöttek, akik nálam keresték a segítséget. (Egyszer egy gazdag szatócs hívatta Thaert és a következő szavakkal fogadta: “Az hírlik, hogy Ön egy különösen szerencsés orvos, de még túl fiatal. Mielőtt orvosommá fogadnám, meg szeretném Önt először nézni.” Thaer gyertyaszál-egyenesen a szatócs elé állt: “Elölről már eléggé megnézett?” “Igen.” “Akkor nézzen most hátulról is alaposan meg!” És ezzel szó nélkül kiment az ajtón.)”

“Néhai Apám ezt kedvtelve nézte és bevallotta nekem, hogy azt a módot, ahogy a dolgokat intézem, helyesli, de egyben azt tanácsolta, hogy egy bizonyos embert ne bosszantsak fel. Elárultam Apámnak, hogy ez már megtörtént, de én nem törődöm vele, mert nem szándékozom itt maradni. Apám egyre gyengébb lett és a munkájától meg kívánt szabadulni, ezért a legtöbb betegének azt mondta, hogy vagy bízzák magukat rám, vagy keressenek egy másik orvost. Sokan megbíztak bennem, mások más orvost választottak.”

“Távol állt tőlem, hogy ezt (hogy más orvost választottak) rossz néven vettem volna tőlük, sőt inkább azt kívántam, bár mindegyikük ezt tette volna. Cellét csak számúzetésem helyének tekintettem, és az időt arra akartam felhasználni, hogy a világban történő újbóli megjelenésemet előkészítsem. Minden órát vesztésnek tartottam, amit nem tölthettem íróasztalom mellett.”

„Semmi mást nem olvastam, csak az ókori szerzőket és teljesen a gondolkodásnak szenteltem időmet. Kezdetben az orvostudomány és a filozófia között osztottam fel az időmet. Az előbbi témakörben egy új rendszert dolgoztam ki, aminek a valódi és a hamis tapasztalatok közötti különbség próbakövének kellett volna lennie. A filozófia keretében kis eszmefuttatásokat írtam, melyeket főleg berlini barátaimmal történő beszélgetések formájában adtam elő. Ezek közül sok szétszóródott és elégett, néhány közülük kéziratban, befejezetlenül itt fekszik. Nem tudom, hogy az a hosszú távú orvostudománybeli munka ijedelmet okozott-e nekem, vagy, hogy ez a filozófiai munka több szórakozást jelentett-e, elég az hozzá, hogy végül is a filozófia teljesen magával ragadott, szerencsétlenségemre!”

„Észrevétlenül belekerültem a metafizika legmagasabb régióiba. Az éjszakákat egy ébrenlét és alvás közötti állapotban töltöttem, nappal pedig leírtam, amit éjjel álmodtam. Csak a szellem számított nálam, a test csak egy árnyék, amire semmi sem hatott, és valóban végül külsőleg jobban hasonlítottam egy kísértetre, mint egy emberre.”

„A legelvontabb, legridegebb metafizika könnyen beleviszi az embert egy bizonyos rajongásba – a platonizmusba. Majdnem valamennyi fiatal metafizikus belezúgott ebbe, pl. a barátom Jacobi is. A vér a sok gondolkodás következtében az agy felé tódul, a fantázia szervei ingerlődnek, és a szellemi és érzéki gondolatok keveréke keletkezik, ami annál inkább veszélyes, minél inkább még élvezetet is okoz ez a szellemi dőzsölés. (Ki ne gondolna itt „Allwill’s Papiere” vagy a „Woldemar”, stb. című munkákra?) A testi megjelenés csak az ősi szellemi szépség modifikációja és jelképe: szeretet/szerelem, éteri szerelem, az az általános természeti törvény, ami mindent vonz, taszít és mozgat.”

„Ez rendkívül veszélyes állapot! A leigázott érzékiség észreveszi ezt az időpontot, hogy megbosszulja magát. A tumultusa annál veszélyesebb lesz, minél magabiztosabb a szellem a saját erejében, és nemtörődöm gondatlanságában csak saját magára gondol.”

„A lelkesülés nem ismer fel semmit és nem különböztet meg semmit. Amit a sors az útjába hoz, azt elfogadja. La Mancha lovagja a koszos konyhalányban a hercegnőjét találja meg, a platonizmussal foglalkozó ember egy Lais-ban Urániáját találja meg. Szerencsés, háromszorosan is szerencsés az, aki egy méltó tárgyat talál, ami az ősi szellemi szépség elképzelését meg tudja testesíteni, anélkül, hogy a lelke sérülne!”

„Az én rajongásom csak egyetlen tárgyat talált, amire már évekkorábban hiúságból is szemet vettem. Asszony vagy leány, az nekem mindegy volt, mert mi köze volt ennek az én szerelmemhez? Ha gondoltam volna rá, akkor kedves lett volna nekem, egy asszonyt találni, mert az értett volna legkevésbé félre. De mégis ez történt! Rajongó elragadtatásomat egészen másképpen fogadták, mint ahogy az szándékomban állt, és már rettenetesen messze jutottam, mielőtt gyanúm támadt volna. Az én eddigi makulátlan ártatlanságom miatt az érzékiség első mozzanatait teljesen félreértettem. A praktikus élettapasztalat akkor még teljesen hiányzott belőlem. Egy esemény aztán kinyitotta a szememet. Álmaimból iszonyattal ébredtem

fel. Még azt hittem, hogy az éterben lebegek, közelebb az éghez, mint a földhöz, ehelyett a puszta földön álltam. De még álltam, s nem kellett magamnak mást szemrehányni, kivéve az álmodozásaimat.”

”Minden erőmmel azon voltam, hogy állva maradjak. Ha a legfurcsább külső körülmények nem kapcsolódtak volna a belsővel, akkor le tudtam volna ezeket győzni. Kértem, könyörögtem a férfinak, ne kínozzon azzal, hogy a házába menjek, hogy egy szóbeszédnek, ami nekem, neki és az ő feleségének egyaránt hátrányos, véget vessek. Ez nem segített semmit, oda kellett mennem és a görcsökben és ájult állapotban lévő feleségén segítenem kellett. Sokat tettem – sokat, amit egyetlen társaságbeli embernek sem mondanék el, ha azt akarnám, hogy ne tartsanak a legnagyobb tökfilkónak.”

”A sors ekkor egy új utat mutatott nekem, majd ismét elzárta azt előlem. Németország legszeretettreméltóbb hercege, akit már személyesen is ismertem, Dessauga hívott. De mivel Apám halála bármelyik pillanatban bekövetkezhetett, ezért gondolkodási időt kértem, majd azt a választ kaptam: miután nem válaszoltam határozottan, másik orvost kellett választaniuk.”

”Ezzel nem akarok mentegetőzni, nem akarom azt mondani, hogy nem volt szabad az akaratom. Nagyon jól tudom, hogy mit kellett volna tennem. Egy friss vágás a seben keresztül a szegény szívnek nagyon fájt volna, de a későbbiekben végtelen sok fájdalomtól megmenekült volna. De én puhány voltam az erkölcsi sebészetben is. Elbuktam és mélyre estem az érzékiségbe.”

”Már a régi filozófusok is vitatkoztak azon, hogy vajon egy erény vagy több, egy vétek vagy sok létezik-e? Nekem úgy tűnik, hogy az a kérdés, milyen fogalmunk van az erényről? Aki erény alatt azt érti, hogy a lélek folyamatosan törekszik a tökéletesedés felé, annak csak egy erény létezik. Aki azonban az erényt a polgári társadalom viszonylatában szemléli és csak azt nevezi erénynek, ami a közös és egyéni boldogságot elősegíti, és véteknek azt nevezi, ami ezt zavarja, annak sokféle erény és sokféle vétek létezik. Azt hiszem, hogy ez a vélemény nemcsak spekulatív, hanem az erény gyakorlására is befolyással van. Aki az előbbi fogalmat nemcsak, mint puszta szót fogadja el, hanem élénken, és belülről jövően érzi, mint én, az, ha egy dologban sülyed, valamennyiben sülyedni fog. Krisztus ezt mondja: ”Aki egy parancsolatot megszeg, az az egész törvény megszegésében bűnös!” – ”Érzem, Uram, a Te igazságodat!”

”A második fogalom a társaságbeli embereknek való. Tökéletesen erényes – mondják ők – nem lehet az ember. És mivel a közjólet az egyén jóléténél fontosabb, ezért az utóbbival kapcsolatban megengedhetünk magunknak valamit, ha az előbbinél azt újra jóvá tesszük. Úgy tűnik, hogy ez valóban így van, mert ki ne ismerne szenvedélynek hódoló embereket, akik a közösség nagy jótevői voltak? De lehet, hogy csak így tűnt a dolog és a véletlennek nagyobb szerepe volt abban a jóban, amit tettek, mint nekik maguknak. Az én példám ezt megmagyarázhatja.

”Ekkor minden vonatkozásban elbuktam. A lelkem minden jó, nemes és nagy hajlandósága gyenge volt, és majdnem elhalt. Az igazság megismerése iránti vágy,

az Isten iránti bizalom, az emberszeretet, az általános jóakarát, sőt maga a barátság, a kötelességeim iránti lelkiismeretesség, a rendszeretet, minden, minden lehanyagolt. Az értelmem ereje annyira kijött a gyakorlatból, hogy már alig tudtam felfogni azt, amit évekkorábban magam írtam. De az emberek egészen másképp ítélték meg engem. Azelőtt sokkal több voltam, mint aminek látszottam, most többnek látszottam, mint ami voltam. Régebben az emberek gyöngéi ellen küzdöttem, most kihasználtam ezeket. Azelőtt bölcs voltam, most eszes. A külső szerencsém gyarapodott, egy éles eszű, tanult, tapasztalt orvos hírébe jöttem. Valójában rosszabb orvos voltam, mint akkor, amikor Göttingenből jöttem. Mindenféle módon hízelegtek nekem. A bevételeim jelentősek voltak, jelentősebbek, mint amire Cellében valaha is számítottam, bár az érdekre nem voltam semmiféle tekintettel a praxisomban. Néha még többet is rám erőszakoltak, mint amit szívesen elfogadtam volna. Így a szerencse is rossz szokásnak tűnt fel.”

“De ez mind látszat volt. Alapjában véve igen boldogtalan voltam. Ezt az állítást: az erény mindig boldoggá teszi az embert, a bűn pedig boldogtalanná, nemcsak később, hanem matematikai bizonyossággal azonnal felismertem. A lélek azon törekvése, hogy a tökéletességig kitáruljon, ez a lélek számára minden ellenállást fájdalmassá tesz, annál fájdalmasabbá, minél nagyobb a belső ereje. A vétek állandó ellenállás. Végül is elernyed a lélek és már nem érzi a vétket. De akkor már mondható, hogy a lélek meghalt. Ha ismét feléled, akkor végtelen nagy fájdalommal jár az ébredése.”

“Ezt sokáig bizonygattam magamnak, de olyan érezhetően bizonyos, olyan mindig szem előtt lebegő nem volt, mint azóta, hogy olyan fájdalmasan éreztem. A szerelem ilyen körülmények között nem tarthatott soká. Túl sok keserűség volt benne. A barátság és a közös érdeklődés nem léphettek a helyébe. Szörnyű, teljesen megalapozatlan féltékenység kínozta, ami rettenetes jelenetekhez vezetett. Eközben a megszokás és a szánalom együtt-tartott minket. És amikor már teljesen elváltunk egymástól, akkor annak a férfinak a barátsága ismét összehozta minket, aki oly sokszor bizonygatta nekünk, hogy ő a legnagyobb boldogságát a mi kapcsolatunkban találja meg.”

“Azt a tompa fájdalmat, mely állandóan belülről rágott, érzéki szórakozással próbáltam tompítani, mivel a szellemi szórakozást már nem tudtam élvezni. Fantáziámat tehát mindenféle játszadozással és balgasággal foglalkoztattam. Sokat olvastam, de érzélem és haszon nélkül. Az élettapasztalat volt tanulmányaim egyetlen tárgya, amiben elég messze is jutottam. A szatíra volt a gyakorlatom. Majdnem minden embert rossznak, romlottnak tartottam, és úgy véltem, hogy aljas érdekek és butaság irányítja őket. Azokra a jó emberekre, akiket azelőtt ismertem, már nem emlékeztem.”

“Ebben a szerencsétlen állapotban majdnem négy évig éltem, mely idő alatt már gyakran azt kívántam, hogy bár ne éltem volna. Amint a hölgyvel való érintkezésem tisztább lett, a szívemben újra kicsírázott a megfojtott erény, bár lassan, de állandó ütemben. A megbánástól újra eljutottam a nyugalomig, a megelégedettségig, a boldogságig. Ekkor, Philippine, ekkor merészeltam, bár még csak messziről, a

szemeimet Önre emelni. A félelmem és méltatlanságom érzése eközben nagymértékben visszatartottak.”

“Azóta némely kísértésnek ellenálltam, vagy időben kitértem előle, mert a veszélyt, mely el tud ragadni, most már ismertem. Olyan kísértésekről van szó, melyeket az Ön ártatlansága el sem tud képzelni, éppoly kevésbé, mint az enyém tudott azelőtt.”

“Tíz évvel azelőtt egy tapasztalt orvos, aki sohasem járt a fellegekben, hanem annál szilárdabban a földön állt, azt mondta nekem: “Önnek nemsokára meg kell nőszülnie, egy gyakorló orvosnak nem szabad feleség nélkül élnie.” – “Miért”, - kérdeztem én – “azért-e, hogy a nőbetegek bizalmát elnyerje?” – “Nem, hanem azért, hogy a bizalmukat megfelelő mértékig elveszítse!” Én ezt akkor alig értettem meg és tréfának tartottam.”

“Most ismét nem vagyok elesett, sőt még emelkedtem is, nem az erkölcsi tökéletesség csúcsáig, ahová juthattam volna, ha megszakítás nélkül a jó irányba haladok, még odáig sem jutottam el, ahol azelőtt voltam, mielőtt elbuktam. De ott, ahol most vagyok, olyan biztosan állok, mint azelőtt. Ismerem azt az utat, amelyik előttem van, tudom, hogy lépésről lépésre kell haladni, ismerem a csábító tévutakat, melyek a mélységbe visznek, világosan látom, hogy a hegyre nem lehet felrepülni, csak lassan lehet a hegyet megmászni.

A szívem ismét jó és jóakarató vonzalom van benne. Az eszem nem szárnyal olyan magasan és gyorsan, mint régen. Amit most írok, béna, elkoptatott, csiszolatlan azzal szemben, amit régebben gondoltam vagy írtam, de az emberek számára jobban érthető. Az értelmem nem tekint a messzi távolba, hanem inkább ahhoz tartja magát, ami előtte van, ott viszont meglehetősen éleslátású. Fékezhetetlen büszkeségem szerény becsületességre változott, ami minden ember tiszteletét értékeli, de azt nem szerzi meg csalárd módon magának.”

“Ha tökéletes ember lettem volna, sohasem buktam volna el, de nem is ismerném azokat a sziklazátonyokat, melyeken fenn lehet akadni, s akkor nem tudnék magamért így kezeskedni, mint most. Most már Ön teljesen ismeri a bensőmet. Talán egyetlen szerelmes férfi sem tárta fel bensőjét szerelmének úgy, mint ahogy én most tettem. Bármely másnak nem is tettem volna meg. De ezért Ön az egyetlen, akivel egy szív és egy lélek tudok lenni. Ez viszont nem lehetséges úgy, hogy az egyiknek a szívében valami rejtve marad a másik előtt. Egyetlen eltévelyedésemet sem titkoltam el Ön előtt. Az utolsó eset nélkül olyan tiszta lennék, ahogy azt az emberi természet csak megengedi.”

“Még néhány szót kell a külső körülményeimről szólnom, amivel – amint tudom – Ön sokkal kevésbé törődik, mint a belső körülményeimmel, amiket azonban szintén tekintetbe kell venni. Teljesen tiszta a vérem. Botrány a mi időnkre nézve, hogy ezt az előnyökhöz kell számítani. Belső szerveim minden valószínűség szerint egészségesek. Gyenge nem vagyok, de rettenetesen felizgatható. Minden fizikai és erkölcsi izgalom egy bizonyos mértékig beteggé tesz. Ha viszont a testemet és a

lelkemet nem erőltetem túl és nem terhelem túl, akkor egészséges vagyok és a kisebb panaszok gyorsan elmúlnak. A hypochondria távol áll tőlem.”

”Nem vagyok gazdag, de a viszonyaim nem rendezetlenek. Ha ma meghalnék, akkor a holmim eladása után legalább 5000 tallér maradna készpénzben, tehát 2000 tallérral több, mint amit Apámtól örököltem. A rendszeres fizetésem kevés (akkoriban 400 tallér volt), de a jövedelmem biztosan elég arra, hogy jó és kényelmes háztartást vezessek és még maradjon is valami, ha némely felesleges kiadást és játékot – amit üres szívem szórakoztatására kezdtem el – elhagynék. Egész jó kilátásaim vannak a jövőre nézve, ami minden esetre megnyugtat engem.”

THAER TOVÁBBI ÉLETE

Itt befejeződnek a "Vallomások", amiből egy igazán tisztességes, minden jóra és igazra törekvő ifjú és férfi lelki világát ismerjük meg, ami csak oly ritkán adódik. A rajongó, vad, fantáziadús fiú a szemünk láttára alakult át filozofáló, saját magát szigorúan és kitartóan belsőleg kiművelő ifjúvá. Megismertük azokat a tévutakat, melyeket az ifjúnak meg kellett tennie, hogy férfivá érjen, akinek a környezetét saját törvénye és foglalkozása szerint kell megismernie, szabályoznia és megküzdenie vele, és saját számára hasznossá kell tennie. A fiú által követett fantáziadús irányzatokat és az ifjú kétségeit eloszlatva, az emberi és isteni dolgok szilárd, világos szemléletébe feloldva találjuk. A csendes belső kedélyéletből a mindent meghatározó, minden oldaláról csábító külső világba történő átlépés időszakának viharait szerencsésen átvészelte és mi látjuk a mi Thaerünket, bár nem minden veszély és veszteség nélkül, de teljes erejében és a megmentett testi és szellemi kincsekkel jól ellátva, a hőn óhajtott partot elérni, ami a férfinak boldogsága és tevékenysége céljából a fiatalság napfényében és a szerelem fényében már oly régen, oly izgatón a szeme előtt volt.

Mikor Thaer a fenti "Vallomásokat" leírta, akkor már városi orvos és fegyház-orvos volt (1778 óta) és 1780 óta választófejedelmi udvari orvos. Philippine, akit éveken át szemmel tartott és a szívében hordozott és akit röviddel a "Vallomások" után nyilvánosan is eljegyzett, a cellei felső fellebbezési bíróság alelnökének, Georg Wilhelm von Willichnek a lánya volt. Thaer akkor ismerkedett meg vele, amikor régebben, egy aggasztó betegség alkalmával, orvosi tanácsát kérték, mivel Philippine tényleges állapotát félreismerték és a halálhoz közeli állapotba juttatták. Thaer gyógyító eljárása megmentette és Philippine egészséges, friss virággá fejlődött.

Philippine családi körében olyan odaadás, egyetértés és bánatban és örömben olyan kölcsönös megértés, olyan aktív segítségnyújtás, az érzések és gondolatok olyan harmóniája uralkodott, amit Thaer még soha sehol nem látott. Mennyire szeretetteljesnek kellett Philippine szívének lennie, aki gyermekkorától kezdve csak szeretettel körülvéve élt és lélegzett, milyen feleségnek és anyának kell majd lennie, ha már, mint lány és testvér olyan gyengéd, olyan buzgó és hűséges volt kötelességeinek teljesítésében. Thaer sokáig figyelte őt hideg józansággal. A szerelem csak lassan vett erőt rajta. Nem volt lángoló, lázas szerelem, hanem egy lágy, tartós melegség, ami jótévőn áramlott az erein keresztül.

A jegyesség idején írt levelekből Philippinét nem éppen szépnek, de nagyon kedvesnek és bájosnak ismerjük meg, bár korának és a hannoveri "országnak" társadalmi előítéleteitől elfogult, de eléggé értelmes ahhoz, hogy a veleszületett nemesi rang helyett a lélek nemességét részesítse előnyben. Nem volt sem nagy, sem erős, törekeny volt a termete, lágy, kedves a kedélye, nagyon erkölcsös, vallásos, és a művészet és a tudomány iránt tehetségéből és hajlamából kifolyólag erősen érdeklődött. (Feltalálta azt, hogyan lehet emberi hajjal hímezni. Kis tájképeket hímezett, melyekbe aztán idősebb nővére hímezte bele az emberi alakokat.) Ami kezdetben Thaerhez való szerelmének útjában állt, az Thaer nem egészen indokolatlanul rossz hírneve, a vallás és az erkölcs területén határozottan szabadgondolkodó volta volt.

Ez volt az oka annak, hogy Thaer éveken át csak tisztelettel teli félelemben távról tisztelte Philippinét, a szerelme olyan mélyen volt a szívébe bezárva, hogy akaratlan felhevüléssel nem tudta magát elárulni. Az a boldogság, ami felé a szíve törekedett, hideg értelme számára olyan nagynak tűnt, hogy kételkedett benne, hogy valaha elérheti. Thaer a szenvedély ellen sokáig harcolt, gyakran minden táplálékot megvont a szenvedélyétől, ha az túl erőssé akart válni. Gyakran el is hallgattatta a szenvedélyét, de kioltani sohasem tudta. Ha a kétoldali barátai éleslátása nem hatolt volna át Thaer szívére, Philippine jóakarata pedig nem bátorította volna. Thaer örökké szerette volna Philippinét, de Philippine ezt sohasem tudta volna meg!

Sem Philippine apja (az anyját korán elvesztette), sem testvérei nem ismerték félre a fiatalember értékét, akinek őszinte vallomásai aztán Philippine szívét is felé fordították, Philippinének azt a bizonyosságot adva, hogy ketten egymásnak teremődtek. – Hiszen Thaer elmondott Philippinének mindent, ami ő azelőtt volt, s azt is, hogy most mi és hogy mit remél, hogy mi lesz belőle. Tudatosan nem hallgatott neki semmit el, semmit nem nagyobbított, semmit nem kicsinyített. Philippine nem kételkedett Thaer kiegyensúlyozott szerelmében, szívük és lelkük összhangja Philippine számára is nyilvánvalóvá vált.

Mivel Philippine és Thaer teljesen más társadalmi körökben éltek, természetes volt Philippine kívánsága, hogy az ő eddigi társasága ismerje meg Thaert és becsülje értékét. Thaer nem éppen szívesen szánta el magát arra, hogy Philippine előkelő köreibé bekerüljön, ahol kevésbé számított a személyes érdem és az igaz tisztelet, sokkal inkább a külső körülmények. A cellei főudvarnagyi hivatal akkori rendelete szerint, Thaer, mint orvos és udvari orvos, nem tartozott az előkelő körökhöz. Miatta tehát kivételt kellett tenni. Azoknak a részéről, akik a társaságban az első helyeket foglalták el - a régi nemesség részéről - nem kellett Thaernek ellenvetéstől tartania.

Thaer eddig ezekkel az emberekkel egészen más módon érintkezett, mint a szokásos mód, mivel észrevette, hogy a nemesség büszkesége sokkal kevésbé okolható, mint a többiek szervilis viselkedése. Minél büszkébbnek találta az ilyen embereket, annál inkább érezte velük, ha azok az ő ismeretségét keresték, hogy neki oly kevés oka van arra, hogy az ő kegyükből éljen. Mielőtt bizalmasabb viszonyba került velük, nem nézte el nekik a legkisebb, udvariasság és figyelmesség ellen elkövetett botlást sem és pillanatokon belül egy nagyobb botlással viszonzta. Minden alkalommal kimutatta, hogy elég befolyása van ahhoz, hogy ne csak orvosi

dolgokban tudjon nekik ártani vagy hasznukra lenni. Tehát ezek az emberek nagyon tisztességesen bántak vele, és az előkelő társaságban való első megjelenése alkalmával egész különleges figyelmességgel kezelték.

Amikor egyszer egy nagy társaságban, ahol először jelent meg, a ház asszonya azt mondta neki, hogy nagyon örül, hogy az ő társaságukat a jövőben rendszeresen fogja látogatni, akkor szárazon azt felelte: csak a menyasszonyának a parancsára történik mindez. – "Na, természetesen", mondta a hölgy, "Ön, mint tudós, a mi társaságainkban nem fog semmit sem nyerni, de mi kapunk Öntől, s már ezért is kell Önnek valamit tennie." Thaer a bókot merev meghajlással viszonzta. – "Egy bizonyos büszkeség" – írta Philippinének – "ami azonban kihatásában más emberek büszkeségétől különbözik, ez az én fő hibám, ami azonban az én gondolkodásmódommal annyira összefonódott, hogy minden vonatkozásban fel kellene hagynom azzal, ami vagyok, ha ettől meg akarnék szabadulni."

Mikor néhány évvel később kitört a Francia Forradalom és kezdetben őt is, mint minden nemesebben gondolkodó kortársát, a fennkölt eszmék szenvedélyesen hatalmukba kerítették, a hannoveri "országban" a "demokrata és jakobinus" gúnyneveket kapta, mivel az emberi jogok alapelvét a legélénkebben védte, miközben a népek szabadságáért vívott óriási harctól az emberiség számára a legelőnyösebb gyümölcsöket várta. A robot eltörlésének, a parasztság feudális bilincsekből való felszabadításának gondolata mindenek felett lelkesítette őt. Milyen elragadtatással beszélt az emberbarát hősről, Moreau-ról!

Mivel kezdetben a szabadságért bolondulók paradox és bizarr előadásait sok komikummal képviselte a nagy vállalkozás egésze kedvéért, ezért a magasabb körökben, melyeket a jobb hangvételük miatt különösen kedvelt, igen gyakran összeütközésbe került, a polgári körökben viszont az előkelőkkel való érintkezése miatt az "arisztokrata" gúnynevet kapta. Az ő szellemessége mindkét oldalt nevetségessé tette és valamennyi árnyalat ellenzőjét hatástalanná tette. - A forradalom előrehaladtával bekövetkező szörnyűségektől azonban lehűlt a forradalom iránti lelkesedése, annál is gyorsabban, mivel teljes szívéből monarchista gondolkodású volt, és királyát - mint minden hannoveri - hűségesen és bensőségesen szerette.

A számtalan forradalmi röpirat bosszantotta, és a forradalom kimenetelét illető jóslatok balgaságnak számítottak. Sohasem kapta őt el a Jakobinusoktól vagy a propagandától való páni félelem, mivel átlátta, hogy ez a baj a gyógyszerét is magában hordja. "Régebben" – mondta – "a vallási fanatizmus élesztette fel a politikait, a mi időnkben a politikai fanatizmus felélesztette a vallásit. A pozitív dolgok elítélése fanatikus ateistákat, az ehhez való merev ragaszkodás felvilágosult protestánsokat pápistává tett." (Bevezetés az angol mezőgazdaságba, 2. kötet, 2. rész, 1801. 264-265.pag.)

Ahogy a forradalommal járt, úgy járt annak legragyogóbb hősével, a fiatal Bonaparte tábornokkal is. Legnagyobb érdeklődéssel követte Bonaparte győzelmes pályáját, szenvedélyesen védelmezte mindazt, amit Bonaparte tett és nem kisebb embert látott benne, mint egy még világboldogítóbb Washington-t. De amikor a

nemes hőst életre szólóan konzullá választották, s ekkor Hannovert is elfoglalta - bár tűzzel és vassal nem pusztította el - de annál szisztematikusabban, az utolsó csepp vérig kizsigerelte, amikor Thaer ezt a zsarnoki tevékenységet egészen közlről szemlélhette, és Bonapartot ekkor egy császári despota alakjában látta, elfordult tőle, s ettől az időtől fogva csak az emberiség ostorának tekintette. Thaer szemében csak az lehetett nagy, aki arra törekedett, hogy az emberiséget boldogítsa.

Éppúgy, ahogy Philippine Thaert a magasabb társadalmi körökbe be akarta vezetni, úgy a vallás iránt is fogékonyabbá akarta őt tenni. Thaer ezt írta Philippinének: "Mindig azt mondták, hogy a szerelem elvezeti az embert a valláshoz. Én azt hittem, hogy ez csak rajongók esetében igaz. Most magamat saját magam által cáfolva látom, mert a rajongástól nem lehet valaki messzebb, mint én. És mégis egy akaratlan gondolatsor segítségével eljutok az egyiktől a másikig." Philippine attól, amit Thaer az "életrajzában" a vallásos rendszeréről ismertetett, sem nem elégedett meg, sem nem nyugodott meg.

A gyermekien hívő nőnek különösen az a gondolat volt rettenetes: szerelme az egyházi vonatkozású hitetlensége miatt az isteni büntetésnek lesz alávetve. Ezért minden levelét, minden bizalmas beszélgetését felhasználta arra, hogy Thaer hitét minden vonatkozásban a saját hitével – ahogy azt a pap segítségével megszerezte – összhangba hozza. Thaer ezt írta neki: "Szilárdan meg vagyok győződve, amennyire az ember csak meg lehet győződve, hogy a bűnt biztosan és minden időkben megbüntetik, és hogy, a bűnök büntetései örökké tartani fognak, hacsak nem következik be egy teljes kedélyállapot-változás, ami ez után az élet után már nem lehetséges, és hogy ezt maga Isten sem tudja megváltoztatni, mert ez a dolgok örök, változtathatatlan és szükségszerű törvényeibe van belefoglalva."

"De ezek a büntetések magának a bűnnek közvetlen következményei, nem tetszésszerű büntetések, emberi módon. Az ilyen büntetések nem illenek azokhoz a fogalmakhoz, melyeket a kinyilatkoztatás és az értelem a legfelsőbb lényről juttatnak nekünk. Amit a kinyilatkoztatásban közölnek, az félreismerhetetlen képes beszéd, amit Isten olyan emberek érzéki fogalmai szerint állított össze, akik az erény általi boldogság és a bűn általi boldogtalanság nagy igazságát még nem tapasztalhatták."

"Minden más, a bűnből közvetlenül nem következő büntetés szörnyű lenne és eltévesztené a célját. Önkényes emberi büntetést, ami nem pusztán korholás, csak a példa szükségszerűségével és mások figyelmeztetésével lehet megmagyarázni. Ez azonban az isteni büntetésnél, legalább is ezen a világon, nem jöhet számításba, mert itt nem hallanánk a bíró hangját: "Ezt az embert, mert így meg így bűnözött, azért büntetjük meg, hogy titeket figyelmeztessünk."

"Azok az emberek, akik mások meg nem érdemelt, nem a vétekből eredő, szerencsétlenségét az ég büntetéseként magyarázzák, rettenetesek és keményszívűek és csak az emberellenes hajlamukat akarják ezzel mentetgetni. Elismerem ugyan, hogy az isteni gondoskodás néha felhasználja a szerencsétlenségeket arra, hogy az emberekben érzelmi változás következzen be. De vajon szükséges-e ez az én esetemben, és ha igen, lehetséges-e? Ezt nem tudom. Egyáltalán azt hiszem, hogy ez az eset ritka, és hogy a szerencsétlenség a legtöbb

embernél ellenkező hatást fejt ki. Én legalábbis még nem láttam, hogy véletlen szerencsétlenség jobbulást váltott volna ki az emberekből."

"A mindennapi tapasztalat Assaph ideje óta – aki az Istennel szemben vétkezők szerencsésével kapcsolatban békétlenkedett – egészen a mi korunkig, az én véleményemet erősíti meg. Minden nap azt látjuk, hogy a látható szerencse és szerencsétlenség az erénnyel és a vétkekkel semmiféle kapcsolatban nem áll. Önnek, legdrágább barátnőm, minden esetre meg kell vizsgálnia önmagát, hogy képes-e arra, hogy velem együtt el tudja viselni a szerencsétlenségeket! Bár csekély a valószínűsége, hogy jelentős szerencsétlenség ér majd engem, mégis előfordulhat ez is, mégpedig az én hibámon kívül."

„Szilárdan meg vagyok győződve egy speciális gondviselés létéről, mely a fejemen a hajszálakat is megszámlálta, tudom azonban, hogy felsőbb intézkedéseknek és céloknak alá kell vetni magamat, és hogy a természet törvényeit az én kedvemért nem lehet megváltoztatni, de, hogy a végén minden – még ami a személyemet illeti, az is – remekül fog sikerülni. Ez a meggyőződés az élet minden eseményénél nyugalmat, elégedettséget és bátorítást ad nekem, és csak ez képes Önnek is, valamint minden embernek, a fentieket megadni."

"Az előítéleteket az okok meg tudják cáfolni, de mélyen begyökerezetteket nem tudnak kiirtani. Abban a pillanatban, amikor az embernek szüksége van rá, a lélek annyira elszomorodik, hogy nem tudja az okokat megtalálni és az előítéletek ismét egyedül uralkodnak, ha mélyen be vannak gyökerezve."

"Hogy ez így van-e, ezt vizsgálja meg önmagánál, legdrágább Philippine! – Ha egy véletlen szerencsétlenség érne minket, és Ön – a korábbi eltévelyedéseim miatt – engem tartana a baj okának, - ha különben az első fájdalom után nyugodtan is tudnék mosolyogni – úgy ez életem egész további idejében leverne, elvonná bátorságomat, amit ez a balszerencse – amihez a bensőmnek nincsen köze – máskülönben csak fokozna. Jól vizsgálja meg önmagát, Philippine, hogy az, amit Ön babonának nevezett, milyen mértékben tényleg babona?"

Philippine nemsokára teljesen meggyőződhetett arról, hogy Thaer belső Isten-szemlélete és minden isteni dolognak a szemlélete olyan mélyen gyökerezett nála, ahogy egy pusztán egyházi hiten alapuló szemlélet nem is gyökerezhet.

Thaert most a szülővárosában és annak környékén a legjelentősebb orvosként tisztelték és előszeretettel keresték, amiről még idős apja is egyszer meggyőződhetett. Az apa, amikor éppen betegeihez indult, találkozott a lépcsőn egy paraszttal. "Kihez akar menni?" - kérdezte az apa. - "Itthon van Thaer doktor úr? Beteg vagyok és szeretnék vele beszélni." - így a paraszt. -"Én vagyok doktor Thaer." - mondta az apa. "Igen, Ön az öreg, én azonban a fiatalhoz akarok menni, az okosabb!" Az öreg odaszólitotta házvezetőnőjét, aki régen a fiának a dajkája volt, s szárazon mondta neki a tényeket és meghagyta neki, hogy a parasztot az "okosabb fiatal doktorhoz" vezesse.

A hírneve éppúgy, mint a keresete, egyre nőtt, mert Thaer a szó teljes értelmében orvos volt. Amennyire az ember, mint beteg, fontos volt neki, éppen olyan mértékben volt számára lényeges a betegség is. Fáradhatatlan buzgalommal gyarapította tapasztalatait, folytatta tanulmányait mindkét vonatkozásban, miközben éleslátása mind a betegben, mind pedig a betegségben gyakran egyidejűleg felfedezte azokat a titokzatos vonatkozásokat, melyek az alkalmazandó gyógyító eljárást feltárták. Miközben a választott hivatásában, a sok szép siker következtében, megtalálta boldogságát, mégis nagyon lehangoló volt számára, nemcsak természetének lágysága miatt, mely a betegágynál és a kórházban előforduló számos fájdalmas jelenség következtében sokszor vereséget szenvedett, hanem azért is, mert éleselméjűsége, együtt a fenntartás nélküli, soha félre nem tehető igazságszeretetével, túl gyakran és túl hangosan mondta neki, hogy a halandónak nem mindig adatik meg, hogy a rejtélyes emberi szervezet és annak ereje, tevékenysége és helytelen képződményei legbelsejébe be tudjon hatolni, hogy tehát a legnehezebb esetekben a legjobb orvos is csak kísérletezve tud gyógyítani.

Emellett szerény becsületességét és hajlíthatatlan igazságszeretét bántotta annak szükségessége - amilyen helyzetben gyakran találja magát az orvos - , hogy az igazságot, még akkor is, ha kérdezik, eltitkolja, a krónikus betegnek az állapota veszélyeit és reménytelenségét elrejtse, egy receptet egy bizalmat keltő tekintettel írjon le, ha belátása szerint semmiféle gyógyszerrel nem várható segítség. Milyen gyakran gondolhatott Hippokrates humoros vallomására, hogy a nehezebb esetekben a gyógyító eljárás csak komédia, melyben a beteg, a betegség és az orvos egymást csapja be. Legalábbis gyakran nem kevésbé sajnálta, hogy legtöbbször túlzottan benne volt a cselekményben, és ezért a többi "szereplő" szituációit és játékát nem tudta elfogulatlan, nyugodt szemmel követni. Annál buzgóbban folytatta tanulmányait, részletes naplót vezetett (ezek az orvosi naplók sajnos a Poroszországba történő átköltözéskor, más iratokkal együtt, elvesztek), gyakran kísérleteket végzett saját magán, és amikor az a hír érkezett, hogy Varsóban kitört a pestis, azonnal előkészületeket tett az odautazásra. A hír azonban alaptalannak bizonyult.

Az orvostudomány és ennek gyakorlása azonban egész lényét túlságosan igénybe vette és az idegrendszerének az ingerelhetőségét nagyobb mértékben felfokozta, mint ahogy az számára kívánatos lett volna. Ha este fáradtan hazaérkezett, kalapját, botját és "lelkének és testének maszkját" letette, akkor olyan állapotba merült, ami majdnem az álomnak felelt meg: mindaz, amit napközben látott vagy hallott, gyorsan és könnyedén elhaladt emlékezetében. Némely esemény, mely napközben megrázta, most csak egy könnyű, színtelen árnyék volt, akaratlanul is támadtak benne gondolatok, melyek aztán elhalványultak. Néha ez az állapot teljes álmodozásba ment át, néha új erőt merített belőle, és ha ebben az akaratlan gondolatsorban valami nagyon felkeltette a figyelmét, akkor felébredt, s olyan élnkség vett rajta erőt, mely, az alvás kárára, rendkívül kellemes érzést jelentett neki, de ami a következő napját aztán teljesen elrontotta.

Az az igény, hogy ezeket a gondolatokat valakivel közölje, gyakran arra indította őt, hogy tollat ragadjon és az éjszaka egy részében mindent papírra vessen, ami aztán a következő napokban olyan fantasztikusan jelent meg a lelkében, hogy szent

félelmében mindent a tűzbe dobott, anélkül, hogy le tudta volna győzni magát, s ne írt volna újra és újra, s majd ezt ne dobta volna ismét a tűzbe. Hogy ilyen állapotoktól meg tudjon menekülni, ezért már régóta virágtermesztéssel foglalkozott, nevezetesen szegfű és kankalin nemesítésével. Cellében egy nagy házat vett, melynek nagy udvarát kertként hasznosította, s ezt egy hátsó épület lebontásával még megnagyobbította. Ha "az állati természet" beteg állapotában kimerítette erejét, akkor az egészséges "növényi természetnél" pihenést és vidámságot talált. Itt aztán segítségére volt Philippine rajz- és festőkészsége, aki a virágnemesítésből származó legérdekesebb kankalinokat és a szegfűk leveleit igen szépen lefestette és ezáltal Thae számára lehetővé vált, hogy szép sikereit távolabb élő virágnemesítőknek bemutathassa, s velük tapasztalatcserét építhessen ki.

Orvosi munkája évről évre egyre kevésbé elégítette ki, annak ellenére, hogy igen keresett, igen boldog, és ahogy azt Himly udvari tanácsos egyik barátjának 1824-ben írta: "Thae a betegek által majdnem istenített" orvos volt. - Egyre inkább arra vágyott, hogy az elmélet mélyére hatoljon, ahogy erre minden idők legkiválóbb orvosai is törekedtek. Kevésbé nyugtatta meg, amikor egyre világosabban látta, hogy az elmélet mindig csak kísérletezés alakjában jelenik meg, amit minden korszak saját magának talál fel, hogy aztán a következő korszakban egy másik elmélettel cserélje fel. Az elmélet egyre inkább az emberi szellem azon igényének tűnt, hogy mindent kézzelfoghatóan meg tudjon magyarázni. Ezzel szemben egyre jobban látta, hogy a praxis hogyan emelkedik illetlen módon az elmélet fölé, azt, hogy kiváló orvosok is - nemcsak a közönséges gyakorlati orvosok: az elméletnek csak keveset tulajdonítanak, a tapasztalatnak viszont mindent.

A saját korát összes felfedezésével együtt, csak egy tisztán gyakorlati korszaknak tekintette, mert még azok az orvosok is, akik még adtak valamit az elméletre, ezt csak azért tették, hogy tanultaknak tűnjenek, semmiképpen nem azért, hogy jobb eredményeik legyenek. A legtöbben az elméletről nem tartottak mást, minthogy egy kedvelt, divatos valami, játszadozás hiábavaló eszméssel. Mint ismeretes, nagyon eltérő betegségek sok tünetben megegyeznek egymással, nem csodálatos tehát, ha a gyakorlat, nem kutatva nagyobb gondossággal egy betegség gyökereit, csak a tünetektől vezetve, az egyik betegséget egy másikkal tartja, tehát egész rosszul osztályozza és kezeli.

Mekkora melléfogásoknak van tehát a gyakorlat kitéve, bármennyire hivatkozik is a tapasztalatra és bármennyire támaszkodik a leghíresebb szakemberekre, és milyen nehezen mond le a gyakorló orvos az általa egyszer elfogadott módszerről, mellyel többször sikerült már a gyógyítás, nem törődve más orvosok nagyon is dicséret eljárásaival. Amíg orvosok léteznek, a számtalan módszer közül mindegyiknek meglesznek az ellenzői ill. a támogatói. Még a legpocsekabb orvos is igazolni tudja eljárása helyességét egy halott esetében, akit helytelenül kezelt, részben a saját, részben mások tapasztalatait felhozva, részben pedig jelentős szaktekintélyek felemlegetésével. De a legkiválóbb orvost is üldözik a helytelen kezeléséről szóló szóbeszéddel, ha szerencsétlen kimenetelű a kezelése.

A legtöbb orvos csak mások szemével tekint a jelenségekre, sehol nem hivatkoznak annyit szaktekintélyekre, mint az orvoslás tudományában. De még a

legnagyobb szaktekintély is - bár igen sokszor megtalálta a helyes utat - itt vagy ott tévedhet. Sajnos a tévedéseit is éppoly gyakran átveszik, mint az igazságait. Az orvosok nagy tömege éppúgy megesküszik az egyikre, mint a másikra. Így aztán Thaer számára is egyre megbízhatatlanabb lett az elmélet, és egyre kétségesebb a gyakorlat, bár számára létezett egy racionális, biztos alapokon nyugvó tapasztalat is.

Azonban a fő indítéka, hogy az orvosi hivatást lassanként egyre inkább félretette, Thaer belső énjében rejtett. A betegágynál jelentkező együttérzése már régóta igen erős volt, bármennyire is igyekezett azt elnyomni, s az évek múlásával egyre erősebben lépett fel. Az a jó érzés, hogy némely szeretett embert meg tudott menteni, nem tudta azt a fájdalmat csökkenteni, ami, némely szívbeli barátjának reménytelen állapotát látva, jelentkezett. Ehhez jöttek még gyakori reumatikus fájdalmi és igen erős fejfájása, ha egy túlfűtött szobába lépett, valamint az a félelem, ami a veszélyeztetett betegek miatt fellépett nála. Nem csoda hát, hogy a folytonos tenni-akarása számára, szilárdabb, kevésbé meggondolandó pályát keresett.

Celle közelében, a Hehlentor (Hehlen-kapu) előtt, volt egy kert egy vele határos területtel, melynek talaja száraz, terméketlen futóhomok volt, de öreg, egészséges tölgy- és bükkfa csoportok álltak rajta, amelyekhez hasonlókat az ottani tájon gyakran talál az ember. Azt a kertet az egyik oldalon egy rét határolta, melyen a cellei paraszt-polgárok tehenei legeltek. Ezen a réten folyik keresztül az itt még nem hajózható, tisztavízű Aller, melybe innen nem messze beletorkollik egyike a sok, meglehetősen széles, sok vizet hozó, lecsapoló árkoknak, melyek segítségével a régebben mocsaras talajt kiszárították. Ez az árok az Allerral egyesülve, egy nagy, majdnem félkör alakú medencét alkotott, mely körül a város helyezkedett el, amelynek fákkal beültetett bástyái és öreg kastélya, kupolaszerű tornyaival, festőien tükröződött a tiszta vízben. Bár a vidék teljesen sík volt, a kert különböző pontjairól nézve a város és a folyó kellemes látványt nyújtott, amit Philippine művészi érzékével már régen felhasznált szép tájképek festésénél. A rendkívül boldog vőlegénynek ezek a Philippine által készített képek mérhetetlen örömet okoztak. A kert, minden itt készült tájkép után, még jobban tetszett neki.

Amikor Thaer 1786. ápr. 19-én házasságot kötött Philippinével, a legboldogabb előjelnek tűnt számára, hogy ezt a kertet a hozzátartozó szántóföldekkel és rétekkel együtt megvehette. Még ugyanebben az évben fiatal feleségével több hétre kiköltözött a kertben álló szegényes kerti lakba. Egészen természetes volt, hogy Philippine művészi tehetsége következtében Thaer eddigi, kankalinok és szegfűk nemesítésével foglalkozó kedvtelése majdnem önként a kertészkedés művészetének magasabb szintű szeretetivé alakult át. Szabadidejének óráit házasságának első éveiben majdnem kizárólag annak szentelte, hogy a kb. 16 holdnyi (1 hold = 1/3 - 1/4 hektár) kertet szépítse.

Akác fákat, vörösfenyőket és jegenyéket, stb. ültetett festői csoportokban, szép bokrokkal együtt. Kiválasztott fűfélék ültetésével üdítő gyepet hozott létre. Hogy a szépet a hasznossal összekapcsolja, egy gyümölcsös kertet is telepített, és hogy a kert vidám kinézettel csatlakozzon a környezetéhez, galagonya és bükk sövényel kerítette be. Mivel a kert túl nagy volt ahhoz, hogy kizárólag virágot termeljen benne,

a legtágabb értelemben kertészkedéssel foglalkozott, és így Thaer, az eddigi virágtermesztő és nemesítő, kertésszé alakult át.

Thaer mindent, amibe belefogott, saját energiájával, veleszületett éleleszűségével és a megszokott, mélyreható gondolkodásával csinált. Ílymódon természetesen kertészkedése - éppúgy, mint korábban virágnemesítése - a legszebb, legmeglepőbb eredményeket hozta. Kertjének nemsokára jelentős híre ment a környéken, külleme és jövedelmezősége miatt. Nem szabad azonban itt egy mindenféle játékkal ellátott parkra gondolni, hanem csak arra, hogy a szépet a haszonnal kiegyensúlyozottan kapcsolta össze és szerencsésen használta fel a terepet.

Az ő fogalma a szépségről arra korlátozódott, hogy valamennyi rész, az egész célját tekintve, összhangban legyen. Semmit nem volt képes szépnek találni, ami egészen céltalan volt. Ha a termékeny földből nagy darabokat lugasok és gyepek létrehozásához használtak fel, akkor ez számára értelmetlen gyerekjátéknak tűnt. Ha aztán ilyen kertekbe még a barátság, a szerelem, a hírnév, a haza, a győzelem, a Nap "templomait" is elhelyezték, akkor szárazon azt kérdezte: "Mit keres ez itt?" – és ezzel azt akarta mondani: ha ennek a helyén egy jól berendezett kis ház állna, egy szorgalmas, megelégedett család számára, akkor a barátság, a szeretet, a hírnév, a haza, sőt a győzelem és a Nap is jobban illene mindehhez.

Mint ahogy régebben a botanika túl steril volt számára, aztán a virágágy is túl kicsi lett, így nemsokára a nagy kert is túl szűknek tűnt. Ahogy orvosként egyes embereknek segített, úgy szeretett volna az egész emberiségnek valamit nyújtani. Mivel 1784 óta a cellei Királyi Mezőgazdasági Társaság tagja volt, így akaratlanul is mezőgazdasági elgondolások felé vette az irányt, és majdnem szégyenkezett, mikor észrevette, hogy az ő, általában bérbe adott szántóföldjei és rétjei mennyire elmaradnak művelésüket illetően a kertjétől. Láta azt a korlátolt, meggondolatlan kínlódást, amivel a paraszt a talajából a régen megszokott termést akarja kinyerni. Itt kínálkozott állandó, nyughatatlan tevékenységének, emberbaráti törekvésének a legkedvezőbb téma, mivel a talajművelés művészete a gyógyítás művészetével a legközelebbi rokonságban áll, bár - első pillantásra - mindkét tudomány igen heterogénnek látszik.

Alaposabban megvizsgálva azonban azt fogjuk találni, hogy csak objektíven különbözőek, szubjektíven azonban feltűnő módon hasonlóak. Mindkettő ugyanazokat az előtanulmányokat, ismereteket követeli meg a természettudományok, a kémia, az ásványtan, az állattan és a növénytan területén, valamint az elvont és az alkalmazott matematika legtöbb részéből. Mindkettő tapasztalati tudomány, melyekben tiszta kísérletek nem lehetségesek. Mert tiszta kísérleteknél az a követelmény, hogy a kísérlet eredményére befolyással bíró ismeretlen tényezőket el lehessen hagyni. Sem a szántóföld, sem az emberi test esetében nem lehetségesek ilyen kísérletek, mivel mindkettő oly sok ismeretlen erő hatásának van alávetve.

A szántóföldi talajművelésnek azonban az az előnye a gyógyítással szemben, hogy többször is lehet pontos kísérleteket végezni és ezek segítségével mindig újabb

és újabb dolgokat lehet felfedezni. A gyógyítás művészeténél azonban maga az emberi test a kísérlet tárgya. Érdekes, hogy Angliában sok orvos egyben gyakorló gazda is, és hogy ott a mezőgazdaságot a leghíresebb orvos-írók igen jelentős mértékben vitték előre. Itt csak Cullen-t, Hunter-t, a két Darwin-t, Withering-et, Fordyre-t, Wilkinson-t említjük, akiket szakíróként a gondolkodó gazdák éppen úgy becsültek, mint az orvosok. Amerikában ez még gyakoribb. Benj. Rush az orvosoknak bizonyos értelemben a kötelességükre tette, hogy a mezőgazdasággal is foglalkozzanak.

Miután a gyógyításnál és a mezőgazdálkodásnál majdnem ugyanazokra az előtanulmányokra, ugyanarra a megfigyelési képességre, ugyanarra a gondolkodásmódra van szükség, ezért természetes, hogy ugyanaz a fej, amelyik az egyik tudományba mélyen be tudott hatolni, a másikban is képes felvilágosítást adni, ha hajlama, tehetsége van arra, hogy ezt a tudományt is űzze. Hogy az ilyen hajlam Németországban ritkán, Angliában és Amerikában azonban gyakrabban jelentkezik, ennek is megvan a jó oka. Himly, a híres göttingeni orvos, ezt írta egyik barátjának, aki 1824-ben Möglin-be utazott: "Mondja meg a kiváló öregnek, hogy tisztelem azokat az érveket, amelyek alapján az emberi gyógyításhoz hűtlen lett. Azt is mondja meg neki, hogy én is, ha a természet biztosabb és barátságosabb kultusza céljára földet birtokoltam volna, valószínűleg én is követtem volna az ő példáját."

Thaer itt a szántóföldön találkozott Istennel és Isten köszöntötte őt, a régi közmondás szép kifejezésével élve. Ő megértette a köszöntést és viszonzni tudta, mivel azonnal elhatározta, hogy mostantól kezdve gazdálkodással fog foglalkozni, először, mint kézművességgel, majd később, mint művészettel és tudománnyal. - Nem a hétköznapi szántóföldi talajműveléssel akart foglalkozni, ahol csak vetnek és aratnak, ahol mindent úgy hagynak, ahogy az régen volt, és ahol a kedvező időjárásra úgy tekintenek, mintha maga az értelem lenne, hanem a mezőgazdasággal, mint magasabb fokú művészettel, mely az akadályokat ki tudja küszöbölni, a nehézségeket le tudja győzni, a rejtélyes dolgokat meg tudja fejteni. Arra törekszik, hogy a saját céljaira gyümölcsöket és állatokat tudjon nemesíteni, tudja, hogyan kell a hálátlan talajt hálássá tenni.

Rövid időn belül Thaer még annyi földet vásárolt hozzá, hogy minden együttvéve egy bár kicsi, de teljes gazdaságot tett ki. Mivel egy gabonacsűrön és egy kis aszalóházon kívül a megvásárolt gazdasági udvarban semmiféle gazdasági épületet nem talált, ezért elkészítette a céljainak és az anyagi erejének megfelelő majorság tervét. A szükséges gazdasági épületeket, valamint egy kényelmes, tágas lakóházat építtetett fel a saját tervei alapján, az építést maga vezetve. A legfontosabb célja itt is a belső és külső célszerűség volt, ennek minden fajta eleganciát feláldozott. A majorság részleteiben és egészében csak a gazdaság szükségleteinek felelt meg.

Thaer tehát most az eddigi hivatása mellett gazda is volt, aki az eke mögött pihente ki az orvosi praxisa általi túlzott igénybevételt. A földművelés értéke és méltósága, az embereknek, az ő testvéreinek, a földművelés által biztosítandó és gyarapítandó jóléte mostantól fogva elárasztotta a lelkét és a szívét. Philippine tájképei, melyek Thaernek az első impulzust adták a mostani nagyszerű tevékenységéhez, ezek a képek most Thaer lelkének háttérébe kerültek, melynek

előterében a továbbiakban, mint valódi, legreálisabb szépség, beláthatatlan, kiváló növénykultúrákat termő földek sokasága terült el. Talán nincs a művészet és a természet területén olyan dolog, mely iránt ilyen általános az érdeklődés, mondta Thaer. Altudatunkban és akaratlanul érezzük, hogy létünk és jólétünk a mezőgazdaságtól függ.”

Mostantól kezdve valamennyi sétája - majdnem akaratlanul - a földekre vitte őt, ahol mindig talált valamit, ami mindig újabb felvilágosítást adott eddig kétségbe vont tényekkel kapcsolatban és újabb nézeteket egy művészeti ág tökéletesítésére, amelynek haladása az emberiség jólétével szoros kapcsolatban áll. Ez a lélek és a szív számára a leggazdagabb és legpompásabb tápláléknak tűnt az ő szemében. Ezeket a nézeteket a későbbi írásaiban és előadásaiban nagy szeretettel tárgyalta meg, és pedig olyan sikerrel, ami a várakozását messze meghaladta.

A kis birtok most az ő és az övéi nyári lakhelye volt, a tél folyamán azonban városi lakásában maradt, az orvosi praxisa miatt. Philippine ugyan Thaer vezetése alatt a belső háztartást, minden erejét belevetve, vezette, de gyakori betegeskedései miatt kevésbé tudott Thaer segítségére lenni, mint ahogy az kívánatos lett volna. Ezzel szemben, ha az orvosi gondok és aggodalmak rossz szelleme lefoglalta Thaert, akkor kéznél volt Philippine zongorája, hogy énekét kísérhesse, mivel szép, bájos, de ugyanakkor erős hangja volt, amivel a gonosz szellemet el tudta kergetni, mint Dávid a hárfájával.

Az orvosi praxist ugyan egyre kevésbé gyakorolta Thaer, azonban egyre jobban igénybe vette őt az udvari orvosi állásával járó hivatali munka, mivel a cellai gyógyszertárak és a bábaképző felügyelete is feladatai közé tartozott. Ebben az állásában 1794-ben még egy tervet is készített "Lüneburg hercegség országos egészségügyi intézete" címmel, ami bár csak részben valósult meg, de maradandó értékű rendkívül liberális nézetei miatt.

Amíg Thaer a barátságos Celle kapui előtt lakott, addig az orvosi praxisát nem adhatta fel teljesen. Ezért segítségként néhány fiatalabb orvost választott, akiknek aztán ezt a munkát lassanként teljesen átadta. Mégis a kötelesség, valamint a betegek és a fiatal orvosok hálája és bizalma arra készítette, hogy idejének nagy részét az orvoslásnak szentelje. Csak a hajnali órák - reggel 4-7-ig - és a késő este, szolgálhatott a mezőgazdasági tanulmányoknak és az elintézendő ügyeknek.

Eddig Thaer életének orvosi részével, ezirányú gondolkodásával és tevékenységével ismerkedtünk meg közelebbről. Ezzel kapcsolatban itt még arról kell beszámolni, hogy 1796-ban Nagy-Britannia királya - aki egyben Hannoveri nagyherceg is volt - személyes orvosának nevezte ki.

MEZŐGAZDASÁGI TEVÉKENYSÉGE

A Thaer által vásárolt majorok mind Celle város földjein helyezkedtek el, közel az Aller folyóhoz, kb. negyedórányira a Hehlen-kaputól, és kb. 110 hold szántót és 18 hold rétet foglaltak magukba. A szántók szétszórtan helyezkedtek el, részben 6-12 holdnyi darabokban vagy bekerített, 2-6 holdnyi földdarabokban, részben ennél kisebb darabokban, más majorságok között. A talaj eltérő volta, a rossz földutak, egyes darabok tized-fizetési kötelezettsége, és különösen a be nem kerített részeken, a tarlón több község állatainak közös legeltetése, mindez nagymértékben megnehezítette a földek művelését.

A területen a következő talajtípusok voltak:

1) Vályogos homoktalaj: 60 hold az ún. Rohlande-ben. A talajban 2 láb mélységben kövekkel kevert durvább murvából álló, 6 coll vastag réteg volt, mely alatt egy kötött, tömör vályogréteg helyezkedett el. A nedvesség a murvarétegen átszivárgott és soká megmaradt a vályogtalajon, mivel az általában sík fekvés miatt nem tudott lefolyni. Ezért ez a talaj egy hosszabb ideig tartó szárazságot is ki tudott bírni, viszont a tartósan nedves időjárástól szenvedett, különösen, ha tavasszal a talaj megszívta magát nedvességgel, amitől aztán nem tudott egykönnyen megszabadulni. A szántónak ez a része igen hátrányos szolgálat alatt állt: miután ugyanis a termésből elvették a tizedet, akkor 4 vagy 5 község még ráhajtotta az ökreit, teheneit, birkáit és disznóit. Tehát sietni kellett a késői termények betakarításával, különösen a fiatal here szenvedett a birkáktól, melyek egész télen át, egészen március végéig, ezen a területen voltak elhelyezve.

2) Rétek - kb. 18 hold, legnagyobb részét az előbbi szántó lejtőjét fedték - az előbbivel azonos altalajjal, de sokkal több csernozjomot tartalmazva és bekerítve.

3) Homoktalaj: természetét tekintve futóhomok.

A gazdaságban a következő állatokat tartották: 3 igáslovat, kis, zömök, Mecklenburgi fajtából, melyek nemcsak a szántóföld megművelésében, hanem számos más munkában, pl. faszállítás, is résztvettek, 14 tehenet, de néha még többet is, a szántóföld trágyaigénye szerint, a trágyát pedig kizárólag az állatállomány szolgáltatta. Kezdetben Thaer élvezte a szép, kelet-fríz lópvidéki teheneit. Mivel azonban ezek a tehenek ugyan jó tejhozamot biztosítottak, de takarmányozásuk költséges volt, ezt a kedvtelését abbahagyta és csak jütlandi teheneket tartott, melyek egy adott mennyiségű takarmány elfogyasztásával a lehető legtöbb és legjobb tejet adták, mindig jó kondícióban maradtak és igen ellenállóak voltak. A jütlandi tehén jelentéktelen kinézetű, de nagyon jól tejelő tehénfajta, bár ezeket a teheneket rossz járásuk és nem szép küllemük miatt "tevének" gúnyolták.

A kinti és benti munkákat két férfi és két női gazdasági cseléd látta el. Később csak 1-1 cselédet foglalkoztatott Thaer, mert az ottani körülmények között előnyösebb volt napszámosokat tartani.

Thaer kezdetben a gazdálkodást empirikus alapon folytatta, de nemsokára magasabb célt tűzött maga elé és kis gazdaságánál hármas feladatot követett: 1) saját okulása céljából egy kísérleti gazdaságot akart kialakítani, hogy idővel lehetséges legyen. 2) egy oktatásra alkalmas, részleteiben pontos, kb. tízszeresen

kisebbitett léptékű modell kialakítása, mely egy közepes minőségű talajon, zavaró körülmények között (a város szomszédságában ill. sík vidéken) lévő, szisztematikus gazdaság modellje lenne. 3) a saját, részben "dacos" talaját lehetőleg azonnal maximálisan termővé akarta tenni, hogy a ráfordított tőkét előnyösen kamatozni lássa.

Először is az volt a célja, hogy megmutassa, létezik olyan szántóföldi talajművelés, amely tökéletesebb és bőségesebb termést ad, mint az, amit a cellei szántóföldeken alkalmaznak. Saját példájával akarta megmutatni, hogy rendkívül igazságtalan, hogy a földművelést csak kézművességnek, sőt annál is kevesebbnek tekintik. Ennek a fontos művészi mesterségnek meg akarta adni a jól megérdemelt tisztességet. Abból indult ki, hogy a mezőgazdálkodás ugyanolyan mesterség, mint a gyári és a manufakturális mesterség. Tehát a talajt csak nyersanyagként kell tekinteni, amelynek a "feldolgozásával" nagyobb vagy kisebb értékű növényi és állati termékeket lehet termelni, aszerint, hogy a "feldolgozást" az értelem és a munka több vagy kevesebb ráfordításával végzik-e el. Úgy, ahogy egy bizonyos mennyiségű lenből rendkívül durva vagy rendkívül finom vásznat lehet nyerni, s ezzel egyszeres vagy tízszeres értéket lehet elérni, ugyanezt lehet elérni egy adott szántóföldön is. Egy Brabantban fekvő holdnyi terület termése olyan arányban áll egy, az Altmark-ban fekvő azonos nagyságú terület termésével, mint egy darab finom holland vászon egy darab zsákvászonnal.

A mezőgazdálkodási mesterség négy elemből áll: 1) a talaj: ez eredetileg a természet ajándéka, de most tulajdon (tőke) lett, aminek pénzürtéke van és kamatot hoz, 2) a munka, 3) a tőke: a) állótőke (leltár), és b) forgótőke (üzemeltetési tőke), 4) az intelligencia: ismeretek, ügyesség, tehetség. A mezőgazdaság minden egyes termékénél ennek a négy elemnek megvan a maga szerepe.

Hogy 1 holdnyi területről 10 véka gabonát kapjunk, ahhoz kevesebb munkát, tőkét és intelligenciát kell befektetni ill. ráfordítani, mintha 20 vékát akarunk aratni. Az első 10 vékányi termés a talaj tulajdonságai alapján terem, a második 10 vékányi mennyiség a talaj ereje megjavításának és fokozásának a következménye. - A nem művelt, szegény gazda sohasem lehet olyan jó gazda, mint a gondolkodó és vagyonos gazda. Ezért teljesen helyes ez a közmondás: "A leggazdagabb gazda egyben a legjobb gazda is." Feltéve természetesen, hogy vagyonát a gazdaságába visszaforgatja és a vagyonát/gazdagságát gazdasága segítségével érte el, nem pedig véletlen vagy tisztességtelen pénzszerzéssel.

Thaer első tanácsadója és vezetője Bergen kiváló műve volt: "Útmutató az állattenyésztés javításához, a takarmánytermesztéshez és a szarvasmarhák istállóban történő tartásához". Berlin 1781. (Új kiadás, Thaer kiegészítéseivel, javításaival és megjegyzéseivel. Berlin 1800.) Ebből merített először világos, határozott fogalmakat a mezőgazdálkodás egészére nézve, miután a benne található előírások helyességéről a legpontosabb kísérletek segítségével meggyőződött. Emellett idősebb gazdáktól is kért tanácsokat, főleg az akkor híres Schubart von Kleefeld egyik lelkes tisztelőjétől. (Johann Christian Schubart, 1734-ben Zeitz-ben született. Igen fiatalon a zeitzi községi előjáró, Tischer, szolgálatába állt, majd a bécsi választófejedelemi

követ, Graf von Fleming, gazdasági ügyekkel foglalkozó udvarmestere lett és ott szabadkőműves kapcsolatokba került.

Ott azért lett híres, mert a szigorú szokásjogot megtartotta ill. a templomos lovagok rendszerének új, szabadkőműves szisztémáját bevezette, különös tekintettel annak gazdasági rendszerére, mely a templomos rend maradék tőkéjéből földbirtokokat akart vásárolni, egyrészt a szabadkőművesek előnyére, másrészt a társadalom felvilágosítása céljából, mert a megveendő birtokokat a legjobb módon kellett volna megművelni. Ezáltal a szabadkőművesség egy rövid időre igazán jótékony irányzatot követett. A hétéves háború alatt Schubart hadiszállító volt. Ezután visszatért Zeitzbe, gazdagon nősült, több földbirtokot vásárolt a környéken és teljesen a mezőgazdaságnak szentelte életét. Új, saját rendszert hozott létre az ugar, a legeltetési jog és a jószágáthajtási jog megszüntetésével a takarmánynövények termesztésének elősegítése céljából.

1785-ben a császár a Szent Római Birodalom lovagjává emelte, és ezt a nevet adományozta neki: nemes úr a hereföldről "edler Herr vom Kleefelde". Szász-Koburg és Saalfeld hercege, aki őt és tanítását pártolta, titkos tanácsossá nevezte ki. 1787-ben halt meg. Thaer így nevezi őt: buzgó, némely vonatkozásban igen érdemes, német apostola a heretermelésnek és az istállóban történő takarmányozásnak. Tehetséges és erős ember volt, de nagyon egyoldalú, túl indulatos, túl nagyravágyó ahhoz, hogy a nyugalmas szemlélődést megkövetelő, bonyolult gazdaságtannak alapos tanára lehessen.)

Amit Thaer gazdasága szempontjából megfelelőnek látott, azonnal nagy erőfeszítéssel meg is valósította. Kezdetől fogva mindent jobban akart csinálni, mint ahogy azt a környéken csinálni szokták. Ha azonban tavasszal nagy elvárásai voltak az elvégzett műveletekkel kapcsolatban, és aratáskor nem várt, rossz eredményt kapott, bosszúságból gyakran elkapta őt az "elméleti és gyakorlati" gazdákról szóló rossz viccek gyártása, olyan vicceké, melyeket gyakran lehet falusi kocsmákban és faragatlan gyakorlati gazdák dárídóin hallani. Mert olyan emberek, akik egy kézművességet nagy értelem nélkül, de szerencsével űznek, szeretnek olyanokat lenézni, akiknek kiváló nézeteik vannak. Az ilyen fickók azt hiszik, hogy valami helyeset mondanak, amikor azt mondják: "Egy jó esőt jobban szeretek, mint a firkászok irományait!" – Thaer azonban valami jobbat választott: csak saját magát nevette ki.

"Még túl kevésé tanulmányoztad a mezőgazdaságot" – mondta magának - "még túl kevésé mérlegeltél minden helyzetet ahhoz, hogy új talajművelési módokat és új terményeket sikerrel vezethetnél be. Igaz ugyan, hogy ennek a vidéknek a gazdálkodása igen tökéletlen, de, hogy valami jobbat lehessen helyette bevezetni, ahhoz az egész mezőgazdálkodást ismerni kell, és a talaj adottságait és a helyi körülményeket tekintetbe kell venni. A mezőgazdaság alkalmas kell, hogy legyen ahhoz, hogy egy tudományos rendszert lehessen bevezetni. Egyetlen tapasztalatokon alapuló tudomány sem tudott valamennyi nép, és oly hosszú időszak megfigyelései alapján annyi adatot összegyűjteni, mint a mezőgazdaság. Egyetlen tudomány sem tudja az esetleges hézagokat pontos kísérletek elvégzése útján oly könnyen kitölteni, mint a mezőgazdaság. Egyetlen tudomány iránt sincs akkora érdeklődés, egyetlen

tudomány sem ad szorgalom és tehetség segítségével olyan közvetlen jutalmat, mint a mezőgazdaság.

Valamennyi segédtudomány, melyekre a mezőgazdaságnak szüksége van - a természetrajz, a kémia, a növényvédelem és az állatorvoslás - napjainkra már csodálatos mértékben kifejlődött. Egy helyes, kizárólag tapasztalaton alapuló rendszer azonban minden gyakorlati értelmet abba a helyzetbe kell, hogy hozzon, hogy egy megművelt, vagy egy még meg nem művelt földdarabról a lehető legnagyobb termést tudja betakarítani. Egy bölcs, tanult gazdának minden helyi szokáson és ingadozó tapasztalaton felül kell tudni emelkedni. Ki kell tudni választania a gazdaság, a talajművelés, az állattartás, a fogatolás a világon bárhol alkalmazott eljárásai közül éppen azt, ami az ő számára a legcélszerűbb. Egy ilyen rendszer minden államot megtanítana arra, hogy a termőterületét, a talajának az adottságait és munkaerejének összességét hogyan használhatja fel a legnagyobb jólét kialakításához.

Ilyen rendszert keresett Thaer minden, bárhol felhajtható szisztematikus írásban. Természetesen számos rendszert talált, de egy sem állt a tapasztalat és a pontos kísérletek szilárd talaján. Az írások tanulmányozása és a mezőgazdálkodási tevékenység eközben alátámasztották egymást és egyenlő mértékben haladtak.

Thaer azt kívánta, hogy gazdasága a legszigorúbb értelemben intenzív legyen és maradjon. (Az intenzív gazdaság azt jelenti: a termelőerők adott mennyiségét egy kis területen növekvő kultúrára fordítják. Az extenzív gazdálkodás azt jelenti: az előbbivel azonos termelőerőt egy nagyobb terület gyengébb minőségű kultúrájára fordítják. Az intenzív és az extenzív jelzők inkább a termelőerő nagyságára vonatkoznak. (Annalen der Fortschritte... 88. old.)) Az istállóban történő takarmányozást és a takarmánynövények termesztését azonnal bevezette, mert a tejgazdaságot azonnal a legnagyobb mértékben tudta kihasználni azáltal, hogy a friss tejet a közeli városban eladta.

Aztán a takarmánynövények termesztése és az állatok tartása között a helyes arányt kellett kialakítani, u.i. ez a jó gazdálkodás legfontosabb feltétele, mivel a természet az állati és növényi szervezetek létrehozását egymástól teszi függővé és az egyikből akkor keletkezik nagyobb mennyiség, ha a másikból is több van. Ennek a természeti törvénynek az alkalmazásával lehetséges az ember számára a szervesanyag termelését majdnem korlátlan mértékben növelni, oly módon, hogy a természetnek ezt a körfolyamatát az ember felgyorsítja és az életet új tápanyagok termelésére használja fel, úgy, hogy minden egyes termelési periódus segítségével a termést megsokszorozza. Ily módon a szántó-vető paraszt a természet ezen alaptörvényét a legnagyobb mértékben felhasználva és lehetőség szerint felgyorsítva, eléri az élet és az élet élvezetének a gyarapodását. Hogyan is tudná az ember létének célját jobban, biztosabban teljesíteni, mint úgy, hogy Isten által a természetnek előírt törvényekkel egyetértésben cselekedjen.

Mivel egy adott földterületen a növények nagyobb termése több állat tartását teszi lehetővé, az állatállomány növekedése viszont a talaj tápanyagtartalmát növeli, és több munkaerő (ember) számára több táplálékot biztosít, kétségtelen, hogy a

racióális földművelés első számú problémája: egy adott földterületen az állati táplálásra alkalmas növényekből a lehető legnagyobb mennyiséget megtermelni.

Ennek a problémának a megoldásáért dolgozott Thaer minden szorgalmával, minden éleseszűségével, minden kitartásával, és ez annakidején nem volt csekély érdem, mivel a szarvasmarhák tápláléka legtöbbször a vadon növény volt, amit csak a természeti erők tartottak fenn, s aminek a minősége az idő múlásával inkább romlik, mint javul. A takarmánynövények termesztését Németországban csak a múlt század közepén (az 1700-as évek közepe) kezdték el, de még sokáig vitatták fontosságát. Igen soká tartotta magát az a vélemény, hogy bűnös dolog, ott ahol gabonát lehetne termeszteni, takarmánynövényeket termeszteni, mert ezekből nem lehet kenyeret sütni!

Bár Thaer előtt már több német szakíró leírta és ajánlotta a takarmánynövények termesztését - akik között a fent említett Bergen az elsők közül való volt - de Németországban az idevonatkozó tapasztalatok és eredmények széles körben még teljesen ismeretlenek voltak. Thaer nemcsak hereféléket, hanem gyökér- és káposztanövényeket is termesztett, melyeket akkoriban takarmánynövényként egyáltalán nem ismertek és melyek a heretermesztéssel együtt az állatok takarmányozását és a gazdaság egyes részeinek fogaskerékszerű összekapcsolódását megbízhatóan biztosították.

Thaer orvosi ismeretei, megfigyelései és tapasztalatai segítségével a növények tápanyagként való hatását is megítélte, így pl. kötelességének tartotta, hogy minden alkalommal, oly sok előítélettel szemben megvédje a burgonyát, és ajánlja, hogy nagyban termesszék, mint könnyen emészthető táplálékot, mely kevesebb savtermelést, erjedést és felfúvódást okoz, mint bármely más növény. Sok éves orvosi gyakorlatában sohasem kellett amiatt receptet írnia, mert valaki túl sok burgonyát evett. Gondos megfigyelések alapján lábadozóknak is megengedte a burgonya fogyasztását, ha éppen erre volt étvágyuk, még ún. nyálkás vastagbélhurut után is, amikor a betegek nyelve még lepedékes, annak ellenére, hogy egyesek ezt a betegséget éppen a burgonyafogyasztásnak tudták be.

Thaer évek óta haszonnal alkalmazta a nyers burgonyát a tejelő tehének téli takarmányozásánál fő táplálékként, és a teheneknél éppoly kevéssé tapasztalt hátrányos következményeket, mint orvosként az embereknél. Legrégebben és legnagyobb mennyiségben kétségtelenül az írek fogyasztják a burgonyát, ennek ellenére Európában nem találunk egészségesebb, erősebb és szebb nemzetet, mint az írt. - Sok kísérlet alapján megállapította, hogy 1 hold burgonya annyi tápanyagot szolgáltat, mint 3,5 hold gabona. Tehát érthető, hogy a burgonyatermesztés a legnépesebb tájakon fokozódik, sőt az is, hogy ilyen tájakon még a gabonatermelés terhére is növekednie kell a burgonyatermelésnek. Viszont a létrejött gabonadrágulás okai közül az a legnevetésesebb, hogy a drágulást a növekvő burgonyatermelés rovására írják, holott a burgonyával igen sok gabonát lehet megtakarítani.

Thaernek a burgonya miatt sok emberrel kellett vitatkozni, többek között kiváló barátjával Podewils gróffal is, mely vitában Tistram Shandy-ra hivatkozott. Tistram Shandy azt mondja, amikor az unokanővérét kritizálja: "Ő az én unokanővérem, de

az igazság az én leánytestvérem!” – “Én ezt gondolom: a gróf úr az én igen tisztelt barátom, de a burgonyatermesztés a gyermekem!” – Hogy Thaer ezt a gyermekét milyen remekül nevelte fel és később hogyan vezette be a társadalomba, az ismert. Thaer szóval és tettel tanította a nagyban történő burgonyatermesztés lehetőségét és könnyű kivitelezhetőségét, azáltal, hogy a költséges kézi munkát lóvontatású szerszámokkal nagymértékben meg lehet takarítani.

A csibehúrnál (*Spergula arvensis* Linn.), amit takarmánynak termesztett Thaer, orvosilag megfigyelte, hogy ennek a növénynek a leveleiből kipréselt levét különféle hektikás (tüdőbajos) betegeknek adva, feltűnő eredményeket ért el, még pedig olyan betegeknél, akiknek állapota a teljes tüdővészben szenvedőkéhez legalább is nagyon hasonló volt. (Más orvosok a spergula-mag kipréselt olaját a vérköpés ellen ajánlották.)

A racionális földművelés második problémája - ami a fent említett elsővel szoros összefüggésben áll - a következő: a talaj különféle tápanyagait a különféle, ezeket a tápanyagokat igénylő növényfajtáknál úgy felhasználni, hogy az abszorbeált tápanyagok előnyös váltakozásának következtében a talaj tápanyagtartalma regenerálódjon. Tehát: az ugart feleslegessé tegye. (Ugarnak hívják a többszöri nyári szántással a vetés befogadására alkalmassá tett földet. Rossz szóhasználattal helyenként a nem művelt, legelőnek használt szántót is így nevezik.)

Thaer u.i. meg volt győződve arról, hogy minden növény, melyet még a magkezdemények létrejötte előtt learatnak, a szántóföldnek tápanyagot juttat vissza, akár azáltal, hogy hagyják elbomlani, akár pedig úgy, hogy először áthalad az állati szervezeten, s így trágya lesz belőle. Meg volt arról is győződve, hogy a termékeny televény talaj mennyisége a növénytermesztés és az állattartás következtében egyre több lesz a Föld felszínén. Ennek következtében a Föld felszínének minden egyes pontja annál több élőlényt képes eltartani, minél többet táplált előzetesen. Hogy ennek, mint mindennek, megvannak a maga határai, ez magától értetődő, s az is, hogy a határokat nehéz meghatározni.

Amikor Thaer a kis gazdaságát elkezdte művelni, akkor azon a vidéken csak azt a gazdálkodási módszert ismerték, hogy a szántóföldnek kb. a felét felszántották, míg a másik fele fűvel borítva maradt, s ha az egyik részből valamennyit felszántottak, akkor a másiktól egy ugyanakkora részt ugaron kellett hagyni. Az ottaniak azt mondták Thaernek, hogy földjei legfeljebb négy egymást követő évben fognak bőséges termést hozni, s ezt követően négy, de még jobb, ha hat éven át fűvel borítva ugaron maradnak. Minden trágya hatástalan, szalmát és gázt ugyan eredményez, de gabonát nem.

Thaer keveset törődött ezzel, mert szántóföldjeit mindenképpen évente le akarta aratni, és a talaj számára szükséges pihenést a vetésforgóval biztosította. Nemsokára meggyőződött arról, hogy a szántóföldet nem az zsigereli ki, ha minden évben termelnek rajta, hanem az, ha nem azt termelik, ami a benne lévő táperő helyreállításához szükséges lenne. Thaer azt tanította, hogy a szántóföldet éppúgy, mint az embert, semmi sem erőtlentí el jobban, semmi sem szívja ki jobban az erejét, mint a semmit-tevés, vagyis ha nem hoz termést.

A trágya azonban ne csak a jelenlegi terményeket táplálja, hanem az elkövetkezőket is. Hiszen az emberiség szellemének nagy gazdálkodásában is ugyanaz a kultúra-csere elv uralkodik. Itt is előkészíti az egyik vetés a másikat, és míg a szellem az egyik vonatkozásában pihen, addig a másik vonatkozásában tevékeny marad, egy bizonyos sorrend szerint. Ilyen sorrend, ami történelmileg kimutatható, a következő:

- 1) költői – vallásos vetés
- 2) prózai – politikai vetés ezt a gabonával lehet összehasonlíteni
- 3) háború ezek a takarmánynövényekhez hasonlíthatók
- 4) tanultság, tudás
- 5) kereskedelem, kézművesség " " "
- 6) művészet.

Ez a sorrend-hasonlat természetesen sántít, mint mindegyik hasonlat, de rendkívül termékeny és tartós. Az egyik évszázad fanatikus babonájának, hitetlenségének, despotizmusának és anarchiájának "trágyájában" a következő évszázadban a kutatás és a szabadság legpompásabb vetései virulnak fel. - Így hát Thaer a szántóföldjein minden évben aratott és a termés minden évvel bőségesebb lett, a jó termést hozó években 8-10 véka szemtermésre számíthatott, más években a jobb földjeiről 10-13 véka termést takarított be, a helyi nehézségeket figyelmen kívül hagyva. - Az emberek számára ez csoda volt! Mégpedig addig volt csoda, míg fel nem fogták, hogy "az istállóban történő takarmányozás, egy jó szántóföldi rendszerrel összekapcsolva, a mezőgazdálkodás csúcsát jelenti." Semmiképpen nem paradoxon, hogy, ha az ember kevés takarmánynövényt takarított be, akkor kevés kenyérgabonát is fog betakarítani, amire az angol közmondás is vonatkozik: ha az állatok az istállóban éheznek, akkor a házban is éhezni fognak az emberek.

Kezdetben Thaer fő ellensége a tarackfű volt. Ugyanolyan módon akarta a szántóföldről kiirtani, mint ahogy egy kerti ágyásból kihúzza az ember a gatz. Soká tartott és sok tanulópénzt kellett fizetnie azért, míg rájött, hogy lovas kapával művelt növények segítségével, ugarolás nélkül, hogyan kell a szántóföldet taracktól mentesen tartani.

Hasonló bosszúságot okozott neki a papvirág vagy margaréta (*Chrysanthemum segetum*). Ez annak a szorgalmas gazdának a legnagyobb csapás, akinek szántóföldjei a nyílt mezőben, másokéval vegyesen helyezkednek el, s ez a növény ott régi idők óta őshonos. A tavaszi gabona annyira tele volt vele, hogy egy kalászra gyakran 10 virág jutott. Thaernek ezt a rettenetes gatz vetésforgója segítségével sikerült annyira visszaszorítani, hogy a termések nem szenvedtek észrevehető kárt. Csekélység lett volna számára ezt a gatz teljesen kiirtani, ha szomszédai csatlakoztak volna ehhez a munkához. A gatz természetesen irtani kell, de trágyaként vissza kell juttatni abba a talajba, mely táplálta a gaz-növényt!

Az akkoriban még általánosságban érvényes alapelv: a jól termő földbe sok magot kell vetni, a rosszul termőbe viszont keveset - ez Thaernek sok elmélkedésre adott okot, mivel ezt az alapelvet betartva mindig keveset aratott, míg végre

gondolkodás és kísérletek segítségével jobb megoldást talált. Láttá, hogy termékeny talajon a gabona-növények minden oldalra kihajtottak és egy nagy zombékot alkottak. Ha túl sűrűn álltak a növények egymás mellett, akkor földfeletti részüknek éppoly kevés helye volt, mint gyökereiknek a talajban. Viszont sovány talajon a növények alig hajtottak ki, és ha nem álltak sűrűn egymás mellett, nagy hely maradt köztük, ahol valamiféle gaz nőhetett. Ettől fogva tehát a termékeny talajba kevesebb, a sovány talajba több vetőmagot vetett, s ez az eljárás jó eredményt hozott.

Azt is felismerte, hogy a földjeit sem alaposan, sem biztonságosan nem művelheti ill. hasznosíthatja, ha a talajok valamennyi adottságát nem ismeri jól. A szántóföldi művelésnek az alapja a legszorosabb értelemben véve maga a talaj. Tehát a mezőgazdálkodás tudományos tárgyalására vonatkozóan minden igényt fel kell adni, amíg a talajról nincs igazi, biztos, világos fogalmunk. Különben hogyan tudnánk egy adott talajnak valamilyen növényi kultúrához, vetésforgóhoz vagy vetéshez való alkalmasságát megítélni és mindenütt a legjövedelmezőbbet, legbiztosabbat és a legcélszerűbbet alkalmazni? Csak a talaj "közelebbi" és "távolabbi" alkotórészeire való szétbontásával lehet a talajtípusok különbözőségéről fogalmat alkotni. Szerencsére, éppen abban az időben emelkedett arra a magas szintre, melyen most van, az a tudomány, a kémia, mely elvezet a talajok ismeretéhez.

Thaer nem késlekedett, hogy a mezőgazdaságot ennek a tudománynak a fényénél alaposabban megvizsgálja és minden erejéből segített abban, hogy a szántás-vetést, a szántóföldi talajművelést a vak rutintól, a minden jót elnyomó előítéletektől megszabadítsa, olymódon, hogy a jelentős vegyészek tanait nagy figyelemmel követte. Milyen összekuszált fogalma volt az embereknek pl. az atmoszférikus trágyázásról, addig, míg a szántóföldi talajművelés elmélete szempontjából olyan fontos tan, a talajféleségeknek az oxigén vagy a nitrogén felvételéről, Fourcroy, Saussure, v.Humboldt kísérletei segítségével továbbfejlődött, melyek eredményei, éppen eltérő voltak következtében, ezt a témakört e szakma mestereinek kutatómunkája tárgyává tette, ami a talajok ismeretének legnagyobb előnyére vált, s ezzel helyes alapelveket tudtak megállapítani.

Korábban általánosan elfogadott volt, hogy a tiszta agyagtalaj – timföld – semmilyen rokonságban nem áll, sem az oxigénnel, sem a nitrogénnel. Így az atmoszférikus levegőt nem bontja el, mely ezekből az anyagokból és egy ún. "hőanyag"-ból áll. A fiatalabb Saussure viszont megfigyelte, hogy a sok televénytalajjal (növényi és állati korhadás, rothadás maradványai) összekevert szántóföldi talaj az oxigént az atmoszférikus levegőből felveszi. Ez az oxigén a szántóföldi talaj széntartalmával kapcsolatba lép és így szénsav keletkezik. – v. Humboldt viszont megjegyezte, hogy ez nem a televénytalaj sajátossága, hanem az agyagtalaj is ezt teszi, sőt ezt az élet- vagy oxigén-levegőnek az atmoszférából történő legerősebb vonzójának (adszorbensének) tartotta. Az agyagtalaj e tulajdonsága következtében, különösen a még nem telített agyagtalaj esetében, keletkezik – a véleménye szerint – a bányákban található nitrogén-levegő, melyet főleg a kőszénbányákban vizsgált.

Thaer nézete az volt, hogy a mezőgazdáknak is legalább olyan mértékben kell felhasználni a vegyészek kutatási eredményeit, ahogy azt az iparban tették. De eleinte a gazdák megkísérelték kétségbe vonni a talajvizsgálatok hasznát és az ebből következő nézeteket. Azt mondták: nem lehet a szántóföldnek minden rögét megvizsgálni, az egyes rögök vizsgálatakor pedig egészen más alkotórészeket és arányokat lehet kimutatni, mint amit a szántóföld egésze eredményezne.

Thaer szerint viszont nem is olyan nehéz a szántóföld különböző alkotórészeiből egy keveréket készíteni a vizsgálat számára, amit úgy lehet tekinteni, mintha a talaj egésze lenne. Túl távol állna a gazdától a talaját kémiai módszerrel megvizsgálni? Ehhez csak egy kis gyakorlat kell. Egy ilyen vizsgálatra csak egyszer van szükség és az érzékszervek ezáltal olyan érzékennyé válnak, hogy a szem, a tapintás és a szaglás segítségével könnyen megszerezhetjük azt a készséget, hogy a környéken uralkodó talajtípus alkotórészeit fel tudjuk ismerni és az alkotórészek arányát egy bizonyos pontossággal meg tudjuk határozni. - A gazdák között még az a vélemény is fennáll, hogy egy ilyen vizsgálat túl bonyolult és nagyobb pontosságot igényel, mint amit egy gazdától el lehet várni. Ez sajnos igaz! De már kidolgoztak olyan módszereket, melyeket éppoly könnyű felfogni, mint kivitelezni. Különben sincs szó arról, hogy itt a legnagyobb kémiai pontossággal kell eljárni, hanem csak arról, hogy a vizsgálat elégítse ki az agronómiai célt.

Csak a talaj elemzésével lehet annak a nyelvzavarnak véget vetni, ami még mindig uralkodik ezen a téren. A babiloni toronyépítés óta ismert ősrégi tapasztalat arra tanított minket, hogy egyetlen emberi erővel létrehozandó mű sem halad előre és nem készül el, ha az egyik munkás nem érti meg a másik beszédét. Ezért szükséges, hogy a gazdák, akiknek a talajjal kapcsolatos nyelvezete kusza fecsegés (mert mi lehet bizonytalanabb, mint ezek a kifejezések: forró, hideg, savanyú, édes, salétromos, könnyű vagy nehéz talaj?), megtanulják a kémia tudományos kifejezéseit és az ezekkel jelölt fogalmakat ismerjék meg, amennyiben a szántóföldi talajművelésre és növénytermesztésre vonatkoznak. Ez nem is olyan nehéz, ha a gazda télen, az esti órákban, egy jó kémiakönyvből ilyen ismeretekre tesz szert.

A mezőgazdasági tevékenységgel állandó kapcsolatban, a kémia komoly tanulmányozásával, Thaer már korán az ún. tapasztalt gazdával szembe tudta állítani a gondolkodó gazdát (saját magát), akinek a puszta érzékszervi felfogás nem számít tapasztalatnak, de az erről való gondolkodás igen. Különösen arról a viszonyról való gondolkodás, amikor két jelenség egymással ok-okozati kapcsolatban áll, mert különben elcseréli az ember a "miatt"-ot a "végett"-tel. Akinek nincs meg az a látásmódja, hogy valamennyi befolyást gyakorló tényező között az összefüggéseket át tudja tekinteni, aki a megfigyeléseit és ezzel kapcsolatos elmélkedéseit mások tapasztalatainak a segítségével nem tudja minden pillanatban helyesbíteni, az legfeljebb megjegyzéseket tehet, de nem beszélhet tapasztalatról. Ezzel szemben az elmélet abszolút helyessége egyetlen tapasztalatokon alapuló tudományban sem lehetséges, legalábbis nem bizonyíthatóan; míg azonban valamennyi jelenség benne feloldódik és szisztematikusan egymáshoz kapcsolható, ami számunkra relatív igazságot képvisel, és a mi célunknak megfelel: egységet hozni tapasztalataink sokrétűségébe.

Láthatjuk, hogy Thaernek jobb mezőgazdasági ismeretei minden részletét nem csekély fáradsággal és egy csomó költséggel kellett megszereznie, hogy aztán a későbbi gazdáknak költségmentesen tudja továbbadni!

Alaposabb talajismerete nagymértékben hozzájárult még jobb vetésforgó rendszeréhez, mert most tudta csak a talajhoz a legelőnyösebb termelési eljárásokat kidolgozni. Thaer nem akart mindent termelni, ami általában egy gazdaság működtetéséhez szükséges. Inkább megvette azt, amit a saját talaja bőségesen és magától nem termelt meg. Ha némely gazda állandóan arról panaszkodott, hogy a lentermése majdnem minden évben rosszul sikerül, akkor Thaer ezen csak nevetett, hogy ez az ember mégis, újra meg újra lent ültet, holott gazdasága enélkül is fenn tud állni. "Egy gazda" – szokta Thaer mondani – "aki mindent termel, amire csak szüksége van, az olyan, mint egy szabó, aki még a cipőjét is maga akarja elkészíteni." Ez egy olyan mondás, amely éppúgy igaz, mint az, amit Plinius ősrégi mondásként idéz: " Rossz gazda az, aki megvásárolja azt, amit a földjei meg tudnak teremni."

Thaer vetésforgó-rendszerét egyre jobban tökéletesítette. Kezdetben háromnyomásos gazdálkodást folytatott, majd négynyomásosat, végül ötnyomásosat, miután régebbi szántóföldjeit olyan színvonalra emelte, hogy 5 év alatt 3 gabonatermést tudtak hozni. - "Ha valami érdemem van a német mezőgazdaságot illetően", mondta, "akkor ez abban áll, hogy Németországban én hívtam fel a figyelmet először a vetésváltásra." - A vetésforgók segítségével véget ért a háromnyomásos gazdálkodás, ami Nagy Károly óta uralkodó volt Németországban. Régi és általánosan ismert voltát túl soká tartották célszerűsége és kiválósága bizonyítékának. Ez az előítélet csak az utóbbi időben, és különösen Thaernek köszönhetően, tűnt el, méghozzá, Thaer meggyőző tanítása, a legszembeűnőbb tények és körülmények ismertetése következtében. Ez a gazdálkodás u.i. a szántóföldet három részre osztotta: őszi/téli, tavaszi/nyári részre és ugarra, melyeken felváltva termesztettek őszi ill. tavaszi gabonát és egy részt ugaron hagytak. A szántóföld egy harmad része - az ugar - nem hozott termést, ha ez a rendszer teljesen tisztán állt fenn.

Amíg a szántóföld 2/3 része elég volt a gazda és a mezőgazdasági munkások (cselédek) szükségleteinek fedezésére, és még elegendő mező állt rendelkezésre a legeltetéshez és a szénatermeléshez, és így annyi szarvasmarhát lehetett tartani, amennyi a szükséges trágyamennyiséget biztosítani tudta, addig ez a gazdálkodási mód életerősnek és kielégítőnek bizonyult, s ezenkívül a régi egyházi és feudális rendszerhez is jól illeszkedett. Hogy a szántóföld 1/3-a nem hozott termést és mégis sok munkát igényelt, ezt akkoriban valami szükségesnek, a természet rendjéből eredőnek, s így megváltoztathatatlanak tartották.

Amikor azonban az egyre szaporodó népesség szükségletének nyomására és az egyre nagyobb jövedelem elérése céljából, a szántóföldi termelést bővíteni akarták, s ezért a mezőket felszántották, s az újonnan felszántott földek egy sor gazdag termés után szintén igényt tartottak a trágyára, ekkor a lecsökkent legelő-terület, s az ezzel együtt lecsökkent állatállomány már nem tudta a szükséges trágyamennyiséget biztosítani. A három-évenkénti trágyázás már nem volt lehetséges, s meg kellett

elégedni egy hat-, sőt kilenc-évenkéntivel. Így a háromnyomásos gazdálkodás színvonala olymértékben lesüllyedt, hogy az így végzett munka már nem fizetődött ki.

Thaer, hogy a mezőgazdaságnak némely rejtett kapcsolatát kideríthesse, hogy a saját gazdaságát egy kísérleti gazdaság és egy, a nagyobb gazdaságok valamennyi tényezőjét és ezek kapcsolatait kicsiben bemutató modell-gazdaság szintjére emelje, hogy a mezőgazdasági költségek megadásának és a költségvetés felállításának legjobb módszerét kidolgozza, és végül, hogy általános alapelveket kapjon a mezőgazdaságban az idő, a munka, a trágyázás és ezek költségei között megfigyelhető kapcsolatokról és az ezekkel kapcsolatos terméstről, mindezen célok elérése érdekében igen részletes könyvelést vezetett, úgy, hogy az egészről és a részletekről minden időben be tudjon magának és másoknak számolni. Az ember semmit sem tud biztosan, amit nem számolt meg. Aki a mezőgazdálkodás művészetét tökéletesíteni akarja, annak mindig számolni és mérni kellene, mert a pontos számolás művészete a gazdának éppoly fontos, mint a szántó föld megművelésének művészete.

A gazdának nem az a célja, hogy a talajból a lehető legnagyobb termést hozza ki, hanem, hogy a lehető legnagyobb nyereséghez jusson. Ha a nagyobb termés, a költségek levonása után, kisebb többletet eredményez, mint a gyengébb termés, akkor a nagyobb termés semmit sem segít a gazdának. – Így pl. Hofwyl-ben igazán szép növényeket termeltek, de oly mértéktelen ráfordítással, hogy a Württemberg-i király 1808-ban az ottani gazdaságról azt mondta: "Nagyon szép, én azonban nem vagyok elég gazdag ahhoz, hogy ezt leutánozzam!". Plinius szerint már Cato is azt mondta: "Csak az a terméshozam a legjobb, amelyik a legkevesebb költséget jelenti." (Nat.Gesch. 18,6). Milyen sok embernek tűnik azonban a mezőgazdasági könyvelés túl bonyolultnak. Ezek az emberek olyanokra hasonlítanak, akik nincsenek hozzászokva a hegyekhez, ilyenek egy távol fekvő jelentéktelen hegységet megmászhatatlanak tartanak, de ha biztos lépésekkel haladnak a hegység felé, akkor átjutnak rajta, bár nem tudják, hogyan. Legyen azonban a könyvelés könnyű vagy nehéz, annyi azonban bizonyos, hogy azok az idők már elmúltak, amikor az ajtónál függő rovasos pálca és a kréta elegendő volt egy gazdaság vezetéséhez.

Különleges gondot fordított Thaer a naplójára, amibe minden este bevezette a megtörtént ill. elvégzett és az elvégzendő dolgokat. Ez biztos vezérfonalat jelentett számára az elkövetkezendő évekre. Mivel a naplóját minden időben kinyitotta, ezek emlékeztették őt arra, amit csinálnia kell, amire ügyelnie kell, amit kerülnie kell és amit jobban kell csinálnia, mint korábban tette. Kétséges körülmények között, hasonló esetek összehasonlításával, könnyebben tudott elhatározásra jutni. Ha egy aszályos tavasz, vagy egy nedves időben végzett aratás már elvette volna a bátorságát, vigasztalást és felvidámítást talált, ha a naplójában azt olvasta, hogy gyakran minden jobban végződött, mint ahogy elvárta.

Thaer véleménye szerint a gazda nem fog hűségesebb barátot, megbízhatóbb tanácsadót, kellemesebb időtöltést találni, hasznosabb könyvtárra szert tenni, mint saját naplójának a gyűjteményét. Utódainak sem tud megbecsülendőbbet örökül hagyni ennél. Napló nélkül senki sem emelkedhet biztonsággal a rendetlenség fölé,

senki sem képes fokozatosan haladni, magának és másoknak a munkáról számot adni, senki sem tudhatja biztosan, vajon előrehaladt-e gazdaságának javításával, vagy sem. Az nem fog igazi tapasztalatokat gyűjteni, hanem csak erről vagy arról vélekedhet, s a vélekedések között ingadozhat. Valamivel kapcsolatban előítéletei lesznek mellette vagy ellene, ami az egyik évben sikerült neki, a másikban pedig nem. A sikernek az okát nem tudja magának megmagyarázni, mert már nem emlékszik arra, hogy ellenkező eredmény esetében milyen körülmények forogtak fenn.

Aki tanulókat képez ki a mezőgazdálkodásra, nem jár el helyesen, ha nem vezetett velük naplót. "Egy birtok irányítására nem vennék fel olyan tisztartót vagy intézőt", mondja Thaer, "aki addig nem vezetett naplót, viszont ha van naplója, abból kiválóan meg tudnám az illetőt ítélni. Mert mi tudja jobban szemléltetni egy embernek a gondolkodásmódját és cselekedeteit, megfigyelőképességét, lélekjelenlétét, rendszeretét, mint egy napló."

Thaer a gazdasági könyveit és számláit nem titkolta el, mint sokan mások, hanem szívesen megmutatta mindenkinek, akit ez érdekelt. Éppoly kevésbé akart titokzatosságba burkolódnival, mint dicsekedni. De saját tapasztalatából tudta, hogy minden, amit az ember tapasztalt, megvizsgált, megtartott vagy elvetett, másoknak is hasznos lehet.

Minden évben, szeptember elején, összeállította a következő évi szántóföldi művelési tervet, miközben gondosan ügyelt arra, hogy a mellék és a javító munkákat a kellő helyre sorolja be, amit Thaer a jó gazda legnagyobb művészetének tartott, mert bár minden célszerűen elvégzett munka bőségesen kifizetődik, és a munkabér megtakarítása legtöbbször rossz gazdálkodásra utal, a legfontosabb szempont mégis a munka helyes elosztása és az időnek megfelelő elrendezése. (Már az öreg M. P. Cato is azt mondta: "Ügyelj arra, hogy minden a megfelelő időben történjen, mert a mezőgazdaságban mindennel elkéssel, ha egy művelettel elmaradsz.")

"Aki ezt nem érti", mondja Thaer, "az azt fogja hinni, hogy vagy sohasem lesz ideje a javító-munkákhoz, és nem is fog ilyen munkálatokat végezni, tehát az emberek és állatok felesleges munkaerejét nem tudja eléggé kihasználni, vagy pedig az ilyen munkálatokat túl nagy hévvel fogja elvégezni és a szükségeset és hasznosabbat emellett el fogja felejtetni, így pedig a javításokkal a saját gazdaságát tönkre fogja tenni."

Élelmiszeripari tevékenységre, pl. pálinka vagy szesz főzésére, bármennyire is előnyös lett volna számára, nem szánta rá magát. Thaer csak tiszta mezőgazdálkodással akart foglalkozni és a modelljét minél kevésbé akarta egy idegenszerű melléküzemággal torzítani, mivel az ő kis gazdasága elég nagy volt ugyan egy modellnek, de túl sok nehézség vette körül ahhoz, hogy mindent teljesen helyes körülmények között végezhetett volna el. Mindig összefoltzott mű maradt. Sokkal kevesebb fáradsággal sokkal jobb eredményeket érhetett volna el, ha tömör fából faraghatott volna. – Pálinkafőzésre Thaer különben sem tudta elhatározni magát, mert neki, mint orvosnak, a pálinka borzalom volt. Nem tudott egy pálinkafőzdére ránézni anélkül, hogy irtózást ne érzett volna, még akkor is, amikor

már meggyőződött arról, hogy a pálinkával nem olyan rossz a helyzet, hogy van ennek jó oldala is, hogy semmi esetre sem kell az egyes pálinkafőzőnek a szemére hányni azt, amit a pálinka okozhat.

A szántáshoz használt szerszámok, különösen az energiát és munkát megtakarítók, már kezdettől fogva állandó és alapos gondolkodásának tárgyát képezték. Mindent, amit dicsértek neki, meghozatott, eredeti nagyságban és modellekben, nemcsak Angliából, hanem Európa más tájairól is, és nem kevés költségért. S tette ezt nemcsak a saját kis gazdasága kedvéért, hanem inkább az oktatásért. Amit használhatónak talált, azt legtöbbször még tovább javította és fejlesztette, és némely nagyszerű eszközt saját maga talált fel. Bár sok szerszámot már ismert, különösen az angol Ducket által feltaláltak közül, a cellei Mezőgazdasági Társaság gyűjteményéből valókat, mely társaságnak már 1786 óta szűkebb-körű választmányi tagja volt. Azonban csak egyes darabjait ismerte a szerszámoknak, mert ezek a kísérleteknél tönkre mentek, ezért nem tudta, hogyan kell használni ezeket.

Az ilyen irányú fáradozásainak az lett a gyümölcse, hogy a legrosszabb talaját is, szorgalommal és a gondolkodás segítségével annyira jövedelmezővé tudta tenni, hogy a későbbiekben már nem is törődött azzal, hogy a talaj jó-e vagy sem, hanem minden talajt bölcs megművelés mellett jövedelmezőnek nyilvánított. Egész gazdaságára számítva egy holdnyi terület 8 tallér tiszta jövedelmet hozott, s ezt még növelhette volna, ha a nyereség lett volna egyetlen célja.

Thaer azonban nemcsak saját maga számára, hanem hazája számára is egy jobb, gondolkodáson és tudáson alapuló mezőgazdaságot akart bevezetni, tehát arra törekedett, hogy ebben az ágazatban is, mint író, hasznos befolyásra tegyen szert. Nemcsak tanulás, hanem tanítás céljából is, olvasott el és vizsgált meg mindent. Nemcsak azt olvasta el, amit a klasszikus ókor mezőgazdaságra vonatkozó írásokban ránk hagyott, hanem mindent, amit addig az ideig Németországban a gazdálkodásról írtak. Bár sok és becsülendő dolgot talált, de semmi olyat, ami őt, aki alapos tudásra vágyott, kielégítette volna. A legkevésbé elégtették ki az egész témakört átfogó írások.

A mi akkori, gazdálkodással foglalkozó íróink legnagyobb részét két csoportba lehet sorolni: elméleti és gyakorlati szakemberekre, akiket Thaer négy alosztályba sorolt, melyek közül az első kettő a gyakorlati szakembereket, az utóbbi kettő az elméleti szakembereket foglalta magába. Az első alosztályba tartoznak azok a mezőgazdasággal foglalkozó írók, akik csak a szerző vagy az általa ismert terület sajátos mezőgazdasági eljárásait írják le, pl. a mecklenburgi, a holsteini, stb. mezőgazdálkodást. Általában igen jól írják le azt az eljárást, mellyel a saját talajukon, az ottani körülmények között, az ott szokásos gazdálkodási rendszer mellett, a leírt eredményt kapták, és mindentől óvnak, ami ezt megghiúsíthatja. Írásaik sokkal értékesebbek lennének, ha mindenütt megadnák azokat a különleges körülményeket is, melyek mellett a gazdaságukat művelték és tapasztalataikat szerezték.

A második alosztályba tartozók az egész mezőgazdálkodási művészet alappilléreinek egyetlen, talán helyileg, vagy esetleg általánosan is, helyes műveletet

tekintenek , ez az ő alfájuk és omegájuk, a Bölcsék kövéhez hasonlóan, pl. az istállóban végzett takarmányozás, vagy a heretermesztés, stb. Ezeknek az a véleménye, hogy ahogyan náluk van, úgy kell annak mindenütt lennie, minden, amit ők alkalmasnak vagy alkalmatlannak találtak, azt mindenkinek mindenütt ugyanolyannak kell találnia. Egyikük sem vizsgálja meg azonban pártatlanul, hogy milyen körülmények között, milyen segítséggel lehetett ezt a műveletet keresztülvinni.

Aki a leírt körülmények között gazdálkodik, azt nem lehet megteveszteni, az csak a szerzők valódi tapasztalatait használja fel , de a kezdő gazdálkodó ezt nem tudja, és csak a szerzők általános megállapításaihoz tartja magát, miközben ezeknek a szerzőknek a gyakran nagyon becsülendő, tiszta megfigyelésein átsiklik. Ha egy kezdő gazdálkodó azt látja, hogy ezek az általános megállapítások véletlenül megegyeznek az ő korlátolt fogalmaival és észrevételeivel, akkor korlátlan helyesléssel fogadja ezeket. Ha nem egyeznek meg, akkor mindent elvet, értelmetlennek és használhatatlannak tart. Ezek a szerzők tehát sok hasznot hajthatnak, de sok kárt is okozhatnak.

A harmadik alosztályba azok az elméleti szakemberek tartoznak, akik általános érvényű tankönyveket írnak. Legnagyobb részben olyan emberek ezek, akiknek nincs saját tapasztalatuk. Általában jó ismeretekkel rendelkeznek a segédtudományokban, igaz dolgokat írnak, és rendezett előadókészséggel rendelkeznek. Munkáik azonban legtöbbször csak más, gyakorlati szakírók munkáinak kivonata. Igen hasznosak akkor, ha valaminek utána akarunk nézni, de nem adnak tanácsot azzal a számos összefüggéssel kapcsolatban, melyek az egyes részek között fennállnak. Túl nagy hangsúlyt helyeznek olyan dolgokra, melyek az egészet tekintve csak mellékes dolgok. Aki a mezőgazdálkodást ilyen könyvekből akarja megtanulni, annak gazdaságában nem lesz áttekintése és a szükséges műveleteket más műveletek miatt el fogja halasztani.

A negyedik alosztály - és ide tartoznak a legtöbben - azoké az íróké, akik megtisztelőbbnek és hasznot hajtóbbnak tartják, ha papírral és tollal dolgoznak, nem pedig a szántóföldön szántanak. Értik annak a művészetét, hogyan kell 99 könyvből egy századikat megírni, és állandó ismétlésekkel, közhelyeket alkalmazva, terjedősen írnak. Minden értelmes kiválasztás nélkül általában csak azt írják le, ami véletlenül a kezükbe kerül.

A tapasztalati tudományok azonban csak olyan szerzők segítségével tudnak előrehaladni, akik az elméletet és a gyakorlatot egyesíteni tudják, akik a minden időben és minden nép által szerzett tapasztalatot ismerik és a tapasztalatokat saját megfigyeléseik segítségével alkalmazzák. Az ilyen tudomány nem tud előbb létrejönni, csak ha az idetartozó tárgyat már régen, tapasztalatilag is gyakorolták és kézművesség vagy művészet alakjában bizonyos (magas) szintet már elért. A tapasztalatoknak azt az összességét, melyből egy tudomány "épülete" felépül, nem tudja egyetlen emberöltő létrehozni. Rendszerek elhamarkodott kipróbálása ezért agyrém. Így a földművelésnek is először ki kellett alakulnia, mielőtt a tudomány rangjára emelkedhetett volna.

Thaer, miután annyi, a mezőgazdasággal foglalkozó kötetet olvasott el, a kezdetben felállított alapelveit illetően bizonytalanabb lett, mint eleinte volt. Majdnem sehol sem talált jól elrendezett kísérleteket, melyekkel be lehetett volna bizonyítani, hogy ezt vagy azt a hatást ez vagy az az ok váltotta ki. Azt találta, hogy sok száz oldalon keresztül tárgyaltak egy vitás kérdést, s az egyre kuszább lett, pedig néhány hold szántóföldön, néhány év alatt, kísérletileg tisztázni lehetett volna a kérdést. Olyan kísérletekről, melyeknél majdnem semmit sem bíztak a véletlenre, és a feltett kérdésre a természettől kikényszerítették a választ, ilyenekről az akkori mezőgazdák nem tudtak semmit.

Még jobban hiányolta Thaer, hogy nem voltak pontos gazdasági számítások. A talaj hozamát majdnem mindig a vetőmag pontosan meg nem határozott mennyiségéhez viszonyított szemterméssel mérték. A munkának és a talajművelés költségeinek a termés mennyiségéhez való viszonyáról semmit sem talált, sem részleteiben, sem egészében. Az állatállomány felnevelése, hizlalása, tejelési értéke által hozott haszonra, a trágya, a széna, a takarmánynövények, a szalma igazi értékére vonatkozóan az arányok teljesen bizonytalanok voltak.

A német könyvállomány átkutatása során angolból fordított művek is kerültek a kezébe. Ezek a fordítások azonban szak- és nyelvtudás nélkül készültek, s így elvették a kedvét attól a kevés jótól, ami ezekben a könyvekben volt. Mivel ezenkívül sok példa szólt arról, hogy az angolokat szerencsétlen módon utánozták, s ezek a példák az embereket ettől óvták, és mivel annak idején az angolorániával kapcsolatos gúnyolódás napirenden volt, ezért Thaernél az a vélemény alakult ki, hogy Angliából mi nem hozhatunk semmit magunknak. De amikor kapott néhány új, angol mezőgazdasági szakkönyvet eredetiben, boldogan lepődött meg, mikor ezekben a könyvekben a legpontosabb megfigyeléseket, a leggondosabb kísérleteket, a legkisebb részleteket is figyelembe vevő számításokat, a legvilágosabb eszmefuttatásokat és a legpompásabb kutatásokat találta!

Ezután a legnagyobb mohósággal kereste meg a jelentősebb angol műveket. Közelebb találta meg ezeket, mint ahogy remélte: von Hinüber nevű barátjának a könyvtárában. Ettől az időtől kezdve Thaer az angol mezőgazdaságot olyan figyelemmel kísérte, hogy az angolok is bevallották neki: Thaer sokkal helyesebben és tökéletesebben ítéli meg Angliát - bár sohasem járt ott -, mint némely ember, aki évek hosszú során át, keresztül-kasul utazott Anglián.

Amit Thaer oly soká hiába keresett, azt most egyszerre és oly bőségesen megtalálta. Thaer számára világossá vált, hogy az angol gazdaságról általánosságban ajánlóan vagy elvetően beszélni, botor dolog. Angliában sokkal több és feltűnőbb a különbség a gazdálkodás módjában, mint Németországban, nemcsak a szántóföld megművelése és a talaj hasznosítása, hanem az állattenyésztés esetében is. Angliában létezik egy általánosan elismert, magasabb szintű mezőgazdálkodás, melyet a talajféleség és annak fekvése szerint módosítanak ugyan, de főleg az ismert módon alkalmazzák, és mindennél jelentősebb, mint amit a németek szántóföldi talajművelés alatt ismernek. Továbbá, hogy azok az alapok, amiken a mezőgazdálkodás nyugszik, sehol sincsenek olyan biztosan, olyan szilárdan, olyan összefüggően megadva, mint Angliában.

Olyan könyv, mely ezt a magasabb szintű angol mezőgazdaságot alaposan és összefüggéseiben leírta volna, nem létezett. Hogy a felvilágosult és gondolkodó gazdák - akiből Németországban is egyre több volt - figyelmét az angol mezőgazdálkodásra és a szakírókra felhívja, saját maga vállalkozott arra, hogy sokévi tanulmányozás és gyakorlati kísérletezés után, Németország számára egy olyan munkát írjon, amelyik természetesen nagyrészt nem sokkal több, mint 100 angol mű kompilációja (összeállítása), de semmiképpen nem csupán fordítása ill. lemásolása ezeknek a műveknek, hanem, amely műnek az volna a feladata, hogy a figyelmet felhívja, a tapasztalatokat ismertesse, az eljárásokat pontosabban leírja és ezek eredményét igazolja.

A szántóföldi talajművelés tanulmányozását úgy tárgyalná, hogy a polgári társadalom valamennyi osztályából való gondolkodó, aktív férfi részvételét megnyerje. Az akkori orvosi munkája azonban csak azt tette lehetővé, hogy ennek a műnek csak nagyon nagy megszakításokkal tudott időt szakítani, így az első rész csak 1798-ban jelent meg nyomtatásban a következő címmel: Bevezetés az angol mezőgazdaságba és annak újabb gyakorlati és elméleti haladásának ismeretébe, a német mezőgazdaság tökéletesítésére tekintettel, gondolkodó gazdák és kamarai alkalmazottak számára írta: Albrecht Thaer (1.kötet: Hannover 1789.; 2.kötet 1.rész: 1800.; 2.kötet 2.rész: 1801.; 3.kötet: 1804) .

A második kötet megjelenéséig azonban Thaer nézetei a mezőgazdaságról sokban felvilágosultabbak és helyesebbek lettek, részben saját megfigyelései és kísérletei alapján, részben pedig a legjelentősebb gyakorlati mezőgazdálkodással folytatott levelezés alapján, különösen pedig az évenkénti, mezőgazdálkodással kapcsolatos utazásai által. Az angol mezőgazdaságra vonatkozó ismeretei is nagyon bővültek, mert eközben, - mint a III. György király által erősen támogatott Cellei Gazdasági Társaság titkára, a király személyes kérésére - közvetlen kapcsolatba lépett a John Sinclair által 1793-ban alapított nagyszerű Mezőgazdasági Hivatallal (Board of Agriculture) Londonban, mely 1797-ben hivatalosan megköszönte neki az angol és német mezőgazdaság összehasonlításáról beígért cikkeket. Pártfogói és barátai Angliát mezőgazdasági szempontból nézve utazták be és így segítettek neki. Végül több angol mezőgazdasági szerszám birtokában, ezek használatát is közelebbről tudta megismerni. Így az első kötet harmadik kiadásában már sok minden helyesbítve található meg.

Thaer nem azért lett gazda, hogy szakíróvá váljon, hanem a mezőgazdaság iránti szeretete tette szakíróvá. Hogy az orvosi hivatásában az írói tevékenysége csupán a disszertációjára korlátozódott, annak főként szigorú lelkiismeretessége az oka , mindig rémisztette őt az a gondolat, hogy valamelyik olvasóját helytelen cselekedetre indíthatná, s ezáltal az olvasónak kárt okozhatott volna, ami némely orvosi cikk visszavonására indította őt, mely cikk már nyomdakészen a fiókjában feküdt. Bár ugyanez a féltékenység mezőgazdasági írásaival kapcsolatban is sajátja volt egész életén át, mégis az volt az érzése, hogy ott, ahol nem volt minden élet és halál kérdése, ott a dolog egyrészt kevésbé meggondolandó, másrészt a mezőgazdaságot illetően szilárdabb talajon állt. Éppen emiatt a lelkiismeretesség miatt, semmit sem kedvelt inkább, mint a szigorú és alapos kritikát, mert ennek segítségével a

véleményét nemcsak saját maga számára tudta gondosabban megfogalmazni, hanem mások számára is világosabban tudta kifejezni.

Sohasem került a vitát, ha az igazság ebből nyertesként került ki. Rosszindulatú ellenkezés és helytelen megítélés csak fűszer volt számára az irodalom asztalánál. Értelmes ítéletet viszont mindenkor köszönettel fogadott el. A "Mezőgazdasági Újság" kiadóját, akivel barátságban volt, arra kérte nyilvánosan: "Ne akadályozzon meg semmit, amit ellenem írnak, legyen az bármi. Rendkívül jelentéktelen írónak tartanám magam a szakterületemen, ha nem éltem volna meg mindenféle ellenkezést."

Ez a hűséges, lelkiismeretes gondosság mind az első, mind a későbbi mezőgazdasági műveinek kiváló értéket, egészen sajátos, teljes bizalmat kiváltó jelleget adott és már korán biztosította Thaernek azt nagy befolyást, melynek mostantól kezdve egyre jobban örülhetett. Thaer mezőgazdasági műveinek rendkívüli sikerét akkor lehet megérteni, ha elgondoljuk, hogy egész Németország éppen akkor igényelt egy olyan szántóföldi művelési rendszert, mely a talajnak nagyobb termőképességet, az állatoknak több és jobb takarmányt biztosít, és a terméseredményeket megnöveli, anélkül, hogy a talaj kimerülne és a gabonatermés csökkenne. Thaer műve olyan volt, mint egy vezérlő csillag a látóhatáron.

Thaer saját tanulmányai során gyakran keserűen tapasztalta, hogy a tudományban semmi nem okoz kevesebb vitát, mint a bizonytalan fogalmak. Sehol sem volt rosszabb a helyzet, mint éppen a mezőgazdaság területén, feltehetően azért, mert a legtöbb szerző ennek a szaknak a precíz fogalmait nem ismerte. Ugaron vagy váltógazdaságon az egyik ezt értette, a másik azt. Ha a mezőgazdaságot tudományosan fejleszteni akarjuk, akkor a szakszavak értelmét rögzíteni kellene.

Thaer ezzel kezdte meg a mezőgazdaság tudományos fejlesztését, és jelentős érdeme, hogy komolyan nekilátott, hogy a bosszantó bűvészkedésnek, amit a filozófiai iskolákból csempészték át a mezőgazdaságba, véget vessen, annál is inkább, mert a szakírói törekvéseinél inkább a művelt gazda volt a szemel előtt, mint a tulajdonképpeni paraszt, aki legfeljebb pozitív előírások, receptek iránt érdeklődik. De az ilyen előírások a szántóföldi művelés esetében csak rendkívül lokálisak lehetnek, csak egy szűk körzetre és csak bizonyos jól megvizsgált körülményekre vonatkozhatnak, hogy ne árthassanak többet, mint amennyit használnak. Thaer ezért a mezőgazdaság területén éppúgy, mint az orvostudományban, undorodott a kontároknak készült receptkönyvektől. A mezőgazdasági tudomány, amely egészen közeli kapcsolatban áll a nép gyomrával, s ennek kielégítése nélkül már nem is kellene mezőgazdasági tudományra gondolni, - ez viseli el ezt a szavakkal való bűvészkedést, ezt az esztétikus széptevést a legkevésbé. Az előadásmódban ezért a legnagyobb mértékű érthetőségre és szabatoságra kell törekedni, és általános alapelvekhez kell ragaszkodni, amiket aztán egyes adott esetek kapcsán meg lehet magyarázni.

Bármennyire is kívánta tehát Thaer minden hasznos területen az egyszerű embert felvilágosítani, de írni csak a művelt embereknek írt és a művelteken keresztül akart az egyszerű emberekre hatni. Az egyszerű parasztnak a földművelés

területén történő fejlesztését csak speciális, szóbeli oktatással, s még inkább példákkal lehet elősegíteni, mert a paraszt legtöbbször a mezőgazdasággal foglalkozó legnépszerűbb írásokat is félreérti. Az új eszméket sem megszerezni, sem az egész tudásanyagba beleszólni nem tudja. Így hát ilyen könyvek haszontalan voltáról való véleménye, az ő szempontjából nézve, teljesen megalapozott.

Alig keltett Németországban még egy tudományos téma oly nagy általános szenzációt, mint az istállózó állattartással összekapcsolt vetésforgó-elv kifejtése Thaer könyvében. Nemcsak írásokban, hanem a székvárosok szalonjaiban, és a vásárvárosok kocsmáiban is lelkesedéssel nyilatkoztak mellette és dühvel léptek fel ellene, s gyakran mindkét oldal nem értette az elvet. Számos német ember, aki Anglián keresztül utazott és a mezőgazdaságra is vetett egy pillantást, azzal vádolta Thaert, hogy Thaer, aki az angol mezőgazdaságot csupán angol könyvekből ismerte, csak egy ideált állított fel. Mások azt kiabálták, hogy Thaer az angol gazdálkodási módot akarja Németországban bevezetni, sőt azt akarja elérni, hogy a szántóföld minden trágyázás nélkül termékeny maradjon!

Sok jó szándékú ember azonban azonnal "angol gazdaságot" rendezett be, értelem és gondolkodás nélkül, csak betű szerint nézve a dolgokat, ezért majdnem tönkre mentek, és a könyvet és szerzőjét rosszindulatúan vádolták: "Ezt nevezi Thaer gazdálkodásnak!" A sok rossz tapasztalat okot szolgáltatott neki ahhoz a felkiáltáshoz, ami az egyik jámbor szász választófejedelemtől származik: "Uram, őrizd meg a barátaimtól, az ellenségeimmel majd csak leszámolok magam is!" – Egyes mezőgazdasági szakírókat még hatalmas patriotizmus is fogott el Thaerrel szemben, mintha az egész német hazát Thaer angol szántóföld-művelési elvei és az általa alkalmazott szerszámok még nagyobb veszélybe sodornák, mint a francia Jakobinusok és ágyúik! – Megbocsáthatatlan bűnéül rótták fel, hogy kerekén megmondta: "Még sokat tanulhatunk az angoloktól!"

Ellene szóló heves szólamokból tehát nem volt hiány, de az ilyen hazafias butaságok sem felhergelni, sem megtéveszteni nem tudták Thaert. Ezek, Lessing-i értelemben inkább mulattatták őt, Lessing u.i. azt szokta mondani: "Az extrém buta valójában majdnem nagyon szép!" Egész higgadtan nézte, ha egy ilyen örült hazafi, mint a néhai Sir John Falstaff, egy alakot fest a falra, föléje és alája felírja Thaer nevét, és aztán férfiasan ütlegelni kezdi. Egyáltalán nem jutott eszébe ezt az embert az ilyen érzelem kifejezésében megzavarni, vagy ebbe a sajátságos küzdelemben elegyedni. Az ilyen dolgok nem bosszantották fel, inkább úgy volt velük, mint Piron: "J'ai ri, me voila disarmé!"- Annál komolyabban és ünnepélyesebben ismerte el ellenfeleivel szemben: ő nem tévedhetetlen, de nem is tartja magát annak!

Már a "Bevezetés" első kötetének megjelenésénél látta – számára is váratlan módon, - hogy célját elérte: a jobb fejek gondolkodását a mezőgazdasággal kapcsolatban felébresztette, a mezőgazdaság lehanyaglott megbecsülését felemelte, az ilyen irányú tevékenységet felgerjesztette. A könyv valóban nemcsak egy addig példátlan ügybuzgóságot gerjesztett a gazdálkodással kapcsolatban, hanem a mezőgazdálkodás nagyobb-mérvű működtetésének lehetőségéről való meggyőződést és a tökéletesség iránti vágyat is serkentette. Ez a mű nem volt és nem is lehetett egy mezőgazdaságról szóló tankönyv. Sajnos sokan annak tekintették és ezáltal

sokszorosán csökkentették a könyv igazi hasznát. Thaernek sohasem állt szándékában "kaptafát faragni"!

Az angol mezőgazdaság már az elmúlt század (XVIII. sz.) közepe óta a napi beszélgetések és viták témája volt. Az egyik ember azt gondolta, hogy az angol mezőgazdaság módszereiben a bölcsek követét találták meg, amit csak vakon kell alkalmazni, hogy a földművelésből meggazdagodhasson az ember. A másik ember esztelenségről beszélt, ha valaki az angolok költséges földművelését utánózni akarta. Az "anglománia" szót a művészet kiskorúinak és csecsemőinek szájából is lehetett hallani. De még senki sem határozta meg, hogy valójában mi is az angol mezőgazdaság, miben áll tulajdonképpen a jellege, és miben különbözik a német mezőgazdaságtól. Aszerint, hogy valaki az "angol" szóval kapcsolatban valami jóra vagy rosszra gondolt-e, aszerint adta a gazdálkodási eljárásának vagy a gazdálkodási ideáljának az "angol" nevet, vagy sem.

Thaer a könyvével semmiképpen sem akarta az angol szántóföldi művelés bármelyik módját is minden további nélkül ajánlani, hanem egyes, eddig helytelenül értelmezett műveleteket és művelési módokat az előnyeiknek megfelelően jobban kifejleszteni, mindenkinek a saját megítélésére hagyva, hogy ezt, vagy azt illeszti-e bele a saját szántóföldi művelési rendszerébe. Tehát nem az angol szántóföldi művelést írta le, amint az ott valójában létezik, hanem az angol gazdálkodás leírásainak megértéséhez segédeszközt adott. A könyv célja az volt, hogy a németek figyelmét felhívja arra, amit Angliában már felfedeztek és ami ott bevált, és amit - bizonyos módosításokkal - a német talajra is át lehetne ültetni.

Az angol gazdálkodásnak csak a legjobb, a legalkalmazhatóbb részét akarta ismertetni, azt is úgy, hogy a német gazdálkodást tökéletesíteni, nem pedig teljesen átalakítani akarta. Végül pedig, csak gondolkodó gazdáknak írt, nem pedig tudatlan, vakon utánczó gazdáknak. Ezért úgy vélte, hogy nem ismételheti elégszer, hogy a gazdaság üzemeltetésénél főként valamennyi ágazat helyesen eltalált arányáról van szó. Hogy egyetlen magas színvonalú, jól kifejlesztett ágazat a többi ágazat megreformálása nélkül, annyira nem illik bele a gazdaságba, mint egy remekül kidolgozott fémkerék egy fából való kakukkos órába, és hogy új gazdasági módszerekkel a meg nem tervezett, a helyi körülmények helyes megítélése nélkül, elsietetten végzett kísérletek mindenütt rosszul fognak sikerülni.

Emellett a németeknek is igazságot szolgáltatott, mondván, hogy a németek a mezőgazdaságot nem egyszerű manufaktúrának tekintik, hanem egy "gyárnak", ahol ugyanazt az anyagot többféle terméké dolgozzák fel. Az egyikből keletkezett hulladékot a másik termék előállításánál felhasználják, ahol nem vész el a gépek felesleges ereje, hanem a legtakarékosabb módon más munkáknál használják fel. Ezt a németek a saját nagyobb méretű gazdaságaikban jobban megtanulták és helyesebben kiszámították, mint az angolok, így pl. a szántóföldi talajműveléshez szükséges trágyamennyiséget biztosító állatállomány nagyságát, az állatállományhoz szükséges legelő nagyságát és a takarmány valamint az alom mennyiségét a német gazda egészében jobban ismeri, mint az angol!

“Az a csekély érdem – mondja Thaer - amit az angolok módszereinek ismertetésénél és tapasztalataik eredményeinél – saját kísérleteimre támaszkodva – szereztem, azt sokan túl nagyra becsülik. De azt a meggyőződést, hogy a hazámnak használtam, senki sem fogja tőlem elvenni.” (Bevezetés az angol mezőgazdaság ismeretébe, 3. kötet. 1804. pag. 323.)

Ebben a szellemben számos kiadót utasított vissza, akik felkérték, hogy az ő vezetése mellett angol mezőgazdasági szakirodalmat fordíttasson le és ezeket megjegyzésekkel és magyarázatokkal lássa el. Óvakodott attól, hogy ilyen fordításokkal a németek utánczó szenvedélyét és a külföldi dolgok iránti előszeretetét még támogassa is.

Amit a nagyszerű von Münchhausen a “Hausvater” (családapa,házigazda) c. könyvének 2. kötetében az ilyen fordítósdiról mondott, az Thaernek is a lelkéből való volt, és eszerint élt is. Rögtön a "Bevezetés az angol mezőgazdaságba" c. könyv első kötetének megjelenése után, elkezdte Thaer az "Alsó-Szászországi mezőgazdaság évkönyvei"-nek kiadását (6 évfolyam, mindegyik 4 részes, 1799-1804).

Már régóta azt óhajtotta, hogy Németországban jöjjön létre egy olyan mű, melyben csak jól kidolgozott módszerek vannak leírva és csak valódi tények vannak ismertetve, valami olyasmi, mint Young "Szántóföldi talajművelés évkönyvei" Angliában. A Cellei Királyi Választófejedelemi Mezőgazdasági Társaság ezt az ötletet tetszéssel fogadta és ennek megvalósításánál hatékonyan támogatta Thaert. Thaer a Társaság egyik tagjával együtt, annál is inkább vállalta ezt a munkát, mivel az akkori körülmények között a levelezési kapcsolatai nemcsak a kiváló Sinclair-rel – akit akkoriban Pitt machinációi következtében felmentettek a Board of Agriculture elnökségéből (ami égre szóló botrány volt), - hanem többi angliai barátjával is úgy tűnt, hogy hosszabb időre megszakadtak. Az angoloknak akkoriban a vasból fegyvert kellett gyártaniuk, s ekék és kaszák számára csak kevés vas maradt, így az angol mezőgazdaság egy időre eltűnt a szeme elől.

A folyóiratnak az volt a célja, hogy Alsó-Szászországban a szántóföld megművelésével és az állattenyésztéssel kapcsolatos valamennyi megfigyelt érdekes tényt összegyűjtse és leírja. De különösen az volt a cél, hogy a kétféle, nagymértékben eltérő gazdálkodási mód, a Holsteinben és Mecklenburgban bevezetett karámos állattartás és az Alsó-Szászország többi részében használatos ugaroló gazdálkodás elmélete és gyakorlata közelítsen egymáshoz. Ezzel a folyóirattal meg akarták kísérteni, hogy egész Németországnak valami teljes és kielégítő adjanak, bár Németország túl nagy, a kapcsolatok túl bonyolultak, az alkotmányok és a szokások túl heterogének, a klíma túl eltérő és a szántóföldi műveléssel kapcsolatos nyelv túl provinciális.

Az Évkönyvek a calenbergi gazdaság leírásával kezdődtek, egészen úgy, ahogy az ottani paraszt, aki a szántóföld legnagyobb részét birtokolta, a munkáját végezte. A Board of Agriculture példája alapján a Cellei Mezőgazdasági Társaság ezt a leírást külön is kinyomtatta és azon a területen, ahol ez a gazdálkodási mód volt használatban, kiosztotta, hogy mindenki hozzáfűzhesse a megjegyzéseit és a helyesbítéseit, hogy aztán egy teljes, kerek leírás készülhessen belőle.

Ilyen gyűjtemények és folyóiratok egyetlen szakmában sem hasznosabbak, mint a mezőgazdaságban. A gyakorló gazdának, aki nem szeretne könyvíróként fellépni, lehetőséget nyújtanak arra, hogy a tapasztalatait közölhesse a világgal, és ily módon egyes megjegyzéseket és felfedezéseket megőrizzen, melyek különben vele együtt elhalnának.

Thaer a folyóiratát arra is felhasználta, hogy érdekes mezőgazdasági cikkek vagy könyvek kritikáit ismertesse, mivel egyre gyakrabban ostromolták őt szóban és írásban, hogy ilyen írásokkal kapcsolatban közölje a véleményét. Ha azonban egy könyvnek legalább a relatív értékéről nem volt meggyőződve, sosem mondott ítéletet róla. Az ilyen esetekben eléggé jellegzetesen hallgatott. A recenzióit mindig csak saját egyéni véleményeként közölte, s ezért mindig saját nevével írta alá azokat. - Amikor a folyóirat szerkesztése és az ezzel kapcsolatos levelezés már terhes lett számára más ügyei intézése mellett, akkor ezt a folyóiratot a 6. évfolyammal lezárta.

Az "Évkönyvek" kezdetben az eredeti rendeltetésük határain belül maradtak (azaz Alsó-Szászország számára készültek), de a későbbiekben annyira elterjedtek, hogy az első három évfolyamot a könyvkereskedésekben már nem is lehetett kapni. Új kiadás helyett Thaer a leglényegesebb dolgokról kivonatot készített, a következő címmel: "Vegyes mezőgazdasági írások" 3 részben, Hannover 1805-1806.

Az előző írásos munkákon kívül ebben a periódusban még a következő munkák jelentek meg a tollából: "Bergen útmutatója az állattenyésztéshez, vagy inkább a takarmánytermeléshez. Megjegyzésekkel, helyesbítésekkel és kiegészítésekkel, kiadta A. Thaer, Berlin 1800."

"A leghasznosabb szántóföldi szerszámok ábrázolása és leírása. 3 füzet. Hannover. Hahn testvérek, 1803 és 1804." (Ezt 1821-ben Matthieu de Dom-Basle fordította le franciára, Párizs, 1821). Ez nem egy "szép képeskönyv", hanem mezőgazdasági szerszámok igen pontos ábrázolása. A szerszámokat Thaer nemcsak mechanikusan, hanem sok kísérlettel és gondolkodással, használatukat és hasznosságukat illetően ismertette. Csak olyan szerszámokat írt le, melyek nemcsak a munkát végző állatokat kímélték, hanem a munkát is tökéletesebben lehetett velük elvégezni. Az ábrák, a leírásokkal együtt, olyan részletesek, hogy minden valamennyire is gyakorlott kézműves a szerszámokat ezek alapján el tudja készíteni. Ha meggondoljuk, hogy a szántóföldi munkánál is milyen nagy mértékben könnyíti és rövidíti le a munkát és ugyanakkor a termények tökéletesedéséhez milyen mértékben járul hozzá a célszerű szerszámok használata, akkor fel lehet mérni ennek a műnek tartós értékét, mely mű a háborús évek miatt csak a 3. füzetig tudott eljutni.

És a következő munkák: Benj. Bell kísérletei a szántóföldi talajműveléssel kapcsolatban. Fordította és magyarázatokkal ellátta A. Thaer. 1. rész. Berlin, Reáliskolai könyvesbolt, 1804.", és "Bell szántóföldi talajműveléssel kapcsolatos írásaihoz fűzött rapszodikus megjegyzések. u.o. 1804."

Ez a munka is félbemaradt a háború miatt. Csak ez az első rész jelent meg, mely főként államgazdasággal és pénzügyi kérdésekkel foglalkozik a mezőgazdálkodás

vonatkozásában. De, hogy mennyire hasznos minden gazda számára, ha a saját tevékenysége és az állam közötti kapcsolatokról gondolkodik, ezt már von Münchhausen is kifejtette "Hausvater" (Családapa) c. művének 4. kötetében és Thaer a "rapszódikus megjegyzésekben" is kiválóan megvilágítja ezt a kérdést. – Ez a könyv Thaer egyetlen fordítása angolból. Lehet, hogy Thaert öntudatlanul az is befolyásolta ennél a fordításnál, hogy az angol szerző szintén széles körben tisztelt orvostudományi és mezőgazdasági szakíró volt.

Hogy Thaer munkáinak hatását és az általa létrejött haladást a mezőgazdaság területén értékelni tudjuk, vissza kell mennünk vagy 20-30 évvel Thaer fellépése előttre. A hiányt megfelelő mértékben felismerték, akarat is volt a helyzet javítására, de ennek elvégzése hézagossá volt, mert ez ritkán függ egyetlen embertől, mert a különféle vélemények arról, hogyan kell(ene) a helyzetet megjavítani, csak lassan olvadnak egybe. – Olvassuk csak el Münchhausen-nek, az akkori elismert, felvilágosult gazdának a "Hausvater" c. munkáját. (Otto von Münchhausen báró Németországban a mezőgazdálkodás tudományos tanulmányozásának fő megalapítója, született 1716-ban, saját lovagi birtokán, Schwöbbern-ben, Hameln közelében, meghalt 1774-ben Hannoverben.)

A "Hausvater" 1766 és 1771 között Hannoverben részletekben jelent meg. 3-3 rész alkotott egy kötetet. Összesen 5 teljes kötet és a 6. kötet első része jelent meg. Új kiadása 1806-ban, 4 kötetben történt.) Sok mindent meghaladtunk már, amit Münchhausen akkor csak említett és alig mert ajánlani. Az a talajművelési rendszer, melynél a föld egyik részén állandóan gabonát termeltek a végkimerülésig, a másik része viszont állandó gyeppel elvadult, ez volt akkoriban az egyetlen, az uralkodó rendszer. Ki nevezné most azt az embert jó gazdának, aki ezt a borzasztó rendszert nem segítené legalább heretermesztéssel és egy fajta, félig istállózó állattartással? Vagy aki az ugaron hagyott földjén ne természetesen takarmányt őszre és télre!

Mennyire a kézművesség szintjén, mennyire gondolkodás nélkül végezték annak idején a szántóföldi munkát! A legtöbb esetben természetesen nem a gazdákon múlt a gazdaságok rossz üzemeltetése egész tartományokban, hanem a mezőgazdasági törvényeken, melyek a római-, a hűbér- és az ónémet-jog furcsa szövevényei voltak, amit olyan emberek javítottak és magyaráztak, akik legfeljebb a saját körzetük rendtelenségét ismerték, de a magasabb fokú mezőgazdálkodási tudomány alapelveiről nem tudtak semmit. Hogy milyen nagy érdemeket szerzett Thaer ezeknek a hatalmas akadályoknak az elhárításában, azáltal, hogy buzgón együttműködött a mezőgazdasági termelésre vonatkozóan jobb törvények kidolgozásánál, ezt majd a későbbiekben fogjuk meglátni.

Ha a Thaert megelőző mezőgazdasági témájú írásokból hiányzott a világos, jó fogalmazás, a természetes logika és az egészséges értelem filozófiája, akkor most Thaer kortársai közül néhányan gazdasági témájú írásaikban mélyreható gondolkodás köpenyébe burkolódzva léptek fel. Ezek a mezőgazdaság tapasztalati tudományát a legújabb filozófia minden érzékelhetőtől elvonatkoztatott tételére akarták alapozni. Mások kevésbé hivalkodóan borították magukra a filozófia köntösét, viszont igen zseniálisan vesszőparipákon lovagoltak: részint egészen hamis, részint csak részben igaz tapasztalati tételeket állítottak fel, ezeket a tételeket eleve

megcáfolhatatlanoknak állították be, és ezekből aztán olyan következtetéseket vontak le, amelyeket tetszésük szerint ezekből le lehet vonni. Ezek is és azok is némi feltűnést keltettek, az öröm azonban nem tartott soká.

Nem csoda, hogy Thaer írásai igaz voltokkal, meggyőzőerejükkel és vonzó előadásmódjukkal, az oly nagymértékben elhanyagolt ágazat felé irányuló életszerűségével mindenkit - a mestert és a tanítványt egyaránt - megnyerték maguknak. Írásait rövid időn belül a mezőgazdaság fő ágazataiban a legjobb vezérfonalként ismerték el.

Röviddel az Évkönyvek megindítása előtt, 1798. júliusában, Thaer sok jóakarójának és barátjának sürgető meghívására utazást tett Holsteinbe és Mecklenburgba, hogy az ottani gazdaságokat, melyeket eddig csak könyvekből és írásos beszámolókból ismert, most saját maga is megnézzék. Számára az utazás legnagyobb eredménye az volt, hogy igen sok birtokossal, bérlővel és paraszttal tudott eszmét cserélni. - Sok ügyes gazda végez kísérleteket, anélkül, hogy valamit is papírra vetne ezekből. Ha ezeket a kísérleteket beszélgetések keretében nem hoznák felszínre, akkor némely eredmény a kísérleteket végző gazda halálával elveszne. Milyen nagy mennyiségben lehetne azonban tudományos tanításra szert tenni, ha az összes kísérletet és megjegyzést összegyűjtenék! Ennek az lenne az eredménye, hogy kísérleti bizonyosságra tennék szert, a legtöbb látszólagos ellentét oka nyilvánvalóvá válna és az összekuszált állapot helyére egy harmonikus rendszer lépne. Ezt nem lehet tudományos disszertációktól elvárni, csak a tények összegyűjtésétől.

Celléből először a Hamburgnál lévő Flotbekbe utazott, a kiváló államtanácsos báró von Voght birtokára, akinek némely angol szerszám és mezőgazdasági művelet érthető leírását köszönhette, és ahol először győződhetett meg a kettős könyvelésnek a mezőgazdálkodásban való megvalósíthatóságáról és ennek előnyeiről. Aztán a Marsch-on át (tengermelléki termékeny lápföld-övezet) Glückstadt-ba vezetett az útja, ahová – mivel a Marsch-ban mindenki több zsírt szed fel, mint izmokat - Thaer is valamivel kövérebben érkezett meg, mint amikor a Lüneburger Haide-ből kihajtatott. Aztán Breitenburg-on át Itzehöe-be, majd innen Friedrichsstadt-ba és Schleswig-be ment, ahol Süderhoeft-ben Peter Muhl urat ismerte meg, aki tanulatlan gazda volt, de aki az évek folyamán elkezdett olvasni és azokhoz a ritka emberekhez tartozott, akik átváltak az elméletre és a gondolkodásra, miután hosszú éveken keresztül kizárólag tapasztalati alapon művelték a földet, de eközben saját tapasztalataikból biztos alapot gyűjtöttek össze.

Azt mondom: "azon ritka emberek közé tartozott...", mert az ember vagy elmélettel kezdi, s ennek megfelelően rendezi aztán a saját tapasztalatait, vagy pedig annál marad az ember, amit saját maga tapasztalt, s nem törődik azzal, amit nem saját maga látott, anélkül, hogy a legcsekélyebb mértékben is megkísérelné, továbbtekinteni. De csak az, aki elkezdte azt, hogy gátlás nélkül megfigyelje a dolgokat, majd a saját tapasztalatait elkezdje rendezni, aztán mások tapasztalatát és tantételeit segítségül veszi és ezeket a saját ismereteivel összeveti, csak az képes arra, hogy mindent biztosan alkalmazzon, az igazat a helytelentől megkülönböztesse és az alkalmazás helyes pontját megtalálja.

Ezekhez tartozott Peter Muhl úr is, aki többek között azt bizonygatta: a régiek írásaiban, pl. Vergilius mezőgazdaságról szóló költeményében (Vossen fordítása), a mezőgazdálkodás igazi ismeretéből a legtöbbet lehet megtalálni. Az újabb írásokban sok helytelen dolgot, vagy az ottani klímának nem megfelelő dolgot talált, amit, ha nagymértékben utánoznak, akkor könnyen nagy kárt eredményezhet. – Dänisch Wold-on át a Baudissin grófok tulajdonát képező Knoopra is elutazott, ahol a földbirtokos uraságnak nem a nyereség volt a fontos, hanem a helybeli lakosok oktatása. Milyen jól esett itt Thaernek a mezőgazdasághoz való vonzódást, az emberiség ügyeként, a gazdasági módszerek fő motívumaként megismerni!

Aki egy kicsit jobban ismeri a parasztot, a nevelésével és ami még ehhez tartozik, tisztában van, az nem fog csodálkozni, hogy valamit jobban csinálni, javítani vagy újítani nem olyan könnyű dolog a paraszt esetében. Aki a parasztokkal kapcsolatban jót akar tenni, annak mindenki másnál inkább a jutalmat saját magánál és abban a meggyőződésben kell keresnie, hogy a jót csupán a jó kedvéért teszi.

Ezt Knoop-ban igen jól látták előre, itt már tíz éve azon dolgoztak, hogy a parasztokat önálló gondolkodásra, különösen a fő foglalkozásukkal kapcsolatos önálló gondolkodásra szoktassák. Mivel ehhez az alapot az iskolában kell lefektetni, ezért itt egy kiváló tanítót, Rixen urat, alkalmazták. Rixen úr a Schleswig-Holstein-i tartományi lapban a következő cikket írta: "Nem lenne-e helyes, ha a falusi iskola egy gyakorlati mezőgazdasági iskola lenne, és minden vidéki tanító a mezőgazdálkodás tanára lenne?" - Ezt az embert most Thaer személyesen is megismerte, ahogyan a gyerekekkel mezőgazdasági dolgokról beszélt, ahogyan a gyerekek figyelmét okokra és hatásokra felhívta és lehetővé tette a gyerekek számára, hogy egy faiskolát és egy méhest is magába foglaló nagy kertjében láthassanak és gyakoroljanak olyan dolgokat, amit aztán az iskolai oktatásban hasznosíthatnak.

Azonban nemcsak a gyermekekkel foglalkozott, hanem az öregeket is télen át minden vasárnap este összehívta az iskolába és órákon át arról beszélt velük, ami egészében és részleteiben is a gazdaságaik javítására vonatkozott: takarmánytermesztésre és más újításokra prémiumot tűztek ki és megbeszélték, hogyan lehet azt a legbiztosabban megnyerni. A haladás lassú volt ugyan, mivel kezdetben gyanakodva közelítettek a parasztok minden újhoz, mégis ez a haladás szilárd és biztos alapokon nyugodott.

Mivel a parasztok a mechanikus cselekvéshez vannak szokva, a gondolkodás nem az esetük. Érzékletes bizonyítékokra van szükségük. Ezért, különösen kezdetben, nagyon sok türelemre van szükség a velük való foglalkozásnál. Ragyogó haladást ritkán lehet a parasztoknál elérni, és könnyebb egy nagy birtokot teljesen átalakítani, mint egy kis parasztfalut. Egy vidéki tanító, akit főleg a hiúsága hajt, nem fog sikert elérni. Rixen úr mindezt szem előtt tartotta és tevékenysége feltűnően áldásos volt.

Thaer Seekamp-on, Kiel-en és Preetz-en át Rasdorf-ba utazott, gróf Rantzow birtokára, ahová a gróf sürgősen meghívta. Innen a von Bloom-féle birtokokon, Hagen-en és Doberstorf-on át Lehmkuhl-ba, barátjának, von Hinüber-nek a birtokára, majd a preetz-i esperességbe ment. (F. Körte – az író testvére – is

ellátogatott ide. Ekkor több paraszttal ismerkedett meg, akik Thaer vetésváltó-gazdálkodását és az istállózó állattartást a legpontosabban átvették, alkalmazták és igen jó sikereket értek el. Amikor megtudták, hogy F. Körte Thaer veje, nem tudtak eléggé kedvesek lenni. Egyikük okmányokkal igazolta, hogy amióta Thaer tanácsa szerint gazdálkodik, nemcsak 11000 gulden adósságot tudott visszafizetni, és a dán királynak még 2000 guldent fizetett ki, hanem 3 új épületet is fel tudott húzatni, és még maradt megtakarított pénze is!)

Itt a preetz-i esperességnél látta először Thaer a márgázás műveletét, amit ott "agyag-kihordás"-nak neveztek, s Thaer világosította fel őket, hogy nem agyagot, hanem márgát hordanak ki a földekre. Itt Thaer arra ösztönözte Rixen urat, hogy tájékozódjon a márga összetételéről és helyes alkalmazásáról. Ennek a hatékony talajjavító anyagnak az elterjesztésével érdemelte ki Rixen úr később a "márgázás apostola" nevet. Aztán Thaer Eutin-en, és Fresenburg-on keresztül – ahol von Buchwald úr elsőként adott példát ezen a vidéken az istállózó állattartásról – és Blumendorfon át Lübeck-be, majd Travemünde-n át Mecklenburg-ba ment, s itt elhagyta ezt a szép, a természettől előnyben részesített és mindenféle növénykultúra természetésének gyors fejlődésével jellemezhető országrészt.

Ahol a kormány bölcsessége, a földbirtokosok igazi humanitásával egyesülve a felvilágosítás sugarának romlatlan közeggel szolgál, ott az országra gyakorolt hatása mindig élénkítő és boldogító lesz. Az a sugár, mely az értelmet megvilágítja, a szívet is melengeti mindannak érdekében, ami jó és nemes. – Az utazás most Wismar-on át Doberan-ba ment, innen Rostock-ba, majd Bützow-n át Schwerin-be és innen, számos kirándulás után Boitzenburg-on át, az Elbát keresztezve, vissza. Thaer tehát csak kis részét utazta be Mecklenburg-nak, de eleget látott és hallott ahhoz, hogy a mecklenburgi gazdálkodás fő jellegéről és különféle módosulatairól világos fogalmat tudjon magának alkotni.

Amikor majdnem 3 év múlva végre volt ideje arra, hogy az ezzel kapcsolatos megjegyzéseit rendezze, addigra az egyéni emlékei annyira elmosódtak, mint a ceruzás feljegyzései, csak az általános benyomások maradtak meg. Saját maga látta, hogy bár a holsteiniek először vezettek be egy szabályozott, szakaszos legeltetést és rendszeres vágásrendet, s előszeretettel végezték az állattenyésztést, viszont a gabonatermesztés alárendelt maradt. Amikor azonban a mecklenburgiak tértek át a szakaszos legeltetésre, mégis a gabonatermesztés maradt a fő foglalkozásuk, s ebből a lehető legkevesebbet használták fel az állattenyésztéshez. Kérdésük így hangzott: "Mennyi állatot kell tartanom, hogy a szántóföldemnek a szükséges trágyát biztosítani tudjam, és mennyi legelőt kell fenntartanom egy ekkora állatállomány számára?" - A holsteini és mecklenburgi gazdálkodási mód között tehát az a jellemző különbség, hogy a holsteiniek nagyobb figyelmet fordítanak az állattartásra, míg a mecklenburgiak gondosabban végzik a gabonatermelést.

Bármily csekély is ez a különbség, a buzgó mecklenburgi hamarabb elfogadná a nagyon is eltérő braunschweigi, felső-szászországi vagy rajnavidéki gazdálkodást, mint a holsteinit. Hasonló ez a vallási szekták esetéhez, melyek annál elkeseredettebben harcolnak egymás ellen, minél jelentéktelenebb a különbség fogalmaik, ill. kifejezéseik között, amivel jelképeiket kifejezik.

Thaerne már az évszázad (XIX. sz.) elején majdnem európai híre volt. Anglia, Franciaország, Dánia, Németország, stb. leghíresebb mezőgazdái versengtek a barátságáért, tanácsáért és segítségért hozzá fordultak, miközben a közvetlen környezetében élő parasztok őt még mindig az "angolosított gazdának" hívták és kicsiny gazdaságát csak játékszernek tekintették. - Széles körben elterjedt hírével sokkal jobban örült azonban annak a férfinak a barátságának, akinek a hazája, Hannover, a mezőgazdaság terén a legnagyobb jótéteményeket köszönhette. Ez a férfi von Bülow tartományigazgató volt, aki már 1784-ben, a nehézségekkel nem törődve, lovagi birtokát, Essenrode-t Cellénél, a közös földekből leválasztotta, a gyalogrobotot és az igásrobotot csekély kártalanítás fejében eltörölte, s ezáltal a birtokán a termést három-négyszeresre emelte, s ezzel jelentős példát mutatott. Von Bülow kiváló jellemű, világos értelmű, kemény akaratú és energikusan tevékeny férfi volt, akit a legnemesebb hazaszeretet hatott át.

Fiatalságában teljesen a hadsereg számára nevelték, s ezért csak azt a tanítást kapta, amit akkoriban, az ő társadalmi állásában fontosnak tartottak. A hétéves háborúban lehetősége volt, mint egy újonnan felállított vadászászlóalj vezetőjének, mely a franciák réme lett a háború folyamán, a katonai képességeit ragyogóan kifejleszteni. Bár 25 éves korában már őrnagy volt, a béke megkötése után azonnal kilépett a hadseregből és néhány évvel később választott pénzügyi tanácsosként belépett a Lüneburgi Tartományi Testületbe. Ekkor alkotmánytant, pénzügyet, törvényalkotást tanult olyan energiával, hogy nemsokára egy főbb államhivatalnok minden feladatát el tudta látni. Von Bülow a mezőgazdaságra úgy tekintett, mint a polgári társadalom, az egyéni jólét és a nemzeti gazdagság alappillére. Nemcsak azért dolgozott nagy buzgalommal, hogy a mezőgazdaságot az egész tartományban általában elismerjék, hanem maga is művelte ezt a gazdasági ágazatot, egyre tökéletesítve azt, a saját apai birtokán.

A jelszava az volt: a közbirtok felosztása és tagosítása, a tized és a robot eltörlése. Tizennégy évi fáradozás és rábeszélés után sikerült a parasztjaival megegyezni, mivel ezeknek a változásokhoz egyhangúan hozzá kellett járulni. Ekkor a gazdasági udvara körüli földeket ugyan sikerült megtartania, de csak úgy, hogy nagyon jó szántóföldeket viszont átadott a parasztoknak egy rossz talajú, régi farönkökkel borzalmasan elcsúfított legelőért cserébe. A földek megosztásakor sokkal kevesebbet tartott meg magának és sokkal kevesebbet kért, mint ami - még a parasztok megítélése szerint is- megillette volna. Azonban csak így, hogy a jogos igényeit ennyire mérsékelte, tudta a parasztok egyhangú beleegyezését megkapni. - 1784-ben tartományigazgatónak és a Szent Mihály kolostor apátjának nevezték ki. Lüneburg kapui előtt, rossz fenyértalajon, saját költségére, példás gazdaságot alakított ki, és ez a terület, melynek termékenységében hosszú idő óta kételkedtek, most jó minőségű búzával, sötétzöld herével és buján növő fehércáposztával dicsekedhetett.

A cellei Mezőgazdasági Társaság, amelynek legtevékenyebb tagja volt, igazgatójává választotta és az ő tevékenysége nyomán alakult ki a társaság határozott, célszerű tevékenységi iránya. Gyors, helyes tekintete volt minden, de különösen a mezőgazdasággal kapcsolatos dolgok számára. Azonnal a leghelyesebb

elhatározásra jutott és egyetlen intézkedéssel szemben sem volt annyira elfogult, hogy alkalmazása előtt ne vizsgálta volna meg a helyi körülményeket. Kisméretű mintagazdasága Thaer számára is sok tapasztalat forrása volt, valamennyi kísérletet a két barát párhuzamosan végzett el és ezzel kétszeresen is megvizsgálták az eredményeket. -

Aki ezt a férfit valaha is látta, vagy bármilyen kapcsolatban állt vele, minden szavában, minden mozdulatában felismerte az érzelmmel teli szívét, becsületes jellemét, helyes gondolkodását. Természetes lángolását jámborsága, keménységét barátságos viselkedése csillapította. A képmutatás éppen olyan idegen volt tőle, mint az emberkerülés. Az őszinteség a természetével annyira össze volt fonódva, hogy nem tudta minden esetben elnyomni, de az ember tudta, hogy mindenkor csak a jog és az értelem szerint gondolkodott és beszélt, nem pedig egy pártnak a hitvallása szerint.

Csudálatos felfogóképessége volt és számára idegen dolgokat nagyon gyorsan megértett, ezért minden szószaporítás számára ellenszenves volt. A társadalmi életben értett ahhoz, hogy társadalmi állásának méltóságát megtartsa, anélkül, hogy ezzel másokat nyomasztott volna. Még az idegen, a buta és korlátolt, a kérelmező is könnyűnek és szabadnak érezte magát nála. A nemesi büszkeség számára dőreség volt. A vagyon miatti büszkeség pedig iszonyat volt számára.

Vendégszeretete általánosan ismert volt, de a költekezés ellenszenves volt számára. A bútorzata sem társadalmi állásának, sem költekezésének nem felelt meg, és ha a barátai mosolyogva figyelmeztették erre, akkor azt mondta: "Hát igen! Szép székeket venni azért, hogy senki se ülhessen rájuk!" – Annál jótékonyabb volt viszont a szűkséget szenvedőkkel, de mindig olyan tapintatosan adott, hogy aki kapta az adományt, nem érezte magát megszegyenítve.

Gyengéd és gondoskodó atyja volt 18 gyermekének, akik közül 14 túlélte őt. 1802-ben, egy szép, derűs nap után, álmában érte a halál és Lüneburg-ban, az új kapu előtt, az általa létesített temetőben helyezték örök nyugalomra, "ahol is hamvai a természet nagy körforgásába kapcsolódnak be. Lelke, szelleme egy magasabb szintre lépett, de a mi számunkra is megmarad. Akarata és tevékenysége, életének nyoma sohasem fog elmúlni. Jótékony rendelkezései, berendezkedései és alapelvei a késő utókorra is át fognak öröklődni." Ezt Thaer írta róla az Alsó-Szászországi Mezőgazdasági Évkönyvekben.

Thaer vele elvesztette a barátját, a tanítóját, a jótevőjét, akinek nemes példája és Thaer iránta való hálája mindvégig Thaer lelkében élt.

Miután 15 éven át művelte Thaer az ő kis gazdaságát, sikerült neki a gazdaságot nemcsak a módszereket, hanem a tiszta nyereséget illetően is, pontos modellé alakítani, mely a mezőgazdaság ismerőit, a gyakorlati szakembereket és az elmélettel foglalkozókat egyaránt, az ország minden tájáról Thaer cellei birtokára vonzotta, ílymódon szakmájának legérdekesebb embereit személyesen is megismerhette. Az elmúlt (XVIII. sz.) és a jelen (XIX. sz.) végső ill. első éveinek nagymértékű konjunktúrája során létrejött rendkívül magas gabonaárak kevésbé

befolyásolták Thaer gazdaságának tiszta jövedelmét, mert a kis gazdaság gabonatermését a jókora háztartás majdnem teljesen felhasználta, a pénzbeli jövedelem csak a tehenészetből és más terményekből származott.

Thaernek személyesen tehát kevés érdeke volt a rendkívül magas gabonaárakban. A gazdák jóléte természetesen neki is fő célja volt - és ő örült is az akkoriban a gazdák körében is uralkodó általános jólétnek, bár jobban szerette volna, ha a jólétet nem a magas árak, hanem a magasabb színvonalú növénytermesztés biztosítja, valamint az, hogy a gazdák tulajdonába nem avatkoznak be, ami által alacsony árakat akarnak kikényszeríteni, amivel azonban csak azt érik el, hogy a mezőgazdasági termelést és a tevékeny szántóföldi termelést gátolják.

A környék legnagyobb birtokosai, Thaer rendkívüli eredményeitől meglepetve, gazdaságaik irányítását feltétel nélkül Thaerre bízta, olyannyira, hogy egyikük ezt írta: "Ha ma este egy levelet kapnék Öntől, hogy gyújtsam fel az épületeimet, akkor azok még az éjszaka beállta előtt lángokban állnának!" Ílymódon a legkülönfélébb tulajdonságú talajokon és igen eltérő körülmények között lévő birtokokon - legalább 100000 holdon - úgy gazdálkodhatott, mint a sajátján.

Sok látogató Thaer talajművelését és kísérleteit - minden, a helyi adottságokból eredő hiányosságuk ellenére - annyira érdekesnek találta, hogy hosszabb időt töltött ott, vagy gyakrabban visszatért. A mezőgazdaság ismerőinek figyelmét, még külföldről is, magára vonta, így pl. Maximilian, bajor választófejedelem 1799-ben egy fiatal, tehetséges embert, Schönleutner urat elküldte Cellébe, hogy a mezőgazdaság területén oktatásban részesüljön. Schönleutner úr később a Mezőgazdasági Tanintézet igazgatója lett Schleißheim-ben.

Több, távolabb fekvő kisközség parasztjai elküldték Thaerhez megbízottaikat - főleg lelkészeit - mezőgazdasági cselédekkel és lovakkal, hogy megfigyeljék és megtanulják Thaer talajművelési módszerét és annak hatását, és hogy a leghasználhatóbb mezőgazdasági szerszámokat magukkal hozzák. 1802-ben több fiatalember (többek között a később az "izolált állam"-ával híressé vált von Thünen is) - részben önszántából, részben magas rangú és nagyon tisztelt jötevők által küldve - Cellébe jött, hogy az előbb említett célból egész nyáron át ott maradjon. Hogy ezek a fiatal emberek ne maradjanak foglalkoztatás nélkül, Thaer elhatározta, hogy a mezőgazdasági tudományokról előadást fog nekik tartani, és természettudomány, kémia és botanika terén oktatni fogja őket. Ezeknek a fiatal embereknek a tudásszomja és szorgalma, valamint Thaer tanításának erre alapozott eredménye minden várakozásán túltett, ezért arra érezte magát indítatva, hogy egy mezőgazdasági tanintézetet alapítson, mely ugyan a kedvezőtlen helyi körülmények és a segédeszközök hiánya miatt messze elmaradt az általa elgondolt ideáltól, de mindjárt az első félévben nagy hasznot eredményezett, mert későbbi nagy tehetségek itt kezdtek kibontakozni.

Előadásai, melyeket a saját vidékükön alkalmazott gazdálkodást már ismerő fiatalembereknek tartott, s melyeket a cellei garnizon sok tisztje és több civil alkalmazott is meghallgatott, azt az ötletet adták neki, hogy egy mezőgazdasági tanmenetet dolgozzon ki a következő címmel: "A racionális szántóföldi talajművelés

alapelvei". Thaer u.i. három módot különböztetett meg a gazdálkodás megtanulásánál: 1) kézművességszerűt, ahogy a paraszt fia megtanulja azt az apjától, 2) művészszerűt, mikor többé, kevésbé speciális szabályokat jegyez meg az ember, ezeket elhiszi és ezek alapján jár el, anélkül, hogy ezeknek a szabályoknak az oka után kutatna, 3) racionális vagy tudományos módot, amikor a tapasztalaton és a gondolkodáson alapuló, a gazdálkodásra befolyással bíró igazságok okait feltárja, ezeket minden esetben alkalmazza, hogy aztán minden valóban előforduló esetben az eljárásának szabályaihoz tartozó okokat maga is megtalálja.

Az intézetben folyó tanításnál H. Einhof, akit a cellei patikában királyi gyógyszer-tár-vezetőként ismert meg, volt az egyedüli segítsége, aki a kémiát, a fizikát és a botanikát tanította. H. Einhof olyan fiatalember volt, aki sok más emberért kárpótolta Thaert nagy mennyiségű ismerete és buzgó szorgalma következtében, amivel ezeket a tudományokat diákjai és a szántóföld művelésének előnyére művelte.

Thaer maga a következőkről tartott előadásokat:

- 1) Agronómia: vagyis a talaj adottságairól, ismeretéről, megítéléséről és értékeléséről szóló tanítás, a talajok fizikai, relatív és nem-anyagi tulajdonságainak figyelembe vételével.
- 2) Agrikultúra: vagyis a talaj megműveléséről és termékennyé tételéről szóló tanítás.
- 3) Termelés (produkció): vagyis a) a növényi és b) az állati anyagok termesztéséről/termeléséről szóló tanítás.
- 4) Ökonómia vagyis gazdaságtan.

Einhofon kívül még egy tanár volt az intézményben: ő matematikát tanított; és az írnok, akinek az volt a feladata, hogy a modellek, a könyvtár, az ökonómia és az intézet tagjainak ügyeit intézze.

Kezdetben Thaer hangja az előadásoknál félénk és elérékenyült volt. Buzgalma és a tudomány iránti szeretete azonban nemsokára legyőzték félénkségét. Ettől kezdve olyan ékesszólóan, érthetően és szabatosan beszélt, hogy még a legközömbösebb hallgatót is magával ragadta. Az ott-tartózkodás éves költségei min. 220, max. 550 tallért tettek ki.

Kimondhatatlan terhet jelentett Thaer számára az a rengeteg levél, részben teljesen ismeretlen emberektől, akik tőle tapasztalt, alapos mezőgazdászokat kértek, akik részletesen ismerik a rendszert, amit "Thaer-féle rendszernek neveznek", másrészt fiatal emberektől, akik arra kérték, ajánlja be őket gazdatisztnek, intézőnek, intendánsnak vagy titkárnak, mivel akkoriban mindenki saját maga akarta a birtokát adminisztrálni, az is, aki ehhez egyáltalán nem értett, vagy nem tudott vele személyesen foglalkozni, ezért ilyen embereket rendkívüli módon kerestek. Végül szakértői véleményeket is kértek tőle mindenhonnan, hogy hogyan lehet egy gazdaságot angol módra berendezni és a mezőgazdasági műveleteket angol módra elvégezni. Az olyan emberek, akik azt, amit Thaer válaszolt nekik, szó szerint vették, anélkül, hogy csak egy szemernyit is tettek volna hozzá a saját elgondolásukból, ezek különösen terhesek voltak számára. Végül kényszerítve érezte magát, hogy ilyen túlzott követelmények ellen nyilvánosan tiltakozzon.

Azt is közzétette nyilvánosan, hogy számára rendkívül kellemetlen, ha idegenek, miután megtekintették gazdaságát, az embereinek borraivalót adnak, ami csak ezen emberek irigységét keltik fel és veszekedést idéznek elő közöttük. Ha valaki ettől a "fölsleges nagylelkűségtől" semmiképpen nem tudna eltekinteni, akkor kérje el az intézőtől az erre a célra szolgáló perselyt, s oda helyezze a pénzt, ahonnan negyedévenként szétosztják az emberek között. Ez különben teljesen felesleges, mivel emberei jól vannak fizetve és nem szorulnak rá a borraivalóra.

1799-ben Thaer az egyik barátjával, von Mandelsloh kamarással, aki aktív gazdálkodó volt, ismét egy utazást tett a Mark-ba (határszéli tartomány), mely számára igen fontos következményekkel járt. Ezen az úton ismerte meg u.i. sok későbbi jótevőjét és barátját, többek között von Friedland szül. von Lestwitz asszonyt, akinek szelleme csillapíthatatlan tevékenységgel minden tökéletesítés felé törekedett, és mindent elért, ami elérhető volt, aki a földi élete során olyan emlékműveket emelt magának a mezőgazdálkodás területén is, hogy neve a mezőgazdánál széles körben ismert maradt, - továbbá lányát és annak férjét, von Itzenplitz járási előljárót (aki 1810-ben titkos államtanácsos lett, és 1815-ben grófi rangot kapott), aki Thaer későbbi, Poroszországba történő átköltözésénél és birtokainak közelében történő letelepedésénél fontos szerepet játszott.

1801-ben von Friedland asszony meghívására, megismételte ezt az utazást feleségével és két, még nem egészen felnőtt lányával, Wilhelmine-vel és Caroline-vel. Ez nem volt jelentéktelen dolog és igazolta ennek az országrésznek a szeretetét, ha meggondoljuk, hogy akkor sem országutak (makadám utak), sem kényelmes postakocsik, sem liberális postaszolgálat nem létezett, s akkoriban egy utazás Celléből Berlinbe majdnem bonyolultabb és fáradtságosabb volt, mint ma (XIX. sz. elején) Celléből Párizsba utazni. Ez alkalommal Magdeburg környékén utazott körbe, az egyik jelentős birtoktól a másikig, mivel az itteni, magukat kitüntető gazdálkodókkal, majdnem mindegyikkel, levelezésben állt. Thaer azért utazott, hogy tanuljon, emellett viszont tanított is, anélkül, hogy ez direkt célja lett volna, úgy, hogy látogatásaiból mind a vendég, mind a házigazda profitált.

Ezen az utazásán Harpke községbe is eljutott, ahol a burgonyatermelést már nagyban végezték, s ezt a vesszőparipáját a leggondozottabb állapotban találta. Großwanzlebenben a levelei által már vele barátságban lévő, rendkívül szorgalmas Kühne jószágigazgató gazdaságában igen jól szervezett nagybani istállózó szarvasmarhatartással találkozott. Mindez azonban semmi sem volt ahhoz képest, amit utazása további részén tapasztalt: Berlinből von Itzenplitz járási előljáró kísérte a Friedland-féle birtokra. "Birtokai határán Frau von Friedland lovon jött elénk. – írta Thaer - Frau von Friedland, a rendkívüli asszony leugrott lováról és beült hozzánk a kocsiba. Aztán vágatva mentünk töltéseken és árkokon át. Négy teljes órát mentünk az egyik helyről a másikra. Öt vagy hat intéző, írnok, stb. volt mindig a kocsi mellett vagy mögött, és hol egy gulyát, hol egy nyáját, hol egy csordát kellett odaterelniük. Mivel eközben egyesek a társaság tagjai közül már nem tudták eltitkolni, hogy éhesek, azt mondta ez a csodálatos asszony: "Nemsokára otthon leszünk, ha azonban a szabadban óhajtának enni, akkor azonnal tálatatok valamit." Miután igent mondtunk, azonnal behajtottunk egy csodálatos erdőbe, egy meredek hegynek

felfelé, ahol először egy tüzet, majd egy terített asztalt pillantottunk meg, olyan helyen, ahol az előtérben egy sűrű erdő, oldalra egy nagy tó és a távolban pompás kilátás volt az Oderbruch-ra.

Sok tál volt az asztalon, a legszebb borokat és egy ananászból, szőlőből, stb. álló desszertet tálaltak fel. – De nem engedett nekünk sok időt az evéshez és iváshoz. Nemsokára továbbmentünk, az egyik birtokrésztől a másikhoz, és bizonyosan 15 mérföldet tettünk meg szélteben és hosszában, mielőtt von Friedland asszony lakóhelyére, Kunersdorf kastélyába megérkeztünk volna. Ezenkívül még 7-8 teljesen berendezett lakása van von Friedland asszonynak, ahol, ha úgy hozza dolga, délben vagy éjszakára marad. Az emberei még egy órával korábban sem tudják, hogy hol akar enni vagy aludni az nap.”

“Ma reggel 6 óra óta, mostanáig, este 10 óráig, 5 percre sem hagyott bennünket nyugton. Bizonyos, hogy négy fogatra való lovat fárasztottunk ki. Ekkora aktivitással még sohasem találkoztam. Több, mint egy tucat intézője, írnoka és bérlője van, mégis minden kis részt ismer a kertekben, minden fát, minden lovat, minden tehenet ismer és észrevett minden kis hibát, ami a földek művelésénél előfordult, minden rést a sövényben, minden helytelenül elvégzett szántást. Nemcsak több, nagy pálinkafőzdéje és sörfőzdéje volt, hanem jelentős malomipara is, ezért belépett a molnár-céhbe, így hát, mint mesternek joga volt inasok tartására és felszabadítására.”

“Holnap délben Teller egyházi főtanácsos és felesége lesznek itt, így fél napi nyugtom lesz. De von Friedland asszony annyi olvasni valót adott nekem, hogy teljesen el vagyok foglalva, mert ezekről a könyvekről és cikkekről tudni akarja a véleményemet.”

“Ez a rendkívüli asszony élő bizonyítéka annak, hogy az életerő nagymértékű használata annak regenerálódását eredményezi. De az emberi testben mégsem úgy megy a dolog, mint a Pitt-féle rendszer szerint az államrendszerben, mely szerint az állam egyre gazdagabb lesz, ha sok pénzt ad ki.” (von Friedland asszony 1803-ban, 43 éves korában halt meg.)

Elképzelhető, hogy Thaer tartózkodása a szép Kunersdorfban mennyire tanulságos volt, ahol minden a tulajdonosnő mindent vizsgáló szelleméről beszélt, aki mindenütt a legjobbat alkalmazta, ami csak tudomására jutott, körültekintően és erős akarattal cselekedett, amihez hasonlót nehezen lehet ismét találni. Thaer itt sok mindent kivitelezve és jó eredményekkel igazolva talált, amit ő csak a jövőben tartott elérhetőnek. Többszörösen kioktatva, megerősödve és felbátorítva tért vissza kedves kis birtokára, ahol majdnem büszke volt arra, hogy a rozst és a tavaszi búzát olyan jó állapotban találta, hogy ennél jobbat az egész utazása alatt nem látott, még az Oderbruch legzsírosabb földjein sem, sem pedig Magdeburg környékén és Braunschweigben.

1802 nyarát jelentősen megszépítette báró Karl von Hardenberg – a már az egyetemről ismert jó barát és a későbbi államkancellár – váratlan látogatása. A báró u.i. egy családi összejövetelt szervezett Cellébe, melyre az, egy Hardenberg

grófnővel összeházasodott, szellemes Benj. Constant is eljött. - Az egész nagy család gyakran tartózkodott Thaer villájában, mely az ottani környéken a legkellemesebb tartózkodást biztosította. Amennyire Thaer dolgai megengedték, mindig együtt volt a kiváló férfikkal. A családja sohasem látta még vidámabbnak, kedélyesebbnek és viccesebbnek.

Hannover franciák által történő megszállása 1803-ban az egész országnak, de Thaernek is sok szorongatást jelentett, éppen egy olyan időpontban, amikor az ország mezőgazdasága a legszebb remények elé tekinthetett, mivel von Bülow fáradozásának köszönhetően, végre elvégezték a közös földek megosztását és megszüntették a legeltetési jogot és szolgalmat, valamint a parlagon tartási kötelezettséget, mely intézkedésektől Thaer áldásos következményeket várt. Lelki szemei előtt már látta az egész rosszhírű Lüneburger Heide-t termékeny, gazdag tájjá átalakulva, ami a buja termést hozó Belgiumtól semmiben sem maradt el. (A belga paraszt u.i. szántás és vetés után nem azt mondja a vetésének: "Most nőjél!", hanem azt: "Most arról is gondoskodni akarok, hogy nőhess!")

Abban az időben nagyon törekedett arra, hogy a Göttingen mellett lévő Wehnde-i kincstári birtok bérletét megkapja, ahol a közeli egyetem sok előnyt jelentett volna, egyrészt Thaer mezőgazdasági előadásai miatt, másrészt felnövekvő fiainak képzése miatt. De a hatóságoknak rendkívülinek tűnt, hogy egy orvosnak bérbe adjanak egy kincstári birtokot. Különben is még sokan mások is igényt tartottak erre a birtokra. Ezért Thaert kerekén visszautasították. Thaer ekkor közvetlenül III. György királyhoz fordult, aki már régóta kegyes és jóindulatú volt iránta és így kívánságát szívesen teljesítette volna, de a franciák közbejötté az egész szép elgondolást megghiúsította. Valamennyi szép remény, mind az ország, mind saját maga szempontjából újból elveszett. Alig lehetett a szegény vidéket fenntartani, a földek javításáról szó sem lehetett.

Miután az országnak a franciák elleni védekezése miatt, különösen, ha még a poroszokat és az oroszokat is segítségül hívják, veszélyes háborúnak néztek elébe, így Thaer az - egy súlyos betegségből - éppen felépült feleségét a két lányával Poroszországba küldte át, ahol a menekülőket Itzenplitz grófnő, az előbb említett von Friedland asszony lánya és örököse, aki lelkiekben is hasonlított édesanyjára, nagy jósággal gondoskodva róluk, fogadta be őket. Néhány hónap múlva, mikor ez a veszély elmúlt, a feleség és a lányok hazatértek és Thaert nagyon megváltozott állapotban találták.

Az ország szükségállapota, melynek nem lehetett a végét látni, nagyon fájt neki. Annyi elkezdett, jó igyekezetnek a lerombolása, az általános - különösen a mezőgazdaságot űző réteg - elszegényedése, az általános letörtség, mind nagyon leverték őt is, annak ellenére, hogy vele és birtokával a francia hatóság igen kitüntetően bánt és mindenféle méltánytalansággal szemben megvédte őt, különösen Mortier vezérlő tábornok, akinek - amint ezt később megtudta - a Kleve-i tartományban lévő Vasenhof-i földbirtokos, Lobbes, ajánlotta be. Ez a férfi - akit Mortier nagyon becsült - annyira tisztelte az "angol mezőgazdaság" szerzőjét, anélkül, hogy személyesen ismerte volna, hogy nem nyugodott addig, amíg nem tudta Thaert a háborús eseményektől biztonságban Mortier rendelkezései

következtében. Még alaposabb védelemben volt része akkor, amikor a királya von Grote követen keresztül a francia vezérlő tábornoknak egész különösen a védelmébe ajánlotta. Csak a földjei és az annyira szíven fekvő tanulói és hallgatói biztosítottak számára ismét nyugalmat, vidámságot és bátorságot. – Ennek ellenére minden borús maradt körülötte, mert a pusztaság megszállásából az országot elfoglaló birtokbavétel látszott kialakulni.

Thaer pillantását már régen Poroszországra vetette, melytől országa szorongattatásai idején sok mindent várt, mert Poroszországot az egyetlen olyan erős védfalnak tekintette, mely a betörő anarchia és a despotizmus ellen védelmet tud nyújtani. Most azonban egyre élénkebb lett az a kívánsága, hogy nagy mezőgazdasági tervei számára egy nagyobb, szabadabb teret tudjon nyerni a békésen serény - és akkor még úgy látszott - megközelíthetetlen Poroszországban. – Már 1798 júniusában III. Frigyes Vilmos királytól – akinek "Az angol mezőgazdaság ismeretébe történő bevezetés" c. könyvét elküldte – hivatalos levelet kapott, a következő tartalommal: III. Frigyes Vilmos méltatta Thaer könyvének jelentőségét. – Még boldogítóbb volt számára egy 1800 júniusában kelt hivatalos levél, melyben a király megköszönte a mű folytatását és elismerésként egy érmet küldött Thaernek. – A leginkább bátorította őt a király harmadik levele 1803 novemberéből: ebben Frigyes Vilmos a mezőgazdasági eszközökről írott művet köszöni meg.

Egy ilyen rendkívül kegyes elismerés az általa nagyon tisztelt király részéről, és oly sok szellemes és kiváló jótevőre és barátira való emlékezés, azt a kívánságot ébresztették benne, hogy Poroszországban élhessen, annál is inkább, mivel ottani barátai ezt a kívánságot csak táplálták benne. Ezzel egyidőben von Itzenplitz járási előljáró von Hardenberg miniszterrel és Beyme titkos tanácsossal együtt azon dolgozott, hogy Thaert átköltöztessék Poroszországba. Itzenplitz ezt az ügyet ügyesen és annyi körültekintéssel intézte, és a fennálló barátság és hazaszeretet ezt még erősítette is. 1804. febr.-ban Thaer, barátjának megtett lépései következtében a következő levelet kapta von Hardenberg minisztertől:

"Semmit sem kívánnék inkább, mint azt a lehetőséget, hogy az Ön kellemes és épületes társaságában tölthessem időmet, de még sokkal jobban meg lennék elégedve, ha Önt a porosz állam részére meg tudnám szerezni, hogy az Ön segítségével azt a szép tervet megvalósulva láthassam, amit Ön az Ön angol mezőgazdaságról szóló munkájában megemlít, és amely – meggyőződésem szerint – sehol sem lehet fontosabb, mint nálunk, ahol a mezőgazdálkodás még gyerekcipőben jár és az államunk épületének fő tartóoszlopa kellene, hogy legyen, mint a II. Frigyes által gyorsan felhúzott mesterséges építmény utólag bepótlandó alapja. Kérem, mondja meg nekem, baráti bizalommal, és anélkül, hogy a kompromittálás lehetősége aggasztaná, hogy hajlandó lenne-e Ön a jelenlegi életkörülményeit feladni és magát teljesen a mezőgazdasági tudományoknak szentelni, melyekben Ön már olyan sok hasznosat hozott létre és még sokkal többet hozhatna létre, ha Önnek egy nagykiterjedésű birtokot adnának át, hogy azon egy mintagazdaságot rendezzen be és egy tanintézetet alapítson, és Ön saját maga a jogosan elvárható előnyöket is megtalálná? Tárja fel nyíltan kívánságait és feltételeit, amiket Ön kérne. Mint orvos, Ön sok jót tehet, én azonban azt hiszem, hogy Ön arra hivatott, hogy ebben a hatáskörben még nagyobb és a jövőre is kiható célnak tegyen eleget."

Ez a levél Thaert arra indította, hogy azonnal Berlinbe utazzon, hogy a vasat még forrón üsse. Ez annyira jól sikerült, hogy még az ott-tartózkodása alatt a következő levelet kapta a királytól: "Berlin, 1804. március 19. Kedves udvari orvosom! Örömmel hallottam, hogy Ön elhatározta, hogy az én államomban telepedne le és az Ön mezőgazdasági tanintézetét is áttelepítené ide, ha az Ön ezzel a változtatással összefüggésben lévő költségei megtérülnének és Ön abba a helyzetbe kerülne, hogy Ön a mezőgazdaság fejlesztésével kapcsolatos közhasznú munkáját folytathatná, mely a jövőben főleg a porosz állam mezőgazdasági kultúráját szolgálná. Mivel én az Ön ismert buzgalmától, szorgalmától és tudásától a mezőgazdasági talajművelés számára a legnagyobb hasznot remélem, ezért az Ön által, a mellékelt felterjesztésben leírt feltételeit szívesen teljesítem és kívánom, hogy minél előbb legyen Ön abban a helyzetben, hogy az én államomban letelepedhessen. Addig is maradok az Ön kegyes jóakarója: Frigyes Vilmos"

A mellékelt leirat, azonkívül, hogy Thaer Porsz Tudományos Akadémiai felvételét tartalmazza, még a következő engedményeket teszi:

- 1) 3-400 hold magdeburgi területen lévő föld, mely a Wollup-i kerületben van, felszámolásra ítélt területen, ezt örökbérlésre kapja, az általános örökbérlési feltételek mellett, de az örökbérlés díja alól felmentve.
- 2) Megkapja az engedélyt arra, hogy ezt az örökbérlést, mivel a talaja túl jó ahhoz, hogy mezőgazdasági kísérleteket folytassanak rajta és nem megfelelő a fekvése egy mezőgazdasági tanintézet elhelyezéséhez, eladhassa, és a pénzért egy lovagi vagy más szabad birtokot vehessen, és birtokolhassa azt, minden előjogával, minden korlátozás nélkül, mely korlátozásoknak különben a polgári állású személyek alá vannak vetve.
- 3) Az alapítandó tanintézetet a király védelme alá veszi és kedvezményekben részesíti.
- 4) A Thaer által kiadandó mezőgazdasági folyóiratot a cenzúra alól mentesítik.
- 5) Thaer várható nagymértékű levelezésére mindennemű kedvezményt megadnak a levélportót illetően.
- 6) Thaernek engedélyt adnak az orvosi gyakorlat további folytatására.
- 7) Végül Thaer titkos tanácsosi rangot kap.

Az 1804. márc. 23-án kelt kinevezéssel, mint porosz királyi titkos haditanácsos tért Thaer Cellébe vissza. Hannoverben barátai ezalatt hiába tettek meg mindent, hogy Thaert ott tartsák, ami azonban a dolgok akkori állása szerint lehetetlen is volt.

Már júniusban ismét Berlinbe ment, eladta örökbérlését és megvette a möglini lovagi birtokot a Mittelmark oberbarnimi járásában, és az ettől 1 mérföldre fekvő Königshof majort az Oderbruchban, ami nagyságát, talajtípusát, szomszédságát, belső és külső körülményeit tekintve minden kívánságának megfelelt. 1804. jún. 30.-án birtokba vette Möglint, mindjárt megtette az első intézkedéseket, majd visszatért Cellébe, hogy az ottani dolgait teljesen felszámolja. 1804. Szt. Mihály napján bezárta a cellei tanintézetét, melynek örökre kijár az a történelmi dicsőség, hogy Németország első mezőgazdasági tanintézete volt. Városi házát, és a legmegfelelőbb termő állapotban lévő kertjeit, rétjeit és szántóföldjeit, a hozzátartozó majorságokkal együtt, eladta, ami az akkori körülmények között nagy veszteséget jelentett.

Mindent, ami nem tartozott a mezőgazdasági tanulmányaihoz, még jelentős orvosi könyvtárát és az ehhez tartozó műszereket is, elárverezték. Valamennyi orvosi írását, kivéve az orvosi naplóit és egyes cikkeit a gyakorlati orvostudományról és majdnem az összes korábbi irodalmi munkáját - az orvosiakat és mezőgazdaságiakat egyaránt - elégette. "A helyzetem" – írta barátjának, von Itzenplitznek – "most rendkívül kellemetlen: itt mindent otthagyni és bizonyos mértékben mindent cserben hagyni, és a jövőre vonatkozóan még körülbelül sem tudni egy tervet készíteni, ez éppen olyan, mintha az embernek meg kellene halnia: Ha tudja is az ember, hogy az égbe fog jutni, akkor sem tud ennek örülni, ha nincs képzelete a mennyországról!"

Miután végre megkapta a felmentését a hannoveri választófejedelmi szolgálatból, október elején elhagyta a barátságos Cellét és az ottani szeretett, hűséges, tisztelt barátait, keserves fájdalommal a szívében, hogy, - amint mondta- egészen Ceres szolgálatának szentelje magát, egy olyan országban, ahol Ceresnek olyan sok tisztelője van, és ahol Thaer a legigazságosabb és legjobb király védelme alatt áll, amely királynak kiváló és jól kiszámított liberalitása már sokat tett a hasznos művészetek és tudományok fejlesztésére, s tevékenysége nemsokára kiöntheti a bőség-szaruját a földek fölött, melyeknek Ceres áldó kezére még nagyonis szükségük van."

Vele ment hűséges Einhofja, hogy az új tanintézet felállításánál segítségére legyen. Ezenkívül magával vitte rátermett kertészét és annak egész családját, mivel ez a kertész az új mezőgazdasági szerszámokat is tudta kezelni és nagyszerűen értett sok új növényfajta termesztéséhez, melyeket Thaer új körülményei között szándékozott elterjeszteni. Így vándorolt be Thaer 23 személlyel együtt új hazájába.

POROSZORSZÁG. MÖGLIN.

Ha a régi közmondás szerint igaz, hogy minden kezdet nehéz, úgy most különféle körülmények estek egybe, melyek Thaer számára új gazdaságának beindítását különösen megnehezítették. Így többek között, rögtön megérkezésekor az a rossz hír várta, hogy a juhnyáj himlőjárvány miatt majdnem teljesen elpusztult, és valóban csak néhány béna, kopasz állatot talált. Habár a juhok maguk nem képviseltek nagy értéket, veszteségük a gazdaság beindításakor mégis érzékenyen érintette Thaert. Aztán a tél egész szokatlanul korán köszöntött be, úgy hogy azok a holmik, amiket Cellétől Magdeburgig kocsin szállítottak és onnan vízen vittek volna tovább, az Elbán befagytak, annak ellenére, hogy az utolsó szállítmány már augusztusban elindult Celléből.

A ládáknak csak egy részét sikerült nagy fáradsággal Berlinig szállítani és onnan a tél vége felé Möglinbe vinni, úgy, hogy addig valamennyi könyvét, papírjait és szántóföldi szerszámait nélkülöznie kellett. A második transzport, mely az írások, füzetek, kivonatok, levelek nagy részét és a kiválogatott könyveket tartalmazta, oly soká rostokolt a vízbe belefagyva, hogy tavasszal csak ki nem elégitő híreket lehetett felőle kapni és sok hiábavaló levélváltás után, minden reményt feladtak arra vonatkozóan, hogy a holmikát valamikor is viszont fogják látni. Lehet, hogy Magdeburgban, az átrakásnál elcserélték vagy eltulajdonították ezeket, vagy valahogyan elvesztek. Lehet, hogy a vízben befülledtek, tönkrementek vagy valamilyen baleset áldozatai lettek. Sem neki, sem családtagjainak nem sikerült bármilyen hírt is kapni ezekről a ládáról, amihez a nemsokára rá elkezdődő háborús nyugtalanságok is hozzájárultak.

Hogy milyen nagy volt a kéziratok veszteségének jelentősége, azt sejtethjük abból, amit az előzőkben Thaer állandó tevékenységéről írtunk, és abból, hogy ennek a ritka gondolkodónak az egész szellemi virágkorát az előzőekből megismerhettük. De a holmik veszteségének nagyságán kívül az újrakezdést a kéziratok hiánya is erősen nehezítette. Ezért Thaernek az eddig összegyűjtött anyagot ismét össze kellett keresnie, a rendezetten leírtakat újból meg kellett fogalmaznia.

Annál érzékenyebben érintette őt eközben két kiváló barátjának az elvesztése, akik Möglin közelében laktak, és akikkel a kapcsolat fenntartása új vállalkozása számára a legjobb eredményeket ígérte. Ugyanis néhány hónappal Möglinbe való költözése előtt hirtelen meghalt gróf von Podewils, egy tevékeny, szorgalmas, kiváló gazda, és néhány héttel odaköltözése után pedig szomszédja, von Wolf zu Haselberg titkos tanácsos, aki a szakaszos legeltetéssel kapcsolatban szakíróként nem volt ismeretlen, a környéken nagyon tisztelték, és aki az Oberbarnim-i körzetben részben beindította a magasabb szintű földművelést és elsőként bizonyította be ténylegesen, hogyan lehet kopár, köves talajt intelligenciával és kitartó szorgalommal termékeny földdé átalakítani.

Haselberg-i birtokán a termést meghatszorozta, és a majorokhoz vezető utakat és a majorok környékét szép fasorokkal, gyeptarabokkal, facsoportokkal és tisztán tartott utakkal kellemes környezetté alakította. Egyetlen idegen sem kerülte el ezt a birtokot, és ha az ember a környék akkor még kopár, tarlószerű, kövekkel és vad

bozóttal fedett földjeit bejárta, és most itt ezeket a gabonavetéseket, hereföldröket, állatcsordákat látta, akkor ennek az embernek a teremtő munkája olyan volt, mint egy idevarázsolt paradicsom. Alig lehetett elképzelni, hogy korábban itt is minden ilyen kopár és vad kinézetű volt.

Milyen nagy veszteség volt Thaer számára, hogy ezt a két pompás embert röviddel ideköltözése előtt ill. után elvesztette. Ezeknek a férfiaknak a szomszédsága is hozzájárult ahhoz, hogy Möglint választotta, abban az időben, mikor annyi birtok közül válogathatott. Az is sarkallta őt az ideköltözésre, hogy a talaj valóban jó volt a gazdálkodáshoz. A Friedland-féle és a Haselberg-féle birtokokon kívül, Tempelberg közelsége is számított, ahol a szellemes Hardenberg a váltógazdálkodás ideálját próbálta megvalósítani. Thaer remélte, hogy művészetének sugarait egy gyűjtőpontban egyesítheti. Thaerék beilleszkedését az új környezetbe a szomszédos von Ithenplitz család tapintatos módon nagyon megkönnyítette, és az új országban Thaer hamarabb tudta magát otthonosan érezni, mint enélkül a segítség nélkül.

Aki valaha is megpróbált ilyen sok, ilyen különböző természetű emberrel egy távoli országba költözni, aki tudja és tapasztalta, hogy különösen a kiszolgáló személyzet milyen mereven ragaszkodik a szokásaihoz, az el tudja képzelni, hogy Thaer életét mennyire meg kellett, hogy nehezítse ez a költözés, mert férfiakkal, nőkkel és gyermekekkel volt dolga, akik mind a régi Hannover szerették volna "áttelepíteni" a Berlinen túli területre, akik minden nélkülözéskor, ami az újonnan történő berendezkedés miatt elkerülhetetlen volt, keserű jajgatásba törtek ki ennek az országnak, ezeknek a szokásoknak, ezeknek a hagyományoknak nyomorult volta miatt, amik között aztán néhány év múlva oly jól érezték magukat, és ahol most, több, mint 30 év múltával, részben gyermekeikkel és unokáikkal, oly kényelmesen élnek!

A cellei birtok sietős eladása, az akkori, oly igen akadályozott földművelési tevékenység miatt, csak nagyon előnytelen feltételek mellett volt lehetséges. A pénzületi kötelezettségek kiegyenlítésének késése az ottani dolgok akkori helyzete miatt, majdnem elkerülhetetlen volt. Ez és mindenek előtt az, hogy sem ő, sem az övéi nem voltak ismerősek az új lakóhelyükön szokásos kereskedelmi szokásokban, még nagyobb mértékben megnehezítették számára a beilleszkedést. Neki különösen rosszul ment ez a dolog, mint azonos körülmények között más embernek ment volna, mert a kereskedelemhez, a vételhez és eladáshoz Thaernek sem érzéke, sem képessége nem volt. Ehhez az ő szép lelke túl messze állt minden haszonleséstől, aminek ezenkívül az ő feltétlen becsületes volta, a minden körülmények között uralkodó jóindulata a legkisebb részt sem biztosította. Ha eladott valamit, akkor mindig az az aggály uralkodott benne, nehogy a vevőnek valamilyen kárt okozzon. A vételnél viszont a dolgok árát túl magasra becsülte, úgy, hogy mindig a lehető legelőnytelenebb eladást vagy vételt kötötte meg.

Amilyen gyakran, sokat és kiválóan tudott a spekulációról és a spekulációs szellemről beszélni, és bármilyen nagy hangsúlyt fektetett is az élénk kereskedelmi forgalomra, neki magának csak ritkán sikerült egy tulajdonképpeni spekuláció, amelyik csak az ő érdekét szolgálta volna, mert ez a látóköréből eltűnt és mindig egy magasabb, általános érdekre vetett tekintete ezt nem vette észre. Valamennyi

kellemetlenséghez még hozzájött a szeretett Philippine tartós betegeskedése, s így az ő támogatására nem számíthatott.

Miután az első, a gazda számára oly nehéz 1804-1805-ös tél elmúlt, Thaer mindezt annál is könnyebben felejtette el, mert az 1805-ös év igen kedvező tavasza és kora nyara egész, az új gazdaság érdekében kifejtett tevékenységét oly derűsen élénkítőleg vette igénybe. Gyalogosan haladt át a földjei között, új birtokának a legkisebb sarkát is felderítette, igen csábító terveket készített, beosztott, eltervezte a vetésforgóját és beutazta a környéket, hogy lássa, mi és hogyan történt eddig, és még nagyobb érdeklődéssel gondolta ki, hogy mi és hogyan történhetne még jobban.

Már az első év kora nyarán sokan látogatták meg Thaert: az emberek a környéken kíváncsiak lettek, hogy mit fog ez az idegen ezen a nem csupán homokos, de nagyon kimerült talajon véghezvinni, hogyan lesz képes olyan sok burgonyát és takarmánynövényt termelni, hogy ilyen sok állatot táplálni tudjon. Amint az emberek alig várják, hogy láthassák az újat és ítéletet alkothassanak róla, még mielőtt valóban elkezdődhetett volna, itt is ez volt a helyzet.

Még a különben értelmes gazdák – rögtön az első évben sokat és nagy dolgokat várva - sem voltak a híres ember tudományos alapú tevékenységével megelégedve, viszont annál inkább meg voltak elégedve a vele való beszélgetésekkel, a mezőgazdasággal kapcsolatos gondolatairól és terveiről szóló precíz, világos, nyílt közléseivel, mert sokkal részletesebben beszélt az ő érdekeikről, mint a sajátjairól. Előadatta velük a gazdasággal kapcsolatos kérdéseiket és könnyen, alaposan és kielégítően válaszolta meg azokat. Az emberek nem kevésbé csodálkoztak, hogy mekkora buzgalommal mutatta meg nekik a legjobban sikerült vetést, és a nem jól fejlődő növényeket egyaránt, és saját maga hívta fel a figyelmüket a nyilvánvalóan elkövetett hibákra.

Teljesen elfogulatlanul magyarázta meg nekik egyes műveletek sikertelenségének az okát, és azt is, hogy a jövőben mit fog jobban csinálni és hogyan fogja a rossz tapasztalatait felhasználni. Az ember azt gondolná, hogy rendkívül kellemetlennek kell lennie, ha a saját gazdaságában így megkritizálják az embert. Ha nem is osztotta teljesen annak a görög bölcsnek a véleményét, aki, amikor arra figyelmeztették, hogy a szomszédja hallgatódzva les be a szobájába, azt mondta, hogy egy teljesen átlátszó házat kívánna magának, hogy mindenki mindent megfigyelhessen, de Thaer sem bánta, ha mindenki látja, hogy mit csinál a gazdaságában, sőt sokkal szívesebben vette, ha teljes egészében és leplezetlenül látták, mintha csak részleteiben és lopva látták volna. Ha ezek a jó emberek előzetesen megmosolyogták is a tanult gazdát, most egész tiszteletre méltónak és okosnak tűnt nekik, hogy ez a férfi a saját hibáiból majdnem még több tartós előnyre tesz szert, mint amennyi előnyre ők sikereikből képesek szert tenni.

Hasonló céllal látogatta meg a szomszédok birtokait is: szívből örült a jó eredményeknek, amiket ott talált, elismerően dicsérte azokat és igazán lelkes volt, amikor látta, hogy a gazdálkodás egyes ágazatait kiválóan művelik. Viszont felszólítás nélkül sohasem mondta el a kifogásait, és nem is adott tanácsokat, hacsak nem kérték kifejezetten erre, ami annál is becsülendőbb, mert nem tudta elkerülni, hogy

valamennyi meglátogatott gazdaságban a látott dolgokat át ne gondolja, mindent ki ne számítson és terveket ne készítsen, anélkül, hogy az lett volna a szándéka, hogy a tulajdonosokra vagy a bérlőkre tanácsadóként ráerőszakolja magát. – Amennyire a birtokok tulajdonosai felkeresték őt, annyira visszahúzódtak a birtokbérlők, de még inkább a kincstári birtokbérlők, amiatt a meg nem alapozott aggodalom miatt, hogy kritizálni fogja őket. Félték a befolyásától és attól, hogy elrontja kényelmes, jövedelmező állásukat, és meggyűlölteti velük a csekély bölcsességet, valamint a túl nagy udvari szolgálatot. – Egyáltalán nem ismerték ezt a férfit, de annál világosabban látták, hogy Thaer egészen más mezőgazdasági "fából faragták". – Egyes kiváló férfiai ennek az osztálynak annál szorosabban csatlakoztak hozzá.

A Möglinben töltött első év sem volt azonban élvezet és szórakozás nélküli. Mindkettőt a mezőgazdasági szakíróként is tisztelt, barátságos Freidrich zu Holstein-Beck herceg látogatásának köszönhető, aki avval a legfelsőbb osztályokban nagyon ritka művészettel rendelkezett, hogy mindenütt segítően, buzdítóan lépett fel, de sehol sem gátolta a dolgokat és nem állt semminek sem az útjában. Thaer a külső és belső teendői között teljesen együtt élt ezzel az emberrel, és ezekről a hónapokról még hosszú időn át a legvidámabban emlékezett meg. Möglinben, a kertben még ma is mutatják azt a magányosan álló hercegi széket, néhány fatörzs között, a tó árnyékos partján: ez egy egyszerű ülőhely, amit a pompás herceg a csendes gondolkodáshoz magának kiválasztott.

Késő nyáron Hardenberg gróf miniszter tartózkodott saját, szomszédos, birtokán, miután amiatt lemondott, mert nem viseltek hadat Franciaország öntelt császára ellen, és a birtokról gyakran jött át látogatóba Möglinbe. Vele együtt jött Scharnweber hadi tanácsos, aki lelkiekben és gondolkodásban hűségesen ragaszkodott Hardenberg grófhhoz.

Thaer azt a nemes természetet szerette a legjobban, amely csak tisztán képes fejlődni egy fennkölt és már születésénél fogva a társadalom magasabb lépcsőire hivatott lélek keretei között, ahol a finomabb, biztosabb modor, és az ezzel kapcsolatban lévő, minden körülmények között barátságosabb viselkedés már kora gyermekkorban szokássá, ún. második természetté válik. Ezt a jól-tevő, igazán előkelő, barátságos tehetséget hol is lehetett volna szebben, kedvesebben, gazdagabban, tökéletesebben együtt találni, mint éppen Hardenberg személyében, aki - mint ezt már fentebb megtudtuk – már régen közelebbi barátságban állt Thaerrel és jóindulattal viseltetett iránta. Ez a szomszédi érintkezés ilyen kiváló, magas rangú férfiakkal ebben az időben végtelen élvezetet jelentett Thaernek, de némely borús, prófétai pillantást is vetett a közeli jövőbe, ami aztán igen rövid időn belül beteljesedett.

Ha Thaer azt a tőkét, amit a hannoveri területen igyekezete jutalmaként neki adományozott örökbérleti-birtokának értékesítésekor kapott, saját pénzbeli érdekeire akarta volna költeni, akkor természetesen nem Möglin-t vette volna meg és ezzel elkerülhette volna a rideg gyakorlatias emberek szemrehányásait: hogy t.i. Möglin kiválasztása nagy hiba volt. Ha Thaer földbirtok-kereskedő lett volna, akkor távoli, félreeső vidéken egy erdőbirtokot vett volna, amire jó alkalma is lett volna, és amivel ez idő tájt nagy, biztos anyagi előnyre tehetett volna szert. Berlin közelében is lett

volna egy birtok, amit megvehetett volna, és amely a városi segélyforrások felhasználásával nemcsak nagyon jövedelmező lett volna, hanem ahová egy, a városi hulladékot trágyává feldolgozó kápráztató üzemet telepíthetett volna. Vagy, ha az Oderbruchban lévő birtokát tartotta volna meg, akkor is nagy jövedelemre tehetett volna szert.

De őt magasabb célok lelkesítették, nemesebb cél volt a szeme előtt, és így azért, hogy Möglint birtokolta, szerény vágyainak céljánál érezte magát. Ez megfelelt annak az ideálnak, amire egy neki megfelelő földbirtokkal kapcsolatban gondolt. Jó előjelnek tartotta azt is, hogy Möglin egyik korábbi tulajdonosa, Menzel udvari tanácsos, egyike volt azoknak, akik II. Frigyes alatt hajlandók voltak az angol mezőgazdálkodási módszert bevezetni. Menzel a királynak egy tervet nyújtott be, mely szerint herét és más takarmánynövényeket termesztett volna nagyban, az állatállományát megnövelte volna és az istállózó állattartást vezette volna be. – Ezt a végzetet a sors már sokkal korábban elhatározta Möglinnel kapcsolatban, még mielőtt az beteljesedett!

Möglin közepes nagyságú birtok volt (1044 hold szántófölddel), eltérő tulajdonságú, de nem rossz, csak nagyon kimerített talajjal, mely azonban a növénytermesztést sehol sem gátolta. A szántóföldek a majorság körül helyezkedtek el - kivéve a Königshof-i majorságot, mely egy kis mérföldre feküdt és a leggazdagabb láptalaja ill. öntéstalaja volt. Ennek következtében a kétféle talajon történő gazdálkodást össze lehetett kapcsolni. Möglinben csak kevés zsellér volt, s ezek is csak gyalogrobotra voltak kötelezve. A zsellérek valamennyi földje a nagybirtokhoz tartozott. A zsellérek közül csak kettő volt adófizető, a többit a független lovagi birtok szántóföldjeire telepítették és a birtokosnak joga volt, ha akarta, ezt visszavonni. A kis faluban különben csak napszámos családok éltek. Ez csupa olyan körülmény volt, amit Thaeer már régen kívánt magának.

A möglini birtok egy magaslat szélén feküdt, kilátással a gazdag Oderbruchra, Berlintől 7 kis mérföldre volt, ami a kiváló országutakon kényelmesen utazva félnapi utazást jelentett. Fél mérföldre volt Wriezen-től, 2 mérföldre feküdt a Freienwald nevű üdülőhelytől, kb. 3 mérföldre Küstrin-től és 6 mérföldre az Odera melletti Frankfurttól. A piaci ellátás valamennyi termékből bőséges, s majdnem olyanok az árak, mint a fővárosban. Munkaerő bőségesen volt. - Az állatállomány 40 tehén (a bikákkal együtt), 28 ökör, 9 ló és még 2 a majorban, az utóbbiak tenyészkancák, végül télen még 400 juh volt.

Möglinben eddig háromnyomásos gazdálkodás folyt: a) ugar, b) őszi-téli termés, c) tavaszi-nyári termés. A tulajdonképpeni birtok tiszta jövedelme az utolsó évben majdnem nulla volt. Az egész birtok jövedelme – az adminisztrátor ügyes üzletei révén - az elmúlt évben 2000 tallér, a Bruchnál fekvő majorból származott. Itt a bevétel fő forrása az állatállomány volt, ezért az adminisztrátor ezt az ágazatot különleges figyelemmel művelte. A major gazdálkodása tehát jó volt, ha nem is művelték a legmagasabb szinten és nem is használták a birtok többi részének megsegítésére.

Ez volt a helyzet, amikor Thaer az egész leltárral, valamennyi készlettel, ingósággal, állatokkal (a fiatal tenyészlovakkal együtt) Möglint 70000 tallérért megvette. Ez, az akkori körülmények között nem volt túl drága, de a későbbi körülmények között már igen. Ha ebből levonjuk Königshof major árát (azt az árat, amit a feltört ugar, mint piaci áru ért), valamint az új épületeknek, a leltárnak, a faállománynak az árát és némi természetbeni és készpénz-hozamot, akkor a möglini birtok földjére maximálisan 8000 tallér marad.

Cellében Thaernek inkább egy kísérleti gazdasága volt saját okulására, ennek ellenére, amennyire csak lehetett, hasznosítani is próbálta. Möglinben inkább egy mintagazdaságot akart az ottani körülményekre létrehozni. Egészen azonban nem tudott megszabadulni attól, hogy kísérletezzen, különösen, ha tanítványai voltak, akik a kísérletezés iránt érdeklődtek is.

Thaernek itt a következő feladatot kellett megoldania: "egy kimerült talajú birtokon, olyan körülmények között, melyek Mark Brandenburgban a leggyakoribbak, azaz egy többé-kevésbé agyagos, nagyobb részén elgazosodott homoktalajjal rendelkezik, mely magasan fekszik és a szél járásának erősen ki van téve, igen csekély a rétek aránya, olyan segédeszközökkel, melyek mindenkinek a rendelkezésére állnak, pálinkafőzde vagy más, trágyát termelő melléküzemág nélkül, jelentős áldozatvállalás nélkül, nagyon korlátozott üzemi tőkével és a birtok belső lehetőségeit felhasználva, hogyan lehet nagy terméseredményeket elérni és a legmagasabb vételi ár kamatait messze meghaladó tiszta nyereségre szert tenni".

Azt gondolta, hogy újonnan választott hazájának leginkább ennek a problémának a gyakorlati megoldásával tud segíteni, valamint kielégítően tudja teljesíteni legbensőbb érzéseiben tisztelt királyának – aki behívta őt országába – a célját, és barátainak és jótevőinek elvárásait, és nemcsak írásban és szóban, hanem a szántóföldön is hátra tudja hagyni nyomát a gazdálkodást célzó tevékenységének.

Célja a vetésváltó gazdálkodás volt, istállózó állattartással egybekötve. (Vetésváltó gazdálkodás az, amikor ugyanazon a földdarabon váltakozva termelnek kalászos és takarmánynövényeket. Beszélhetünk vetésforgó és szakaszos legeltető gazdálkodásról, aszerint, hogy időnként legelőnek használják-e a földet, vagy sem. A háromnyomásos gazdaság pedig az, amelyik a föld egy részén mindig gabonát, a másik részén takarmánynövényt termel vagy legeltet – az ugarolás nem számít! -) Ha a talaj és a körülmények ezt nem tették volna lehetővé, akkor nem Möglint választotta volna ki megvételre.

Hogy az istállózó állattartást minél előbb bevezethesse, ami a szükséges trágyamennyiség egyetlen előállítási módja volt, Königshof majorban lehetőleg kímélte a fű sarjút és korlátozta a hizláló legelőket.

Az összes möglini talajnak eddig elég sok pihenésben volt része, mivel a szántóföldek 5 éven át ugaron feküdtek és csak a 6. évben hoztak termést. - "Mivel a pihentetés nem segített a szántóföldnek" - mondta Thaer - "meg akarom kísérteni, hogy mi történik, ha tevékenységre fogom!" - Tehát a birtok földterületét két rotációba osztotta: az első rotáció 6 táblát tartalmazott, mindegyik tábla 100 hold

volt, a második rotáció 5 táblából állt, mindegyik kb. 86 holdnyi, egyfajta legelőgazdálkodással, főleg birkák és ökrök számára. Nem tűnt tanácsosnak az egészet egy táblarendbe hozni, bár a terület nem volt túl nagy és a talaj eredetileg nem olyan eltérő, hogy ez indokolta volna a kettős táblarendet.

Az egész szántóterületet trágyázással egyszerre feljavítani, ez vakmerő vállalkozás lett volna. Tehát Thaer kettős utat választott, mely a helybeli viszonyoknak megfelelt, hogy mind a gazdagabb, mind a szegényebb talajt meg tudja javítani: a gazdagabb talajból ugyan távozott tápanyag, de ezt ismét visszapótolta, a szegényebb talajt kímélte és lassan emelte fel tápanyagszintjét, anélkül, hogy a jobb talajtól bármit is elvont volna.

Az első rotáció 6 tábláját az előnyben részesített, legalább minden 9. évben trágyázott talaj alkotta. A második rotáció 5 táblája ugyanolyan jó talajú volt, de rendkívüli módon kimerített, lágy agyag vagy gyenge minőségű agyagtalaj, szoros kapcsolatban kovafölddel és némi mésszel. A talaj tulajdonságai, a túl sekély részekről eltekintve, jelentős mélységben majdnem azonosak voltak: az altalaj sehol sem vízzáró, hanem mindenütt vízáteresztő, egészen Thaer kívánsága szerint. Az egyik táblánál rögtön, jól hozzáférhetően, lapos rétegben elhelyezkedő márgagyagot lehetett találni, ezenkívül iszapot, ami valamennyi táblára elegendő volt.

A következő 6 évre Thaer egy talajművelési vázlatot készített. Mivel a széna és a burgonya termése a Bruchban különösen gazdag volt, és szalmát is lehetett igen előnyös áron venni, Thaer az állatállományt 11 tehénnel és néhány tenyészkancával megnövelte, azért, mert a takarmányozás és az almozás több állat esetében a trágya mennyiségét jelentősen megnöveli, mert ezek azok az anyagok, amikből az állati termékek keletkeznek, az állat csak a "gép" szerepét játssza. Mióta Thaer ki tudta számítani, hogy egy bizonyos mennyiségű és minőségű takarmányból és alomból mennyi trágyát lehet kapni, könnyen ki tudta azt is számítani, hogy mekkora állatállományt kell tartania a szükséges trágyamennyiség előállításához.

Eleinte a Königshof-i majornak Möglint szénával és szalmával ki kellett segítenie. Thaer azt remélte, hogy néhány év elteltével a möglini birtokot függetlenítheti a Königshof-i majortól, hogy bemutathassa, hogyan lehet egy legelővel nem rendelkező birtokot először kisegíteni, majd kevés réttel vagy rétek nélkül jó, termékeny állapotban tartani és az állattenyésztésből nagy jövedelmet szerezni. Ezt annál is inkább remélte, mert a mocsaras lapály, sok forrással a lapály fölött, azt a lehetőséget kínálta, hogy 80 hold rétet árasztással vagy permetezve öntözhessen. Ez egy váratlan természeti esemény miatt nem sikerült, nem csekély bosszúságára, mert ezzel a példával sok hasznot kívánt hozni.

Königshofra vonatkozóan a legtanácsosabbnak és legbiztonságosabbnak tűnt, ha tétre egy kb. 300 juhból álló tenyészetet hoz létre, mivel ezek az állatok ugyan könnyen elpusztulnak, de újból beszerezhetők, szaporíthatók ill. számuk csökkenthető szükséglet szerint.

Új mezőgazdasági szerszámait azonnal használatba vette. Az igen nagymélységű szántott réteget a mélyen szántó lóekével, vagy a Small-féle ill. a Culley-féle ekével

mélyítette. Eddig csak kb. 2 coll mélyen szántottak, majd fokozatosan 4 collra, ezután pedig 6 coll mélységre tértek át, aszerint, hogy a szántó föld részére a szükséges trágyamennyiséget meg tudták-e adni. Amikor már a legnehezebbjén túl volt, azonnal bevezette a sorközi gyomirtást, még ezt megelőzően extirpátort alkalmazott a mindent ellepő repcsényretek ellen. Az ugar megművelésére szolgáló szerszámokat sem hagyta pihenni. A burgonya-kiemelő szerszáma pedig az egész környéken olyan sikert aratott, hogy a möglini kovács alig tudott ebből a szerszámból eleget előállítani.

Az összehasonlító kísérleteit itt újból előről kezdte, nem kevés áldozatvállalás mellett, de itt is hivatásának tartotta a kísérletezést, hogy eredményeit az utókornak örökül hagyhassa. De mintha a sors nem akarta volna megengedni neki a pontosabb kutatásokat, váratlanul elszakította tőle azokat, akiknek a segítségével ezeket véghezvihette volna, Einhofot és Crome-t, a hűséges munkatársait.

Ami a birtok jövedelmét illeti, Thaer az első években meg volt elégedve azzal, hogy a talajjavítás költségeit a jövedelemből fedezni tudta, mert azon kívül, amit a talaj megkövetelt, még sok építeni, toldani és átalakítani való is volt. A zsellérlakásokat rendbe kellett hozatni ill. még újakat is kellett építtetni, és a kerítéseket, hidakat, árkokat, majdnem valamennyit, újonnan el kellett készíttetni. Valamennyi gazdasági épület a legszomorúbb állapotban volt. – Thaer előírászata szerint a birtoknak, ha rendbe lett téve, kb. évi 5-6000 tallér tiszta jövedelmet kellett volna hoznia. De mennyivel nagyobbra tudta Thaer később ezt a jövedelmet emelni!

Ez a, mindjárt a Möglinbe való költözködés utáni első téli estéken megfogant gazdálkodási elképzelés, már az első kivitelezéskor némi változtatáson ment keresztül. Az első aratás 1805-ben kifejezetten kedvezőtlen volt. Az esős augusztus miatt a növények elrohadtak, a magok kicsíráztak és a betakarítás költségei igen jelentősek voltak. A gazdák számára mindenképpen rossz év volt.

A tevékenységében a természeti elemektől függő gazdának ugyan csak ritkán mehetnek úgy a dolgai, ahogy azoknak menniük kellene, és erre mindenkinek fel kell készülnie. De ha úgy másfél éven keresztül minden a legszerényebb kívánságokkal és elvárásokkal ellentétben történik, a dolgok természetes folyása ellen, ha a következő nap, a következő óra az előző napokon vagy órákban felállított tervet mindig tönkreteszi, akkor sok kell ahhoz, hogy az ember nyugodt maradjon, anélkül, hogy indolenssé válna, és bizonyos, hogy csodálat illeti azt a gazdát, aki eközben nem lesz rosszkedvű és bosszús.

Ennek a gazdának a filozófiáját, a flegmáját vagy a könnyelműségét irigyelni kell. Az ilyen kellemetlen dolgokra való emlékezés legalább azt a vigaszt adja, hogy nem voltak ezek a dolgok leküzdhetetlenek, hogy mindig létezett közeli segítség. – Nagyobbmértvű vigaszt szolgáltat azonban a gondos gazdának az az évezredekben keresztül beigazolódott bizonyosság, hogy a föld, az idővel együtt, megjutalmaz minden szorgalmat, munkát és gondoskodást azzal, ami a kötelességnek, a rátermettséggel és az igazságnak jár. Ha az ember a földet sokféle tulajdonsága szerint hűséges szeretettel meg akarja ismerni, ápolni, és használni akarja, akkor a

föld mindig viszonozza ezt és hálásan viselkedik, ezért már Vergilius is "a mindenek fölött igazságosnak" nevezi.

Az első tíz év Möglinben megszakítás nélkül nyomasztó volt, s a gazdaságnak nagyon nehéz volt átvészelní ezeket az éveket. Már 1806 nyarán előtérbe került a hadikészülődés, az emberek és a lovak bevonultatása, ez jelentősen zavarta a gazdaság menetét, de a Jéna melletti ütközet szerencsétlen kimeneteléről szóló hír Thaer számára igazi villámcsapásként hatott.

Gondoljuk csak el Thaer helyzetét: Möglin megvétele miatt adósságba verte magát, az intézet alig volt befejezve, költséges épülete és az első gazdasági berendezések miatt nehéz gondokkal küzdött, ezért a jövő csak a legreménytelenebb színben tűnhetett fel számára. Csak a saját tönkremenetelét látta, mert ennek az iszonyú szerencsétlenségnek az új hazája számára beláthatatlanok voltak a következményei. - Mivel a sok új épület birtokának a bőség kinézetét adta, a legrosszabba lehetett számítani az ellenséges csapatok első benyomásai következtében. Ahogy azonban a világon ritkán mennek a dolgok olyan jól, mint ahogy az ember reméli, ugyanúgy ritkán mennek olyan rosszul, mint ahogy az ember fél tőle. Az ember azonban mindig méltánytalanul sokat foglalkozik a jövövel, és ha nincs is gondja, megkeseríti magának a dolgokat, minden napnak a jó eseményeit is, ahelyett, hogy vetéseinek a terméséről való gondoskodást arra bízná, Aki mindent remekül el tud végezni.

A háború folyamán, egészen a tilsiti békéig, Thaer helyzete birtokának a nagy hadiúttól való távoli fekvése miatt, egészen tűrhető volt; egyetlen ellenséges katonát sem láttak addig, de a pénz, a hitel és különösen az emberek hiánya kimondhatatlanul nyomasztották. Szigorú becsületessége borzongott attól a gondolattól, hogy sok kötelezettségének nem fog tudni a továbbiakban megfelelni. De nemsokára megemberelte magát, kiszabadította magát a jövöért érzett gondok szorításából és tette, amit a jelen megkövetelt. Mivel a földművelés még mindig nem biztosított elég jövedelmet, ezért tollat vett kezébe. Ez elég pénzhez juttatta, hogy a kamatokat rendszeresen ki tudja fizetni és gazdaságát fenn tudja tartani.

Csak a békekötés után, amikor az oberbarnimi körzetben ellenséges csapatokat szállásoltak be, akkor találkozott Thaer közvetlenül a háborús szenvedésekkel. Az ismételten kivetett beszolgáltatások, az élelmiszer és a lótáp mértéktelen drágulása mellett, majdnem teljesíthetetlenek voltak. Egy ideig a rozs vékája 7 tallérba került. - Egy francia különítmény házkutatásokat tartott parasztoknál és birtokosoknál egyaránt, gabonát keresve. Mindent, amit találtak, irgalom nélkül elvettek. - 1807. december közepétől 1808. március közepéig 15 katonaló volt az egész állatállomány Thaer gazdaságában. Egy csapat lovas-tüzérség két alkalommal tartott 1-1 pihenőnapot birtokán.

"Egyetlen embertől sem lehet pénzt kapni" – írja Thaer egyik barátjának – "és senkinek sem szabad a holmit a kezébe adni, mielőtt a pénzt leszámolta volna a kezébe, különben az arcodba nevet, ha sürgeted a fizetést. Még az intézeti diákjaim, ill. szüleik és gyámjaik sem fizetnek nekem, mert olyan emberek, akiknek százezrei vannak vagyonban, de nem képesek 100 tallér készpénzre szert tenni."

Még régóta ott lakóknak sem adtak hitelt, nemhogy Thaernek, az újonnan odaköltözöttnek. Csak az intézet épületét mentesítették a bajor királyi követ közbenjárására, a neufchateli herceg parancsára, a beszállásolás alól.

Ilyen körülmények között kevesebbet törődött Thaer a gazdaságával, mint amennyire ő ezt ajánlotta volna egy, a saját birtokán élő tulajdonosnak. Csak egyes földdarabokra irányította a figyelmét, hogy a tudomány részére onnan eredményeket kapjon. Tehette ezt, mivel kinevelt magának egy gazdasági ügyintézőt, aki őt teljesen megértette. Így gyakran távoli gazdaságokkal sokkal többet törődött, mint a sajátjával, és mások gazdaságában sokkal jobban ismert részleteket, mint a sajátjában. Tulajdonképpen csak a tudománynak élt. Az eset talán egyedi volt, de a körülményeket úgy kellett elfogadnia, ahogy azok voltak.

Bár ez a szerencsétlen időszak nagyon megnehezítette Thaer számára a nyugodt fejlesztést és terveinek megvalósítását, s így alig remélhette, hogy valami jelentőset tudjon alkotni, miközben a háború az egész birtok elpusztításával fenyegetett, mégis 1808-ban - az első igazán rendezett évben - Möglinben egy tudós mezőgazdából álló társaság - köztük Friedrich von Holstein-Beck herceg - sok érdekes, tanulságos és példaszerű dolgot talált. Bár nem voltak kísérletek új, Tuniszból és Botany Bay-ből származó gabonafajtákkal, sem arakatscha- és perui burgonyával, vagy napraforgó- és rizstermelés, és ehhez hasonló csodadolgok, éppoly kevésbé voltak hatalmas termékek, melyeket még hatalmasabb trágyafelhasználással lehetett volna csak elérni, de jól átgondolt tevékenység eredményeként meglepő sikerek jelentkeztek közönséges és eléggé ismert dolgok esetében.

Csodálkoztak a kevés munkáson, a munkabérekre történő csekély ráfordításon, amivel az egész gazdaságot Thaer működtette. Látták, hogy a munka megosztása és a jártasság, amit mindenki a saját munkaterületén azáltal ér el, hogy csak a munka egy részét végzi, valamint a célszerű munkaeszközök használata révén, mit lehet a mezőgazdaságban elérni.

Tehát a társaság meg volt elégedve ilyen sok, alaposan átgondolt és jól kivitelezett dolog láttán, ezért Thaer javaslatára elhatározták, hogy minden évben össze fognak jönni a szomszédos fürdőhelyen, Freienwalde-ban, hogy egymást felvidítsák és kiokítsák, minden kényszer és korlátozás nélkül. Mindenki, aki a mezőgazdasági termelés barátja, pusztán jelenléte által szívesen látott tag lesz. Mindennemű írásbeli megtárgyalást kizártak. A társaság azonban csak 1809-ben és 1810-ben jött össze, majd ebből a társaságból 1812-ben megalakították a "Mezőgazdasági társaság az oberbarnimi körzetben" elnevezésű társaságot, amelyik elhatározta, hogy Freienwalde-ben minden hónapban össze fog jönni, de hamarosan feloszlott, amikor a haza felszabadítására felkelés tört ki. Hogy Thaernek milyen magasabb céljai voltak ilyen mezőgazdasági egyesületek alapításánál, ezt majd később tudjuk meg.

Thaer saját möglini gazdaságát úgy fogta föl, mint egy nagy kísérletet, amivel a közönségnek tartozott. "Ez a gazdaság", mondja Thaer, "pusztán egy kísérlet, mert az ami itt van ill. itt lesz, saját magából alakult ki, idegen behatás nélkül. Ugyanakkor, egy hitelesített kísérlet is, mert minden oly sok vizsgálódó tanú szeme

láttára ment végbe, akik a főkönyvet velem együtt vezetik és minden adatot összehasonlítanak a valósággal. Ez egy helybeli minta-kísérlet, mert mindaz, amit itt jó eredménnyel kiviteleztek, azt homokos agyag- és agyagos homoktalajon a mi éghajlati adottságaink mellett, különösebb segédeszközök nélkül, mindenütt el lehet végezni, éppen úgy, mint ahogy az, ami itt nem felelt meg az elvárásoknak, azt kerülni kell. Ez ugyanakkor nyilvános kísérlet is, mert én mindenkit felszólítok egy alapos, nem pedig felületes átvizsgálásra.”

A gazdaság nagykörű ismertsége miatt és a Mezőgazdasági Akadémia jelenléte miatt nem volt lehetséges a gazdaság tervét vagy valamelyik eljárását úgy megváltoztatni, hogy ezt Thaer barátai és tanítványai ne tudták volna azonnal meg, majd megbeszélték, megítélték, jelentették, és többé vagy kevésbé helytelenül felvázolták, ami gyakran adott lehetőséget a legfurcsább híresztelésekre.

Amikor Thaer a táblák beosztását és a vetésforgót megváltoztatta, sőt a héttáblás vetésforgóhoz tartozó táblák közül egyeseket ahhoz a vetésforgóhoz sorolt át, melyhez még három-éves legelő-táblák is tartoztak, akkor sokat vitatkoztak arról, hogy Thaer a tiszta vetésforgón az istállózó állattartással szégyenfoltot ejt, hogy az abszolút tökéletes eszméjét a jelenlegi gyalázatos privát nyereségnek áldozza fel és a talaj kimerítésére, a terméshozamokra és a terméshozamok értékének megtérülésére folytatott kísérletét a táblák feldarabolása következtében tönkreteszi. Tudva eljárásának következményeit, Thaert az ilyen megjegyzések nem tudták megtéveszteni. - Ilyen változtatások semmiképpen nem tették tönkre nagyszerű gazdasági kísérletét, csak célszerűbb irányba módosították azt. A tiszta vetésforgó alapelve nem került ezáltal veszélybe, ehhez már egész Európában túlságosan elterjedt és, mint a lehető legtökéletesebbet, már általánosan elismerték.

Thaer természetesen elsősorban a tudománynak élt, az eszmének, s ennek következtében némely előnyt elhanyagolt, amit a sors nyújtott neki. Ezt azonban sohasem bánta. Magában a gazdaságban a lehető legnagyobb hozamot létrehozni, ez maradt számára az a feladat, amit a gazdaság alapelvei megoldandóként állítottak minden gazda elé, tehát ennek minden más szempontot meg kellett előznie. Ennek a változtatásnak a tulajdonképpeni indoka - azonkívül, hogy már régen elhatározta, hogy a számára terhes és bosszantó gazdálkodással rendelkező Königshof-ot előnyösen eladja – az az összehasonlíthatatlanul nagyobb pénzhozam volt, amit a juhtenyésztésének rendkívül sikeres volta tett lehetővé.

Ez a siker juttatta őt arra az elhatározásra, hogy a juhtenyésztést annyira felfejleszti, amennyire az még biztonsággal kiterjeszthető. Az anyagi előnyön kívül Thaer nagy tudományos érdeklődéssel fordult a juhtenyésztés felé, és ez, mindentől eltekintve, gazdaságának valamennyi ágazata közül a legnagyobb szórakozást is jelentette neki, ezért 1811-től ennek szentelte életét, és életének hátralevő éveiben főfeladata lett. Az állattenyésztés megfigyelése és az embernek az a hatalma, hogy az állati szervezetet a fajok összekapcsolásával és keresztezésével, saját céljának megfelelően megváltoztassa, ez ellenállhatatlanul vonzotta őt. Ezt a dolgot szívből végezte és művészi tehetséget érzett hozzá. A juhtenyésztés volt tehát gazdasága fő oszlopa, a gazdaság fő célja és ezzel egyidejűleg bevételeinek fő forrása is.

A félig nemesített juhainak elvesztése 1804-ben, röviddel azelőtt, hogy Möglinbe költözött volna, Thaert egy balfogásra készítette, amit később csak az akkori bódultságával tudott megmagyarázni. Ahelyett, hogy a veszteség után a megmaradt juhek nemesítésével komolyan kezdett volna foglalkozni, és azonnal vett volna egy teljesen kinemesített törzset, a juhtenyésztést teljesen mellőzte, annak ellenére, hogy éppen ebben az időben a magasabb színvonalú juhtenyésztést nem csak Szászországban, hanem Poroszországban is élénken támogatták. Már 1802-ben a mostani, kiváló elnök, von Vincke báró, Spanyolországban vett egy juhnyáját és az akkor még fiatal ember ezt a nyáját szerencsésen áttelepítette Poroszországba. De csak 1811-ben, miután Thaer 600 hold Reichenow-i szántóterületet vett, amin juhtenyésztést akart létesíteni, határozta el, hogy vesz egy teljesen tiszta merinó-törzset, és a hűséges és remek gazdasági ügyintézőjét, Koppe-t, megbízta, hogy Szászország kiváló juhtenyészteteiből 120 db merinójuhót vegyen.

Az ehhez szükséges tőke abban a szorult, hitel nélküli időben több, mint 150%-ba került. De pénzt még sohasem fektettek be jobban. A következő évben von Schönburg auf Rochsburg gróf 14 rendkívül szép anyajuhot küldött neki ajándékba, köszönetképpen azért, mert elterjesztette a magasabb fokú juhtenyésztés helyes alapelveit. Ezután 1818-ig minden évben egész juhalkákat vásárolt a legjobb juhtenyésztetekből, először Rochsburgból, majd Szászországból, részben a saját költségére, részben megbízásból, de azzal a feltétellel, hogy minden 100 juh közül 5-10 darabot kiválogathat magának az állatok értékének kifizetése mellett. Sok juhtenyésztetből kapott némely kiváló állatot, de főként az első vásárláskor Dahlemből és Machernből. - 1819-re az első 120 állatot sikerült 1000 darabra felszaporítani, mégpedig úgy, hogy egyetlen olyan juh sem volt köztük, melynek gyapja ne felelt volna meg az "elektoral" minőségnek.

Csak az első években használta a Szászországból kapott kosokat, ezek között volt egy Stolpenből való nagyon finom fajtájú. Később – két rochsburgi kos kivételével – csak sajátnevelésű kosokat használt. 1816-ban és 1817-ben néhány kiváló francia kossal is végeztek kísérleteket, ezek közül azonban csak egy, a Morel de Vindé gróf juhtenyésztetéből való, adott a kívánságnak megfelelő utódokat, ezért aztán oly nagymértékben használták, hogy 1822-ben már a nyáj 4/5-e ennek a leszármazottja volt. Eközben a régi rochsburgi törzset tisztán tartották meg, bár kisebb volt a létszáma. Thaer célja az volt, hogy a két fajta állandó és mindegyik önmagán belül kiegyensúlyozott legyen.

Thaer a juhtenyésztésnél is tisztán gyakorlati szempontokat vett figyelembe, csak arra törekedett, amire a legjobban fizető gyáros hangsúlyt fektetett és amit ennek következtében a körültekintő gyapjúkereskedő elsősorban keresett. Sohasem hanyagolt el semmit, amit az utóbbi kívánatosnak tartott.

Juhnyáját úgy szaporította fel, hogy áttelelésre 1200 darabból álljon a nyáj. Könnyen megtehetné volna, hogy 2000 darabra szaporítsa fel a nyáját, de úgy gondolta, hogy egy juhtenyésztet sikere, azaz a gyapjúhozam, elsősorban azon alapszik, hogy a nyáj egész éven át sohasem éheznek. Meggyőződése szerint sohasem lehet pótolni egy adott időszak hiányos táplálását egy másik időszak bőséges táplálásával. Ez a juhokra fokozottan igaz, tehát a gazdának minden esetre be kell

biztosítania magát. Azokat az állatokat, melyek nem illettek bele teljesen a törzsbe, kiselejtezték, és csak a legkiválóbbakat tartották meg.

Hogy a juhtenyészetet, mind a gyapjú mennyiségét, mind pedig a minőségét illetően a legmagasabb szintre fejleszthesse, Thaeer a következő alapelvet állította fel: a gyapjú valamennyi jellemvonását, amit a különböző gyárosok megkívánnak (mert dőreség lenne, ha nem igazodna az ember a gyárosokhoz, hiszen enélkül a juhtenyésztő könnyen balgaságokra adná a fejét) - a lehető legtisztábban kell előállítani és az azonos tulajdonságokkal rendelkező állatok keresztezésével kell a kiválasztott tulajdonságot nemesíteni. Eközben azonban tekintetbe kell venni a kapott ár és a mennyiség közötti viszonyt, annak a mennyiségét, amit ebből vagy abból a gyapjúféleségből azonos ráfordítás mellett elő lehet állítani.

A gyapjú valamennyi jó tulajdonságát egyetlen gyapjufajtában nem lehet egyesíteni, de ez nem is szükséges, mert igen sokféle gyapjúból készült gyártmány van, s ezek különféle gyapjúkból készülnek. Bizonyos az is, hogy a juhtenyészetek a gyapjútermelésüket illetően annyira függenek a helyi körülményektől, mint a szőlőtőke a szőlőhegyek fekvésétől. A juhtenyésztő tehát nem tűzheti ki célul, hogy ezt vagy azt a gyapjufajtát állítja elő, hanem arra kell törekednie, hogy az a gyapjufajta, melynek előállítását a körülményei és a helyi adottságok lehetővé tesznek, a fajtájából eredő jó tulajdonságait a lehető legnagyobb mértékben egyesítse magában.

Ennek megfelelően a "nemesítés" szó fogalma a gazda számára Thaeer szerint a következő: A nemesítés az állatfajtának az a megváltoztatása, mely által egy adott célt vagy egy kívánt hasznosítást tökéletesebben lehet elérni. Ez adja meg az állat szépségének fogalmát is, ami semmiképpen sem alapszik esztétikus megjelenésen, hanem a célszerűségeen, azaz amikor az állattenyésztő a saját célját a természet céljának a helyére illeszti. – A szorgalmas, gondolkodó állattenyésztő mindenkor egy határozott célt tart szem előtt, azt, amit a körülményei között elérhető legnagyobb előny határoz meg.

A természetnek u.i. megvan az a tulajdonsága, hogy háziállatainknál időről időre az eredeti alaptípustól eltérő variációkat képez, gyakran egymástól ellentétes tendenciák szerint. Sehol sem mutatkozik a természet erre hajlandóbbnak, mint a juhoknál, a gyapjújuk jellegzetességeit illetően. Ez a hajlam teszi számunkra lehetővé, hogy fajtákat hozzunk létre olyan gyapjú-tulajdonságokkal, melyek céljainknak és kívánságainknak megfelelnek.

Az erre vonatkozó eljárás főként az anyaállat testében végbemenő nemzés irányításán alapszik, ezáltal jut az ember ahhoz a hatalomhoz, mellyel háziállatait létrehozza. Tehát az eljárás a párzásra kiválasztott anyajuhok és kosok helyes kiválasztásán alapszik, mert az öröklésnek van a legfontosabb és legdöntőbb befolyása a gyapjú természetes tulajdonságaira és csak ennek segítségével lehet kívánság szerinti tartós változásokat létrehozni. Ha az ember egy kívánt tulajdonságot nem csak átörökíteni akar, hanem láthatóvá is akar tenni, akkor az állatok (juhok) keresztezését kell elvégezni, azaz a párzáshoz különböző, de egymáshoz viszonyítva nem heterogén fajtákat kell kiválasztani, melyek párzásukkal

az utódaiknál a kívánt tulajdonság megjelenését remélhetővé és elvárhatóvá teszik. Amint azonban ez a tulajdonság az utódokban megjelent, akkor viszont a legszigorúbb beltenyészetet kell folytatni, azaz a párzást nemcsak a legközelebbi vérrokonságban, hanem lehetőleg az azonos tulajdonságot mutató egyedek között kell elvégezni. A keresztezés és a beltenyésztés a nemesített juhtenyésztés legnagyobb misztériumai közé tartoznak tehát.

A legtöbb állattenyésztő nemcsak a tenyésztési eljárásokat titkolta el gondosan, hanem a különféle fajok és azok gyapjának ismeretét is. Thaer pl. csak nagy fáradsággal jutott hozzá egy holland gyártótól egy 140 spanyol juhajtát bemutató listához, mely lista ezeknek a fajtáknak az 1791 évi különleges bélyegzőit is tartalmazta. Ilyen titkolódzást Thaer nem ismert, inkább arra törekedett, hogy röpiratokon, valamint írásbeli és szóbeli közleményeken keresztül mindenkit, akit ez érdekelt, beavasson.

“Én megvetem”, mondja Thaer, “a titkolódzást és a sarlatánságot, és állattenyésztőként, éppúgy, mint íróként a legnagyobb nyíltsággal járok el, mégpedig sok, nagy tudású tanú rámszegzett tekintete mellett, akiket az itteni mezőgazdasági akadémiai tanintézet vonz ide. Ha többen is ezt tennék, akkor bizonyos eljárások előnyei és hátrányai az általános közjó számára napfényre kerülnének.” Hogy ezáltal az ügy maga közismertté válik, ez a gond sohasem vetődött föl Thaernél.

Thaer nagyon is jól tudta, hogy csak keveseknek van elegendő érzéke, értelme, merészsége és kitartása ahhoz, hogy a kiválóságra törekedjenek, amelyet minden területen csak nehezen lehet elérni, mert ha az ember végre egy igen jó minőségű törzset nyert, akkor még mindig több, mint átlagos értelem és gondosság kell ahhoz, hogy ezt a törzset meg is tudja tartani. A kinemesített állatoknak a túlérzékenysége arányban áll finomságukkal és minden káros behatás sokkal gyorsabban és erősebben támadja meg őket, mint másokat. Tenyésztésüknél állandóan a legnagyobb fokú megfontolást és szigorú kiválasztást kell alkalmazni. Ezért ez a foglalkozás mindig kevesek foglalkozása lesz.

A möglini juhtenyésztés bonitálási, pároztatási és elletési táblázataiba mindenki betekinthesett, így a gyapjú ismerete Möglinből messze terjedt, ami főleg az ottani akadémián tanuló fiatal embereknek tudható be, de a sok látogatónak is. - Thaer a személyes tanítványait el tudta vezetni arra az álláspontra, ahol ő saját maga is állt, és többé-kevésbé világosan el tudta nekik mondani a nézeteit. Viszont az olvasóit illetően másképp állt a dolog, az írás u.i. olyan sok félreértésre adhat okot. Thaer személyes tanítványai Thaerrel együtt, közelről szemlélhették a gyapjút, először az egyes szálakat, aztán egy-egy szőrcsomót, majd az egész szőrzetet az eladásra való előkészítés folyamán, végül piaci áruként, ahol a tenyésztő azon célját kell elérni, hogy a lehető legtöbb pénzt lehessen kapni érte.

Miután 1811-13-ban a juhtenyésztését sok szászországi, akkor igen híres, juhtenyésztés falkáiból hozta létre, Thaer a törzsállatok kiválasztása útján az általa termelt gyapjú minőségét annyira megjavította, hogy azt az 1815-16 évi berlini gyapjút vásárokon a leghozzáértőbb gyapjúkereskedők a legjobb minőségűnek tartották. A gyapjúbundái azonban ezesetek, lazák és könnyűsúlyúak voltak.

Némely bunda nyúlóssá is vált, amire egy gyáros 1815-ben hívta fel a figyelmét. Ekkor alakította ki Thaer a merinó-juh ideálját, mely egyesítette magában a tökéletes "elektorál"-finomságot, sűrűséget, egyöntetűséget, szabályos képződést és testének minden részleténél a kiegyensúlyozottságot.

Szászországi juhtenyészetekben valóban előfordultak egyes állatok, melyek közelítettek ehhez az ideálhoz, de csak a természet ritka játékeként, azonban ezek azt bizonyították számára, hogy ennek az ideálnak a létrehozása valóban lehetséges. Ezért Thaer elkezdett jól kiválasztott állatokat igen finom gyapjával rendelkezőkkel keresztezni, hogy legalább a gyapjú nyúlóssá válását kiküszöbölje. Az ilyen keresztezésekből több, a kívánságainak megfelelő anyajuhot nyert, de kost nem. Valamennyi kosnál vagy a gyapjú finomsága tért el, vagy hiányzott a gyapjú tömött jelege.

Ha Thaer talált volna egy számára megfelelő kost, amilyenek később nála is születtek, s melyekért 80-100 tallért kapott, akkor szívesen adott volna ezért az egyért akár 1000 tallért is. Hogy sűrű és tömött gyapjút tudjon nyerni, az apa- vagy az anyaállat gyapjának finomságát kissé el kellett hanyagolnia. Néhány ezirányú kísérlete nem sikerült és soká tartott, míg végre 1820-ban egy olyan sajátenyésztésű kosa lett, mely kielégítette igényeit. Így egy majdnem konstans törzset tudott létrehozni, melyben, kevés kivétellel, csak olyan hím- és nőnemű állatok születtek, melyek az említett minőségi követelményeket egyesítették, azaz sűrű, tömött gyapjúbundájuk 4/5 része tiszta "elektorál"-gyapjú, s ezen belül 2/5 része "szuper-elektorál"-gyapjú volt.

Életének utolsó éveiben Thaer – valamennyi körültekintő szakember jóváhagyásával - megállapíthatta, hogy ez a törzs, ebben a kiegyensúlyozottságban, eddigelé csak Möglinben volt található, míg az ún. tiszta "elektorál"-tenyészetekben csak egyes ilyen tökéletes állat volt. Különösen ilyen kosokat, ezzel a gyapjúfinomsággal, -sűrűséggel és kiegyensúlyozottsággal, mint amilyeneket az ő juhtenyészte évről évre többet tudott előállítani, ilyeneket másutt hiába kerestek.

Mivel teljesen azonos fajtájú anya- és apaállatokat, melyeknél semmi kívánnivaló nem volt, tudott egymással párosítani, így teljesen biztos volt a dolgában. Most már gyorsabban tudott előrehaladni nemcsak valamennyi állat egyedi tulajdonságait illetően, hanem a gyapjú finomságát illetően is, anélkül, hogy a sűrűségét és tömörségét illetően hátrányos helyzet állt volna elő, s a gyapjú minőségét anyyira fel tudta fejleszteni, hogy a hulladéktól eltekintve csupa "elektorál", s végül ugyanebben az arányban "szuper-elektorál" minőségű gyapjút nyert. Hogy ez nemcsak átmeneti jelenség, hanem tartósan így is lesz, erről szilárdan meg volt győződve, mivel a generációk hosszú során keresztül ez a jelleg a törzsnél anyyira be fog vésődni, hogy egy folyamatosan végzett, értelmes eljárás során visszaesés már nem következhet be. (1829. májusában Bécsben és Brünben tartott juhtenyésztési kiállításon Thaer két gyapjúbundája volt a gyapjúértékelés etalonja, kiváló és leghasználhatóbb minősége miatt.)

Thaernek a fő indítéka a különféle merinó-fajták jellegének megvizsgálására az volt, hogy 1816-ban királyi törzs-juhtenyészeteket állítottak fel. III. Frigyes Vilmos

király, aki igen bátorlelkű volt és legnagyobb szerencsétlenségét is népe javára tudta fordítani, párizsi tartózkodása alatt, von Hardenberg herceget, a kancellárját megbízta, hogy a legjelentősebb francia juhtenyészetekből egy válogatott juhnyáját vegyen meg, s ezzel alapozzon meg két, az állam költségére működő, törzs-juhtenyészetet Sziléziában és a Markban. Ezt a nyáját különösen abból a szempontból válogatták ki jól, hogy szemmel látható volt ennél a nyájnál - amit akkor csak kevesen tudtak vagy hittek -, hogy a merinó-fajták között, a gyapjú minőségét illetően nagy különbség van, és hogy az egyik fajtának ilyen, a másik fajtának olyan tekintetben vannak előnyei.

A törzs-juhtenyészetek számára három fő törzset és egy kevert törzset képeztek:

- 1) a Moncey-törzset, selyemszerű, fényes gyapjúval,
- 2) a Rambouillet-törzset, sűrű, filces, rövid gyapjúval,
- 3) a Murat-törzset, egységesen göndör, hosszabb gyapjúval,

Ebbe a három fő törzsbe csak minden tekintetben kiváló anyaállatokat és a szaporítás céljához szükséges legjobb kosokat sorolták be, melyeket a juhtenyészetek törzs-fenntartóinak tekintettek. – Minden állatot, mely elütött a törzs fajtájától, kilőttek, akkor is, ha különben kifogástalan volt.

A negyedik törzset azokból az állatokból alakították ki, melyek a fenti tulajdonságokkal szembetűnő módon nem rendelkeztek, de különben ép, kifogástalan állatok voltak. Ehhez a törzshöz homogén kosokat csatlakoztattak.

Thaert ezen törzs-juhtenyészetek generálintendánsává nevezték ki és megbízták ezek szervezésével, vezetésével, felügyeletével, anélkül, hogy ezért fizetést kapott volna. Az ő javaslatai alapján a Markba elhelyezendő törzsjuhtenyészetet Frankenfelde-ben, Möglin közelében létesítették, a sziléziait pedig Panten-ben.

Az állami törzs-juhtenyészetekben a következő feladatokat kellett ellátni:

- 1) Az összes merinó-fajtát tisztán meg kellett tartani, ezenfelül kiváló minőségüket az egyedek gondos kiválasztásával egyre inkább tökéletesíteni kellett.
- 2) Óvatosan és csak egyes állatoknál volt szabad kísérleteket végezni abból a célból, hogy mennyire lehetséges a különféle kívánatos tulajdonságokat keresztezéssel egyesíteni.
- 3) A juhokkal való bánásmód tekintetében pontos megfigyeléssel válasszák ki a legbiztosabb és gazdaságilag legelőnyösebb eljárást, és az eredményeket hozzák nyilvánosságra.
- 4) A juhok betegségeinek természetét, ezek gyógyítását és megelőzését kísérletekkel kell tanulmányozni.
- 5) A juhtenyésztésre megtervezett gazdasági szerkezettel állítsanak fel egy mintagazdaságot hasonló helyi körülmények esetére.
- 6) A mintagazdaságok vezetése legyen nyilvános, hogy mindenki, akinek tudása és hivatása ilyen irányú, a gazdaságok vezetését megvizsgálhassa.
- 7) Fizessék meg a kincstári tulajdont képező majorért a költségvetésben előírt bérleti díjat, és ebben a vonatkozásban, de semmilyen másikkban, a bérlők a kincstári birtok adminisztrációjával olyan viszonyban állnak, mint bármelyik másik bérlő.
- 8) Végül pedig alakítsanak ki a törzs-juhtenyészetek egy találkozóhelyet a tartomány juhtenyésztői és a többi gazda számára, ahol tapasztalataikat megbeszélhetik, a

mezőgazdasági szükségleteket, a vételi és eladási lehetőségeket megtárgyalhatják, stb.

A királyi törzs-juhtenyészeteknek az a feladata, hogy megvalósítsák azt, amire az egyes tenyésztők egymagukban nem képesek. Ez a jól átgondolt tervezet, melynek fő pontjait azonnal meg is valósították, Thaer számára lehetővé tette, hogy az eddigi eredményeire alapozott, éles ésszel kigondolt kísérleteit minden irányba kiegészítse.

A legalaposabb tudást szerezhette meg a különféle, általa először bizonyos főosztályokba sorolt törzsekről vagy fajokról, mind azok külső alakjára, mind pedig az állatok gyapjúbundájára nézve. Az anyagiak semmiképpen nem képezték a fő célját ezeknek a királyi törzstenyészeteknek, inkább azt kellett megcélozniuk, hogy olyan törzseket tartsanak meg ill. fejlesszenek ki és olyan tenyészállatokat bocsássanak a gazdák rendelkezésére, melyek a juhtenyészetek tulajdonosai számára a legkívánatosabbak, s ezáltal az országban olyan gyapjútermelést eredményeznek, ami képes a gyapjúmanufaktúrák számára valamennyi, különféle, de értékes tulajdonsággal rendelkező nyersanyagot szállítani. Ezeknek a törzstenyészeteknek a célját csak akkor lehet elérni, ha az ember minden erejével és belátásával, és azzal az állandó törekvéssel, hogy a legmagasabb szintet éri el, működteti ezeket. Ha nem ez történik, akkor nemsokára fölöslegesek, sőt gátlóak lesznek. Sehol sem vehető észre inkább, mint a juhtenyésztésnél, hogy visszaesés következik be, ha az előrejutás iránti törekvés alábbhagy.

1811. óta, amikor is Thaer elkezdte a juhtenyésztést, volt néhány melléfogása és néhány helytelen nézete, de miután olyan sokat próbált ki és figyelt meg, és nemcsak a saját tenyészetében, hanem az oly heterogén, kiválasztott törzsekből álló királyi és más magán tenyészetekben, melyek fejlődését következetesen követte, ezért 1817. óta már szabad volt azt gondolnia, hogy tisztába jött ezzel a problémával. Ha Thaer korábban azt feltételezte, hogy három vagy négy merinó-fajta az eredeti, és a közepes fajtákat az eredeti fajták összekeveréséből vezette le, úgy a későbbiekben egy közepes tulajdonságokkal rendelkező merinó-juhott tartott eredetinek, mely juh természetében azonban kétféle tendencia létezik, és így különféle, egymásnak ellentétes változatok is létrejöhetnek.

De mindig azon fáradozott, hogy magát tovább képezze és szívesen hallgatta meg mások megjegyzéseit, de minden megjegyzést gondosan megvizsgált, mert már sokszor megélte, hogy milyen keveset lehet a juhászok kijelentéseire adni, akiknek általában túl sokat hisznek el. Természetesen magukban véve eléggé okosak ezek az emberek, de előítéletek rabjai, s hogy ezeket alátámasszák, hajlamosak helytelen tényeket közölni. Thaer biztos volt abban, hogy a magasabb színvonalú juhtenyésztést sohasem nem lehet kitanulni. Ez azonban nem riasztotta vissza attól, hogy még a 70. életében is buzgón hozzátanult, bár már 8 évvel korábban azt mondta neki egy öreg gyapjúkereskedő, hogy ehhez a vállalkozáshoz ő már túl öreg. Buzgalma egyformán élénk maradt: a gyapjúnak, mint árunak az ismeretét egyesíteni akarta a juhtenyésztés ismeretével és azzal a tudással, hogy a különféle mezőgazdasági viszonyok hogyan szólnak ebbe bele.

Erőfeszítéseit 1817. óta ragyogó siker koronázta. Már a rákövetkező években Thaer ezt írhatta feleségének a berlini gyapjúvásárról: "Számomra ez a vásár ugyan anyagilag nem a legjobb, de a leggloriózusabb, amit valaha is megéltem. A gyapjumat ugyan 20%-kal olcsóbban kellett eladnom, mint a múlt évben, de 20%-kal többet adtak érte, mint bármelyik itt-található, vagy egész Németországban található másik gyapjúért adtak vagy fognak adni. Valamennyi gyapjúkereskedő és gyapjútermelő határozottan azt mondja, hogy az én gyapjúmhoz egész Európában egyetlen gyapjuféleség sem ér fel, sem vele egyenlőnek nem tekinthető. Egyetlen gyapjúért sem ajánlanak itt, vagy Szászországban többet, mint 26 tallért, és ezt is csak kevés fajtaért ajánlják. Az én gyapjúmért tegnap legalább 6 gyapjúkereskedő 30 tallért ajánlott, s ma reggel 7 órakor a régi felvásárlómnak 31 tallérért adtam oda. 8 órakor a vevők hangosan kiabáltak, hogy túl sietve adtam el a gyapjút, hogy ők szívesen adtak volna többet érte, ha ezáltal veszteségük is lett volna – de ez becsületbeli dolog, ilyen gyapjút a kereskedővilágba hozni.

Úgy általában ez lett a napi beszélgetések tárgya és az általános témák fölém emelkedett, úgy, hogy az irigységnek semmi jelét nem látom. Mindenki elismeri, hogy elértem a rendkívüli, kiváló minőséget, amilyen elismerésre senki más nem tarthat igényt. – "Ilyen gyapjút" – mint mondják – "lehet termelni, mert ez Möglinben sikerült!" – Ha a vásárba érkezem, mindenki levett kalappal áll. Tegnap a király áthajtatott a vásáron és senki sem vette észre. Engem ezért a gyapjúvásár királyának neveznek, és így az én "Éljen soká"-mra ma egy nagy asztalnál koccintottunk. (Ez a "Stadt Rom" vendéglőben történt, ahol F. A. Wolf titkos tanácsos is ebédelni szokott, aki egy tréfás szójátékban Thaert a gyapjúkereskedők Voltair-jének (Wolle = gyapjú, + Thaer neve) nevezte.)

Egy igen tapasztalt gyapjúkereskedőnek Thaer azt mondta: "Mutasson Ön nekem egy gyapjúbundát, amelyet Ön kapni szeretne, és én Önnek három-négy generáció után egy olyan juhtörzset állítok elő, amelyik kizárólag ilyen gyapjúbundával rendelkezik." Ezt általában igen jelentős túlzásnak találták, meggyőződtek azonban nemsokára ennek igaz voltáról, abból, amit Thaer már létrehozott, hogy ezt a látszólag vakmerő ajánlatot Thaer teljesíteni is tudná. Miért is ne sikerült volna neki a gyapjú kialakítására vonatkozóan annyi minden, mint amennyi a nagy angol állattenyésztőnek, Bakewell-nek, sikerült, aki a hústermelést célozta meg, és egy olyan juhtörzset hozott létre, melynek lábai az állatok testessége miatt olyan rövidek voltak, hogy alig tudtak járni, mivel viszont ez hátrányos volt, újabb fajtanemesítéssel a fenti törzs egy részénél ismét hosszabb lábakat alakított ki. Azt mondták róla: olyan, mintha egy juhot a saját elgondolásának megfelelően faragna ki, majd életet lehelne belé.

Thaer a keresztezés és a beltenyésztés alapelvét a lótenyésztésnél is akarta alkalmazni, s ezért ezt sürgősen ajánlotta az országos méneseknek ill. tenyészcsoárdörtelepeknek. – "Ne sutor ultra crepidam!" ezt hallotta kiabálni, azaz németül: Juh-mester, törődj a saját kosaiddal! Mi fogjuk tudni, hogy melyik csődörre van szükségünk!" – De éppen, mint a királyi törzs-juhtenyészetek generálintendánsa, sok olyan megjegyzést tehetett Thaer, melyek az állami ménesek vezetőinek is fontosak kellett, hogy legyenek. Minthogy Thaer elsőrendű kötelességének tartotta, hogy valamennyi jelentős állatfaj tisztaságáról a legeltérőbb célok érdekében

gondoskodják, ezért úgy vélte, hogy a tenyész-csődörtelepeknek is arra kellene ügyelniük, hogy a legjelentősebb lófajták tisztaságát megtartsák, és különféle célokra végezzék a lótenyésztést, semmiképpen ne gondoljanak kizárólag elegáns háttaslovakra, valamint szép, hintók elé való, tisztí és parádés lovakra, hanem rátermett igazlovakra is, melyeket teherkocsik és ekék elé lehet fogni.

Thaernek szemére hányták, hogy állattenyésztésének módszerével a végén még a természetet olyan útra akarja kényszeríteni, ahová az nem is kíván haladni, s ezáltal azt ki fogja fárasztani és gyengíteni fogja, ez a művészkedés azonban sohasem lesz képes a természetes adottságokat helyettesíteni. Thaer Shakespeare Téli regéjéből vett idézettel magyarázta meg, hogy a nemesítés művészetét maga a természet adta az ember kezébe, s így az nem idegen a természettől.

Már 1812-ben Thaer a Berlieni Tudományos Akadémián két előadás keretében ismertette nézeteit a növénytermesztésről és az állattenyésztésről: "A természet azon törvényeiről, melyeket a gazda háziállatainak nemesítése és új fajok kialakítása során megfigyelt, s melyeket követnie kell" és "A termesztett növények továbbszaporodó változatairól". 1816-ban ugyanott tartott egy előadást a merinó-fajok különböző voltáról.

Mivel csak a kos-eladás tudta a rendkívül jó juhtenyészethez a szükséges tőkét kamatoztatni, kipótolni és a kockázatot fedezni, ezért Thaer 1818 óta ezzel foglalkozott. Anyajuhokat darabonként 6, kosokat darabonként 10 aranyért adott el. Hibás állatokat vagy egyáltalán nem adott el, vagy csak olcsó áron és csak olyanoknak, akik most kezdték nyájukat nemesíteni. A legkiválóbb állatokat viszont semmi pénzért nem adta el. Pusztán pénzhézagból egy magasabb szintű nemesítésre törekvő juhtenyésztő erre ugyan elcsábulhatna, de akkor célját tekintve visszaesés következhetne be. Néhány igen kiváló kosáért 200 aranyat is felajánlottak, anélkül, hogy Thaer erre különösebb figyelmet szentelt volna.

Csak 1825-ben engedett az általános óhajnak, hogy az eladásra kiszemelt állatait a legtöbbet ígérőnek nyilvános vásáron adja el, ahol aztán a legjobb kosokért 234-510 tallért is kapott. 1826-ban egy árverésen 15510 tallért ért el 160 kosért és 194 anyajuhért. Ezek az árak azonban túl magasaknak tűntek neki, s ezért családtagjai és a mindenhol odaáramló vevők rábeszélése ellenére a becsületes, önzetlen férfi a következő évben, 1827-ben, az állatokat már csak rögzített áron, 20-200 tallérért adta el, "mert nem akarta a vevőket a túlzott aukciós árakkal elijeszteni". Milyen szép bizonyítéka ez annak, hogy Thaernek fontosabb volt, ennek a lényeges ügynek az elősegítése, mint a lehetséges legnagyobb anyagi haszon.

Hogy valamennyi, a Markban élő és tökéletesítésre törekvő juhtenyésztő tapasztalatait és elgondolásait közkinccsé tehesse, ezért Thaer néhány Berlinben tartózkodó barátjával együtt megalapította "A gyapjú nemesítését szolgáló egyesület"-et, mely 1816. június 13-án tartotta első gyűlését Berlinben, és itt Thaert választották elnökké.

Nem egykönnyen lehet egy ország alkalmasabb a juhtenyésztésre, mint a porosz állam legnagyobb része, az Elba jobb partján. Itt a talajt gabonatermesztés és

legelők váltakozásával a legnagyobb mértékben hasznosítják. Éppen azért, hogy a földet nem minden évben szántják fel, hanem hagyják begyepesedni és karámokkal és istállótrágyával visszaadják a talajnak a termőerejét, így az ottani talaj legnagyobb része olyan nagy termést hoz, ami megéri az anyagi ráfordítást és a munkabefektetést.

A talajtulajdon összefüggő, szolgálmi jogtól mentes területekre történő felosztása, mely területek könnyen alakíthatók át tápláló juhlegelőkké és könnyen oszthatók fel, ez nagy előnyt jelent Németország többi részével szemben. Habár az ottani homokos, meleg talajon kevesebb fű nő, és egy ugyanakkora terület kevesebb juhot tud táplálni, mint az agyagos talaj esetében, akkor is vitathatatlanul egészséges legelőt biztosít. Hogy az ottani klíma a nagyon finom gyapjúval rendelkező juhok tenyésztésére semmiképpen nem hátrányos, hanem inkább alkalmas, azt már a tapasztalat bebizonyította.

Ezekből az okokból egy egyesület alapítása a Markokban mindenek előtt kívánatos volt. Az említett egyesület célja volt: az ismeretek és tapasztalatok közlésével, együttes cselekvéssel a gyapjú nemesítését elősegíteni és a juhtenyésztés hozamát fokozni. A későbbiekben az egyesület más mezőgazdasági témákkal is foglalkozott. Minden szakember beléphetett az egyesületbe. Az összejöveteleket minden évben a gyapjúvásár idején és februárban tartották. Egy harmadik összejövetel indoka egy kos-bemutató volt. Mindegyik tag arra kötelezte magát, hogy a juhtenyésztéssel kapcsolatos kísérleteiről és tapasztalatairól, a gyapjú kezeléséről, mosásáról és osztályozásáról, a gyapjúval való kereskedésről, a gyapjú raktározásáról, és végül mindenről, ami a gyapjúvásár lebonyolítását elősegíti, az egyesületnek megvitatás céljából beszámol.

Hogy ennek az egyesületnek a célját még általánosabban lehessen követni és Németország tökéletesedés felé törekvő juhtenyésztőinek intelligenciáját egyetlen pontban, közkinccsé tétel érdekében, egyesíteni lehessen, és a gyapjú előállításait, a kereskedőket és a gyártókat, mindenki javára, szoros kapcsolatba lehessen hozni, ezért 1823-ban Thaer megalapította a "Gyapjútermelők konvent"-jét.

A finom gyapjú majdnem az egyetlen árucikk, amivel a gazda nem csak aktívan be tud kapcsolódni a világkereskedelemben, hanem amivel passzívait is ki tudja egyenlíteni és pénzt tud bevételezni úgy, hogy igen hasznos gondolat volt a különféle, ebbe az irányba ható tehetségeket, tevékenységeket és erőket közös cselekvésre egyesíteni.

Mivel minden művészet esetében, melyet többek összekapcsolódva művelnek, mindenek előtt arról van szó, hogy az embereknek (a juhtenyésztőknek, gyapjúkereskedőknek, gyapjúból való anyagok gyártóinak) bizonyos fogalmak megjelölését adó szavakról meg kell tudni egyezni, tehát fő cél volt: a technika nyelvére vonatkozóan ebben a témakörben egyetérteni, és ezáltal rögtön, a kezdetektől fogva sok félreértést kiküszöbölni. Ugyanazt a fogalmat eddig különböző szavakkal jelölték, vagy, ami még rosszabb, ugyanannak a szónak eltérő értelme volt. Különböző tartományok juhtenyésztői, a gyártók és a gyapjúkereskedők eltérő szavakat használtak ugyanannak a minőségnek a jelölésére. Az egyik a fő

juhtenyészetek nevével jelölte a gyapjút, a másik aszerint a termék szerint, amire azt felhasználták, a harmadik azoknak az országoknak az alapján, ahol a gyapjút vásárolták.

A gyártó általában túl egyoldalú, mivel a gyapjút csak a termékek alapján ismeri és ezekhez keresi. A gyapjúkereskedő ezzel szemben általános megítéléssel rendelkezik, általános nézetei vannak, és ő a közvetítő a tenyésztő és a gyártó között. A különféle gyapjúfélések értékét, valamint jó és rossz tulajdonságait meghatározni akarni anélkül, hogy a gyapjúkereskedőkkel egyetértésre jutnánk, ez balgaság, mivel a gyapjú ára csak attól függ, hogy a kereskedők milyen magasra becsülik.

Mivel Lipcse, a német gyapjúkereskedelem központja, egyesíti magában a legtöbb belátó, művelt és liberálisan gondolkodó gyapjúkereskedőt és ezenfelül a magasabb szintű juhtenyésztés egyik klasszikus vidékén fekszik, a konvent székhelyéül ezt a várost választották ki, ahol aztán 1823. május 9-13. között meg is tartották a konvent gyűlését, mely sok fontos, de semmiképpen sem lezárt eredményt hozott, amire nem is lehetett számítani. De az alapfogalmak meghatározásával bőséges eredményeket hozott. A konvent irányzata semmiképpen se a gyapjútermelők privát érdekeivel, sem pedig az árakkal foglalkozzon, hanem törekedjen arra: hogy lehetőleg az árát megérő árut szállítsanak a termelők, és hogy erre vonatkozóan azok adjanak felvilágosítást, akiknek az igénye a jobb és rosszabb minőségekre vonatkozóan végül mégis a döntő.

Igen sok tag kívánsága szerint a konventet a következő évben meg kellett volna ismételni, de Thaer javaslata alapján úgy határoztak, hogy az ismételt összejövetelet csak 3-4 év múlva tanácsos újból megtartani, mivel egy év túl rövid olyan újabb, alapos tapasztalatok szerzéséhez, melyek közlése miatt érdemes lenne egy konventet összehívni. A körülmények alakulására bízták, hogy a konventet már 2 év múlva, vagy csak később hívják össze, s erre vonatkozóan egy bizottságot hoztak létre a Lipcse környéki birtokosokból, akikre ezt a feladatot bízták.

Az igen népes első összejövetelet nagyon boldoggá tette Thaert, mert a tervét a termelők, a gyártók és a kereskedők is liberálisan és cselekvően támogatták. De ekkora tisztelet kifejezése az öreg ember iránt szükséges is volt ahhoz, hogy az ügy iránt ekkora érdeklődés legyen és az meg is maradjon. Thaer u.i. ellenállhatatlan kedvességgel értett ahhoz, hogy mindenkit maga fölé emeljen és minden önzést elhallgattasson, mindenkibe azt a vágyat ültetve, hogy erejéhez képest az általános jóért dolgozzon. Csak így sikerülhetett neki a legkülönbözőbb, egymásnak éppen ellentétes jellemeket, véleményeket, érdekeket és nézeteket egy nagy cél érdekében egyesíteni és életet lehelni ebbe az egységbe. Ettől a céltól az összejöveteleten résztvevők magukat annyira áthatva érezték, hogy Thaernek egy értékes, művészi kivitelű ezüst kelyhet ajándékoztak.

Thaer Möglinben is, mind a szántóföldön, mind az íróasztalánál dolgozott. Új életpályájának első tíz évében igen rosszul ment volna neki anyagilag, ha nem tudta volna a tollával azt megkeresni, amit az ekéjével nem tudott.

Szakírói tevékenységét itt a "Szántó föld megművelésének évkönyve"-vel kezdte (Annalen des Ackerbaus. Berlin, 1805-1810. Hat évfolyam, 12 kötetben). Ennek a folyóiratnak az volt a célkitűzése, hogy terjessze, fenntartsa és helyesbítse a mezőgazdaság fő ágazataival kapcsolatos ismereteket és tágítsa a tudomány határait. A folyóirat a mezőgazdasági természetés lényeges részeivel foglalkozik: a nagybani természetéssel, a gazdálkodás viszonyaival és szervezésével.

Thaernek valamennyi cikkénél csak a helyes alapelvek voltak a szeme előtt. Egy író, hacsak nem egy szisztematikus művet ír, nem tudja minden mondatát eleve levezetni, sem pedig a mondatok minden korlátozását helyi és időbeli viszonyok által észrevehetővé tenni, melyek, ha az ember az értelmüket helyesen fogja fel, maguktól érthetővé válnak.

1807-ben a következőt adta ki: "I. F. Meyer: A Lüneburgi Heide elárasztott rétjeiről és a rétek öntözéséről általában. Jutalmazott pályamű, Celle". 1808-ban munkatársának, Einhofnak a hátramaradt fogalmazványából összeállította és kiadta a "A kémia alapjai mezőgazdák számára. 1. rész. Berlin." című munkát.

1810-1812 között aztán a legjelentősebb műve jelent meg, mellyel minden idők legnagyobb mestereinek sorába kerülhetett: "A racionális mezőgazdaság alapelvei. Berlin. 4 kötet, 1810-1812". N.A. 1822 és 1837-38. (Az első kiadás címlapján Thaer sajátkezű aláírása volt, hogy az utánnyomástól védje az eredetit, de még mielőtt a második rész megjelent volna, az első részt már utánnyomták. Ilyet ma már törvényesen nem lehet csinálni.) 1811-ben Crud franciára és 1816-ban Dreussen dánra fordította le.

Már az Alsószászországi Mezőgazdasági Évkönyvek 4. Évfolyamában (1802) Thaer bejelentette ezt a művet, melyben minden egyoldalúságot ki akart küszöbölni, és a sokoldalút egyetlen közös szempont szerint akarta egyesíteni. Írásainak eddigi sikere és széleskörű befolyása a véleményekre és valamennyi szakma közül a legfontosabbnak az igazi művelésére, Thaer kötelességévé tette, hogy ebben a műben rendkívüli óvatossággal és csak szilárd meggyőződése szerint járjon el. Eddigi írásaiban kevés tekintettel volt a kezdőkre és inkább a tapasztalt gazdáknak írt. Az előbbieknél gyakran félreértéseket eredményeztek az írásai, s ezért most arra érezte magát kötelezve, hogy a félreértéseket kiküszöbölje.

A könyv, melynek megírásánál a möglini intézetben tartott előadásait vette alapul, s ezen előadások sorrendjét is követte, azt a célt szolgálta, hogy Thaer előadásainál alapul szolgáljon, és ezért eredetileg inkább egy hallgató közönségre, mint egy olvasó közönségre számított, tehát egészében véve tömörebb stílusban írt, mint az különben szükséges lett volna. Azonban ennek a könyvnek sem kellett merev útmutatónak lennie, amelyet csak akkor lehet megszólítani, ha éppen szükségünk van rá. Sokkal inkább egy kézikönyv, amit az embernek tanulmányozni és teljes egészében szeme előtt kell tartani, ha az ember ennek a területnek minden pontján tájékozódni akar és nem akar eltévedni.

A háborús szorongatások, melyeknek akkoriban, kevés megszakítással, Thaer hét éven át (már Cellében is) ki volt téve, és ezenkívül még némely családi gond,

megbénították benne a szabad szellemi tevékenységet, amit egy ilyen szisztematikus mű, már csak önmagában is, megkíván, s ezt még inkább egy olyan szakmában, melyet mindaddig nem is tárgyaltak tudományosan. Nehezen határozta volna el magát a mű kinyomtatására, ha az akkori pénzsűke nem kényszerítette volna rá. Ő viszont a legjobbat adta, amit ilyen körülmények között adni lehetett, s bár kevésbé volt ezzel megelégedve, mégis később nem volt hajlandó arra, különösen az első két kötet esetében, melyekkel a legkevésbé volt megelégedve, hogy újból átdolgozza. Thaerre és kiváló művére is elmondhatjuk azt, amit Dr. Luther egykor Melanchtonról mondott: "Magister Philippus az Apologiam Confessionis c. művét sohasem írta volna meg, ha nem kényszerítették volna rá, mert egyre jobban akarta megírni."

A körülmények és a legtekintélyesebb könyvkereskedések ebből eredő bizonytalansága szükségessé tették a jelentős művet előfizetés alapján kiadni. Máskülönből Thaer nehezen egyezett volna bele a terjesztésnek ebbe a módjába, amely mód eredetileg csak zseniális "járművek" számára készült, de az irodalmi "bérfuvarozók" már régóta rettenetesen visszaéltek vele és elrontották. Hogy ő maga ezen az "úton" akkoriban oly jól haladt, azt főleg annak az erőteljes "előfogatnak" köszönhetette, amit a jótevői és a barátai jelentettek neki, mert rövid idő alatt 1117 példányt fizettek elő és ezzel számára jelentős tiszteletdíjat biztosítottak.

A szántóföldi művelés tanát háromféle módon lehet tanítani és tanulni: 1) mint egy kézművességet ill. mechanikusan, ilyenkor csak a kézmozdulatoknak, a szemmértéknek, a hagyományoknak az utánezáson alapuló gyakorlásáról van szó, 2) művészszerűen, amikor az ember a saját eljárásának a szabályát másoktól veszi át, vagyis elhiszi, hogy úgy jó, 3) tudományosan, ilyenkor nem pozitív szabályok szerint járunk el, hanem alapelvek szerint, s ezeknek megfelelően minden speciális esetben az ember saját maga gondolja ki a lehető legjobb eljárást. A művészet egy elfogadott törvényt kivitelez, a tudomány magát a törvényt ismerteti meg.

Csak tudományos alapú oktatás és tanulás, mint ami általánosan érvényes és mindent átfogó, képes minden körülmények között a lehető legmagasabb szintre elvezetni. Minden kézművesség jellegű és művészet jellegű tevékenység csak bizonyos helyzetekben alkalmazható. Minden helyzetnek azonban különleges szabályokra van szüksége a legmagasabb szint eléréséhez. Ezeket a szabályokat csak a tudomány képes nyújtani.

A kézművesszerűen dolgozó gazda úgy viszonylik a tudományos alapokon dolgozóhoz vagy a racionális gazdához, mint a part mellett hajózó a nyílt tengeren, iránytűvel és térképpel hajózóhoz. Előbbi nem vesztheti szem elől a partot, ha nem akar a vak véletlenre hagyatkozni. Emez viszont megfontolt bátorsággal a világtengereket is bejárja, annak kincseit keresve és veszélyeit vagy elkerülve vagy azokkal megküzdve, mert tudja, hogyan kell a kincseket megtalálni és a veszélyeket helyesen megítélni.

Thaer műve minden gazdának, aki a magasabb szintű azaz tudományos gazdálkodás felé hajlik, képes rá és elhivatottságot érez iránta, iránytűt és térképet ad a kezébe, melyekkel mindenütt ki tudja magát ismerni. Nem speciális szabályokat, recepteket ad, hanem arra oktat, hogy a gondolkodás és az eddigi tapasztalatok

eredményeit hogyan kell megismerni és értékelni, ezeket az eredményeket hogyan kell a legalapvetőbb, kikutatható alapokig megmagyarázni, hogyan kell valamennyi tevékenységet megvilágítani, hogyan kell a feltételezett vélemények okát ill. megokolásuk hiányát feltárni, hogyan kell minden különleges esetben a követendő szabályt saját magának megtalálni, és hogyan kell minden eredményt előre kiszámítani ill. megbecsülni.

Mivel a mezőgazdálkodás tudománya tapasztalaton alapszik és alapanyaga empirikus, itt a tudományosan törekvő gazdának egy fonalat adunk a kezébe, mely a tapasztalatok labirintusában biztonsággal vezeti a gazdát, s ugyanakkor ez egy próbakő is, hogy a gazda ki tudja kutatni annak tartalmát és valóságát.

A mű a mezőgazdaság valamennyi ágára kiterjed, azonos érthetőséggel és alapossággal, az eszmék, nézetek és tények ritka gazdagságával, az elmélet és a gyakorlat összeolvasztásával, hogy a legegyszerűbb értelem számára is világossá tegye, hogy a kettő csak együtt képes létezni.

A mezőgazdaságot az akkori legmagasabb pontján írja le, amit azonban Thaer nem az elérhető legmagasabb pontnak tart, ahová egyáltalán felfejlődhet a mezőgazdaság. Hogy azonban az idő és a tudomány előrehaladásával erre a legmagasabb fokra eljuthasson, teljes állhatatossággal, teljes odaadással a nagy ügy iránt, az utat kell egyengetni, melyen aztán az utódoknak kell továbbhaladni.

Thaer ezzel a zseniális művel életének ragyogó emlékművet állított a német szántóföldi növénytermesztés területén és igazi apai szeretettel gondoskodott arról, hogy ez a mű biztos irányt mutasson és sehol se vigyen senkit tévútra. Állandó gondolata volt, hogy a művet valamennyi részletében és egészében is folyamatosan javítani kell. Sürgetően kérte, hogy figyelmeztessék, ha úgy tünne, hogy tévútra került, és támogassák ebben a nagy és állhatatos szándékában, amíg még van ideje a munkához. Thaer a könyvét a tisztelet legbensőbb érzésével a "legkegyelmesebb királynak, III. Frigyes Vilmosnak ajánlotta, aki a korlátlan földtulajdont és az azt megművelők szabadságát helyreállította, s ezáltal a mezőgazdaság legnagyobb támogatója lett".

Mindig gondolt arra, hogy fő művének első két kötetét felével lerövidíti és ezzel egyidejűleg világosabban és használhatóbban fogalmazza meg, minden áron át akarta dolgozni, "talán úgy", mondta tréfásan, "mint manapság a régi porosz filléreket finom 16 unciás ezüstkézzel olvasztják be". Ehhez nem jutott hozzá, de az átdolgozás és az újraformálás módját, egy másik, majdnem ilyen jelentős írásánál mutatta be: "A mezőgazdaság általános szakoktatásának vezérfonala. Berlin, 1815." c. művénel.

Ez a berlini előadásaihoz a mezőgazdaságtan legfontosabb, bár eddig figyelembe nem vett részéről készült rövid vezérfonala, a tanítási rendszer és a tananyag vázlata áttekinthetően összekapcsolva. De új nézetek és eddig kevésbé kidolgozott témák esetében részletesebb, hogy félreértéseknek, ellentmondásoknak és hamis nézeteknek elejét vegye. Valamennyi korábbi és későbbi írása közül ezzel volt a legjobban megelégedve, gyakran így nevezte: "a racionális mezőgazdaság első két

részének kvintesszenciája (lényege)". Mivel arról a tudományról, mely nélkül az egész mezőgazdaságtannak sem értelme, sem tartása nem volna, eddig még nem készült tankönyv, ezért az államtudományok ill. a pénzügytudományok némely tanára a mezőgazdasággal kapcsolatos előadásainál ezt a könyvet vette alapul, s így ez a könyv nagyban hozzájárult alapos gyakorlati szakemberek képzéséhez.

1811-ben Thaer beindította a következő folyóiratot: "A mezőgazdaság elméleti és gyakorlati fejlődéséről szóló évkönyvek. Berlin, 1811. és 1812. 4 kötet." Ehhez csatlakozott: "A mezőgazdaság möglini évkönyvei", melyek Thaer irányítása alatt, 1817 és 1823 között, Berlinben, 12 kötetben és egy szupplementum-kötetben jelentek meg. Szemei romlása miatt a szerkesztést később átadta Prof. Franz Körtének, "kedves vejének", aki a 21. kötetig adta ki az évkönyveket. Mindkét folyóirat - egyes külön kinyomtatott könyveken kívül - mindent tartalmaz, amit Thaer 1811 óta írt, és ezáltal is nagy értékük van, mert folytatását, helyesbítését és bővítését képezik a "Racionális szántóföldi növénytermesztés alapelvei" c. könyvnek.

1811-ben jelent meg a "Finomgyapjas juhtenyésztés kézikönyve". Kiadva a Belügyminisztérium rendeletére, Berlin, 1811. Ez volt Thaer első részletes írása erről a tárgyköréről, ami őt élete végéig a leginkább foglalkoztatta, amint erről az a számos írás tanúskodik, ami a "Möglini évkönyvek"-ben jelent meg, s mely cikkek segítségével ezt a könyvet – amit természetesen sürgető ösztönzésre, de kissé elhamarkodottan adott ki – helyesbíteni és kiegészíteni szándékozott. Ha ebben a kézikönyvben nincs is semmi olyan, amit vissza kellett volna vonnia, az egész könyv mégsem tökéletes, azonban megmutatja nekünk, hogy Thaer milyen gyorsan jutott jelentősen előre ebben a témakörben.

Utolsó nagyobb munkája: "A gyapjúról és a juhtenyésztésről" Írták: Pérault de Jotemps, Fabry és Girod. Franciából fordította és a németországi gyapjútermelés és juhtenyésztés ismeretei alapján átdolgozta A. Thaer. Berlin, 1825."

Ennek a munkának a végén láthatóan jól esik neki, hogy német honfitársait bátran vigasztalhatja azzal, hogy a franciák a németeket "a nyeregből, jobban mondva a gyapjúból, ki akarják emelni, holott olyan biztosan ülnek benne". Először is ezzel nem mondunk semmit, mert bár el lehet ismerni, hogy a nazei juhtenyésztésnek igen finom és szép állatai vannak, Thaer azonban meri azt állítani, hogy csak magában a porosz államban ugyanilyen juhokból akár százat is az előbbieknél tudna állítani, és jelentős mennyiségben lehetne olyan juhokat mutatni, mely a nazeieket felülmúlja.

"Vagy el kell aludni a babérjainkon", mondja Thaer, "amit a mi élénk, tökéletesítésre törekvő hajlamunk nem fog megengedni, - vagy még egyszer hagyjuk magunkat félrevezetni és a mi juhajtánkat hagyjuk olyan kosokkal elrontani, melyek távolról származnak ugyan, de semmit sem érnek, ha a franciák elnyernék tőlünk a rendkívül finom gyapjas juhtenyésztésben a díjat. Megállni természetesen nem szabad, mert akkor utolérhetnek minket. De a gyapjú lehető legnagyobb fokú tökéletesítése még nincs olyan közel, és elegendő terünk marad, hogy mindig előttük tudjunk maradni és pedig egyre nagyobb mértékben.

Thaert megrótták, hogy 1811 óta, bár jól, de túl sokat írt a juhtenyésztésről és a gyapjúról, fele annyi jobb lett volna. "Én ugyan nem tudom", mondja Thaer, "hogyan ezen urak véleménye szerint melyik fele maradhatott volna el, de teljesen igazat adok nekik és azt kívánom, hogy bárcsak kihúzhatnám a leírt dolgok felét. De mégsem bánom, hogy mindezt megírtam, mert ha nem lenne itt az egyik fele, akkor a másik fele is hiányozna, úgy, mint sok minden, amit mások később erről a témáról írtak. Amikor elkezdtem a mezőgazdaságnak ezt az ágát leírni, sok mindent csak félig homályosan láttam, amit lassanként a fényre kellett hozni, minden oldaláról meg kellett szemlélni, és számomra ekkor fokozatosan világosabbá váltak a dolgok."

"Véleményemet a különböző dolgokról életem folyamán sokszor megváltoztattam, és azt remélem, hogyha Isten az életemet és az értelmemet még tovább is megtartja, még többször megtehetem ezt. Mindig örülök annak, ha van erre okom, mert így jutok a tudásomban mindig előre. Botornak tartom azt, aki tapasztalati dolgokban nem hajlandó a véleményét megváltoztatni. Azonban meggyőző okok nélkül nem teszem ezt."

A tulajdonképpeni gyapjútermelésre vonatkozó tanítását csak 1820-ban kezdte el, azt megelőzően inkább mások tanácsaira hallgatott, azóta viszont csak a saját tapasztalataiban bízott meg. A juhtenyésztés történetét illetően azonban az általa korábban írtak is eléggé jelentősek. Néhány fontos kérdésre azonban a természet később sem adott neki világos, határozott választ, ő pedig nem hagyott fel azzal, hogy mindig újabb kérdéseket tegyen fel a természetnek. Ezért aztán – sok felkérés ellenére – nem tudta magát arra elhatározni, hogy egy tankönyvet írjon a gyapjútermelésről, erre még mindig nem érezte eléggé elhivatottnak magát.

AZ INTÉZET

„A szántóföldi talajművelés Királyi Akadémiai Tanintézete Möglinben” intézet kialakítása rendkívüli módon megnehezítette Thaer első tíz évét Poroszországban. Az új intézménynek létrejöttékor oly sok, előre nem látható nehézség merült fel, hogy Thaer maga is csodálkozott rajta, hogy nem hiúsult meg teljesen a tanintézet megszervezése.

Thaer saját maga egy ilyen tanintézet felállítását – amilyent Cellében már olyan szép sikerrel működtetett – elsődleges kötelességének tartotta új hazájával szemben, bár idehívásakor ilyen kötelezettséget nem kellett vállalnia. Már 1805-ben megtett Thaer minden előkészületet egy célszerű intézeti épület felépítéséhez. Mivel azonban ilyen költséges vállalkozáshoz nem volt elég tőkéje, azt tervezte, hogy az építkezéshez részvényeket fog kibocsátani és valamennyi kül- és belföldi jóakarójának, barátjának, olvasójának és tanítványának levelet írt, hogy segítség gyanánt vegyenek részvényeket tőle, 100 tallérért darabját évi 3%-os kamatra. Az építkezés költségeit 12000 tallérra becsülte, ebből 4000 tallért ő maga állt volna. Már 1806. februárjáig 4000 tallérért jegyeztek részvényt, és júliusban az Évkönyvekben közzétették, hogy 80 részvényt már elhelyeztek és ezzel a jegyzést lezárták. Távoli vidékekről legalább a dupláját ajánlották fel neki nagyon nagyelkű feltételek mellett. Így hát az építkezést örömmel kezdhette el és folytathatta is és arra kötelezte magát, hogy évenként 420 tallért fizet kamat és törlesztésként.

Az épület építését - melyet a tervek szerint úgy készítettek, hogy szükség esetén kétszeresére lehessen bővíteni - már júniusban annyira előrehaladottnak találta, hogy az előadások megkezdését 1806. október közepére időzítette. És valóban a masszív épület, 24 szobával – kivéve a szuterént - 6 hónap alatt elkészült és lakható állapotba került. 1806. június 15-i dátummal Thaer arról számolt be királyának, hogy a Mezőgazdasági Tanintézetet Möglinben meg fogják nyitni. - Az uralkodó június 24-i közvetlen intézkedésében kijelenti, hogy "ezt az intézetet különleges védelme alá veszi, mivel az intézettől azt várja el, hogy a mezőgazdaságot fejlessze és a mezőgazdasági ismereteket terjessze el".

A Thaer által alkalmazott jóhírű, ismert tanárnak, Einhofnak királyi professzori címet engedélyez, és az intézetnek azt az előjogot biztosítja, hogy négy béres – amíg az intézetnél maradnak – sem katonai, sem csomagoló és szállító szolgálatra nem vehető igénybe. A főigazgatóságot megbízták azzal, hogy ha a hivatali szolgálatra vagy kincstári bérlőknek jelentkezőket mezőgazdasági ismeretekből vizsgáztatják, akkor ennek az intézetnek a jó bizonyítványait vegyék tekintetbe és segítsék elő, hogy, fiatal emberek, akik köztisztviselői szolgálatban kívánnak elhelyezkedni, egy ideig ezt az intézetet látogathassák. A király minden alkalmat meg fog ragadni, hogy ennek az intézetnek a társadalmi elfogadottságát elősegítse. Ragyogóbb kilátásai már nem is lehettek volna az intézetnek, és nemsokára 21 fiatalember jelentkezett is tanulmányokra.

Az akkori, Napoleonnal szembeni háborús készülődések egyáltalán nem keserítették el Thaert reményeire vonatkozóan. Már régóta kedvenc gondolata volt, hogy Poroszország szabadítsa meg a német hazát a "korzikai" önteltségtől. Amilyen

nagy volt a bánata, amikor 1805-ben a háborút diplomáciai úton elkerülték, épp oly nagy volt az öröme, amikor 1806-ban látta a porosz hősöket Napoleon ellen hadba vonulni. Micsoda lelkesedés áradt el benne, amikor a poroszok és franciák közötti egyik első ütközetben elért győzelemről szóló hírek terjedtek el környezetében. Képzeltük viszont, hogy mennyire csalódott volt, amikor az első fiatalember, aki a möglini Intézetbe jött tanulni, azt a hírt hozta, hogy a jénai csatában a poroszok teljes vereséget szenvedtek és menekülnek!

De a háború első rettenete hirtelen mindenkit megbénított. Az intézethez bejelentkezett 21 fiatalemberből először csak 3 érkezett meg és 1807 tavaszáig is csak mindössze 8 fő. A munkáskezek hiánya és az épületnek a további sietős bővítése miatt a költségek a tervbe vett összeget jelentősen meghaladták, s ráadásul a 80 részvény nagy része megváltatlan maradt. Ez ugyan növelte a gondokat és a zavart, de eközben az első háborús események a hadi útvonaltól távol fekvő Möglint elkerülték, s így az első ijedtségből hamar magukhoz tértek. Lassanként 20 fiatalemberből állt a hallgatóság és az előadások elkezdődtek és zavartalanul folytatódtak.

Kezdetben Thaer azt tartotta a legcélszerűbbnek, ha az intézetet egy vendégházszerű elhelyezési lehetőséggel társítja, hogy minden hallgató anyagi lehetőségei, ízlése és szokása szerint élhessen és táplálkozhasson. De ez nemsokára mindenki számára hátrányosnak bizonyult. Nem szívesen határozta el magát arra, hogy közös ebédet és vacsorát szolgáljanak fel és a ház gazdálkodását adminisztráltassa.

Az intézet diákjai nem voltak egyetemi hallgatók. Aki azt állíthatta magáról, hogy möglini akadémiai hallgató, annak képesnek kellett lennie bármely gazdaságot önállóan és kifogástalanul vezetni tudni. Ez a célja egészen mostanig (az író kora) a tanítás egész tervének, és ehhez adja az intézmény a tudást a diákok kezébe. "Akinek előzetes ismeretei vannak, vagy különleges tehetsége", mondta Thaer, "az egy tanfolyam alatt, akinek ez nincs meg, az két tanfolyam alatt jut el ideig. Mi nem lehetünk iskolamesterek, hanem diákjainkat szabad, értelmes embereknek kell tekintenünk, akiket élénk érdeklődésük hozott ide a megtanulandó tudományokhoz."

1810. augusztusában az intézetet a Belügyminisztérium javaslatára, közoktatási célból, az újonnan létesített berlini egyetemmel kapcsolták össze és Thaert az egyetem közgazdaság-tudományi rendkívüli tanárává nevezték ki. Ez a kapcsolat olyan volt, hogy Thaernek minden évben október 1-től március végéig Berlinben, áprilistól szeptemberig viszont Möglinben kellett előadásokat tartania. Möglinben télen az intézet egyik tanára és a gazdaság vezetője tartotta az előadásokat. Aki tehát a möglini diákok közül egy okleveles gazda teljes kiképzésében akart részesülni, hogy ne csak saját gazdaságában gazdálkodhasson, az a téli hónapokra Berlinbe ment és a nyári hónapokra visszatért Möglinbe. Az egész tanfolyam másfél évet tartott.

Thaer téli előadásai Berlinben semmiféle kapcsolatban nem álltak a Möglinben folyó tanítással. Ez a munkamegosztás, különösebb eredmény nélkül, csak néhány évig tartott. Ezen kívül nem csekély áldozatot jelentett Thaer részéről, hogy télen

Berlinben kellett laknia, mivel ezt az évszakot is kedvelte vidéken, éppúgy, mint a nyarat. Amit számára a szép időszakban a növényi természet nyújtott, azt nyújtotta neki télen az állati természet, melynek a produktív fejlődése, a téli gazdasági ügyek elintézése mellett, majdnem még nagyobb szórakozást jelentett. Mivel a téli szükségletről mindig bőségesen gondoskodtak, ezért a tél kezdete nem okozott neki nagyobb gazdasági gondot, mint a tavasz kezdete. Itt lehet felismerni a különbséget egy jól és egy rosszul vezetett gazdaság között.

Amennyire hasznosnak tartotta Thaer az egyetemeken tartott közgazdasági előadásokat a jövőbeni államférfiak, pénzügyi tisztviselők, jogászok, sőt teológusok számára is, annyira nem tartotta hasznosnak a tulajdonképpen gyakorló mezőgazdák számára. - Ezért 1819-ben visszaadta professzori megbízatását, bár ezáltal elesett évi 1500 tallér fizetéstől és még 1000 tallér honoráriumtól.

Az 1813-15 évi felszabadító háború ismét nagyon veszélyeztette az intézetet, ezenfelül négy, igen szorgalmas segítsége gyors egymásutánban meghalt. Ezek között volt kettő, akik a szellem, a tudomány és az élet legszorosabb szálaival kötődtek hozzá: a kiváló Einhof és Crome professzor, "a leghűségesebb, legkedvesebb barátja, a kisebbik lányának kedves férje, aki vele az agronómiai tudomány területén szinte egyggyé vált, akinek a tehetségét igen jó eredménnyel vette igénybe, hogy a mi tudományunknak a különben mindig sötétben maradó főbb pontjait a természettudomány fényénél érthetőbbé tehessük". Az intézetből származó eddigi előny messziről sem kárpótolta Thaert az intézetért vállalt áldozatokért. "Bár Isten úgy akarta volna" – írta az akkoriban majdnem mindig betegeskedő feleségének – "hogy ne alapítsam meg az intézetet, mert ez lett minden zavar és gond forrása! De országunk számára ez túl fontos, és most, hogy már megvan, meg is kell maradnia."

Legidősebb fia, aki már évek óta vezette a gazdaságot, most, mint mindegyik fia, katona lett, és a háború után nehéz, de boldog katonai pályáját nem akarta elhagyni. Az általános mozgósítás után az intézet zárva maradt, és az intézet nagyérdemű gyakorlati tanára, a Thaerhez bensőségesen kötődő Koppe, aki éppen akkor a gazdaság vezetését is átvette, átlépett egy másik, a tevékenységének inkább megfelelő munkakörbe. Szolgálati viszonyából kifolyólag Thaer már rég nem tudott személyesen a gazdaság részleteivel törődni, és így most senkije sem volt, akire rábízhatta volna szép művét.

Mielőtt azonban egy közönséges írnok kezeibe helyezte volna, azon gondolkozott, hogy inkább teljesen feladja és Möglint elhagyja. Ekkor, szerencsére, a legfiatalabb fia (Albrecht Philipp, jelenleg királyi mezőgazdasági államtanácsos, Möglin tulajdonosa, az intézet igazgatója és az apai irodalmi hagyaték örököse) visszatért a háborúból, a jobb karjában egy, azt majdnem megbénító, el nem távolítható golyóval. Bár ő eredetileg más tudományokkal foglalkozott, kiváló tehetsége és hajlama, valamint az, hogy gyermekkor óta a természet és a földművelés minden dolgát ismerte, képessé tette őt arra, hogy a gazdaság vezetését energiával és ügyességgel átvegye.

Szerencsére 1815. áprilisában Crome professzor helyét is be tudták tölteni, mégpedig Prof. Franz Körtével (aki az életrajz írójának testvére, majd Thaer másik veje lett). F. Körte társvállalkozója volt a mezőgazdasági intézetnek Marlofstein-ben és igazgatója az Obertheres-i intézetnek, és akit a közönség már több írásán keresztül régóta ismert, olyan ember volt, akit ifjúsága óta a gyakorlati mezőgazdaságra képeztek ki, és az idevonatkozó tudományokkal igen buzgón foglalkozott. Most vérségi köteléssel is erősítette azt a kapcsolatot, melyhez már előbb tudományos vonatkozásban csatlakozott. Így most már remélhette Thaer, hogy az intézet a rettenetes krízis után továbbra is fenn fog maradni és tanítása hitelesítőjének fog bizonyulni. 1819-ben az intézet megkapta a "Királyi Mezőgazdasági Akadémiai Tanintézet" címet.

Élete utolsó évének kezdetén Thaer az intézetet, halála esetére, a király gondoskodásába ajánlotta. A hatóságok javaslatára a király hozzájárult ahhoz, hogy azt az 1000 tallért, amit Thaer korábbi állásában a berlini egyetemtől kapott, ne vonják el az intézettől, "ha azt az intézkedést hozzák, hogy a gazdaság és a tanintézet meghatározó és egymást támogató kapcsolatban marad, habár az utóbbi uralkodna is a kapcsolaton belül".

A möglini gazdaság szervezésére az intézetnek lényeges befolyása nem volt. A gazdaság ugyanolyan lett volna, ha az intézet nem lett volna ott. A gazdaságnak ezáltal egy valamivel kényelmesebb piaca volt és mellékes dolgok terén néha történt valami, ami különben nem történt volna, pl. egyszer egy olyan szerszámot használtak, ami csak azért kellett, hogy bemutassák használatát a tanulóknak, vagy pl. a terület egy részén sorba vetettek és a sorok között kapáltak vagy boronáltak, ahol ettől a művelettől nem lehetett sokat várni, csak azért, hogy a tanulók lássák az eljárást. A tanulók miatt az egyik vagy másik kísérletet kicsiben is elvégezték, s nem törődtek azzal, hogy esetleg némi veszteséggel kell számolni.

A tanulók figyelmét felhívták a gazdaság menetére, az üzleti ügyek összefüggésére, elmondták nekik, hogy mi történik naponta a gazdaságban, betekintheztek a táblázatos napi jelentésekbe és a nyilvántartási könyvekbe. Ezeket példaként lemásolhatták maguknak és mindenről felvilágosítást kaphattak. A szerszámok és műszerek használatát is gyakorolhatták, de csak a felügyelő magyarázata után. Furcsa ötlet volt, amit azonban gyakran felvetettek, hogy Thaer a gazdaságát és valamennyi ott folyó tevékenységet példaként akarja feltüntetni, és azt kívánja, hogy a tanítványok ezt utánozzák.

Valójában inkább az volt a helyzet, hogy Thaer előadásaiban akkor beszélt igen részletesen a möglini gazdaságról, amikor arról volt szó, hogy mikor és hol ne csinálják úgy, ahogy azt Möglinben látták. Amit Möglinben világosan lehetett látni, azon igen röviden haladt át és csak azt mondta: közben erre vagy arra ügyeljenek. Amit azonban Möglinben nem lehetett közvetlenül megfigyelni, azt az előadásaiban a lehető legértelmesebben megmagyarázta és gondosan utalt rá, hogy hol lehet azt megtalálni és alkalmazni. Ilyen módon az intézet és a gazdaság segítette és nem gátolta egymást. Így azt lehet mondani, hogy hasonlót csak ritkán lehet látni.

Az intézet nagy jelentősége abban állt, hogy a sok, ott képzett szakember által a mezőgazdasági szakma magasabb szintű és átfogóbb szemlélete elterjedt bel- és külföldön egyaránt, mégpedig jobban, mintha csak írások által terjedhetett volna el. Mivel napjainkban a természettudomány nagyobb mértékben irányult a mezőgazdaság témái felé, így ezek a témakörök nagyobb meghatározottságra tettek szert. Érvényes tapasztalati törvények tudományos áttekintést nyertek és milyen sok tévedést sikerült kiküszöbölni, amilyenek az okok és a hatások felcseréléséből következően még ma is bőségesen előfordulnak.

A természet ismerete iránti érzéket, amiben a gazda él és ami által cselekszik, itt oly nagy mértékben keltik fel, hogy a több oldalról is elszigetelt vidéki élet elveszíti unalmasságát, ami némely jó képességű embert elriaszt ettől az élettől, vagy pedig könnyen mértéktelen szórakozásokra csábít el. Egy gondolkodó ember azonban, akit ezekbe az ismeretekbe beavattak, munkája során mindenütt talál olyan vonzó témákat, melyeket figyelemre méltat, melyeken gondolkodik, s ezáltal mind az elmélet, mind a gyakorlat területén előre tud haladni.

A möglini iskola továbbá arra is felhívta a figyelmet, hogy mi a különbség a földjáradék vagy árenda (az egyszer bevezetett gazdasági rendszerből származó hozam) és a nyereség között, amit egy iparszerű gazdaság, valamennyi helybeli és időbeli helyzetet intelligenciával és körültekintéssel a lehető legjobban kihasználva és üzemi tőkéjét értelmesen befektetve, hozni képes. Amikor a földjáradék – kedvezőtlen időkben, amilyeneket már meg is éltünk – nem elegendő arra, hogy a bérlőnek vagy földbirtokosnak a szükségleteit és kötelezettségeit fedezni tudja, akkor az iparszerű gazdálkodásból adódó nyereség segítségével nemcsak megtartani, hanem még növelni és tudja jólétét. Nem kevés volt möglini hallgatót tudunk felsorolni, akik a gazdálkodást a legnehezebb körülmények között kezdték el, olyan körülmények között, melyek egy kizárólag gyakorlati szempontok alapján dolgozó gazdát tönkretettek volna, de a möglini volt hallgatók az itt elsajátított intelligenciával nemcsak, hogy fenn tudtak maradni, de jelentős jóléthez is jutottak.

Az intézet legszembetűnőbb hatásai közé tartozik az általánosan elterjedt burgonyatermelés, melyet ugyan a szántóföldön nem Thaer vezetett be elsőként - mint ahogy tartották róla -, de tanította, hogyan lehet ezt a növényt a vetésforgóba beiktatni és nagyban termesztetni, milyen hasznot jelent a burgonya takarmánynövényként, és milyen rendkívül fontos a talajművelésnél, a talaj megművelése és a burgonyából származó trágya következtében. Azt is bemutatta, hogyan lehet a burgonyát nagyban, előnyösen termesztetni, a kézimunkát megtakarítva, célszerű szerszámok segítségével. Ez a növény most a gazdálkodásban a neki járó helyet foglalja el és az élelmiszerek mennyiségét ezáltal rendkívüli módon megnövelte.

Ez igen nagy érdem, amit nem lehet Thaertől elvitatni. Csak nagybani burgonyatermesztéssel lehet még homokos, száraz tájakon is – ahol fű alig nő - jelentős állatállományt eltartani és ezzel az ilyen területek termékennyé tételéhez oly nagyon szükséges trágyát kellő mennyiségben előállítani. Ezáltal és a márga használatával – amivel kapcsolatban az Elbának ezen az oldalán az első lényeges példát adta az intézet - olyan szántóföldek, melyek legfeljebb háromszoros termést

adtak korábban, lassanként hétszeres termést tudtak adni, mindegyik, ebben a talajban termesztető növény vonatkozásában.

További érdem az intézetből kiindult, s a juhtenyésztéssel kapcsolatos tanítás, mert ennek köszönhetően konstans, azonos tulajdonságú fajokat hoztak létre, melyek olyan gyapjúval rendelkeztek, ami a gyártók mindegyik meghatározott igényének megfelelt. Ennek a tanításnak a helyes volta – amint azt már fentebb bemutattuk – a legragyogóbban bizonyosodott be a möglini és a királyi juhtenyésztetekben elért sikerek által.

És végül a möglini akadémiáról indult ki a szántóföldi talajművelés statikájának elképzelése is, melynek célja volt: a talajnak a növényi termések által történő kimerítésével és a tápanyagoknak trágyázás segítségével történő visszapótlásával foglalkozó valamennyi megfigyelés és kísérlet eredményét viszonyszámokkal kifejezni és ezzel a talaj kimerülésének és a trágyával történő visszapótlásának különböző fokozataihoz tartozó fogalmakat megállapítani, hogy a talaj termékenységének megtartását és hasznosítását biztosító eljárás szabályait meg lehessen adni.

Az akadémia megtanította, hogyan kell hozzájárulni ahhoz, hogy a talajban lévő tápanyag átkerüljön a talajban termesztett növényekbe. Megtanította továbbá, hogyan lehet az egyes aratások hozamát kiszámítani, milyen mértékben fogyasztanak a növények a talajban lévő tápanyagból, a tápanyagot hogyan kell pótolni, és megállapította a számításához szükséges képletet.

Mivel azonban valamennyi megfigyelés még nem rendelkezett a kellő pontossággal, a számértékeket a pontosabb megfigyelések eredményei alapján helyesbíteni kell és a természetet pontosabban kell kikérdezni összehasonlító kísérletek segítségével. Ily módon az eddigi és a jövőbeli tapasztalatokról világos áttekintést ad. Megvizsgálja a tapasztalatok valóságát, igaz voltát és egymással összekapcsolja a régebbi és az újabb tapasztalatokat, hogy aztán analógia és indukció segítségével a műveletekhez szükséges szabályokat le lehessen vezetni és ezeket gyakorlati célból, nagy biztonsággal, körültekintően alkalmazni lehessen.

Ennek a tanításnak az első elgondolását Thaer már az intézetben tartott korábbi előadásában ismertette, oly módon, hogy megkísérelte arányszámokban kifejezni azoknak a tapasztalatoknak az összessége alapján, amit a gazdasági regiszterek meg tudnak adni, a termések által történő trágyaerő kimerítését, és azt a visszapótlást, amit a talajnak ezért kapnia kell, hogy termékenységi szintje azonos állapotban maradjon. De nemsokára továbblépett, mert meg akarta határozni azt a termést is, amit a trágyaszinthez viszonyítva, és egy átlagos évi időjárást feltételezve - tehát az évek átlagában - el lehet várni. A terméshozamokkal kapcsolatos tapasztalatok összessége analóg módon ehhez a tételhez vezette Thaert: a szántóföld kimerülése arányban áll azokkal a tápanyag "részekkel", melyeket a különféle learatott gabonanövények magvai tartalmaznak, és a trágyával történő tápanyag-visszapótlásnak ezekkel a tápanyagmennyiségekkel kell arányban állnia, ha azt akarjuk, hogy a szántóföld ugyanazt a termékenységet megtartsa, vagy nagyobb termékenységet érjen el.

Thaer ezeket a gondolatokat először a "A racionális mezőgazdaság alapelvei" c. könyv 4. kiadásában (1810), majd később, részletesebben a "Möglini gazdaságom története" c. munkában (1815) közölte. A talaj kimerítéséről és a tápanyagok visszapótlásáról szóló alapelveit kifejezetten csak a vályogos homoktalajra (rozs-árpa-talaj) korlátozta, mert csak erről a talajról rendelkezett saját tapasztalatokkal, megjegyezte viszont, hogy több agyagot tartalmazó talaj esetében más viszonyok fennállását kell feltételezni.

Az utóbbi munkával egy időben jelent meg szeretett barátjának, C. v. Wulffennek a "A terméseknek a talaj termőképességéhez és termőerejéhez való viszonyáról, a talaj gazdagításáról és kimerítéséről szóló elmélet bizonyításának kísérlete" c. írása (Berlin, 1815). Ebben az írásban két tényezőt tételeztek fel, melyek, a talaj termékenységét eredményezik: a) a talaj gazdagsága (azoknak az anyagoknak a mennyisége, melyek a növények táplálására szolgálnak), b) a talaj termőereje (a talaj erősebb vagy gyengébb hatása, miáltal a tápanyagok gyorsabban vagy lassabban jutnak be több vagy kevesebb termésbe). Ezután egy **R K** képletet adtak meg, hogy a termést és a talaj kimerülését minden talajféleség esetében arányszámokban lehessen kifejezni. Ezt a rendkívül érdekes írást azonban csak kevesen értették meg, mert a szerző a tanítását csak matematikailag írta le, a matematika viszont a gazdák között csak kevéssé van elterjedve.

Thaer ezért ennek a tantételnek egy kevésbé matematikai, inkább agronómiai leírását adta a "Möglini Évkönyvek 1817" első kötetében, ahol viszont a talajerő és talajgazdagság tényezők helyett a talaj hatóereje és gazdagsága tényezőket adta meg. Ezt a rendszert aztán a javított szántóföldi talajművelés érdemes veteránja, von Voght báró Flottbeck-ben, Iversen Schlesswig-ben, von Thünen és von Riese lovag fejlesztették tovább. A legjelentősebb munka azonban, mely elsőként adta meg az új tantételnek a helyes elnevezést, és amit mindenek előtt tanulmányozni kell, az "von Wulffen elgondolása a talajművelés statikájának alapelveivel kapcsolatban" címmel 1823-ban jelent meg a Möglini Évkönyvek 11. kötetében. Itt nemcsak a rendszer irányvonalai vannak jobban kifejlesztve, hanem annak a gyakorlatban való alkalmazhatóságát is éles eszűen kifejtették.

Wulffen a termékenység két tényezőjeként a talajerőt és a talajok tápanyagban való gazdagságát tételezte fel (K,R), Thaer képletében viszont a talaj hatékonysága és tápanyagokban való gazdagsága (T,R) szerepelt. "Egy újabb bizonyíték arra" – írta von Wulffen Thaernek – "hogy mennyire közel van egy dolog néha hozzánk, anélkül, hogy észrevennénk, mert már 10 éve foglalkozom a T R képlettel, anélkül, hogy valaha is észrevettem volna, hogy ez egyidejűleg az Ön nevének kezdő és végső betűje. Kívánom, hogy ez a képlet híres és eredményes legyen és Önnek pedig ennek az alapképletnek a segítségével jelképes emléket szeretnék állítani."

A matematikai tárgyalásmódja igazolására von Wulffen ezt írja: "Egy szántóföld termésének kiszámításánál igen vitás a helyzet, ha minden egyes újabb gazdaság esetében egy újabb mértékegységgel kell megismerkednünk. Az általános érvényű mértéket a statika állapítsa meg, mivel ezt is csak általános alakban azaz a betűszámokkal lehet kifejezni. Ha ezt általánosságban helyesen tervezték meg,

akkor ez képezi a nagy aránykört, melyen a szántóföldi talajművelésre vonatkozóan a természet minden arányát (viszonyszámát) meg lehet találni. Nem szabad újabb beosztást készíteni, mert az más arányokhoz (viszonyokhoz) nem alkalmazható, s végül oly sok mértékrendszer jönne létre, mint ahány pénznem létezik Európában”.

Von Wulffen azóta még egy nagy lépéssel jutott előbbre “Bevezetés a mezőgazdaság statikájába” c. munkájában (Magdeburg, Heinrichshofen, 1830), melyet ezzel a dedikációval látott el: “Az elhunyt tanárom, Dr. Albrecht Thaer titkos kormányfőtanácsos emlékére”. Szébb virágot nehezebben lehet a mester koszorújába befonni! – A csekély terjedelmű, mégis oly gazdag tartalmú könyvet nem lehet a törekvő és gondolkodó gazdáknak esetenként eléggé melegen ajánlani. Bármilyen bonyolult is a téma, a nyelvezete vonzó és világos. A léleknek a könyvben uralkodó zsenialitása ezen felül meg kell, hogy nyerje az olvasókat a szerző számára.

Néhány évvel később von Thünen-től egy hasonlóan lényeges írás jelent meg: “Az izolált állam, a mezőgazdaság és a nemzetgazdaság vonatkozásában” címmel (Hamburg, 1826). Thaer erről a műről azt mondja (Möglin’sche Annalen, 19. Bd. S. 1 ff.) : “A mezőgazdaság egész területét világosan magába foglaló olyan mélységű és tartalmú mű, melyhez hasonlót nem ismerek, kivéve v. Wulffen írásait a mezőgazdaság statikájáról. - Igen nagy örömet jelent számomra, s ezért sietek azt az előrehaladást, melyet a tudomány ezzel a művel ért el, még halálom előtt barátaim tudomására hozni.”

Von Wulffen pedig ezt írta Thaernek: (Pietzpuhl, 1827. febr. 15.) “Von Thünen érdekes könyvét “Az izolált államról” most még csak harmadszor olvasom és a statikus munkáimat, melyek ezen a télen nagymértékben foglalkoztattak, emiatt félretettem, hogy ezt a könyvet tisztességesen el tudjam olvasni. Alig okozott még nekem nagyobb örömet egy irodalmi mű, mint ez a könyv. Valóban csak azért írok, hogy ezt Önnel közöljem. Ha Thünen statikáról alkotott nézetei még nem lennének is a legvilágosabbak, és feltéve, hogy vizsgálatainál egyik vagy másik irányban az igazságtól el is térne, amiről még nem tudok véleményt alkotni, ezzel a könyvvel a szerző akkor is odahelyezett egy petárdát tudományunk legbelső kapujához és azt sikerrel fel is robbantotta. A bejáratot most nyitva találjuk! Öntől, tisztelt tanárom, aki fiatal embereket biztatásával már oly sokszor megerősített, Öntől azt várom, hogy nyilvánosan ismerje el Thünen érdemeit. A könyv minden kritikán felül áll, de nem áll az Ön méltatásán felül. Thüment még levélváltás útján sem ismerem. Lehetséges, hogy az algebra területén még egyszer hajba fogunk kapni, ennek ellenére szívből kívánom, hogy a megérdemelt hírnévre tegyen szert egy ilyen, az igazság legtisztább szándékától vezérelt, fáradságos és mélyen átgondolt kutatásért!”

“Azt kívánom, hogy Ön, mélyen tisztelt és szeretett tanárom, még nagyon sokáig maradjon közöttünk, hogy még sok hasonló munkát meg tudjon koronázni! Ezt a merész argonautát biztosan még sokan fogják követni, de bár sokan hajóztak el Kolchis-ra, ott csak a sötét, üres partot látták.”

Ennek a tantételnek a kidolgozói ugyan eltérő álláspontokról indultak ki, saját eltérő szubjektív tendenciájuk alapján, de eltérő irányokból ugyanahhoz a célhoz jutottak. Ez ugyan kezdetben azt, aki az egész gondolatmenetet követni akarja,

némely tévedésnek teheti ki, magát az ügyet azonban segíti, mivel az ember ezáltal megtalálja a helyes utat a tapasztalatok nagy mezején keresztül és eljut azokra a pontokra, ahonnan ezt a "mezőt" teljes nagyságában át tudja tekinteni.

Ez a tantétel természetesen csak sokak közreműködésével fog célhoz érni, ez azonban a jövőnek van fenntartva. Ezt a tudományt még semmiképpen nem szabad befejezettnek, lezártak tekinteni, annak ellenére, hogy rövid idő alatt még sokat fejlődött. Még igen sok problémát kell megoldani. De valamikor a jövőben ez a tantétel ennek a tudománynak a legmagasabb szintű eredménye lehet.

Akkor majd hálásan gondolhatunk arra, hogy ez a tantétel Thaer atya möglini intézetéből indult el, mely azáltal, hogy világos és határozott fizikai és kémiai fogalmakat terjesztett el és alkalmazott a szántóföldi talajművelés területén, elismerten nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy olyan biztos alapot fektessen le, amire majd később a szántóföldi talajművelés tartós építményét a gyakorlat számára fel lehet húzni. Ez az intézet nem fogja megengedni tenni, hogy a gazdák nyelvezete megint összekuszálódjon és a bábeli toronyépítés történetére emlékeztessen.

A szántóföldi művelés racionális elvégzéséhez való hajlandóság az Intézet tevékenysége következtében annyira kifejlődött, hogy Thaernek már 1809-ben 160 olyan végzett tanítványa volt, akik lelkesedtek azért, hogy a tudományért tegyenek valamit és majdnem valamennyien olyan körülmények között voltak, hogy ezt meg is tehették.

ÁLLAMI SZOLGÁLATBAN

Thaert nem államhivatalnoknak hívták meg Poroszországba, hanem mint tudós, gyakorló mezőgazdát. Különösen az volt a kíváncsiság, hogy mezőgazdasági tanintézetét az ország határain belül tudják, és az, hogy Thaer arra érezze magát indíttatva, hogy a közjót szolgáló munkáját, közismert szorgalmát és buzgalmát, melyet a mezőgazdaság javítására fejtett ki, a jövőben főleg a porosz állam mezőgazdaságának tökéletesítésére fordítsa. Csak azért, hogy számára a társadalomban egy biztos, megtisztelő állást biztosítsanak, ezért neki, a legbékésebb tanulmányok, a legbékésebb tevékenység és gondolkodásmód emberének a "titkos haditanácsos" címet adományozták.

Azok a férfiak, akik a saját maguk erejéből képezték ki magukat és küzdötték fel magukat egy szakma felső szintjére, azok csak ritkán hajlandók állami szolgálatba lépni, de nem is nagyon alkalmasak erre, hacsak nem alkalmazzák őket, mint tudósokat, egy viszonylag önálló, a saját szempontjukból nem nyomasztó állásban. Úgy, ahogy nem adatik meg mindenki számára, hogy saját személyiségét érvényre tudja juttatni, ugyanúgy nem adatik meg mindenki számára, hogy mások által irányítottatni hagyja magát.

Minden mesteri léthez tartozik egy autokrata mozzanat, ami a tiszta tudásból és képességből, a tevékenység visszautasíthatatlan ösztönéből és a szenvedélyes törekvésből, saját magától alakul ki, anélkül, hogy bármit is hozzátennének, és a saját maga által létrehozott pályán, egy maga által kitűzött nagy célt akar elérni. Amilyen pompásan értenek az ilyen szakemberek ahhoz, hogy tanítványokat képezzenek ki és szerszámokat készítsenek, s mindkettőt jól használják, épp annyira nem képesek arra, hogy másoknak alávéssék magukat és eszközként szolgáljanak. Amilyen nehéz az ilyen embert, aki szakmájának mestere, az állami szolgálat szervezetében megfelelő állásba elhelyezni és számára megfelelő hatáskört biztosítani, ugyanolyan könnyű, őt elkészeríteni, a tetterejét megbénítani, jóakarátát megtörni és erkölcsi erejét, virtuozitását elfecsérelni, vagy esetleg kiiktatni.

Egy ilyen embert csak egész emberként lehet alkalmazni. Ahol őt csak részben, csak feltételek mellett, csak alárendelt körülmények között tudják alkalmazni, ügyetlenebbnek fog mutatkozni, mint a hétköznapi ember, aki csak egy tevékenységre érzi magát hivatva, amelyből aztán többé-kevésbé bőszesen megél. Egy ilyen ember nem ismeri a saját gondolatoknak sem az ingerét, sem pedig a tüskéjét. Egész büszkeségét csak arra fordítja, hogy használható eszközként elismerjék, amikor idegen elképzeléseket kivitelez és pontosan előírt pályán folytatja hivatali tevékenységét.

1808-ig Thaer csak az intézetének, a gazdaságának és az írásainak élt. Amikor azonban III. Frigyes Vilmos a végzetes 1806-1807. évi háború után kevésbé gondolt az elszennvedett veszteségekre, annál inkább az elvesztett dolgok pótlására és a számára megmaradt országrész felemelésére, akkor felismerte, hogy népének a tudomány segítségével történő szellemi újjászületése mellett nincs nagyobb erő az erkölcsi, fizikai és pénzügyi felemelkedéséhez, mint az, hogy a városok és a parasztság erkölcsi erejét fokozza, azáltal, hogy új forrásokat és pályákat biztosít

számukra egy szabad termelő tevékenységhez. Azok a kiváló férfiak, akik akkoriban az államigazgatás élén álltak, a történelemből és tapasztalatból tudták, hogy a háborútól kimerült országok a mezőgazdaságot űző nemzet szorgalma által hihetetlen gyorsan ismét fel tudnak a jólét szintjére emelkedni.

A 30 éves háború, a 7 éves háború és a forradalommal kapcsolatos háború pusztításai után minden tőke eltűnt, a kamatláb magas volt, viszont a földtulajdon értéke csekély volt, a többi dolog árához képest, beleértve a nemesfémek árát is. Éppen ez, a talaj értéktelensége, tartotta meg a régi tulajdonosokat a tulajdonukban. Ilyen állapot azonban sohasem tartott soká egy szorgalmas népnél. Ezért akkoriban Poroszországban is azzal foglalkoztak, hogy a mezőgazdaságot felemeljék. Tudták, hogy más országokban alig halmozódott fel az ismereteknek és a vidéki szorgalomnak az a tőkése, ami a Porosz Királyság országaiban felhalmozódott. Hogy a fejlesztést a leghatékonyabban lehessen elérni, elhatározták, hogy a robotmunkát és a földtulajdonlás minden korlátját felszámolják.

A paraszt legyen szántóföldjének szabad tulajdonosa, a szántóföld művelését pedig új törvénnyel kell biztosítani, meg kell könnyíteni és magasabb szintre kell emelni. Rendkívül nehéz feladat volt a nagy földbirtokosok ősrégi jogai és a kis gazdák kötelességei között törvényesen fennálló számtalan aránytalanság feloldása, ennek megoldásához feltétlenül szükség volt egy éppen olyan nagymértékű államgazdasági bölcsességre, mint az összes mezőgazdasági diszciplína tudományos és gyakorlati ismeretére. Isteni elrendelésnek lehetett tehát tekinteni, hogy éppen ekkor, néhány évvel korábban, az állam azt az embert tudta megnyerni, akire Németországban úgy tekintettek, mint a legalkalmasabbra ennek a feladatnak a megoldására. Thaert azonban a felejtethetlen von Stein miniszter adminisztrációja alatt nem vették erre a feladatra igénybe. Ennek az energikus államférfinak megvolt ugyan a nagy elképzelése: a nemzetnek olyan alkotmányt és képzést kell adni, melyet az egészséges értelemnek ellentmondás nélkül el kell ismernie, hogy a művelt emberiség számára a legjótékonyabb és legmegfelelőbb, de nem eléggé világosan gondolta át, hogy egy ilyen alkotmánynak helyes agronómiai törvényhozáson is kell alapulnia. A teljes kereskedelmi és iparúzési szabadság, a gyárak és a városok fejlesztése közelebb állt a szívéhez.

A szántóföldi termelést, a gyárak érdekét előnyben részesítve, megnehezíteni vagy előnytelenebbé tenni, ez olyan, mintha köveket emelnénk ki egy épület alapjából, hogy aztán ezekkel az épület felső részét kibővítsük. A kérdés az volt: mit tud a nemzet azzal a tőkével elérni, ami a rendelkezésére áll? Nem pedig az: mennyit lehet a szántóföldeken megtermelni, ha erre több tőkét lehetne fordítani. Von Hardenberg ezt tökéletesen belátta, és ezért 1809-ben Thaert behívták a Belügyminisztériumba, de csak tanácsadó állami tanácsosnak (1000 tallér fizetéssel), a Iparpolitikai osztályra, ahová a mezőgazdaság-politika is tartozott. Kívánságának megfelelően továbbra is Möglinben lakott, de időről időre, legalább négyszer egy évben, néhány napra részt kellett vennie az Osztály ülésén.

Most már remélhette, hogy igen hasznos gondolatait, melyeket eddig csak szakíróként oktatott, most, mint magasabb állású hivatalnok ténylegesen meg is valósíthat. Szokott éleslátásával és fáradhatatlan szorgalmával vizsgálta át a porosz

államban fennálló, rendkívül bonyolult mezőgazdasági viszonyokat. A különböző érdekeltségű felek dicséretével vagy szidalmával nem törődve, csak szép célját követve, kiderítette: szabadságot kell biztosítani a birtoktulajdon területén a legnagyobb földbirtokos és a legkisebb paraszt számára egyaránt.

Ifjúi láng lelkesítette őt, hogy emberbaráti királyának közvetlenül is segítségére tudott lenni abban, hogy lassanként egyre kedvezőbb mezőgazdasági körülményeket lehessen létrehozni, természettudósként az utat mutatva abban, hogy a talaj/föld igazi belső értékét, hogyan lehet megismerni és felbecsülni, gazdaként pedig a talaj megművelésének és használatának hogyan kell a legjobb módját előnyben részesíteni. Thaer kiválóan alkalmas volt arra, hogy az erre irányuló rendeletek előbbi vagy utóbbi nagy eredményeit előre lássa, valamint, hogy a földbirtokosok és a parasztok eltérő igényei közötti kiegyezést előkészítse, és hogy valamennyi érdekelt nevének pusztá elhangzása után az új törvények elfogadására készítse. Igen nagy buzgalommal adta át magát ennek az igen fontos ügynek, és teljesítményét, azaz az egész agrártörvénykezés kidolgozását, mind a Belügy és a Pénzügy minisztérium valamennyi osztálya, mind pedig az országos karok és rendek többsége elismerte, csak az Igazságügy-minisztérium nem értett ezzel egyet.

Még mielőtt Thaert ebben a témában a közvetlen együttműködésre meghívták volna, már két lényeges lépés történt ezen a téren az 1807. október 9-i királyi rendelet következtében: megjelent a "Rendelet a földtulajdon könnyített tulajdonlásáról és szabad használatáról, valamint a vidéken lakók személyes körülményeiről", mely rendelet a mezőgazdálkodással foglalkozók körében nagy reményeket ébresztett, és a "Kelet-Poroszország, Litvánia és Nyugat-Poroszország kincstári birtokain közvetlenül bennlakók birtokrészei tulajdonának kölcsönbe adásával kapcsolatos rendelet, Königsberg, 1808. július 27.", mely rendeletek által az államigazgatás ragyogó példával járt elől.

Az általános szabad földbirtok-tulajdonlás nagy célját csak úgy lehetett elérni, ha az akkori földesúri és paraszti viszonyokat szabályozzák. Ezek a viszonyok u.i. számtalan terhes bonyodalom miatt, mind a földbirtokos, mind pedig a paraszt számára lehetetlenné tették, hogy a földeket olyan művelési szintre hozzák, amire a talaj önmagától képes lenne. Az elavult kölcsönös kötelezettségeket és jogokat kölcsönösen ki kellett egyenlíteni, a parasztot, ami földjének szabad használatát illeti, teljesen egyenlővé kellett tenni a földbirtokossal, hogy a két fél az összes mezőgazdasági tevékenység területén egymástól teljesen függetlenül cselekedhessen. Arra volt szükség, hogy az egyes emberek gyakran végtelenül felaprózott földbirtokát egy összefüggő területté lehessen átalakítani, és ezáltal a szabad, előnyös földművelést lehetővé tenni. S aztán még egy másik nagy akadályt kellett felszámolni: a köztulajdonban lévő földeket kellett megosztani. A köztulajdonban lévő földek sokak azonos mértékű használati jogába tartoztak, s így az egyes ember személyes tevékenysége és intelligenciája alól ki voltak vonva. Ezért csak a legcsekélyebb talajművelést végezték ezeken a földeken, ahogy azt a sok főből álló közösség évszázadokon keresztül megfelelőnek és kényelmesnek találta.

Ebben a kérdésben azt kellett elérni, hogy a közös tulajdonban lévő földeket, valamennyi, a föld használatára jogosult közösségi tag között, azok eddigi

földtulajdonának nagysága alapján, szét kellett osztani. A legnagyobb bonyodalmat a következő kérdés megválaszolása okozta: hogyan és milyen alapelvek szerint lehet a szétosztandó, földművelés szempontjából oly különböző értékű földet, igazságos felosztás céljából felbecsülni? Ez a nagy vállalkozás, mely az alattvalók legnagyobb létszámú és legfontosabb osztályát leglényegesebb érdekeiket illetően felvillanyozta és egyben nyugtalanította, ez a vállalkozás olyan áttekinthetetlen mértékű, oly végtelenül bonyolult és megfontolandó volt, mind az egészet, mind a részleteit illetően, hogy a legtöbb ember a siker lehetőségét tekintve kishitűen elkeseredett, és csak akkor támadt fel némi bizalom, amikor megtudták, hogy személyesen Thaert bízták meg ennek az ügynek az intézésével.

Thaert általánosságban a mezőgazdasági ágazat minisztériumnál lévő szervének tartották, és mivel részéről a legnagyobb jóindulatot tételezték fel, ezért az ország minden tartományából hozzá fordultak, hogy biztos felvilágosítást kapjanak. Ez nem egyszer nagyon zavarba hozta Thaert, mert a dolgok olyan lassan haladtak előre és az ügymenet is olyan sok oldalról csak nehezítette és bonyolította a dolgokat. Az 1807. évi rendelet megjelenésétől 1810-ig még néhány korlátozást is vezettek be és a várt köztulajdon-megosztás rendje mindig háttérbe szorult. Ezért a mezőgazdasági termelés is csökkent. Hogy a gazdáknak reményt adjon, ezért Thaer állandóan sürgette, hogy gyorsítsák az új mezőgazdasági törvények megjelentetését, melyek a mezőgazdaság működtetését a jog hatásköréből teljesen kivonják és a gazdákat a széleskörű eljárási formaságoktól megszabadítják.

A mezőgazdaság átalakítását szolgáló programnak az irányítását a Belügyminisztérium földművelésügyi részlegére akarták bízni és az egyes tartományok gazdasági testületei minden kétséges ügyben ehhez a részleghez fordulhattak volna. A tartományok gazdasági testületei minden egyes adott esetre egy gazdasági bizottságot választottak volna és ezt irányították volna is. A gazdasági bizottságok pedig egy gazdasági és egy jogi biztosból, egy földmérőből és egy kalkulátorból, továbbá néhány döntőbíróból (akiket mind a jogosult, mind pedig a kötelezett fél a körzeti megbízottak közül választ), végül pedig több, mindkét fél részéről választandó becsüsből álltak volna. Mivel a becsüsök feladata bonyolult és mindkét fél számára nagyon fontos volt, ezért Thaer az új állásában először a talaj értékbecsléséhez szükséges helyes alapelveket fektette le, mint a birtokok helyes érték meghatározásának alapját, mert ez a hitelügyletek, a földadó és a terhek elosztása, és az óhajtott köztulajdon-megosztási rend szempontjából fontos volt.

Már 1809. novemberében Thaer benyújtott egy javaslatot arra vonatkozóan, hogy "a szántóföldek értékbecsléséhez minden körzetben válasszanak ki egy "normál" talajt." Ezt az akkori miniszter azonnal elfogadta, és Thaert már 1810. februárjában megbízták azzal, hogy adja ki az általa szükségesnek tartott rendelkezéseket és megkereséseket ennek megvalósításához. Ezek célja a különféle szántóföld típusok normál-talajának meghatározása, a közös talajok szétosztásához szükséges bonitálási eljárás tökéletesítése, valamint a vizsgálatoknál bevonandó személyek kiválasztása és az egyes tartományokban hasonló eljárások esetén a szükséges utasítások megfogalmazása volt.

A talaj értébecslésének tantételét, ami a mezőgazdaságtan egyik legbonyolultabb és legfontosabb tanítása, Thaer már többször is közölte, azon kívül, amit a racionális talajművelés alapelveiben már mondott róla, - mégpedig először a "Mezőgazdaság fejlődésének évkönyve" 1. kötetében (1811), majd "A földek tiszta hozamának megállapítására tett kísérlet" (Berlin, 1813) c. munkában, és végül az "Egy utasítás vázlata, melynek alapján a körzeti gazdasági küldöttségek minden körzetben derítsék fel a földek értékének felbecsülésére és az e földekhez tartozó jogosítványok és szolgálmi jogok megadására vonatkozó elfogadandó alapelveket és feltételeket, hogy aztán ezeket az adott körzeten belül előforduló talajértékeléseknél normaként lehessen alkalmazni, 1815". Ezt a vázlatot nyomtatott kézirat alakjában, megjegyzések hozzáfűzése céljából, minden körzet legtapasztaltabb gazdáinak hivatalból átadták.

Ekkor azonban nemsokára világos lett Thaer számára, hogy milyen nehéz dolog, ebben az ügyben írott szóval megértetni magát az embernek és félreértéseket elkerülni, melyek éppen akkor lépnek fel könnyen, ha az ember példákkal akarja magát jobban megértetni. Ugyanis a példákat csak adott helyi körülmények közül lehet venni, s azok, akik más helyi körülményeket ismernek, megütköznek a leirt példán és a helyes szemponttól távol kerülnek. Ennek ellenére nem kerülhető el egy szemléletes ábrázolás, mert a mondanivaló csak kevesek számára lesz világos, ha az ember a magyarázatokat elvont fogalmakkal akarja megadni.

Thaer eközben a legkülönösebb tapasztalatokra tett szert és nagy türelemre volt szüksége, hogy ne fáradjon bele ebbe a dologba. Azonban mégis egyre több ember akadt, akik javaslatának értelmét teljesen felfogták. (Ezekhez tartozott von Flotow szász királyi pénzügyi tanácsos, aki néhány, 1820-ban Lipcsében megjelent írásában ezt a témát teljesen Thaer elgondolásának megfelelően tárgyalja.) Ennek a javaslatnak a lényege az volt: a termőtalaj viszonylagos értékét először kizárólag a termőképesség alapján kell meghatározni, a mellékkörülményektől el kell tekinteni, ezek majd a későbbiekben a talaj használati értékét fogják módosítani .

Részletes értébecslési alapelvek megállapítása, melyek a bonitálást és a becslést végzőknek biztos alapul szolgálnak, minden bizonnyal egyike a legfontosabb dolgoknak, melyet az állam a jog, a pénzügyek, a hitel, a vagyon, a termőföldbe történő tőkebefektetés biztosítása és az általános jólét emelése érdekében alkalmazni tud. Ilyen megállapítást nem lehet azonban másképp kialakítani, mint a helyi körülményeknek megfelelően, azaz bizonyos fizikai és gazdasági hasonlóság alapján, és semmiképpen sem a statisztikai beosztás alapján.

Általában feltételezik, hogy a szántók és rétek bonitálását már elvégezték, és ennek eredménye elfogadható. Ebben rejlik azonban az a "csomó", amit nem szétverni, hanem megoldani kell. Minden azon múlik, hogy a bonitálás helyes-e, azaz a talaj igazi értékének megfelel-e, mert különben hamis adatokra alapozva készül egy helytelen becslés, bár lehet, hogy a számítást tekintve helyesnek tűnik. A legfontosabb probléma: pontos, a bonitálás számára az igazi termőképességnek megfelelő alapelveket felállítani. Ha megvannak ezek az alapelvek, akkor a birtok értékét vagy tiszta hozamát a gabonaérték alapján igen könnyen és elég pontosan meg lehet határozni - a legjobb, ha ehhez arányszámokat használunk -, s ezután

lehet a helyi adottságokat figyelembe venni, melyek az alapértéket jelentősen növelni vagy csökkenteni fogják, és melyeket megfelelő módon alátámasztva, százalékban fejezhetünk ki.

Thaernek az volt a szilárd véleménye, hogy az ilyenfajta kérdéseket, melyek nemcsak a jelennek, hanem a jövő generációinak is rendkívül fontosak, nemcsak egy szakemberekből álló bizottságnak, hanem az egész mezőgazdasággal foglalkozó közönségnek is be kell mutatni és velük is meg kell tárgyalni, hogy minden egyes, betekintést nyert ember véleményét nyilváníthasson.

Arra a triviális közbevetésre, hogy javaslatának kivitelezése fáradságot és költséget fog igényelni, Thaer egyáltalán nem reagált. Az az előny, amit ez az elvégzett munka, sőt maga a kivitelezés a nemzetnek egy év alatt hozni fog, tízszeresen megtéríti a költségeket.

Elgondolásának általánosságban az volt a célja: azt az eljárást megadni, amellyel azok az alapelvek fogalmazhatók meg, melyek mindegyik speciális esetre történő alkalmazásukkor könnyen és világosan, jelentős tévedés veszélye nélkül, meg lehet állapítani, hogy egy hold szántó, rét vagy legelő, mely egy adott helyen, megfelelő bonitálással, egy adott osztályba sorolható, bármely másik szántóhoz, réthez vagy legelőhöz viszonyítva, mennyit ér: eltekintve minden gazdasági tényezőtől, melyek a termés mennyiségét, tehát az értékét is, növelhetik vagy csökkenthetik, s így a becslés bizonyos célkitűzéseinél különösen tekintetbe kell venni és mérlegelni kell ezeket, jelenleg csak közelítő számítás végezhető velük.

Egy adott birtokon vezetett gazdaság tiszta hozamából ennek a birtoknak az értékét meghatározni akarni, ez nyilvánvalóan értelmetlen dolog. Két birtok közül az egyik (A) legalább akkora termést tud adni, mint a másik (B). Egyetlen értelmes ember sem adna a "B"-birtokért kétszer annyit, mint az "A"-birtokért, mert a "B"-birtok, ha ugyanolyan szorgalommal művelnék meg, mint az "A"-birtokot, több mint kétszer akkora termést adna. A szántó föld értékét tehát éppoly kevéssé lehet egyetlen terméshozamból megállapítani, mint a gyapjút abból az árból, amit a gyártó egy gyapjúból készített kendőért kap, miután levonta a gyártási költségeket. De, ahogy egy bizonyos minőségű gyapjú értékét mégis csak meg lehet állapítani a felhasználásából, azaz abból, amit az egymással konkuráló gyárosok összességükben ebből a gyapjúból elő tudnak állítani, így van ez a talaj értékével is.

A jelzálogi biztosíték csak a dolgok köznapi és valószínű menete mellett azonosan maradó valódi érték megállapításán alapulhat. Rendkívüli véletlenek esetére biztosított értéke nincs egyetlen földbirtoknak, egyetlen árunak sem a világon. Maga a pénz is elveszíti értékét, ha nem lehet érte a legszükségesebb dolgokat beszerezni.

Az értékbecslés törvényesen előírandó módszerének olyannak kell lennie, hogy az önkényeskedés lehetőségét maximálisan kizárja. A módszernek természetesen valamennyi bonitálást és értékbecslést végző nézetét egy szabványértékben kell egyesítenie, de a bonitálók és becslők véleményének egy bizonyos játékteret kell engedni, ezt viszont csak olyan mértékben, hogy a módszer alkalmazása minden esetben világosan meg legyen alapozva.

Thaer javaslatát mindegyik tartományi kormánzatnak megküldték véleményezésre, hogy majd a vélemények alapján meg lehessen határozni az értébecslés alapelveit az egyes körzetek számára. Ez olyan eljárás, mely minden egyes körzet legtapasztaltabb embereinek minden intelligenciáját az ügy érdekében igénybe kell, hogy vegye.

Bár Thaer a tervezetét a későbbiekben többször átdolgozta, ennek ellenére sohasem volt az a véleménye, hogy ezt a fontos ügyet teljesen érett állapotba hozta: inkább mások ezirányú gondolkodását ébresztette fel és ily módon vitte az ügyet közelebb a céljához.

Sok ilyesfajta előmunkálat után Thaer elkezdte a közös tulajdon felosztásának rendjére vonatkozó tervezet kidolgozását. A közös tulajdon felosztásának és a szolgalmi jogok megváltásának gondolata egyáltalán nem volt új. Már Nagy Frigyes a múlt század (XVIII. sz.) közepén így rendelkezett: a legkomolyabban kell intézkedni a közös használatban lévő majorok felosztásáról és ezeknek a majoroknak a szabad használatát megnehezítő szolgalmi jogok megszüntetéséről. (Az 1765. június 28-i, 1769. október 21-i, 1770. augusztus 11-i és december 25-i rendeletek).

Emlékezzünk arra, hogy I. Frigyes Vilmos 1739. március 14-én egy rendeletet adott ki, melyben a parlament Házait teljes felelősségükre hivatkozva arra utasította, hogy "ügyeljenek arra, hogy egyetlen hűbéres se merészeljen egy parasztot az udvarából kidobni alapos ok nélkül és anélkül, hogy az udvart azonnal újra benépesítene." II. Frigyesnek az 1749. augusztus 12-i rendelettel kifejezetten meg kellett tiltania, hogy: a parasztgazdaságokat majorokba vonják össze, majd az uradalommal egyesítsék! Még a jobbágyságot sem tudta a nagy király mindenütt feltétel nélkül megszüntetni, csak egy egyszerű "uradalomhoz való tartozás"-sá – glebae adscriptio – tudta átalakítani 1764-ben. Csak 1777 óta biztosították a paraszti birtokosoknak a kincstári birtokokon lévő falvakban, hogy udvaraikat gyermekeikre átörököthessék! A II. Frigyes Vilmos alatt kiadott rendeletek ezeken a szörnyű körülményeken nem vagy csak keveset változtattak.

Minden érdekeltnek jogában állt a köztulajdon felosztását követelni, valamint minden kötelezettnek jogában állt a szolgalmi jogok feloldását kérelmezni.

A mezőgazdaság helyzetének rendezéséhez az egyik legfontosabb lépés volt a köztulajdonban lévő földek kérdésének rendezése. A rendezés végrehajtását azonban akkoriban nagyon megnehezítette, hogy ezt az igazságügyi hatóságra bízták, miáltal a végrehajtás nemcsak széleskörű perrendtartási eljárásnak volt alávetve, hanem a legfontosabb kérdések pl. hogy előnyös-e a közös vagyon felosztása, mindegyik fél kárpótolható-e teljes mértékben, és még más hasonló kérdések, eldöntését is egy hatóságra bízták, mely hatóság nem rendelkezett a döntésekhez szükséges belátással, és ezért a szakértők gyakran egyoldalú, ellentmondásos, sokszor félreérthető szakvéleményeire kellett támaszkodnia. A szakértőknek erre a témakörre való kiképzését gátolta az a helyzet, hogy az igazságügyi megbízottak alárendeltjei voltak, s így saját nézeteiket a megbízottak véleményének alá kellett rendelniük.

Ezért aztán legtöbbször csak rossz gazdákat vagy egyszerű iktatókönyv-vezetőket lehetett gazdasági megbízottként (szakértőként) alkalmazni.

Annak szükségességét, hogy ezeket az ügyeket az igazságügyi hatóságok jogköréből és a perrendtartási eljárások alól kivonják, anélkül, hogy a jogszerűség bármilyen sérelemnek legyen kitéve, ezt már régóta érezték, ezért 1805-ben elhatározták, hogy egy vegyes testületet szerveznek, mely jogászokból, pénzügyi hivatalnokokból és közigazdászokból áll. Egy ilyen, eltérő szakmájú egyénekből álló kongregátumtól azonban nem lehetett sokat elvárni. Ehhez inkább olyan egyéneket kellett találni, akiknek a fejében az ehhez a munkához szükséges jogi, államháztartásbeli és mezőgazdasági fogalmak, valamint a tartomány azon részének ismerete, ahol a munka elvégzendő, egyesítve vannak. Ilyen koponyákat természetesen nem lehetett a szokott államhivatalnoki módon képezni.

A háborús évek, 1806-1807., a további tárgyalásokat és magát a kivitelezést is gátolták. Az 1807-1808. években a szétzilált állam helyreállításának érdekében az agrárviszonyok újból különös hangsúlyt kaptak. Alapgondolatként elfogadták, hogy minden egyes esetet döntőbírósi eljárásnak és döntésnek vessenek alá, és az eljárásnál csak a formális részt illetően adjanak általános törvényi előírásokat.

Az új köztulajdon-felosztási renddel kapcsolatban végzett sok előkészítő munka után a Belügyminisztérium illetékes szekciója végre egyezsége jutott bizonyos alapelvekkel kapcsolatban, amit 1809. áprilisában Thaernek a következő kéréssel küldött el: a számára szükségesnek látszó változtatásokat illetően jusson megegyezésre a szekcióval és ezután dolgozza ki egy teljesen új köztulajdon-megosztási rend vázlatát.

Thaer nemsokára megegyezett a szekcióval több, általuk felállított meghatározás megváltoztatásáról és nem késlekedett a tőle kért "vázlatot" kidolgozni, amibe az előírásnak megfelelően, csak a formális és általános részek kerültek be. Ezzel párhuzamosan egy "útmutatót" is készített, mely az eljárást pontosabban részletezte és a részek különböző témáit tekintetbe vette. Ennek az útmutatónak azonban nem volt általános érvényessége, hanem mindegyik tartomány számára megfelelően módosítani kellett, ezért véleményezés céljából a tartományok legtajékozottabb gazdáinak megküldték.

A vázlatot ugyan, kevés változtatással, a többi részleg teljesen célszerűnek ismerte el, de az akkori fő-kancellár hevesen vitatta, mert csak a saját tapasztalataira támaszkodott, és különösen a jogi eljárást akarta igazolni és ahhoz ragaszkodott, hogy igazságügyi alkalmazottak vezessék és döntsék el a felmerülő vitákat.

Thaer azonban az új agrártörvényeknél inkább a nép képzésére gondolt, és nagyon félt a "hivatalnokoktól", akik ugyan nagyon alaposak a hivatali ügyintézésben, a kancellisták és az írnokok vezetésében és felügyeletében, de akik nem tudják, hogy mire van szükség a nemzet szellemi és testi jólétéhez. Nézete szerint az agrár törvényalkotással ne egy új hivatalnokréteg jöjjön létre, hanem az állampolgárok egy új osztálya, sőt egy egészen új társadalmi réteg, amire az államnak nagy szüksége lenne. A mezőgazdálkodás iránti érzéket a gazdák méltóbb

társadalmi állása által kellene megbecsültebbé tenni és a művelt embereket meg kellene nyerni ahhoz, hogy a parasztokat felemeljék és lassanként a nehézkes "teherhordó állatból" tevékeny termelő emberekké alakítsák át.

Kitartóan és minden erejéből küzdött az ellen, hogy az új mezőgazdasági törvényalkotás a jogászok befolyása alatt álljon, és ismételten felhívta a figyelmet annak szükségességére, hogy ezt az ügyet az igazságügyi hatóságok és személyek kezéből teljesen ki kell venni. A föld-megosztás teljességgel kivitelezhetetlen, ha a jog felügyelete alatt áll, mert a legszigorúbban vett jog szerint nem jöhet létre megosztás, ha ellentmondás forog fent. Minden megosztás megalkuvás, nem pedig jogi ítélet. Aki ebben a kérdésben perelni akar, mindig fog erre lehetőséget találni, mert a megosztásoknál senki sem lesz arról meggyőződve, hogy valamilyen jogi ürügy alatt nem kaphatott volna többet.

A köztulajdon-megosztásának célját csak szakértő férfiak döntőbírói ítélete alapján lehet elérni, sohasem bírósági eljárással, mert az országos jog előírásai némely kérdésben nem teljesíthetők, pl. be kell bizonyítani, hogy a megosztás nemcsak lehetséges, hanem egészében véve előnyös mindkét fél számára. A nehézség az, hogy az ilyen bizonyításokat jogszerűen lehessen levezetni és a bírót az ellentmondók kifogásai ellenére meg lehessen győzni. Továbbá az ingadozó dekrétumok, a fellebbezések és az óriási költségek elveszik az ügyet szorgalmazótól a kedvét az egésztől, úgy, hogy inkább feladja az egész eljárást. Ettől az eljárástól való félelem miatt sok vágyva vágyott köztulajdon-megosztás iránti kérelmet egyáltalán nem nyújtottak be. Jogi úton valamennyi fél számára a legjobb megoldást nehezen lehet elérni.

Az igazságügyi megbízottak, mivel ők ismerik a legjobban az ügyek formai részét, az elnöki helyet foglalják el és maguknak tulajdonítják a szaktekintély túlsúlyát. Ha van is némi ismeretük a mezőgazdaság területén, akkor is úgy kezelik az ügyet, mint egy közönséges peres eljárást. Fő szempontjuk, hogy az előírásokban ne tévedjenek, s ne váljanak felelőssé a tévedés miatt. Számukra a formális a legfontosabb, a materiálist csak mellékes dologként kezelik. Az igazságügyi megbízottak maguknak tulajdonított szaktekintélyének az értelmes, becsületes közigazdászok, akik különben csak a felek és a magasabb szintű mezőgazdaság szempontjait tartanak szem előtt és eszerint cselekednének, nagyon nem-szívesen vetik alá magukat. Ezért aztán inkább teljesen visszavonulnak az ilyen ügyektől.

A jogászoknak mintegy második természetévé vált, aggályokat felhozni ott, ahol ilyenek nincsenek, és dolgokat vitatni, melyeknél erre nincs szükség. Dehát nem tudnak anélkül cselekedni, hogy ne ítélkezzenek, fellebbezzenek, pereskedjenek és dekretáljanak. Ezeknek az embereknek sajátságos szenvedélye, hogy mindig igazságot akarnak szolgáltatni! A köztulajdon megosztása lehet ugyan jogi kérdés, de nem bírósági jogvita, azaz olyan kérdés, mely a közönséges bíróságok elé kerül és az ottani eljárási rend szerint kell kezelni. A perrendtartási eljárás mindig szolgáltat okot félreértésekre, elferdítésekre, szörszálhasogatásokra és egy célszerű szétválasztást, mely mindenkinek az előnyére szolgál, lehetetlenné tesz. Ezenfelül sem a Corpus iuris-ban, sem a barbár középkori német jogban, sem az országos jogban nem áll egyetlen szó sem takarmánytermesztésről, istállózó állattartásról, öntözésről,

lecsapolásról, táblabeosztásról, stb. Így hát nem csoda, ha a jogász tarka összevisszaságban lévő formaságaival és törvényeivel, melyekhez hivatásából adódóan túl hűen ragaszkodik, az új agrár-törvényalkotásban mindig csak a kocsi ötödik kerekeként szerepel. Itt nem érvényes, hogy "fiat iustitia et pereat mundus", hanem inkább: salus populi suprema lex esto!

Az államnak az a joga, hogy a köztulajdon megosztását elősegítse, azon a tételen alapszik, hogy mindenki köteles a tulajdonát a közösségnek felajánlani, ha ezért teljesen kárpótolják. A megosztás vagy a tulajdonjogok kártalanításának kérvényezése azzal indokolható, hogy a köztulajdonban lévő földek, vagy a szolgalmi jogok korlátozása alatt álló, de szabad használatban lévő földek kultúrállapota emelkedhet, és ugyanakkor egyik érdekeltet sem éri veszteség.

Thaer vázlatánál a következő alapelvekből indult ki:

1) Vitás esetekben valamennyi törvényes előírás az anyagi és speciális dolgokat illetően, rendkívül káros, mert ha ezek feltétel nélküli törvények, akkor a megosztást végző megbízottaknak ezeket mindenütt végre kell hajtani, ahol ez bármilyen módon is lehetséges, nemcsak ott, ahol a törvények végrehajtása a lehető legjobbat eredményezi, hanem ott is, ahol lenne jobb megoldás is, sőt ott is, ahol ez a legrosszabb, ami még valahogyan keresztülvihető. A helyi és a személyes körülmények végtelen sokfélesége mellett azonban nem remélhető, hogy valaha is lehetséges lesz olyan általános anyagi előírásokat adni, melyek a legtöbb konkrét esetben a lehető legjobbak lennének.

Ha viszont az ilyen előírások nem feltétel nélküli törvények, hanem pl. a rendeletekhez vannak csatolva, akkor sem kevésbé károsak. A megosztást végző megbízottak minden bonyolult esetben kényelmesebbnek fogják találni, hogy a törvényes előírásokhoz ragaszkodjanak, akármennyire nem illenek is ezek a kérdéses esetre, sem hogy erejük megfeszítésével a lehető legjobb kiutat megkeressék. A kormányt viszont kompromittálja a nemzet szemében, ha elvállalja, hogy általános rendeleteket adjon ki valamivel kapcsolatban, ami természeténél fogva csak a helyi és az egyéni körülmények alapján ítélni lehet meg.

2/ Kizárólag vezérlő elveket nem lehet törvényesen kihirdetni. Viták esetén a nehézséget semmiképpen nem az okozza, hogy hiányoznak az általános vélemények, hanem kétséges, hogy az illetékes megbízotthoz benyújtandó általános követelményeket a helyi és személyes körülményekkel sikerül-e összhangba hozni. A vezérlő elvekre különben az az érvényes, ami a törvényes előírásokra is.

Még jóindulatú és tevékeny megbízottaknak is az ilyen vezérlő elvek inkább hátrányosak, mint előnyösek. Azok a személyek, akiket az ilyen ügyek intézéséhez alkalmazni tudnak, az esetek többségében nem rendelkeznek általános műveltséggel. Saját tapasztalataik alapján bizonyos gyakorlati szabályokat vontak le, melyek ugyan rendkívül egyoldalúak, de olyan esetekben, melyek az általuk ismertektől nem nagyon térnek el, egészen jól alkalmazhatók. Ezek alapján a szomszédságban, ismerőseik körében, legtöbbször egész értelmes intézkedéseket tudnak hozni. De nincs meg az a képességük, hogy általános érvényű törvényekből az egyes esetekre vonatkozó előírásokat levezessék, ami már mindig azt feltételezi, hogy egy bizonyos

fokú általános műveltséggel is rendelkezik az illető. Inkább az következik be, hogy mialatt azt vélik, hogy a törvényes rendelkezéseket becsületesen és tisztességesen alkalmazzák, ezeket a rendelkezéseket igen furcsán és természetellenesen magyarázzák, és ezáltal még kötelességüknek is tartják, hogy "kifordított" módon járjanak el, ami különben sohasem jutott volna az eszükbe, ha elfogulatlanul csak tapasztalataikra és gyakorlati ítéletükre támaszkodtak volna.

Csak a majorok és a jogosítványok értékbecslésére vonatkozóan kell valamilyen mértéket felállítani, mely alapján ezeket egy adott arányba lehet hozni, mert ezt, mint mondtuk, sem a döntőbírákra, sem a felügyelőkre nem lehet teljesen rábízni.

3/ Vitás esetekben csak a döntőbírói ítélet a megfelelő, de ezt úgy kell meghozni, hogy a jogot és az igazságosságot a legtökéletesebben figyelembe kell venni, akkor is, ha más hatóságoknál és más eljárások keretében történik is ez.

Ez már az anyagi előírások természetes hiányából is következik. Az állam által kinevezett bírónak nem szabad másként ítélnie, csak a törvény szerint, u.i. az már tisztán önkényuralmi cselekedet lenne, ha az állam által kinevezett bíró olyan ügyben, ahol egy adott törvény nem alkalmazható, fel lenne hatalmazva arra, hogy saját elgondolása szerint ítéljen. Ezzel szemben nem képezi meggondolás tárgyát, hogyha a döntőbírók, akiket a felek saját maguk és csak egyetlen ügy elintézésére választanak, a törvényt figyelmen kívül hagyva, ítélnének, saját lelkiismeretük szerint és úgy, hogy a közösséggel szemben felelősséget tudjanak vállalni. A döntőbírók a felek bizalmát bírják és ezért a felektől elfogulatlanabb felvilágosítást is kapnak.

Ezenkívül a döntőbíró tisztsége igen nagyfokú köztiszteletet is rejt magában, ami az egész ügy lebonyolításának tisztességes voltára rendkívül lényeges befolyással van, mert ez a tisztség nagyobb mértékben teszi lehetővé a nyilvános alkudozást, mint egy magasabb hatalom által megbízott testület esetében, mely kritika esetében igen könnyen megsértődik. A felek nem fogják egykönnyen megengedni maguknak, hogy olyan gyűlölködő megjegyzéseket, fondorlatokat és elferdítéseket, amelyeket a bíróság előtt oly gyakran és annyira félelem nélkül nyilvánítanak ki, a döntőbírák nyilvános ülése elé vigyenek.

4/ A döntőbírónak minden eszköz a rendelkezésére kell, hogy álljon, hogy ne egyoldalúan szemlélje az ügyet. Szabadságában áll bármely szakértőnek, akit csak szükségesnek tart, a segítségét kérni. A megosztási tervet nem a döntőbírók, hanem az általuk választott gazdasági megbízottak készítik el.

Bár Thaer köztulajdon-megosztási rendjének vázlatát a jog és az államgazdaság örökké érvényes alapelveiből szötte össze, és úgy, hogy az minden helyzethez illeszthető volt, és bár ezt a vázlatot a legtöbb körzet legkiválóbb gazdálkodói nagy helyesléssel fogadták és kormányaiknak elfogadásra javasolták, ennek ellenére a végrehajtás részben a főkancellár ellenvetései, másrészt a még mindig nyomasztó politikai állapotok miatt, évekre elhalasztódott.

Új lendületet 1811-ben kapott ez a nagyjelentőségű ügy, amikor báró Karl von Hardenberget nevezték ki főkancellárnak. 1811. szeptember 14-én két rendelkezés jelent meg: "A szántóföldi talajművelés fejlesztése" és "A földesúri és paraszti viszonyok rendezése" - melyek által az alávetettség, az előfogat-adás és a lótap vagy élelmiszer szállítás kötelezettségének feloldását, és a földtulajdon minden korlátozásának megszüntetését rendelték el és ezzel az 1807. október 9-i rendelet ígéretei valóra válhattak.

Thaer most a saját maga által megfogalmazott rendeletek végrehajtására megszervezett legfelsőbb hatóság tényleges tagja volt, és vele együtt tag lett a vele azonosan gondolkodó, és a vele már régóta meleg barátságban lévő haditanácsos, ill. később államtanácsos, Scharnweber is.

Az állam ezektől a rendeletektől azt várta, hogy az állam maga rendbe tudjon jönni, a földművelők pedig általában véve a boldogulásukat várták, és sok embernek, akik a felkínált előnyöket azonnal megfelelően tudták kihasználni, ezáltal nagymértékben javult az életszínvonala. De a rendeletekkel sok helytelen értelmezés és előítélet helyezkedett szembe, különösen a földbirtokosok részéről, így a végrehajtás céljából megadott határidők elmúltak, anélkül, hogy jelentős haladást lehetett volna elérni. Most tehát arról volt szó, hogy nem szabad visszariadni az önzés, az előítéletek, és különösen a jogok és az állapotok nem-ismeretéből fakadó számtalan gátlás következtében, és ezekkel szemben a legállhatatosabb buzgalommal minden eszközt be kell vetni, melyek a helyes belátásnak, a tapasztalatnak és az erős, tiszta akaratnak mindig rendelkezésére állnak. Ehhez Thaer volt a legmegfelelőbb ember!

Mindkét rendelet, melyek már önmagukban is rendkívül fontosak voltak, még nagyobb érdeklődésre tettek szert azáltal az időpont által, amikor végrehajtásukat elrendelték. A zavaros korszellem ragyogó elméleteknek hódolt, melyeknek a népek jóléte gyakran esett áldozatul. Poroszországban azonban ezt a nagy problémát meg lehetett oldani jól megalapozott, reális jogok biztosításával és valamennyi akadály eltávolításával, melyek az eddigi körülmények között a legmagasabb állami céloknek útjában álltak. III. Frigyes Vilmos felismerte népének és államának nagy elhivatottságát: messzire ható intelligenciával, minden körülmények közötti felvilágosultsággal és joggal, Európa csendesesen uralkodó hatalmává válni. A porosz ember ezt a nagy elhivatottságot saját bensőjében érzi, büszke a mindennek fölött szeretett hazájára és a szó szoros értelmében vett igazságos királyára.

Közvetlenül a szeptember 14-én megjelent két rendelet után, 1811. október 17-én megjelent a "Királyi utasítás a fő-megbízotti hivatalok és tartományi gazdasági testületek részére", melyben felülmúlhatatlan és példátlan módon kimondták, hogy az általában vett állami adminisztrációban az agrár ügyek számára egy különleges szervet kell létrehozni. Agrártörvényhozásunk ekkor talált rá a világtörténelemben először a helyes megoldásra. Habár az akkori rendkívüli események részben akadályozták, részben elhomályosították, esetleg elősegítették ennek megvalósítását, ennek elrendelése már önmagában véve is rendkívüli módon hatott és életerős gyökereit a legtávolabbi jövőbe fogja eljuttatni. Ez volt részben az a tényező, mely a nemzet szellemét így nagy szenvedések nyomása alatt is fenn tudta tartani és a

rákövetkező évek csodálatos erő kifejtésére indított, mert ez a "királyi utasítás" volt az, mely még azoknál is, akiknek közvetlenül nem volt közük hozzá, azt a túl általános véleményt eltörölte, hogy az állam polgárainak csak egy részéről gondoskodik és a többieket csak a célhoz szükséges eszköznek tekinti.

Annál fontosabb volt, ennek a törvényhozásnak a szellemét nemcsak fenntartani, hanem a végrehajtását is gondosan irányítani, megfelelő körültekintéssel és annak a témakörnek a helyes ismeretében, amire a rendelet vonatkozik. Hogy Thaer hogyan kísérelte meg egy ilyen, minden tartományba szerteágazó szervnek a kialakítását, azt az alábbiakban fogjuk megtudni. Amennyiben ezt a szervet mégsem sikerült teljes mértékben kialakítani, akkor ez olyan sors, amit nagy és átfogó tervek csak igen ritkán kerülhetnek el.

Most már egyre jobban szorongatták Thaert, hogy egy köztulajdon-megosztási rendnek a tervezetét teljes egészében dolgozza ki, egy a megosztó bizottságok, a bonitálást végzők és a becsüsök számára készült útmutatóval együtt. Ez azonban olyan munka, melyhez időre van szükség és melyet csupán szorgalommal nem lehet erőltetni, ha az a cél, hogy a munka jól sikerüljön és ne legyen egyoldalú. Esdekelve kérte, hogy ne siettessék: minél nagyobb a művelt gazdász-közönség bizalma iránta, annál hátrányosabb hatása lehet tévedéseknek vagy hamis nézeteknek.

Szerencsétlenségére Thaer éppen ebben az évben (1811) egy súlyos betegségen esett át, miáltal az egész ügy nagyon elhúzódott és von Hardenberg államkancellár nem kevésbé aggódott. Azt, hogy von Hardenberg mennyire törődött ezzel az ügygel és milyen nagymértékben értett egyet Thaerrel, azt a következő levélből láthatjuk:

"Nagyságos Államkancellár Úr! Az az együttérzés, amit Ön, Excellenciás uram, saját kezű írásában a gyógyulással kapcsolatban kifejez, az a legpompásabb szívélyesség, amit egy lábadozónak nyújtani lehet. Az, amit nekem Scharnweber haditanácsos úr átadott és amit az Ön távolabbi szándékairól mondott, melyek az általam régóta dédelgetett kedvenc elgondolásaimmal megegyeznek, azt a vágyat ébreszti bennem, hogy még soká éljek, mely vágyat az évek hosszú sora folyamán elvesztettem. Most már remélhetem, hogy az Ön által kibocsátott rendelkezések jótékony következményeinek egy részét még meg fogom élni, mely rendelkezéseket a legjobb uralkodó utasítására bocsátott ki."

"Természetesen csak a későbbi generációk fogják majd ezt a nagy jótéteményt érzékelni, és ez majd a Porosz Monarchia határain túl, az egész művelt emberiség körében el fog terjedni, mivel ezen intézkedések bölcsessége mindenki számára érthetővé kell, hogy váljon."

"A paraszti körülményekről szóló rendelet, úgy, ahogy az most le van fektetve, teljesen találkozik a tetszésemmel, és az a kételkedés, mellyel az alapelvek első fogalmazványával szemben viseltettem, teljesen eltűnt, úgy, hogy semmiféle lényeges ellenvetést nem tudok az egészről felhozni."

"A talajművelésre vonatkozó rendeletet azonnal megpróbálom elkezdni kidolgozni, és Önnek azonnal át fogom küldeni. Természetesen az lenne a

kívánságom, hogy fejem még fennálló tartós gyengesége miatt valamivel hosszabb idő álljon rendelkezésemre, mivel azonban ennek elkészítése rendkívül sürgős, minden erőmet a lehető legjobban be fogom vetni. Kimondhatatlan a tiszteletnek az az érzése, ami szívemet Ön iránt áthatja.”

A Thaer által 1809-ben benyújtott, a köztulajdon megosztásának rendjére vonatkozó vázlat eközben az 1811. szeptember 14-i rendeletek és az október 19-i királyi utasítás következtében időszerűségét elvesztette, mely rendeletekkel és a királyi utasítással nemcsak az igazságügy-miniszter aggályai küszöbölődtek ki, hanem egészen új nézetek is előtérbe kerültek.

Végül Thaernek sikerült a rendeletekkel összhangban lévő vázlatot kidolgoznia, amit azonnal az akkoriban éppen összehívott nemzetgyűlés néhány kiválasztott képviselője és több közigazdász elé terjesztettek megtanácskozás céljából, és a vázlat határozott többséget kapott, mind a képviselők, mind a tartományok száma szerint. Hogy ez a vázlat általános megtárgyalás tárgya lehessen, Thaer 1813-ban kinyomtattatta, mégpedig abban a formában, ahogy megírta: "Köztulajdon-megosztási rendszer vázlata a porosz államok részére. Javaslatként felülvizsgálatra benyújtva Thaer államtanácsostól. Berlin." Hogy az ebben javasolt eljárás a legszigorúbb jogi alapokon nyugszik, ezt senki sem fogja félreismerni, kivéve azt, aki a jog közönséges formáit magával az igazságossággal keveri össze. Thaer ezenkívül minden szakértőt nyilvánosan felszólított, hogy az esetleges kétségeiket közöljék vele.

Hogy a jövőben is lehessen a különböző tartományokban élő gazdák felső rétegéhez fordulni az agrár-törvényhozás érdekében, Thaer a következőket javasolta:

Alakítsanak körzeti gazdasági társaságokat és ezek dolgozzák ki valamennyi körzet teljes mezőgazdasági topográfiáját, hogy pontosabban meg lehessen ismerni az egyes körzetek talajféleségeit, klímáját, a talajok jelenlegi kultúrállapotát és valamennyi sajátosságát, részben azért, hogy az ezekkel együtt szervezendő tartományi társaságoknak javaslatokat és segítséget tudjanak adni a talajművelési mód javítását illetően, másrészt pedig azért, hogy ezeket a társaságokat megismertessék nem eléggé ismert, de célszerű eljárásokkal, hogy ezeket aztán más körzeteknek bizonyos körülmények között ajánlani tudják.

A jól megszervezett tartományi társaságoknak - ezek számát az egész birodalomra vonatkozóan 15-re vagy 16-ra tette Thaer - biztosítson az állam egy bizonyos közvetlen részvételt, sőt még támogatást is, oly módon, hogy megfizet egy igen ügyes titkárt, akinek az a fő feladata, hogy az egyes tartományi társaságok egymás közötti és a központi hivatallal történő levelezését lebonyolítsa. Ehhez az egész szervezet számára portó-mentességet biztosítsanak.

Thaer azt remélte, hogy ezek a körzeti és tartományi társaságok a kormányt jelentősen segíteni fogják, mind az új törvényhozásnál, mind pedig annak végrehajtásánál. Már az előbbieken láttuk, hogy Thaer saját maga, közvetlen környezetében a "Mezőgazdasági Társaság az Oberbarnimi Körzetben" elnevezésű alapítvánnyal már megtette ehhez az első lépéseket.

A Mezőgazdasági Központi Hivatal (az angliai Board of Agriculture-hoz hasonlóan) a törvényhozás melletti konzultatív testület lenne, minden olyan esetben, mikor a vidékre (mezőgazdaságra) vonatkozó rendelkezésekről van szó. Mivel éppen akkor minden tartományból Berlinben összegyűltek a nemzetgyűlési képviselők, de a tartományi mezőgazdasági társaságok megszervezése egyes területeken a költségek miatt egyelőre bonyodalmakba ütközött, ezért a Központi Hivatalt, még a tartományi társaságok megszervezése előtt, jelentős költségek és huzavona nélkül megszervezték, és konzultatív hatóságként az agrártörvényhozás legfontosabb témaköreinél azonnal bevonták a munkába.

A Központi Hivatalnak egyik feladata a tartományi társaságokkal leboncolítani a levelezést, másrészt egy több füzetből álló sorozatot megjelentetni, mely a Központi Hivatalnak a közönség számára készült közleményeit tartalmazza, harmadik feladata a közigazgatási biztosi hivatalok ellenőrzése, - mivel u.i. a tartományi és a körzeti hatóságok sokszor félreértésből, esetleg kormányzási vágyból, értelmetlen, a mezőgazdasági termelést zavaró intézkedéseket adnak ki, s ezekről az intézkedésekről majdnem mindig későn értesül a kormányzat, ezért a Központi Hivatal felszólítás nélkül lépjen közbe ilyen esetekben. Feladata még a mezőgazdasági ágazatot képviselni az államtanácsban.

A fiatalságuk óta a városokban nevelkedő és ott is élő államférfiaknak ritkán van világos fogalma arról, hogy milyen viszonyok uralkodnak a mezőgazdaságban. Általában az a véleményük, hogy az eke magától halad, hogy a szükséges terményeket minden különösebb nélkül mindig megtermelik, ha az évi időjárás valamennyire is tűrhető, viszont kedvezőtlen években semmi sem segít, s végül, hogy az a talajművelési mód honosodott meg, mely a talajféleség, a klíma és a megváltoztathatatlan berendezkedések alapján a lehető legjobb. Csak von Hardenberg egyénisége, aki a mezőgazdaság szükségleteit elegendő mértékben ismerte, szerezte meg Thaer javaslatainak az elfogadást. A Központi Hivatal felállítását 1812-ben engedélyezte a király és Thaert nevezte ki elnökének.

Az 1813-1815 évi háború az egész ügyet megint megakasztotta, és csak a német haza teljes felszabadítása után és az államkancellár, von Hardenberg hercegnek az adminisztráció élére való visszatérése után, vették ismét elő az ügyet, és most már annál nagyobb buzgalommal.

Az 1814 őszén Berlinben rendezett parlamenti ülés azt a feladatot kapta, hogy működjön közre a Belügyminisztérium főosztálya második szekciójának a munkájában, főleg a köztulajdon-megosztás rendjének kialakításában, nevezetesen az alapelvek lefektetésénél. Természetes dolog volt, hogy a tartományok képviselői közül sokan, még a gyűlés összeülése előtt, Thaer körül csoportosultak, hogy vele előre megbeszéljék a dolgokat és ügyüket illetően bátorítást nyerjenek Thaer oly gazdag és szívesen közölt elgondolásai segítségével. Thaer ezt arra használta fel, hogy minden egyes küldöttet a saját tervének megvalósítására hangoljon. Abból a célból, hogy sok érdekelt fél szavazatát egy vállalkozáshoz meg lehessen kapni, semmi sem ügyetlenebb dolog, mint az összes érdekeltet egyszerre összehívni, azzal a szándékkal, hogy a hozzájárulást egyszerre, egy lépésben, kapjuk meg. Minden effajta nyilvános gyűlésen a sok felmerülő vélemény túlharsogja az észokokat.

Egyesek már előre elhatározzák, hogy ellenzéklet fognak képezni, bármiről is legyen szó.

Akinek az a szándéka, hogy széleskörű hozzájárulást szerezzen, annak először meg kell kísérelnie azt privát úton megkapni, ebben az esetben az igazság ellenállhatatlan benyomást gyakorol. Egyesek, akik előbb teljesen ellene voltak egy javaslatnak, nyugodt, értelmes ismertetés után, véleményüket annyira megváltoztatják, hogy az ügy lelkes pártolói lesznek.

Thaer ezenfelül még egy egyesületet alapított a legbefolyásosabb állami hivatalnokokból és gazdákból. Ebben az egyesületben Thaert elnökké választották, ezáltal nagy befolyásra tett szert a folyó ügyek vezetésénél. Ebben az egyesületben, mint egyébként sehol másutt, összes elgondolását közölte a részletekre és az egésze vonatkozóan, mindig a húr legmagasabb hangját pendítve meg, mert túl jól tudta, hogy ez a legmagasabb hang gyorsan lecsillapszik magától is. Akinek egy arany kocsis megszerzésén járnak a gondolatai, annak legalább egy arany szög fog jutni. Thaer nagyon jól tudta, hogy sok minden, éppen a nagy tervek legszemlésebb része, megfontolt tanácskozások során elillan, de most már nem volt olyan szenvedélyes elképzeléseinek megvalósítását illetően, mint azelőtt, másrészt viszont azt remélte, hogy a jó elképzelései, ha nem is most, életében, de később jó gyümölcsöket teremhetnek.

A köztulajdon megosztásának rendje végső kieszközléséhez előzetes munkaként egy tervezetet nyújtott be Thaer "a fennálló köztulajdon korlátozása és megszüntetése céljából kiadott rendelethez és utasításhoz" címmel. Ezt a tervezetet 1815 júliusában a királyi tartományi gazdasági testület Königsbergben a kelet-poroszországi tartományi főigazgatóság elé terjesztette véleményezés végett, de az utóbbi azzal küldte vissza, hogy erre nem tud vállalkozni. Ezzel szemben viszont a Mark-beli hatóság úgy nyilatkozott, hogy ez az utasítás felülmúlhatatlan, "inkább tudatlanságra utalna, ha az itteni körzetek számára változtatásokat vázolnánk fel".

Továbbá megjelentek még: "Az 1811. szept. 14-i rendelet deklarációja" (megjelent 1816. máj. 29-én), melynek meghatározásai alapján került végrehajtásra az említett rendelet az 1811-ben a monarchiához (Poroszországhoz) tartozó országrészekben, valamint az "Utasítás a fő- és felülvizsgáló bizottságok megszervezéséről a földbirtokosi és a paraszti viszonyok szabályozása érdekében, 1817. június 20.". Ezenkívül Thaer még egy "Kiegészítő rendelet tervezete a földművelés fejlesztése érdekében" c. munkát is készített.

Ettől az időtől fogva, úgy látszik, kevésbé foglalkoztatták Thaert ebben a nagy ügyben közvetlenül. Erre lehet következtetni a nagyérdemű von Beyme miniszter (aki régebben az agrár-törvényhozás területén ellenfele volt) leveléből, melyben meghívta Thaert, hogy legyen jelen az államtanács ülésein, ahol a majd 1821. június 7-én az egész monarchia területére érvényes rendeletként megjelenő köztulajdon-megosztás rendje végső alakba hozását fogják megtanácskozni. A levél 1818. április 22-én kelt: "Megbocsájthatatlan lett volna, ha éppen annak a férfinak, aki a köztulajdon-megosztás rendjének törvénye érdekében a legnagyobb érdemeket szerezte és az erre vonatkozó tudás és tapasztalatok kincsesládájában volt, nem kérték

volna ki a tanácsát. Azért, hogy ne legyek ennek a bűnnek részese, az államtanács elnökségének felajánlottam szolgálataimat, hogy Önt a tanácskozásba bevonjuk, és most, hogy megkaptam ezt a tiszteletteljes hozzájárulást, tisztelettel meghívom Önt, hogy vegyen részt a királyi államtanács összejövetelein.”

Annak nem lehet nyomát találni, hogy Thaer a meghívást elfogadta volna. Hiszen látta, hogy részben alaptalanul, másrészt viszont önkényesen, de annál kevélyebben az ellenzék az ő elgondolásainak és javaslatainak leglényegesebb részét félreértette ill. mellőzte, és olyan alapelveket állított fel, valamint nézeteket fogadott el, melyek Thaer nézeteinek ellentmondtak. Érezte, hogy ebben a témakörben nem tud tovább dolgozni. A saját meggyőződésével való küzdelem és az engedni kényszerülés Thaert ebben a dologban minden további ténykedésre alkalmatlanná tették.

A mesteri tökély másféle szolgálatbeli hűséget ismer, másféle módon lát és cselekszik, mint a nagyravágyás, a rutin és az önzés! Nem tudta azt a gondolatot elviselni, hogy haszontalan eszköz legyen idegen, meddő elgondolások kivitelezésénél. Természetesen, alárendelt hivatalnokok ezreinek kell ilyen dolgokat eltűrniük, de ezek szívesen el is tűrik, mert nincsenek világos, szilárd nézeteik, sem arra vonatkozóan, hogy mire van szükség, sem arról, hogy mi az, ami nem szolgálja a kitűzött célt. Ezek az ezrek azonban sem elég tehetséget, sem elég bátorságot nem éreznek magukban, hogy egy saját "építményt" megtervezzenek, ehhez az alapokat lefektessék, és a tervet kivitelezzék, csak az engedelmesség adottságával rendelkeznek, legfeljebb a munka elvégzésére való alkalmassággal és ebben elég boldogságot és megtiszteltetést találnak. Mindez azonban nem lehet elegendő annak, akiben nagy tehetség, a feltalálás ereje és szelleme, világos nézetek a cél eléréséhez szükséges eszközökről, erős jellem, tiszta gondolkodásmód és szilárd akarat lakozik.

Amennyire alkalmas egy ilyen ember arra, hogy mások elgondolásait, ha azok a sajátjaival megegyeznek, meg tudja valósítani, annyira alkalmatlan arra, hogy egy főnök kezében, akinek a tervei és rendelkezései a saját elveinek ellentmondanak, puszta eszköz legyen. Thaer sohasem hagyta magát elcsábítani attól a gondolattól, hogy ő, mint államhivatalnok, minden körülmények között igen hasznos dolgokat vihet véghez, s ezért nem vett részt olyan eljárásokban, melyek mellett nem tudott kiállni.

Ezzel szemben eléggé józan volt, hogy meggondolja, hogy amikor más, azonos állásúakkal kell együttműködni (legyenek ezek bár kevésbé tehetségesek), akkor a dolgokat úgy kell elfogadni, ahogy azok vannak. Meg kell elégedni azzal, hogy amennyire lehet, mindig a legjobbat kell elérni, anélkül, hogy túlzottan rágódnánk azon, hogy némely dolog jobb szándékunk és tudásunk ellenére történik, és, hogy minden nyilvánvalóan mennyivel jobban menne, ha a dolgot önállóan végezhetné az ember. Számára elég volt az a tudat, hogy a nagy ügyet szerencsésen eljuttatta egy pontig, helyes pályára helyezte és ezzel a saját részéről becsülettel hozzájárult ahhoz, hogy Poroszország ebben, az emberiség továbbfejlesztése érdekében végzett nagyszerű vállalkozásban is Németország többi részének világosan utat mutatott. Eredményeinek elismeréseképpen 1817-ben megkapta a Vörös Sasrend III. oszt. kitüntetését.

Annál tevékenyebb volt most Thaer a királyi juhtörzstenyészetek megszervezésében, melyek főintendánsává 1816-ban nevezték ki. Hogy ebben a beosztásában mit akart és mit teljesített, már az előzőekben leírtuk.

1819-ben Thaert titkos főkormánytanácsossá nevezték ki, de ebben a tisztségében csak egyes esetekben vették igénybe szakértőként, mivel a király hozzájárulásával továbbra is Möglinben lakott és így kollegáinak ülésein ill. munkáiban rendszeresen részt venni nem tudott. Közben néhány szemleúttal bízta meg. 1819-ben Kelet-Poroszországba és Litvániába utazott, hogy egy juhtörzstenyészet számára alkalmas kincstári birtokot találjon, valamint, hogy az ottani mezőgazdaság állapotáról egy részletesebb jelentést készítsen. A keleti tartományokban meglepte őt, hogy ott milyen jó a talaj és milyen rátermett módon gazdálkodnak, tekintetbe véve az akkoriban ott még érvényben lévő előnytelen körülményeket, továbbá meglepte őt a fejlett ló- és juhtenyésztés is, aminek tökéletesítésére igen megfelelőnek tartotta azt a vidéket.

A mezőgazdasági dolgokra vonatkozóan várakozásán felüli megfelelő intelligenciát és helyes ítélőképességet talált, különösen a bérlőknél és a kincstári birtok vevőinél, de általánosságban hiányzott az élénk tevékenység. Az emberek kényelmes életet éltek, amiből nem szívesen hagyták magukat kimozdítani olyan vállalkozások miatt, melyek értékét ugyan elismerték, de túlzottan hajlottak arra, hogy a fejlesztési terveket évről évre elhalasszák. Csak a közvetlen pénzszerzési lehetőség hozta őket mozgásba. Különösen az lepte meg Thaert, hogy a "Gyakorlati mezőgazdák társasága" milyen jelentős tevékenységet folytatott, a társaság tagjai havonta Heilsbergben összegyűltek, s Thaer tiszteletére pedig átutazásakor egy rendkívüli összejövetelt tartottak, ahol Thaer igen értelmes előadásokat és vitákat hallott.

Nagy érdeklődéssel nézte meg Thaer Kowalski őrnagy alapítványát. Kowalski őrnagy u.i. birtokát, Spilzengs-t, - mely 2,5 mérföldre volt Königsbergtől - egy 10 fiú és 10 leány nevelésére, oktatására szolgáló intézmény létesítésére hagyományozta, ahol a fiúkat használható mezőgazdáká, a leányokat pedig házvezetőnőkké képezték ki. Sajnálatos, hogy ez a jóakarátú ember (Kowalski) pompás elgondolásának kivitelezésére végrendeletileg olyan sok embert jelölt ki, hogy alapítványának hasznos előrehaladását illetően majdnem kétségbe kellett esni.

Túlzott, aggodó biztosítással veszélyezteti az ember ezeket a jónak szánt alapítványokat a leginkább. Az alapítványt tevő általában túl sokat akar elérni és a végrendeletet végrehajtó hatóság csak ritkán ért ahhoz, hogy az alapítványt szellemi tekintetben elevenné tegye, számára sokkal kényelmesebb, hogy "a betűk által öljön", és aztán a kitűzött céltól megfosztott végrendelettel értelmetlenül járjon el. Ugyancsak megtekintette Thaer a skót földművesek települését a troppiti Waide-n. Ezeknek az embereknek egy bizonyos nagyságú földterületet adtak (3 culmi Hufe-t), mely egészen nyers, boróka bokrokkal és bozóttal benőtt terület volt. Ezt nagy szorgalommal és sok erőráfordítással ragyogóan művelhető szántófölddé alakították. Ezek az emberek Skóciából azért vándoroltak ki, mert "Britanniában a farmerek már nem bírták elviselni a helyzetet", Poroszországban azonban "very good, better than

everywhere" (nagyon jó, jobb, mint bárhol másutt) volt. A magukkal hozott nagyszerű szerszámok Thaer számára rendkívül érdekesek voltak, és mivel azon a területen még nagyon sok földet kellett művelhetővé tenni, Thaer beláthatatlanul jó következményeket várt attól, ha az állam ezeket az embereket minden módon segíti. Ezeket az embereket ezért a minisztérium figyelmébe ajánlotta.

EMLÉKÜNNEP (JUBILEUM)

Egy ilyen emberbaráti, tevékeny, áldásos életből nem hiányozhat a jubileum sem, amit a megtisztelt embernek a tisztelői és barátai rendezni szoktak, annak, akinek az a ritka szerencse jutott osztályrészül, hogy fél évszázadon keresztül tisztességgel és eredményesen el tudta látni a hivatását.

1824. máj. 16-án volt az 50. évfordulója annak, hogy Thaer Göttingenben megszerezte az orvos-doktori végzettséget. Barátai, tisztelői és tanítványai élükön a Bahn melletti Heinrichsdorf földbirtokosával, Schulze úrral, a szomszédos fürdőhelyen, Freienwalde-ban rendezték meg a jubileumi ünnepséget. Családja és a közelebbi barátok Thaer 73. születésnapján, 1824. máj. 14-én rendeztek egy hasonló ünnepséget Möglinben. Itt énekelték el először, majd máj. 16-án ismét, a szép és elmés "Jason-éneket".

Freienwalde-ban az ünnepségen az ünnepeltet a feldíszített teremben barátai, tisztelői és tanítványai fogadták és a díszes ünnepi asztal díszhelyére vezették. Az ünnepélyre a résztvevők és a meghívottak külön erre az alkalomra készült meghívókat kaptak. Az ünnepséget III. Frigyes Vilmos király levelének felolvasásával kezdték. A württembergi Vilmos király saját kézzel írt levél kíséretében küldte el Thaernek a Württembergi Koronarendet. Ezenkívül még a Bajor királyság Civil Szolgálati érdemérmét, a Hannoveri királyság Guelphen-rendjét és a Szász királyság Civil Szolgálati érdemérmét kapta meg. Az ünnepségre J. W. von Goethe egy hosszú verset küldött.

A berlini Kézműipari Egyesület külön erre az ünnepre egy arany emlékérmét készíttetett. A jénai Ásványtani Társaság egy oklevelet nyújtott át, melyben "tiszteletbeli kültagjává" nevezi ki Thaert. A hallei Természettudományi Kutatótársaság is egy oklevéllel tiszteletbeli tagjává avatta. Ezenkívül Németország majdnem mindegyik gazdasági és hazafias tanintézetétől, társaságától és egyesületétől szerencsekívánatokat tartalmazó leveleket kapott. Szülővárosa, Celle, egyik érdemdús fiával küldte el levelét. Von Thünen, első cellei tanítványainak egyike is levélben köszöntötte. Gyakorlati tevékenységét egy parasztküldöttség, élén a Batzlow-ból való Rochliz gazdával, köszönte meg. Barátai és tanítványai egy, a berlini porcellán-manufaktúrából származó étkészletet ajándékoztak neki.

A berlini Wichmann szobrász, Prof. Franz Körte megbízásából, elkészítette Thaer mellszobrát márványból. Ennek a szobornak az alapján készült el az az érme, amit 1827. május 14-én adtak át Thaernek, és amelynek alapján az ennek az életrajznak az elején lévő arckép is készült, mely a Thaerről készült valamennyi más rézkarcnál és kőnyomatnál sokkal jellemzőbb és hűen hasonlít Thaerre.

Az öregembert az ünnepi napok minden mozgalmassága, minden felizgató eseménye láthatóan nem viselte meg. Értett ahhoz, hogy mind örömben, mind bánatban megtartsa a megfelelő mértéket. A sok tiszteletadás csak kismértékű benyomást gyakorolt rá. Világosan látható volt, hogy eléggé jóindulatú és türelmes volt ahhoz, hogy az ilyen dolgokat hagyja megtörténni, hogy viszont az övéinek és az idősebb és fiatalabb tanítványainak és barátainak szívbeli ragaszkodása és szeretete

annál boldogabbá tette. A Cellében élő sógorának, Jacobinak, ezt írta: " Nemsokára befejezzük ezen a világon a pályafutásunkat. Sok mással szemben mondhatjuk, hogy életünk pompás volt, s mégis csak egy nyomorúságos siralmas dolog volt. Vágyakozással várjuk a túlvilági életet. Isten könnyítse meg nekünk az abba való átmenetet és addig is tartsa meg értelmünket és érzéseinket!"

Életének utolsó éveiben télen gyakran szenvedett reumától, nátha és köhögés kínozta és tüdeit is megtámadottnak érezte, ezért 1824 nyarán Obersalzbrunnba utazott, ahol az ivókúra nagyon használt neki, de a céltalan fürdőhelyi élet annál kevésbé tetszett neki. Az üdülőhelyen, a sok tüdőbajos miatt, a sétányon tilos volt dohányozni. Ez annál inkább nehezebbre esett, mert a kútvíz reggeli pipázás nélkül nem ízlett neki. Ezenkívül rendkívül értelmetlennek tartotta, hogy a szabadban való dohányzást, mint bárkinek is hátrányosat, megtiltották. Ettől kezdve nem látták őt többé a sétányon, mert a gyógyvizét a kút melletti téren itta meg, ahol a kocsisok szoktak megállni. Itt ugyan gyakran át kellett furakodnia a kocsik között, de legalább zavartalanul szívhatta el a pipáját.

Mivel azonban éppen a jelentősebb fürdővendégek éppen Thaer társaságát keresték, ezért az ivókút igazgatósága arra kényszerült, hogy a kocsisoknak egy távolabbi helyet biztosítson. Thaer ugyan teljesen a kúrának élt, melynek jótékony hatásától teljes gyógyulást remélt, ez azonban csak addig tartott, míg nem kapta kézhez Perault de Jotemps, Fabry és Girod urak juhtenyésztésről szóló, újonnan megjelent, lényeges könyvét, mely annyira lekötötte, hogy önkénytelenül elfelejtette a fürdést és az ivókúrát, alig hagyta el a szobáját, és végül minden áron siettetta az elutazását. Mivel nem tudott ehhez a műhöz szakfordítót találni, akinek elég szaktudása lett volna ehhez a munkához, ezért elhatározta, hogy saját maga fordítja majd le, s a következő télen, bár kellemesen, de tartósan is, ezzel volt elfoglalva.

1826 nyarán megvette Möglin közelében Lüdersdorf és Biesdorf egyesített lovagi birtokokat, s ezzel a mezőgazdasági tevékenysége még egyszer megélné. Ezzel a vétellel az lebegett a szeme előtt, hogy legfiatalabb fiát, Albrechtet, - aki akkoriban még Oroszországban hercegi intendánsként volt elfoglalva - a saját közelébe tudja vonzani, s Albrecht ezeken a birtokokon tudjon gazdálkodni, és Möglinben is segítsen neki az előadások tartásánál. Igen boldog volt attól a gondolattól, hogy középső fia, Ernst, az orvosi pályán, legkisebb fia, Albrecht, pedig a mezőgazdasági pályán fog nyomdokaiba lépni. Sajnos, Ernst fia nem élte sokkal túl apját. Híres, elismert orvosként 1837-ben, Berlinben halt meg.

Ettől kezdve ereje egyre fogyott. 1826-1827 telét majdnem kizárólag ágyban töltötte, ez azonban nem akadályozta előadásai megtartásában, mert hallgatói ágya köré jöttek. Tavasszal ismét jobban lett, fel tudott kelni és a birkanyírásnál személyesen jelen tudott lenni, minden egyes bundát a kezébe vett és a tanítványainak magyarázatot tartott róluk. Mindez mégis megerőltető volt számára, s bal lába, mely már régebben is gondot okozott, megdagadt és rendkívüli módon fájt. Mire őszt lett, ismét nem tudott lábra állni, s lábán egy égő piros folt alakult ki, mely sugarasan az egész lábára elterjedt. Az orvos ezt agykori üszöknek nyilvánította. Ekkor olyan állapot alakult ki nála, hogyha a lábfájása csillapult, akkor rettenetes fejfájás vett rajta erőt, s ha ez elmúlt, akkor ismét a kínzó lábfájás jött elő. A piros

folt majdnem fekete lett, végül nyílt seb jelent meg a helyén, mely éjjel és nappal állandóan kínozza és csak néha tudott egy-egy órácskát aludni.

Ezt a keserves szenvedést az öregember panasz nélkül tűrte el, legyőzhetetlen lelkierejével, és az őt körülvevőkkel szemben megnyerő, barátságos viselkedéssel, mely az ő legtöbbször komoly és látszólag hideg tekintetén egy annál mélyebb, fájdalmas benyomást keltett. Szemébe nézve fokozására szemén hályog keletkezett, így nem tudott olvasni, éjjel-nappal felolvastak neki. Majd bal karja bénult meg. 1827 őszén úgy tűnt, mintha a heves fejfájások az agyát is megtámadták volna, u.i. víziói voltak. Aztán télen át ismét teljesen tiszta volt az értelme, még néhány előadást is tartott és lediktálta utolsó cikkét.

1828 tavaszán Dr. Dieffenbach professzor a lábát kezelni kezdte, ami lábának ugyan használt, de ettől kezdve állandóan fantáziált és csak ritkán voltak világos pillanatai, ilyenkor rendkívül kedvesen, a legnagyobb lelki nyugalommal, vallási témákról beszélt. Csak lassanként, több hónap elteltével aludt ki életének lángja. A halálról nem beszélt, nem félt tőle, de nem is kívánta.

Végül 1828. okt. 26-án éjjel örökre elaludt, úgy tűnt, fájdalommentesen. Okt.29-én möglini kertjében temették el, az ottani templom közelében, ahová gyermekei, unokái, és tanintézetének akkori tagjai elkísérték, hogy a megszentelt helyet virágokkal díszítsék. A sírhalmot később egy szép vasráccsal vették körül, s nyaranként Förster úr, Thaer utolsó hűségese szolgálja, gyönyörű virágokkal borítja be.

THAER EMLÉKMŰVE

A möglini lovagi birtok, melynek nevét egész Európában ragyogóvá tette. Itt teljesedett ki a tanítása, itt igazolódtak nézetei. Itt fektette le az alapjait a mezőgazdaságtan tudományos feldolgozásának. Tanítványai - a kortárs-tanítványok és az utánuk jövők - nem tisztelhetik őt jobban, mint akkor, ha minden erejükkel az ő nagyszerű "építményét" folytatják, éppen olyan hűségesen, emberbarátian, igaz módon és körültekintően, mint ő tette, a természetet kitapintva, az értelemre hallgatva, a tapasztalatokat felülvizsgálva, a tudományos kutatást és a gyakorlati kivitelezést éppen olyan állandó és tisztességes szorgalommal végezve, mint ő!

Röviddel halála után, 1828. december 3-án néhány közelebbi barátja (v. Bredow, v. Ekardstein, Bethe, v. Treskow) Berlinben egy nyilvános felhívást tett közzé: "Járuljanak hozzá egy méltó emlékmű felállításához Thaernek a mezőgazdaságért végzett munkája emlékére". Bár azóta 10 év telt el, nem találjuk semmiféle nyomát, sem az emlékmű tulajdonképpeni tervének, sem e vállalkozás előrehaladásának és pillanatnyi helyzetének, kivéve von Ehrenfels báró felhívását, mely Bécsben 1829-ben jelent meg és így hangzik: " Egy nyomtatásban megjelent cikkemben már 10 évvel azelőtt azt mondtam: Thaer ugyanannyit használt Poroszországnak, mint Blücher. Blücher, mint Wahlstadt hercege hálás királyától már megkapta a megérdemelt emlékoszlopot. Építsünk Thaer atyának, a mezőgazdaság hercegének, mint korának hálás fiai, tiszteletünk jeléül egy oltárt. Én 10 tallérral járulok ehhez hozzá". Bizonyossággal várható, hogy a felhívást közzétevők, akik neve garancia a szép terv kivitelezésére, majd tudósítani fognak erről az ügyről.

THAER KÜLSŐ MEGJELENÉSE ÉS JELLEME

Thaer középmagas, finom és karcsú alakú, minden részében arányos volt, tartása és mozgása határozott, nyugodt és mindig kényelmes volt. Külső megjelenése egészében véve nem volt imponáló, inkább ridegen visszautasító volt, úgy, hogy első látásra az idegenek nem vonzódtak hozzá, inkább tiszteletet éreztek az iránt a férfi iránt, aki ilyen igénytelenül, mégis határozottan befolyást gyakorolt rájuk. A jelentős emberek azonban azonnal felismerték benne az egyenrangút és rövid időn belül megszerették. Öltözete egyszerű, tiszta, sohasem merev, mindig kényelmes. Arca nagyon jellegzetes, vonásai nem nagyon mozgékonyak, szája zárt, hallgatag, de az akaratlan jóság kifejezésével. Orra erősen előreugró, hajlott, a homlok alatt mélyen gyökerező. Homloka magasan domborodó, sima, világos. Szemei nem nagyok, felső szemhéjai erősen visszahúzódtak, így szemei jelentősek, és szokatlanul tiszták.

Tekintete rendkívül éles, nyugodt, vizsgálódó, az ember érezte, hogy az elrejtett foltot is észreveszi, ugyanakkor teljesen jóindulatú, sőt jótevő, ha vidám hangulat tekintetének élességét bensőségessé változtatta. Arcának teljes kifejezése szívélyes, igénytelenül öntudatos, becsületes és tisztességes, ami csak egy igazán ártatlan, hűséges és erkölcsösen tiszta lélek sajátja lehet. Profilja egyike volt azoknak, melyeket könnyen lehet felismerhetően ábrázolni, és akaratlanul is bevésődnek az emlékezetbe. Svédország mostani (1829!) királyának profiljához hasonlított, mert amikor a király annak idején Bernadotte marsallként 1804-ben Hannoverben kormányzott, Thaert a francia tisztek sokszor az álöltözetben lévő marsallnak nézték.

Jó, lágy szíve gyorsan elárulta magát, akkor is, ha kisebb mértékben felizgult. Amit azonban kellemes természetnek nevezünk, az nem volt sajátja, sem pedig bármi fajta kedvesség, ami csak a felszínen lebeg, nem pedig a legbensőbből árad ki. Viszont a szó legszebb és legteljesebb értelmében emberbarát volt.

Az életet jámboran élvezte, bár józan ítéletet alkotott róla, de a kedvező pillanatot annál élénkebben használta fel teljes egészében. A kiválasztott úton a maga módján következetesen ment végig, anélkül, hogy azt állította volna, hogy az mások számára is a legjobb. Eközben mindennel szemben, ami önfejlésből, gyengeségből vagy beképzeltségből eredt, inkább kemény volt, mint engedékeny. A tétlen álmódzást és a szószálhasogatást nem kedvelte, csak az egészséges értelem volt számára minden elmélet és minden gyakorlat alapja és forrása. A költészet és a filozófia nem aktívan, csak passzívan volt jelen a természetében, de ezek jelentős befolyása iránt igen fogékony volt. A "Julius von Tarent" c. mű költője (Leisewitz) nagy súlyt fektetett a véleményére.

Éleseszsűsége nem csupán szellemének egy tulajdonsága volt, sokkal inkább összes szellemi és erkölcsi adottsága megfelelő egyensúlyának eredménye, summája. Becsületessége, megbízhatósága, feltétel nélküli méltányossága, állhatatossága, energikus kitartása minden vállalkozásnál csak ilyen nyugodt, egészséges értelem mellett tudott kiteljesedni és a veleszületett heves ingerelhetőségét így tudta legyőzni. Kívánságai és vágyai sohasem haladták meg a természetes elvárhatóságot, s emiatt sokszor teljesültek is.

Tudása és művészete egyaránt lényének részévé váltak. Szellemének és szívének minden ereje közvetlen kapcsolatban állt a tudásával és gyökereiket ebbe az irányba eresztették, egy majdnem csodálatos felfogóképességgel minden iránt, ami valamilyen szellemi táplálékot ígért.

Szaktudományának írójaként Thaer a legfelső szinthez tartozik. Vitathatatlanul az első helyet foglalja el a korának gazdasági/közgazdasági irodalmában. A mezőgazdasági üzemekre gyakorolt hatását nem lehet elég értékesnek tartani, mivel számos olyan műveletet vezetett be, melyek eredménye csak halála után kezdett kibontakozni.

Valójában nem volt feltaláló zseni, de kiművelt értelmének kitartó alkalmazása vezette el az eredményekhez. A legbonyolultabb dolgokat olyan pontossággal, olyan alaposan vizsgálta meg, olyan világosan magyarázta el és összehasonlítás céljából olyan frappánsan helyezte egymás mellé, mint csak kevesen öelötte. Mezőgazdasági vonatkozásban talán senki sem boncolgatta a természetet ennyire szellemes kísérletek segítségével, mint ő.

Azt, hogy mindjárt kezdetben általános elismerésnek örvendett, Thaer nemcsak nagy tudásának köszönhette, hanem annak is, hogy a tényeket őszintén mondta el, azt sem titkolva el, amiben tévedett. Az is megnyerte számára az embereket, hogy senki igényeinek nem állt útjába, mindenkit hagyott cselekedni. Véleményét csak akkor mondta el, ha erre kifejezetten kérték, de akkor becsületesen, nem kertelve, s nem törődve azzal, hogy hálásan figyelembe veszik-e, vagy mellőzik-e. Őt is elérte az, ami minden tudós embert elérhet, az a balsors, hogy egyes firkászok elgondolásait sajátjukként jelentették meg, úgy, hogy kétségesnek tűnhetett, hogy vajon Thaer kölcsönözte-e tőlük ezeket a gondolatokat, vagy ők Thaertől. Az a veszély fenyegette, hogy az utókor plágiummal fogja vádolni, és éppen azokkal kapcsolatban, akik az ő szövegeit kiírták. Ezt sokáig nyugodtan szemlélte, de egyetlen alkalommal panaszkodott is emiatt, majd azzal vigasztalta magát, hogy igyekezetének elismerését inkább az utókortól várja, nem pedig kortársaitól.

A hírnevet, dicsőséget Thaer majdnem közömbösen szemlélte, mint minden valóban zseniális ember, de ha durván, közönségesen meggyalázták megszerzett érdemeit, akkor hírnevét erélyesen védte. A hírnév hajszolása, ami kevésbé tehetségeseknél oly sokszor fordul elő, Thaer számára idegen maradt. Ambíciója sohasem hagyta megelégedni azzal, amit már elért, inkább arra buzdította, amit a továbbiakban még el lehet érni. Külsőségekben megnyilvánuló tiszteletadásoknak mindig csak a pillanatnyi alkalomnak megfelelő értéket tulajdonította, de ha törekvését személyesen a szeretet jeleivel ismerték el, akkor ez bensőleg boldogította őt.

Így pl. 1805-ben a dán von Juel kamarás, ünnepélyes keretek között, Thorseng szigetén egy új majorjának a "Thaer emléke" nevet adta és Thaer tiszteletére – bár személyesen nem ismerte – az ott dolgozó embereinek egy szép ünnepélyt rendezett, mert – ahogy mondta – nagy mezőgazdasági vállalkozásainak eredményeit csakis Thaer írásainak köszönhette. És 1812-ben az általa személyesen szintén nem ismert gróf von Schönburg auf Rochsburg a törzs-juhnyájából 14 válogatott

anyaállatot küldött Thaernek ajándékba, mert a magasabb színvonalú juhtenyésztés helyes alapelveit Thaer írásaiból ismerte meg.

Amikor viszont 1817-ben a Vörös Sasrend III. osztályú kitüntetését adományozták neki, akkor erre csak úgy tekintett, mint egy dekorációra, melyet az állami szolgálatban betöltött állásának köszönhetően, még kiegészítésképpen adományozni szoktak. Erről így írt: "Nem tudom, hogy miután a terciáner-érdemérem elleni tiltakozásomat elfelejtették, ki tréfált meg azzal, hogy emlékeztessen arra, hogy nekem is kell egy szalagot a gomblyukamban viselni. Röviden szólva, ma reggel el kellett mennem a kastélyba, ahol a keresztet az öltönyömrre tűzték. Holnap akarva-nem akarva el kell mennem a templomba, de hála Istennek, Ófelségének a királynak a kifejezett parancsára, csizmában, aztán a fogadásra és végül még a bálba is. Azt kívánom, hogy bár már este lenne, és már mindenem túllennék." Thaer valóban ilyen ruhaviseleti szabályokhoz egyrészt túl igénytelen volt, másrészt túl jelentős ember. Nem volt eléggé hiú ahhoz, hogy a kitüntetést ékszerként viselje, sem nem volt eléggé naiv, hogy valódi kitüntetésnek tartsa. Királyának személyes elismeréséből és kegyéből sokkal értékesebb tanújelek váltak osztályrészéül, melyeket senkivel sem kellett megosztania.

A szilárd, eleven meggyőződéséből adódóan, hogy t.i. a célját mindenütt el fogja érni, ha erejét latba veti, ezért sohasem volt lobbanékony, vagy nyugtalanul izgatott, ha egy vállalkozásról volt szó, bár minden új elgondolásnál az első pillanatokban szangvinisztikusan ingerelhető volt. Nagy céljának tudata erőssé, állhatatossá, szilárdá és bátorrá tette őt, teljesítményét azonban mindig elégtelennek tartotta, sőt csekélynek ahhoz képest, ami szemei előtt lebegett. Ha némelyek szemében büszkének, fennhéjázónak vagy önzőnek tűnt, ez csak akkor fordult elő, ha önkéntelenül túl érthetővé vált számára, hogy mennyire jár mások előtt, akik a saját szintjükre le akarják őt húzni. Ifjúkorában természetesen gyakrabban volt önző, de későbbi éveiben csak mások önzése ellen igyekezett megvédeni magát.

Egyszer azonban nagy hírneve jó szolgálatot tett neki. 1804-ben, amikor Picard tábornok Celle parancsnoka volt, Thaer egyik barátját, aki látogatóba jött Thaerhez, hiányos útlevele miatt lefogták. Thaer azonnal elment a tábornokhoz, hogy kezességet vállaljon barátjáért. Megkérdezték tőle, hogy hívják, és ő megmondta. "Terr, - Terr? je ne connois pas ce nom." (Ezt a nevet nem ismerem.) – Thaer ezt válaszolta: "ce n'est pas ma faute, mon nom est assez connu, et meme a Paris. Si Vous-y-connoissez un certain Chaptal et Francois de Neufchateau, dont je viens de recevoir des lettres, Vous verrez, qu'on m'y connoit!" (Ez nem az én hibám, az én nevem eléggé ismert, még Párizsban is. Ha Ön ismeri ott Chaptal és Francois de Neufchateau urakat, akiktől éppen most kaptam leveleket, Ön látni fogja, hogy engem ott ismernek!), és ezzel két levelet mutatott, melyeket szerencséjére éppen akkor kapott ezektől az uraktól. Ez azonban semmit sem segített volna, de ekkor több jelenlévő tiszt megmagyarázta, hogy Thaer egyike a legnagyobb tudósoknak ebben az országban. Erre a tábornok kijelentve: "cela suffit!" (Ez elegendő!), szabadon bocsátotta a barátját.

Hogy mindenütt meg tudja az igazságot találni, már ifjúsága óta második természetévé vált, hogy a kételkedés útját kövesse. Ezen az úton a legnagyobb lelki

nyugalommal haladt végig, de hogy mennyire vizsgálódóan, azt tekintete is bizonyította, mely vidámbbá és melegebbé vált, ha meggyőződött az adott ügy helyes voltáról, de egyre áthatóbb, szűrőbb lett, ha a kérdéses ügy helytelen és rossz volt.

A közéletben Thaer mindig a közösségi érzést kereste és követelte minden jó ügy számára, sajnos legtöbbször nagyon is hiányolnia kellett. Thaer bensőjében olyan jó, olyan ártatlan volt, hogy el sem tudta képzelni, hogy még művelt embereknél is hiányozhat a jóakarát, hiányozhat az, hogy saját érdeküket csak kismértékben is hajlandók legyenek feláldozni az általános jónak. Rendkívül sokszor élt meg ilyet, de jó véleménye, szilárd bizalma az emberekben található jó iránt sohasem ingott meg. Milyen sokszor kísérelte meg hiába, hogy nyilvános összejöveteleken a jó ügy érdekében szóljon fel, hogy a szükség idején egyesületek segítségével felélessze a közösségi szellemet. Csak 1813-ban látta, hogy hazaszeretete, közösségi érzése nem hiábavaló. Örömkönyekkel a szemében látta három fiát a háborúba menni, s ezen felül még két fiatalembert szerelt fel saját költségén. A legkisebb fiát, kedvencét, is remélte, hogy még fel tudja szerelni, de ez a fia még hadbavonulás előtt meghalt, még mielőtt a katonának oly szükséges testi erő kifejlődött volna nála.

A társadalmi életben, melyet nagyon kedvelt, különösen fiatal éveiben, Thaer a társaság lelke volt. Kedves jelleme, egyszerű nyíltsága, ártatlan szellemessége, vidámsága, mindenütt szívesen látottá tették. A családi életben viszont csak a későbbi években vett nagyobb mértékben részt. A szakadatlan tanulmányok és az igen jelentős levelezése csak kevés időt hagyott neki, hogy családjával foglalkozzon. Nyáron gyakran már 4 óra előtt felkelt, télen legkésőbb 5 órakor, aztán megszakítás nélkül 11 óráig dolgozott, majd 1 óráig előadást tartott. Csak a délutánt szentelte a sétálásnak és az estét a családnak és a társaságnak. A gyerekek majdnem kizárólag anyjukkal éltek, akire maradt majdnem teljes egészében a nevelésük. Thaer ebbe csak akkor szólt bele, ha a gyerekek tudományos képzéséről és jövőbeli hivatásáról volt szó.

Háztartásának dolgaival keveset foglalkozott, csak a tudománynak és a szerteágazó mezőgazdasági terveknek, kísérleteknek és vállalkozásoknak élt. Mivel ezekről a dolgokról nem beszélt Philippinével, ezért Philippine különösen a Poroszországba történt átköltözés utáni első 10 évben sokat aggódott, sőt félt is Thaer sok, legtöbbször költséges és merész tevékenysége következtében, melynek jövőbeli előnyeit nem is sejtette, de a jelen terheit és nehézségeit annál inkább érezte, mivel a szerencsétlen háborús körülmények miatt minden még rosszabb színben tűnt fel. Természetes volt, hogy a jelenlegi, kedvezőtlen, nyugtalan helyzetet magában sokszor összehasonlította a sokkal kellemesebb élettel Cellében, s így gyakran érezte magát boldogtalannak az új környezetben és az új helyzetben.

Philippine erről természetesen nem beszélt, de csendesen szenvedő lény Thaer számára annál is fájdalmasabb és kínosabb érzést jelentett, minél jobban szerette őt. Ettől kezdve elrejtette cselekedeteit Philippine elől, és azon fáradozott, hogy saját vidámságával bátorságot és bizalmat csepegtessen beléje. Ezáltal viszont a családi életben egy bizonyos fokú tapintatosság jött létre, egy bizonyos értelemben vett, feszült, kölcsönös diszkréción, mely Thaer külső, látszólagos ridegsége mellett a

családi életet nem tudta sem kellemessé, sem kényelmessé tenni. Egy bizonyos zárkózottság alakult ki mind a szülők, mind pedig az apa és gyermekei között, egy bizonyos házi diplomácia, mely a meghitt családi életnek egyre több kárt okozott. Ez Thaer számára természetesen nem lehetett indok arra, hogy az egyszer megkezdett utat elhagyja, mert túl jól tudta, hogy Cellében sohasem érte volna azt el, ami Möglinben lehetővé vált számára, és aminek életének utolsó 10 évében annyira örült.

A rossz hangulatnak és ennek a diszkréciónak a következményei nem maradhattak sokáig rejtve mindkettőjük (Thaer és felesége) előtt. "Minden tartózkodás és hamis tapintat," – írta egyszer szeretett lányának – "igaz szeretet és barátság mellett nem hoz soha semmi jót létre. Ebből csak a legjobb szándék mellett kölcsönös titkolódzás származik, amiből aztán zavar és kár keletkezik, amit olyan könnyen el lehetne kerülni, ha az ember a másikkal nyíltan beszélne. Inkább mondaná meg az ember barátságosan és nyíltan a kellemetlen dolgokat is egymásnak, mert a megbántódás csak annál nagyobb lesz, ha végül is minden, egyszerre napfényre kerül."

Thaer vallásos adottságait már a "Vallomásaiból" megismerhettük. A fiút boldoggá tette a hívő, buzgó anyjától mélyen a szívébe ültetett hit Krisztusban, akinek isteni szeretete költői megnyilatkozásokra ragadta. A gyermekkor szép vallásos álma azonban eltűnt és helyet adott a kétkedésnek, amit tapasztalt informátorok csepegtettek bele, s amit aztán éles esze mohón megragadott, hogy bátran gyakorolja magát. A keresztény felfogás a szívében maradt, de a hitet száműzték belőle. Számára Isten közvetlenül a természetben nyilatkoztatta ki magát. A keresztény hit ugyan idegen maradt számára, de a krisztusi tanítás summája: "Szeresd Istenedet mindenképpen felett, és a felebarátodat éppúgy, mint magadat!", ez képezte életének, gondolkodásának és cselekedeteinek alapját. Vallásos érzülete teljesen befelé fordulva fejlődött ki benne, annál kevésbé kifelé, és egyáltalán nem az egyház irányába. Hogy még késő öregkorában is, miután minden irányban kutatót és vizsgálódót, még mindig ugyanaz maradt a nézete a földi és isteni dolgokról, azok a szavai bizonyítják, melyeket egy Möglinben elhunyt fiatalember sírjánál mondott, s melyeket itt Thaer saját kezűleg írt fogalmazványából idézhetünk:

"Itt tettük sírba a nemes C. S. v.S. földi maradványait. Az építő/fejlesztő életerőtől korán elhagyva, itt az enyészet lesz úrrá rajta. Ez azt jelenti, az ősanyag az élettelen természet általános törvényeinek engedelmeskedik, míg új szerves képződmények ismét fel nem veszik és a természet örök körforgásába vissza nem viszik."

"De az ebben a testi szervezetben kialakult lelke visszatért az élet ősforrásához. Bizonyosan azért, hogy egy magasabb szintű létben és magasabb célok érdekében munkálkodjék, mert lelkületének minden megnyilvánulásában félreismerhetetlenül isteni célzatosság volt."

"Hadd emelkedjék ki egy nemes lélek a föld porából! A földi terhektől már megszabadult. Csak az istenit, a szent és tiszta szikrát, hívja elő a természet öléből egy isten."

FÜGGELÉK

A MÖGLINI KIRÁLYI MEZŐGAZDASÁGI AKADÉMIA CÉLJA, SZERVEZETE ÉS RENDTARTÁSA

A mezőgazdasági tanintézet célja

Ne várjuk azt, hogy itt ajánljuk vagy dicsérjük a tanintézetet. Ellenkezőleg, inkább azt szeretnénk megmutatni, hogy az itteni akadémia inkább hátrányos, mint előnyös annak részére, aki csak azért jön ide, hogy megtanuljon egy sémát, mely szerint a majdani gazdaságát minden nehézség nélkül kialakíthatja, azért, hogy tisztességes gazdának nevezzék és a nemes mezőgazdálkodás kincsét magáévá tehesse, nemcsak teljes mértékben, de nagyon kényelmes körülmények között. Ilyesmit nem lehet itt keresni, sem találni.

Azt, aki jó iskolai oktatás eredményeképpen eljutott odáig, hogy egy tudományos előadást felfogni képes és hajlama szerint vonzódik a gazdálkodáshoz és az ahhoz tartozó tárgyakkal már megismerkedett, az ilyen embert abba a helyzetbe kell hozni, hogy hivatását tudományos oldalról is megismerje, a rábízott talajt önállóan meg tudja ítélni és a legnagyobb termést eredményező módon tudja művelni.

Tehát az a cél, hogy a tudásra éhes és tanulni képes leendő gazdát arra megtanítsa, hogy a mezőgazdaságot illetően hogyan lehet igazán és alaposan tanulni, azaz, hogyan tudja magát abba a helyzetbe hozni, hogy a születésénél, hajlamánál vagy sorsánál fogva neki jutott földdarabot a talaj alkotóelemei, a klimatikus adottságok és a külső körülmények alapján jól meg tudja ismerni és a legelőnyösebben tudja hasznosítani.

Nem cél az, hogy a korlátolt és a tétlen ember bizonyos számú receptet kapjon bizonyos talajtípusokra és gazdálkodási formákra nézve, hanem az a cél, hogy a gondolkodó, törekvő, öntevékeny embernek utat mutassunk ahhoz, hogy minden talaj és minden talajművelési mód esetében a legcélszerűbbet és a legnagyobb terméshozamot biztosítót teljesen szabadon, az eszközök és célok teljes ismeretében ki tudja választani.

A gazdára nem úgy gondolunk itt, mint a röghöz tapadt parasztra, aki a kor viszonyai szorongattatásainak, a földje silányságának és a szél és időjárás változásainak tehetetlenül alá van vetve, megelégedve azzal, amit az alapjában véve jóságos természet lehetővé tesz, hogy megteremjen. Hanem itt csak arra a szerencsés emberre gondolunk, aki örömmel ismeri fel, hogy a hivatása hogyan hozza őt a természettel és Istennel a legközvetlenebb kapcsolatba, és, hogy mennyire kötelessége azt a nemes és felbecsülhetetlen feladatot teljesíteni, hogy az embereknek, az ő embertársainak, az élet szempontjából legfontosabb és nélkülözhetetlen szükségleteit a legjobb minőségben és a legnagyobb mennyiségben elégítse ki.

A mi gazdánk, állandóan arra ügyelve, hogy a maga részéről is egyre inkább feldíszítse a világot gazdag vetésekkel, legelőkkel és rétekkel, nem veti alá magát gondolkodás nélkül, eltompultan, szolgálai módon a tehetetlen talajnak, hanem a

művészet és a tudás segítségével annak urává válik. – Nem marad alul, lustán panaszkodva, a múltó hónapok és évek véletlen gondjaival szemben, hanem maga köré tekint, a rosszal szembenéz, igyekszik annak gyökereit felismerni, és ahol a baj elkerülhetetlennek látszik, ott igyekszik új utakat találni, hogy talaja új források feltárása következtében áldást tudjon hozni. Mivel a mi gazdánk sem nem öntelt pazarló, sem nem kérkedő ember, aki telve van városi nagyzással, hiúsággal és szükségletekkel, ezért aztán a kevésbé gazdag terméshozamú időkben sem panaszodik gyermekes módon, keservesen, azzal kapcsolatban, amit elveszített, míg azonban mindent figyelmen kívül hagy, ami már régóta belülről káros a számára.

Ki tartsa tehát magát arra képesnek, hogy tanintézetünkbe belépjen? Csak az, aki azt tűzi ki célul maga elé, hogy a saját, jövődöbeli gazdaságában mint szabad, gondolkodó gazda fog dolgozni és küzdeni, és minden erejével a helyes gazdálkodásra törekedni, csak az ilyen ember fogja itt azt megtalálni, amit keres.

Ha – mint az már gyakran előfordult – felvetődik az a kérdés: hogyan lehetséges, hogy Möglinből mégis néha hasznavehetetlen és tudatlan emberek kerülnek ki; akkor mi a következő kérdést tudjuk felvetni: hogyan lehetséges, hogy még a leghíresebb tanintézetekből is gyakran gyengén képzett, sőt tudatlan egyének kerülnek ki? – Sem itt, sem másutt nem képes a tanár a tanulónak tudomány iránti érzékenységet és érdeklődést betölcsérezni, ahol azonban ezek hiányoznak, ott a tanár nem tud a kívánságnak megfelelően dolgozni.

Vannak olyan fiatalemberek, akik ugyan természettől fogva jó szellemi adottságokkal rendelkeznek, de nincs élénk gondolkodásuk és csak azért jönnek ide, mert az apjuk így kívánta; vagy pedig azért, mert azt gondolják, hogy itt, vidéken érdekes diákéletben lehet részük; vagy azért, mert úgy vélik, hogy az itt-tartózkodásuk következtében bizonyos célokat könnyebben el lehet érni. Egy ilyen ifjú egyszer azt írta Thaernek: „Legalázatosabban fordulok Önhöz a legfelsőbb rendelet alapján, mely szerint egyetlen hivatalnok sem vehet át egy királyi bérletet, ha azt megelőzően nem vett részt az Ön előadásain, kérem ezért, tájékoztasson engem a szükséges előkészületekről, a honoráriumról és az ott-tartózkodással kapcsolatos további feltételekről, hogy az ehhez szükséges dolgokkal kapcsolatban intézkedhessem. Tisztelettel...” – A válasz ez volt: „Ha Önnek semmi más oka nincs arra, hogy idejőjjön, mint amit megadott, akkor mindenhol másutt jobban el tudja tölteni az idejét, mint itt.”

Ha az ilyen emberek ennyire naivan és nyilvánvalóan beszélnének szándékaikról, akkor azon kevés ember is kiszűrhető lenne, akik kiképzetlenül mennek a végén innen el. Tehát mindenki igen gyorsan észre fogja venni, hogy egyes fiatalemberek miért tanultak itt olyan keveset.

Szemben azon kevesekkel, akik kiképzetlenül mentek innen el, állnak azok, akik itt igazán megtalálták, amit kedvvel, erővel és kitartással kerestek. Ahelyett, hogy kedvezőtlen időkben gyerekes panaszoknak és rosszkedvnek adták volna át magukat, tevékenységhez és intelligenciához folyamodtak, s így forrásokat tudtak feltárni, melyek pótolták azt számukra, amit a bevétel köznapi forrásai megtagadtak tőlük. Ezek az emberek a mezőgazdaságról szerzett helyes nézetek birtokában, gyakran a

legnehezebb körülmények között és oly időkben, amikor valamennyi termék ára nagyon magas volt, gazdaságokat vettek át és mindez ideig jól megtartva és elégedetten élnek. Csak az tud kedvezőtlen körülmények között fennmaradni, aki a mesterségét a legkisebb és legbelső részletekig elsajátította, aki egy gépből a rossz kereket ki tudja emelni és egy jót tud a helyére tenni, akinek a cselekedetei intelligencián alapulnak, nem pedig merev és elavult megfigyeléseken, sem pedig a magával hozott szokásokon.

Az akadémia külső és belső berendezése

Az évenként a tanintézetbe érkező tanítványok elhelyezésére szolgáló épület a birtoktól elkülönítve áll. Az épület kizárólag a tanintézet céljait szolgálja: van benne előadóterem, laboratórium, fizikai és technológiai gyűjteményeknek szolgáló szobák, a tanintézet gondnokának és családjának lakása, a tanulók különálló lakásai és az egyik tanár szobái.

A tanulók szobái egyformák, csak fekvésük eltérő, és a legszükségesebb ingóságokkal azonos módon vannak berendezve. Leginkább közepes szintű gyógyfürdők fürdőházaiban található lakásokkal hasonlíthatók össze. Az eleganciáról nem, de a rendről annál inkább gondoskodunk. Bár ügyelünk arra, hogy mindenkinek legyen meg a szükséglete és kényelme (amennyire ezt vidéki körülményeink megengedik) mégis előfordulhat, hogy egyeseknek hiányzik valami, amire társadalmi állásuknál, vagyonuknál és szokásaiknál fogva igénye lehetne. Feltételezzük azonban, hogy aki idejön tanulni, az annyira érdeklődik a téma iránt, hogy anélkül, hogy áldozatnak érezné, le tud mondani a luxusos életről. És milyen sokan, akik pazarló élethez voltak sokáig hozzászokva, itt annál buzgóbban folytatták tanulmányaikat, és teljesen meg voltak elégedve a körülményekkel, annak ellenére, hogy itt csak bajosan, vagy egyáltalán nem volt lehetőségük lovak tartására vagy más élvezetre.

Annál inkább arra irányul itt minden, hogy mindenki zavartalanul a tanulmányoknak szentelhesse idejét és, hogy ennek ellenére a társadalmi együttlét semmi módon ne legyen megnehezítve. Utóbbit azáltal is elősegítjük, hogy a tanintézet valamennyi tagja délben és este együtt étkezik az igazgató családi asztalánál. A déli és esti étkezésein kívül mindenki kedve szerint osztja be az idejét, ha ez az időbeosztás nem zavarja a közös házirendet.

Ami Möglin fekvését illeti, a tanulás és a szórakozás számára elég sok közeli és távolabbi hely fekszik körülötte. Berlin, a fürdőhely Freienwalde, a gyárváros Neustadt-Eberswalde, az Odera melletti Frankfurt, a Rüdersdorf-i kőfejtők, stb. közelsége minden fajta pihenésre és tanulásra biztosítanak lehetőséget. A közelebb fekvő, jelentős, gróf Itzenplitz- és báró Eckartstein-féle birtokok kiválóan művelt földjei, valamint Frankenfelde-ben a királyi törzs-juhtenyészet, és az Oderbruchban, különös jellegű talajon lévő kisebb és nagyobb gazdaságok vonzó lehetőséget adnak érdekes összehasonlításokra, megfigyelésekre, nézetek kialakítására és tanulmányozásra, különösen a szép nyári idő folyamán, miután a telet széleskörű ismeretek szorgalmas összegyűjtésére fordították. Möglin közvetlen környéke ezzel szemben a leendő gazdáknak, egy, bár kedvezőtlen, de megművelésének történetét illetően klasszikus talaj naponkénti megfigyelését teszi lehetővé. Tanintézetünk belső

berendezéséhez hozzászámítjuk az oktató előadásokat és az ezekhez tartozó segédanyagokat és gyűjteményeket.

Az előadások ugyan mindenről szólhatnak, ami a mezőgazdasággal kapcsolatos, de fő témájuk a tudományos, azaz alapelveken nyugvó szemlélete, vizsgálata és alkalmazása mindannak, amit a hétköznapi életben a földművelés elméletére és gyakorlatára szoktak felbontani. Mi azonban az elmélet és gyakorlat szétválasztását nemes szakmánkban nem ismerjük el, és nem kedveljük azt az eljárást, ahogy ez a köznapi életben általában történik, hogy az elméletet a gyakorlattal és fordítva egymásnak ugratják és egymás ellen uszítják, értelmetlenül veszekedve az egyik vagy a másik elsőbbségén. Ehelyett a mi előadásaink nagyobb része azt célozza meg, hogy az elméletet és a gyakorlatot a mezőgazdaság tudományos szemléletében összeolvasszuk.

Aki pl. alaposan és meggyőzően el tudja magyarázni, hogy az ekét minden adott esetben hogyan lehet a legjobban vezetni és hogyan lehet a legjobban bánni vele, és hogyan kell a különféle talajtípusok esetében a legcélszerűbben használni, azt mi teljes joggal egy gyakorlati szakembernek tartjuk, de azt, aki csak az általa megszokott ekét tudja az általa megszokott talajon, az általa megszokott módon vezetni és kezelni, azt nem tartjuk annak. Ez utóbbi embert helyezd át egy másik talajféleségre és lásd, hogy az általa dicsért gyakorlat semmit sem ér, lásd, hogy milyen gyámoltalanul, tanácstalanul és vigasztalhatatlanul áll ott.

Az igazi gyakorlati szakembernek mindenütt igazi gyakorlati szakembernek is kell mutatkoznia, és erre csak akkor képes, ha az értelem és tapasztalat által megalapozott tudományos alapelveket használni és alkalmazni tudja. Éppen ennyire nem tekintjük az elmélet emberének (teoretikusnak) azt, aki a szántással kapcsolatos ismeretek nélkül a szántásról és annak módozatairól mindenféle tanítást és javaslatot elő tud adni, és aki ezen kívül könnyen, sok száz oldalon és sok évre össze tud zavarni egy vitás mezőgazdasági kérdést, amit néhány hold földön, néhány év alatt véglegesen el lehetne dönteni.

Az előadások minden évben október 1.-én kezdődnek és megszakítás nélkül, a következő év augusztus 1.-ig tartanak. A tanárok nem elégednek meg azzal, hogy tanításukat, alapelveiket és nézeteiket csak a katedréről hirdessék, hanem adandó alkalommal vitákat kezdeményeznek a nagyobb tudású hallgatók között, – s általában több ilyen tanuló van –, hogy a témát minden oldalról megvilágítsák, a megfigyelőképességet pedig erősítsék, és az egyoldalú „jurare in verba magistri”-t kiküszöböljék.

Másrészt viszont tisztában vagyunk azzal, hogy az élet rövid, a művészetek pedig hosszú ideig tartanak (*vita brevis, ars longa est!*), ezért a szavakban bő, de tartalmára nézve szegény okfejtéseket elkerüljük; épp ilyen távol áll az előadásainktól minden fantasztikus ábrándozás; mi csak azoknak a virágoknak örülünk, melyek földjeinket díszítik, anélkül, hogy vetéseinket károsítanák.

Az előadások szinte maguktól egy téli és egy nyári félévre oszlanak, anélkül, hogy az első félév végét vagy a második félév elejét pontosan rögzítenénk. Az intézet

igazgatója a tél folyamán a gazdaságról, mint üzemről tart előadást, az előadások pedig a mezőgazdasági intelligenciáról, a tőkéről, a termékek és a munka áráról, a földbirtok fogalmáról és lényegéről, az igazgatásról és a könyvelésről szólnak. Emellett általánosságban állattenyésztést is tanít, de különösen a merinó-juhok tenyésztésével és a gyapjútermeléssel foglalkozik. A tél végén aztán áttér a földművelés elméletére: valamennyi, ezen a területen szerzett tapasztalatot a következőképpen osztja fel: a talaj tápanyagban való gazdagsága, a talaj kimerülése és a tápanyagok visszapótlása; a növényi, állati és ásványi eredetű trágyák; a szántás elmélete; a szántásnál használt eszközök és azok használata; ehhez kapcsolódnak a speciális témájú előadások: a földművelésről, a rétekről és a növénykultúrákról, lehetőség szerint érzékelhetővé téve a műveleteknél előforduló fogásokat.

Ezzel közvetlen kapcsolatban áll:

1/ Körte professzor előadásai: a tiszta matematika alapelveiről, különös tekintettel a mezőgazdaságban történő alkalmazásukra; valamint az agrokémia és a fizika, mindkettő magyarázatához kísérleteket alkalmazva és állandóan tekintetbe véve e tudományok alkalmazhatóságát a mezőgazdaságban és a vele kapcsolatos üzemágakban, mint pl. a sörfőzésben és a pálinkaégetésben, a répából és burgonyából történő cukor- és szirupfőzésben, a vályogvetésben, stb., melyek egy műszaki nyári tanfolyam tantárgyait is képezik. A tanulók tanári vezetés mellett egyszerűbb kémiai elemzéseket is végeznek. Végül, az előzőekkel szoros kapcsolatban növényélettant és szisztematikus növénytant is tanít, amire a művelt gazdának, aki tudományába mélyebben is be akar hatolni, mindenképpen szüksége van.

2/ A körzeti állatorvos, Kuers, tanítja az állatgyógyászatot: anatómiát és fiziológiát, amit preparátumokkal és elhullott állatok boncolásával magyaráz meg, valamint az egészséges és beteg állatok dietetikáját; továbbá általános patológiát, terápiát, sebészetet; mindezt abban a terjedelemben, ahogy a tanítási idő megengedi és azokban a főbb vonásokban, amennyire erre a művelt gazdának az állattenyésztésnél szüksége van. Ő vezeti a botanikai kirándulásokat, s ebben a munkában egy gazdasági-botanikai és egy erdészeti-botanikai kert segítik. Minden egyes tanulónak, annak kérésére, segít a tanulmányaiban. A tanulni vágyóknak a Kuers tanár úr vezetése alatt lévő modell-, ásvány-, botanikai, technológiai, és még egyéb gyűjtemények, valamint a fizikai és technikai kabinet (laboratórium) rendelkezésükre áll.

A természettudományi és mezőgazdasági kirándulások, melyeket a tanulók a tanárok vezetése mellett tesznek, alkalmat adnak arra, hogy megvitassák az egyes tudományágakhoz tartozó jelenségeket. Megfelelő nagyságú, de állandóan bővülő könyvtár áll az itteni juhtenyésztés speciális nyilvántartását vezető hivatalnoknak a felügyelete és ellenőrzése alatt, de ez mindenki számára nyitva van. Ugyanez a hivatalnok mutatja be és magyarázza el a nyilvántartás egy ilyen magas szinten álló juhtenyésztésnél oly fontos műveletét és ad a juhtenyésztésre vonatkozóan minden kérdésre felvilágosítást.

A vezető gazdasági hivatalnok kérésre a gazdaságban végzett minden egyes műveletről magyarázatot ad, és naponta kifüggeszti az előadóteremben a gazdaságban végzett főbb munkafolyamatokról szóló leírást. Ezenkívül gyakorlati oktatást ad a kettős – olasz rendszerű – könyvelésről, az itteni gazdasági adatokat például véve. Ez a könyvelés világosan megmutatja a belső összefüggéseket az itteni, nagyon intenzíven művelt gazdaságon belül, és megmutatja, hogy milyen összefüggésben áll a gazdaság a pálinkaégetéssel, és éppen ez által hogyan érnek el kielégítő nagyságú tiszta jövedelmet, és az üzemi alapelvek alapján szerencsésen vezetett gazdaság képét adja meg.

Az újabban Möglinhez kapcsolt, ide 1 mérföldre fekvő Alt Gaul nevű birtokon már régóta háromnyomásos gazdálkodás folyik, s ez érdekes lehetőséget nyújt ahhoz, hogy egy másféle gazdálkodási módot és annak hatását tanulmányozzák. Ugyanakkor ezen a birtokon különféle meliorizációs eljárásokat alkalmaznak, mint pl. a márgázás, a rétek öntözése, és nagyobb területű futóhomok megkötése. Ezek kivitelezését és az elért eredményeket meg lehet figyelni és a költségszámítások birtokában, felül lehet vizsgálni. Szakmunkások által végzett lábítás vagy kotrott tőzegfejtés ezen a tájon újdonság számba megy és a rétek javítását szolgálja.

Könnyen úgy ítélnék meg, hogy egy tanfolyam keretében a tudás és a gyakorlati szemlélet túl nagy területét kell elsajátítani. Nem tagadhatjuk, hogy csak azok a tanulók, akik több éves mezőgazdasági előképzést kaptak, és akiknek más területen is jók az előzetes ismeretei és képességei, azok fogják az általunk megkívánt sikert elérni; másoknak hosszabb itt-tartózkodási időt kell javasolnunk. Az a nagy nehézség, ami a megtanulandó anyag széles körében rejlik, azonban azáltal majdnem kiküszöbölhető, hogy itt, ellentétben az egyetemekkel, a tanárok és a tanulók együtt élnek, és valamennyien egy célt követnek, s így nemcsak az előadásokon, hanem az egész nap folyamán, megbeszélhetik a dolgokat, s mindent szemléltetnek is, s ílymódon a tanárokkal való beszélgetések során ítéletüket helyesbíthetik is, s a sokféle gyűjtemény eszközt szolgáltat számukra, hogy szemléletesen megértsék egymást. Hosszú évek tapasztalata győzött meg bennünket arról, hogy egy ilyen „családi” életnek a hatása, mely egy közös célt szolgál, semmivel sem helyettesíthető.

Ugyancsak a tapasztalat bizonyította, hogy intézetünk legtöbb tanulója felfogta, hogy sem itt, sem másutt a világon, a tanintézetek a kiképzést nem tudják teljesen befejezni, de a buzgón tanulókat képessé teszik arra, hogy egész életükben kutassanak, és hogy a gyakorlat és minden rendelkezésre álló segédeszköz segítségével egyre mélyebbre hatoljanak a tudományba.

Mivel minden közösség csak bizonyos előírások mellett képes mind az egyeseknek, mind az egésznek igazi hasznára lenni, azért itt a legszükségesebbet el kell mondanunk az Akadémia szervezeti szabályzatáról:

Az intézmény igazgatásával Thaer tartományi gazdasági tanácsost bízták meg. Hozzá kell fordulni minden, az intézményt érintő ügyben (a felvételt és az ott-tartózkodást illetően is). Az Akadémia, mint olyan, az itteni birtokkal és annak gazdálkodásával semmiféle kapcsolatban nem áll, de a tanintézetben tanulók azt,

amit a birtok napi üzemeltetésével kapcsolatban látnak és tapasztalnak, a saját okulásukra felhasználhatják, akár egyetértve vele, akár helytelenítve azt. Éppoly kevésbé, mint az itteni tanintézet alapítója, mi sem fogunk az itteni birtok gazdálkodására hivatkozni, mint egy belül és kívül egyaránt átlagos gazdaságra, mint olyanra, mely csak arra ügyel, hogy a különböző előadások lényegét, egészben vagy részleteiben, közvetlenül alkalmazva igazolja. Ehhez egy nagy méretű birtok, sőt egy egész uradalom, sem volna elég.

Annál visszataszítóbb, hogy némelyek, akik tanulóként, vagy csak vendégként voltak itt, az itteni földön, a talaj tulajdonságainak figyelembe vétele nélkül, csupa csodálatos eredményt kerestek. A néhai alapítótól a megtévesztés minden szándéka távol állt, s mindig csak a tudomány, a művészet és az oktatás becsületes előmozdítása volt a célja, és nekünk is csak ez lehet a célunk. Ha minden gazdának azt a feladatot kell maga elé tűznie, hogy a rendelkezésére álló földterületből a fennálló körülmények között, a lehető legnagyobb tiszta hasznot húzza, akkor Thaernek az volt a feladata, hogy megmutassa, hogy egy ilyen kedvezőtlen körülmények között lévő és ennyire kimerített vályogos homoktalajjal rendelkező birtok hogyan emelhető olyan szintre, hogy a legmagasabb vételár kamatait messze meghaladó tiszta hozamot tudjon hozni, és ezt olyan segédeszközök felhasználásával, melyek mindenkinek a rendelkezésére állnak.

A tanulóink egymáshoz való viszonya teljesen azonos a főiskolákon vagy egyetemeken szokásos viszonyokkal. Mindenkinek azonos jogai és kötelességei vannak és senki sem juthat olyan előnyhöz, mely mások háttérbe szorítását vonná maga után. Mindenki ura saját idejének és tanulmányainak, de az egymás mellett lakás következtében az egyesek szabadságát korlátozza az, amit a többiek közössége jogosan megkövetelhet.

A tanuló viszonya a tanárokhoz mindenkinél a saját módja szerint alakul, szinte magától, a naponkénti együttlét következtében. Elfogulatlanság és bizalom az egymáshoz való közeledést a legönkéntelenebb módon teszi lehetővé, úgy, hogy az előadásokon kívül is minden tanuló közelebbi felvilágosításért, tanácsért vagy magyarázatért a tanárokhoz fordulhat. Tehát nem úgy van itt, mint az egyetemeken, ahol a hallgató a tanárt csak az előadásokon látja, ezenkívül viszont a tanár számára idegen marad, és ahol a hallgatónak csak ritkán van megengedve, hogy megkérdezze a tanártól azt, ami számára nem érthető. Teljesen hasonló módon alakul ki a tanuló viszonya a Thaer család tagjaihoz is. Örömmel fogadnak be mindenkit, aki a családi életet kedveli, és csak a tanulókon múlik, hogy bekapcsolódnak-e ebbe a körbe.

Tanintézetünk sem nem iskola, sem nem nevelőintézet; sőt mindenkitől megköveteljük, aki be akar lépni ebbe a tanintézetbe, hogy mind az iskolázottságot, mind pedig a jólneveltséget hozza magával; azt szeretnénk, ha átmenetet képezne az iskola ill. egyetem és az otthoni, állampolgári és gazdasági élet között; kívánatos és előnyös a művelt rétegekből származó fiatalemberek számára, akik földbirtokok örökösiként, vagy többé-kevésbé jelentős hivatalnoki állások várományosaiként, a vidéki életnek szentelik magukat.

Csak azok, akik az itteni tanfolyam tanulmányi kötelezettségeinek eleget tesznek, azok számítanak a tanintézet tagjai közé, és azoknak van joga arra, hogy az elkövetkezőkben az itt kapott tanításra hivatkozzanak. – Ezzel szemben más, tudásra szomjas férfiak, akik meghatározatlan időre a tanintézetben kívánnak tartózkodni, ezt ugyan megtehetik, ha van üres hely, de nem tekintjük őket a tanintézet tagjainak, csak vendégeknek, akiknek nincsen joga arra, hogy az elkövetkezendőkben a möglini tanintézet tanulóinak nevezzék magukat, amivel kapcsolatban furcsa példánk is vannak.

Különben, a diákhangnem bármilyen fajtája itt idegen, ezt talán nem is kell mondani. Éppen így a filiszterség minden fajtája, ami az önhittség és az önzés nevetséges rögeszméjének eredményeképpen más embereknek zavaróan az útjába áll és aminek következtében minden meghitt, pallérozott, értelmes és kölcsönösen felvilágosító társadalmi érintkezés lehetlenné válik. Inkább mindenre, ami célunknak –, a földművelés tudományát és művészetét művelt férfiak útján elterjeszteni és a gazdálkodás foglalkozását nemesíteni” – ellentmond, úgy tekintünk, mint ami a tanintézetnek nem felel meg. – Senki sem fogja nekünk rossz néven venni, ha szilárdan ragaszkodunk ahhoz, hogy ilyesféle ellentmondásos dolgot, bármilyen ritkán is forduljon elő, azonnal, minden egyébre való tekintet nélkül, innen eltávolítunk.

Az itteni Akadémia célja, berendezkedése és szervezeti szabályzata alapján a következő előírásokat fektetjük le, melyek betartását minden tanuló az idejövételével hallgatólagosan megígér.

1.§: Honorárium. Az oktatásért, a bútorozott lakásért, a kiszolgálásért, az ebédért és vacsoráért évente 350 porosz tallért kell fizetni.

2.§: Fizetni legalább félévenként és előre kell, ezért az itt-tartózkodás első hetében teljesíteni kell a befizetést.

3.§: Ha valakit az első félévben visszarendelnek, akkor a második félévre már előzetesen kifizetett honoráriumot visszafizetjük. Ha a második félévben történik a visszarendelés, akkor a honoráriumból nem fizetünk vissza semmit.

4.§: Ha valaki egyes napokat, heteket vagy hónapokat akar itt tölteni – feltéve, ha van hely az intézmény épületében – akkor naponta 1 tallér 15 Sgr.-t, ill. hetente 10 porosz tallért kell fizetnie.

5.§: Szoba, bútorzat, edényzet. A szobák bútorzatáért, az ablaküvegekért, a kulcsokért és az edényzetért a szoba mindenkori használója felel egy aláírt leltár alapján. Az ezekben bekövetkezett kárt – amennyiben ez lehetséges - a gondnok a szoba használójának költségeire azonnal rendbe hozatja.

6.§: A szobák elcserélése és a bútorzat, valamint az edényzet – melyek mind megfelelő számokkal vannak megjelölve – kicserélése, csak az igazgató tudtával és engedélyével bonyolítható le.

7.§: A tüzet és a világítást, az általános biztonság érdekében, mindenkinek meg kell figyelnie; ezért az ágyban csak lámpafény mellett szabad olvasni.

8.§: Ugyanebből az okból a megtöltött puskát és az engedélyezett, kis mennyiségű puskaport, mindenkinek biztonságosan kell tárolnia.

9.§: Ágyruhát (ágyneműt) és hozzávaló huzatokat mindenkinek magával kell hoznia, vagy a közeli városkában, Wrietzen-ben, havonta kb. 1 ½ porosz tallérért bérelni lehet.

10.§: Fűtés és világítás. A fűtésért külön kell fizetni. A mindig készleten lévő, felaprított fát köblábban mérve adják át, és a fa mindenkori árán – beleszámítva a szállítási és aprítási költséget is – kell kifizetni.

11.§: Éppen így, a szükséges világításról mindenkinek magának kell gondoskodnia. Mindent, ami ehhez szükséges, vagy a házban, a gondnoknál, vagy Wrietzenben lehet beszerezni.

12.§: Kutyát nem szabad tartani.

13.§: Ha a házban, a személyzet nem teljesítené a kötelességét, akkor ezt először a ház gondnokának kell jelenteni, hogy azonnali segítségre lehessen számítani; ha ez nem következne be, akkor az igazgatót kell értesíteni. Viszont a személyzet is illő bánásmódot várhat el valamennyi úrtól, annak méltányos tekintetbe vétele mellett, hogy ilyen sok embert nem lehet azonnal egyszerre kiszolgálni, és, hogy az egyiknek túlhajtott követeléseivel, nem szabad a másik szerény igényeit megsérteni; nagyobb távolságra, mint a birtok majorságához, nem szabad a személyzetet elküldeni.

14.§: A ház gondnoka az urakat a reggelihez, innivalóhoz, világításhoz és fűtéshez stb. való szükségletekkel ellátja a lakrészben kifüggesztett listán megadott árak alapján. Az ezen a jogcímen átvett dolgokat vagy azonnal, vagy hetenként – vasárnap – kell kifizetni. A vélt túl magas árak, vagy a kapott áru rossz minősége miatti esetleges kifogásokat az igazgatónak kell bejelenteni.

15.§: Saját kiszolgálás. Aki saját szolgálatot akar tartani, annak lakhatási lehetőségéről és ellátásáról gondoskodnia kell, ezenkívül felelős az illető a szolgálat viselkedéséért is.

16.§: A tanulók magatartása. Mindenkinek tartózkodnia kell a szobában és a házban a zajos szórakozástól és mindenféle testgyakorlástól, ha ezek a szomszédot zavarhatják.

17.§: Mivel a vidéki életmódnál a reggeli órák különösen értékesek és fontosak és a korai kelés igen dicséretes, ezért este mindenkinek korán kell nyugovóra térnie. Ezért a ház folyosóját csak 10 ¼ óráig világítják ki. És mindenkinek, aki 10 ½ óra után vagy még később tér haza, a legnagyobb csendben, a személyzet zavarása nélkül, kell a szobájába menni.

18.§: Az előadások alatt nem szabad semmiféle zajt vagy lármát csinálni, tehát zenét sem szabad gyakorolni, amit különben is csak délutánra lehet engedélyezni.

19.§: Aki több napra el akar utazni, azt be kell jelentenie, hogy felesleges várakozás miatt a házirendet ne érje hátrány.

20.§: Mivel a birtok gazdálkodását irányítók kellemetlenül zaklatva éreznék magukat, ha a tanintézet tagjai (tanulói) akár csak szóban is beleavatkoznának az ügyeikbe, ezért

a/ senkinek sem szabad a béreseket és a napszámosokat munkájukban zavarni, vagy szemrehányást tenni nekik és rendreutasítani őket; viszont mindenkinek jogában áll, ha a napszámosok vagy a béresek munkájában helytelen dolgokat észlel, a gazdasági felügyelővel (gazdatiszttal) erről beszélni.

b/ A gazdaság intézője fogja mindig meghatározni azt az időpontot, amikor a tanulók a gazdaságban folyó munkákról felvilágosítást kaphatnak és minden kívánt, nem hátrányos gyakorlatot el lehet végezni.

c/ Mivel minden lánnyomból könnyen egy gyalogösvény lesz, ezért a megművelt földeken a hivatalnok kíséréte nélkül nem szabad átmenni. A táblahatárok és a kiszántott barázdák mindenkor lehetővé teszik a szántóföldek kielégítő megtekintését. Lovagolni csak az utakon és egyes kijelölt területeken lehet.

21.§: Az itteni határban a vadászat minden fajtája tilos. A puskákat és a pisztolyokat csak a lőtéren szabad elsütni.

22.§: A könyvtárak, gyűjtemények és kertek használata. Írásos átvételi elismervény ellenében a tanintézet minden tagja saját használatára kölcsönözhet a könyvtárból könyveket. Ugyanez érvényes egyes, a kémiai és fizikai kísérletekhez szükséges műszerekre, valamint a Herbarium vivum-ból származó egyes növényekre.

23.§: Aki átvételi elismervény ellenében a fent említettek közül valamit kölcsön kapott, annak azt egy hónapon belül vissza kell szolgáltatnia, ugyanabban az állapotban, ahogy kapta. Minden okozott rongálásért természetesen teljes kárpótlást kell nyújtani.

24.§: A gazdasági-botanikai és erdészeti kert a tanintézet minden tagja előtt tanulás és megtekintés céljára nyitva áll. De senkinek nem szabad bármilyen növényt is leszedni, vagy magvakat gyűjteni. Viszont mindenkinek szívesen adunk magvakat és növényeket, ha ezeket a herbáriumában kívánja elhelyezni.

25.§: Egyebek. Különben magától értetődik, hogy a porosz államok általános jogrendszerének törvényei, különösen a párbajra, a szerencsejátékokra, stb. vonatkozó, ebben a tanintézetben teljes körű alkalmazást nyernek.

Möglin, 1838.

A. P. Thaer

THAERNEK KÜLÖNFÉLE AKADÉMIÁKBA, INTÉZETEKBE, TÁRSASÁGOKBA ÉS EGYESÜLETEKBE TÖRTÉNŐ FELVÉTELÉNEK IDŐRENDI ÁTTEKINTÉSE

1784. A Hannoveri Királyi Választófejedelmi Mezőgazdasági Társaság tagja Cellében (1786 óta a szűkebb bizottság tagja).
1797. A londoni Board of Agriculture kültagja.
1803. A göttingeni Királyi Tudományos Társaság tagja.
1804. A birnbaumi Királyi Dél-Poroszországi Gazdasági Társaság levelező tagja. A berlini Királyi Tudományos Akadémia rendes tagja.
1805. A berlini Természetkutatás Baráti Társasága tiszteletbeli tagja.
1806. A potsdami Markbeli Gazdasági Társaság tiszteletbeli tagja.
1809. A königsbergi Kelet-Poroszországi Fizikai-Gazdasági Társaság kültagja. Az amsterdami Királyi Tudományos, Irodalmi és Szépművészeti Intézet levelező tagja.
1812. Az erlangeni Általános Kamarai Gazdasági Társaság tiszteletbeli tagja. A bécsi Császári és Királyi Mezőgazdasági Társaság levelező tagja. A müncheni Bajor Mezőgazdasági Egyesület tiszteletbeli tagja. A langensalzai Thüningiai Mezőgazdasági Társaság tiszteletbeli tagja.
1813. A stockholmi Svéd Királyi Mezőgazdasági Akadémia kültagja.
1817. A cagliarii Királyi Societá Agraria ed Economica tiszteletbeli levelező tagja. A marburgi A Természettudományok Fejlesztését szolgáló Társaság tiszteletbeli tagja.
1818. A jaueri Schweidnitz és Jauer Hercegségek Egyesített Gazdasági-Hazafias Társasága tiszteletbeli tagja. A rostocki Mecklenburgi Hazafias Egyesület tiszteletbeli tagja.
1819. A Szt. Pétervár-i Cári Gyógyszerészeti Egyesület tiszteletbeli tagja. A brünni A Mezőgazdaság, a természettudományok és a földrajztudományok fejlődését elősegítő Császári és Királyi Morvaországi és Sziléziai Társaság tiszteletbeli tagja. A grazi Császári és Királyi Mezőgazdasági Társaság levelező tagja.
1820. A varsói Királyi Irodalmi Társaság levelező tagja. A new-yorki Mezőgazdasági Egyesület levelező tagja. A párizsi Királyi Tudományos Akadémia levelező tagja.
1821. A moszkvai Cári Mezőgazdasági Társaság tagja. A cöslini Pomerániai Gazdasági Társaság tiszteletbeli tagja. A mindenki Észak-Németországi Gyógyszerész Egyesület tiszteletbeli tagja. A nancyi Société centrale d'Agriculture levelező tagja.
1823. A stuttgarti Würtembergi Mezőgazdasági Egyesület tiszteletbeli tagja.
1824. A breslaueri Sziléziai Honi Kulturális Egyesület tiszteletbeli tagja. A hallei Természettudományos Kutatótársaság tiszteletbeli tagja. A jénai Ásványtani Társaság első tiszteletbeli kültagja. A carlsruhei Badeni Nagyhercegség Mezőgazdasági Egyesületének rendes tagja. A casseli Választófejedelmi Mezőgazdasági Egyesület tiszteletbeli tagja.
1826. A graudenzi Nyugat-Poroszországi Mezőgazdák Egyesülete tiszteletbeli tagja. A preussisch-hollandi Gyakorló Mezőgazdák Társasága tiszteletbeli tagja.
1827. Az eimbecki Alsó-Szászországi Merino-Juhtenyésztők Egyesülete rendes tagja. Az Elbingi Körzet Mezőgazdasági Egyesülete tiszteletbeli tagja.

ALBRECHT D. THAER ÍRÁSAI

1774. Az emberiség nevelése. Töredék, kiadta Lessing. (Die Erziehung des Menschengeschlechts. Fragment, herausgegeben von Lessing.)
1774. Doktori disszertáció (Inaugural-Dissertation "De actione systematis nervosi in febribus") Göttingen.
1785. Életrajzom és vallomások Philippine számára (Mein Lebenslauf und Bekenntnisse für Philippinen) Celle.
1791. A heretermesztésről és az istállózó takarmányozásról szóló tanítás a lüneburgi gazda számára (Unterricht über den Kleebau und die Stallfütterung für den lüneburgischen Landmann) Celle.
- 1798-1804. Bevezetés az angol mezőgazdaság ismeretébe, 3 kötet (Einleitung zur Kenntnis der englischen Landwirtschaft. 3 Bände) Hannover
- 1799-1804. Az Alsó-Szászországi mezőgazdaság évkönyvei, 6 kötet (Annalen der niedersächsischen Landwirtschaft, 6 Bände) Hannover
1800. Bergen: Útmutató az állattenyésztéshez, Megjegyzésekkel, helyreigazításokkal és kiegészítésekkel A. Thaertől (Bergen: Anleitung zur Viehzucht, Aus dem Englischen, bearbeitet von Thaer) Berlin
- 1803-1806 A leghasznosabb földművelő szerszámok leírása, 1-3. füzet (Beschreibung der nutzbarsten Ackergeräte, Hefte 1-3.) Hannover
- 1804 Bell: Szántóföldi kísérletek. Angolból, megjegyzések Thaertől (Bell: Versuche über Ackerbau. Aus dem Englischen, mit Anmerkungen von Thaer) Berlin
- 1805-1806. Különféle mezőgazdasági írások, 3 kötet (Vermischte landwirtschaftliche Schriften, 3 Bände) Hannover
- 1805-1810. A földművelés évkönyvei. 12 kötet (Annalen des Ackerbaues. 12 Bände) Berlin
- 1807 Dikson: A gyakorlati földművelés. 2 kötet. Angolból lefordítva és kiadva Thaertől (Dikson: Der praktische Ackerbau. 2 Bände. Aus dem Englischen, herausgegeben von Thaer) Berlin
1807. Meyer: A lüneburgi terület elárasztott rétjeiről és a rétek javításáról általában. Kiadta Thaer (Meyer: Über die Anlage der Schwemmwiesen im Lüneburgischen und über Wiesenverbesserung überhaupt , herausgegeben von Thaer)
1807. Alsó-Szászország egy évi mezőgazdasági története (Landwirtschaftliche Jahresgeschichte Niedersachsens) Hannover
- 1810-1812. A racionális mezőgazdálkodás alapelvei. 4 kötet. Újbóli kiadások 1822, 1837 és 1880. (Grundsätze der rationellen Landwirtschaft. 4 Bände, Neuauflagen 1822, 1837 und 1880) Berlin
1811. Kézikönyv a finom gyapjútermeléshez szükséges juhtenyésztésről (Handbuch für die feinwollige Schafzucht) Berlin
1811. A talajok értékbecsléséről (Über die Wertschätzung des Bodens) Berlin
- 1811-1812. A mezőgazdaság elméleti és gyakorlati fejlődéséről szóló évkönyvek. 4 kötet. (Annalen der Fortschritte der Landwirtschaft in Theorie und Praxis. 4 Bände) Berlin
1808. Einhof: A kémia alapjai mezőgazdák számára, kiadta Thaer (Einhof: Grundriss der Chemie für Landwirte, herausgegeben von Thaer) Berlin
1813. A produktív földek tiszta hozamának a kiszámítása (Die Ermittlung des Reinertrages der produktiven Grundstücke) Berlin

1813. Azokról a természeti törvényekről, melyeket a gazdának háziállatai nemesítésénél és új fajták létrehozásánál meg kell figyelnie és be kell tartania, Akadémiai munka. (Über die Gesetze der Natur, welche der Landwirt bei der Veredelung seiner Haustiere und Hervorbringung neuer Rassen zu beobachten hat und befolgen muss. (Akademie-Arbeit)) Berlin
1813. A gabonatermések hozamáról és a talaj tevékenységéhez és gazdagságához viszonyított kimerítő képességéről. Akadémiai munka. (Theorie über den Ertrag und die Erschöpfung der Ernten im Verhältnis zu der Tätigkeit und dem Reichtum des Bodens. Akademie-Arbeit) Berlin
1814. Davy: Az agrokémia elemei. Angolból megjegyzésekkel Thaertől (Davy: Elemente der Agrikultur-Chemie. Aus dem Englischen, mit Anmerkungen von Thaer) Berlin
1815. Möglini gazdaságom története (Geschichte meiner Wirtschaft zu Möglin) Berlin
1815. Vezérfonal az általános mezőgazdasági szakoktatáshoz (Leitfaden zur allgemeinen landwirtschaftlichen Gewerbs-Lehre) Berlin
1815. Azon előírások vázlata melyek alapján a talajbecslés alapelveit meg kell határozni (Entwurf einer Instruktion, nach welcher die Abschätzungsprinzipien bestimmt werden sollen) Berlin
- 1817-1823. Möglini mezőgazdasági évkönyvek. 12 kötet (Möglin'sche Annalen der Landwirtschaft. 12 Bände) Berlin
1825. Vicomte Perault de Jotemps: A gyapjúról és a juhtenyésztésről. Franciából fordítva és átdolgozva Thaertől (Vicomte Perault de Jotemps: Über Wolle und Schafzucht. Aus dem Französischen, bearbeitet von Thaer) Berlin

Ez a fordítás "Albrecht Thaer, sein Leben und Wirken, als Arzt und Landwirth, Aus Thaer's Werken und literarischem Nachlasse dargestellt von Wilhelm Körte Neudruck der Ausgabe von 1839 mit Genehmigung des Verlages F.A. Brockhaus in Wiesbaden, 1975" című könyvből készült.

A munka a könyv szövege lényeges részeinek kivonata, de ezeknek a részeknek hű fordítása.

KÖNYVISMERTETÉSEK

Dr. KÁDÁR IMRE (1991)

A TALAJOK ÉS NÖVÉNYEK NEHÉZFÉMTARTALMÁNAK VIZSGÁLATA

A talajba, növénybe és a táplálékláncon át végül az emberbe kerülő toxikus nehézfémek egyik alapvető forrását a műtrágyák képezik. A műtrágyázás megváltoztatja a talajok tápanyagállapotát, reakcióviszonyait, kemizmusát. Felhalmozódhatnak bennük bizonyos nehézfémek, ill. megváltozik azok felvehetősége a növények számára. Sajnos nincsenek megbízható adataink arra vonatkozólag, hogy:

- milyen a hazánkban használatos, ill. milyen volt az elmúlt évtizedekben használt műtrágyák ásványi (nehézfém) összetétele?
- milyen a főbb szántóföldi növényeink háttérterhelése, mennyi nem esszenciális, toxikus nehézfémet tartalmazhatnak?
- mennyiben befolyásolja a műtrágyázás a nehézfémek felvételét, akkumulációját gazdasági növényeinkben, eltérő talajokon?
- miképpen befolyásolja a meszezés ill. a talajok elsavanyodása a nehéz-fémek felvételét?
- milyen a hazai művelt talajok átlagos nehézfém tartalma és mennyiben befolyásolhatja azt a tartós intenzív műtrágyázás?

A 104 oldalas jelentésben a fenti kérdésekre kerestük a választ. A bevezető részben foglalkoztunk a nehézfémek sorsával a környezetben, majd néhány kiemelt fontosságú toxikus elem viselkedését jellemeztük a talaj-növény rendszerben. Ezek az arzén, berillium, higany, kadmium és kobalt, valamint a króm, nikkel, ólom, szelén és a vanádium. A hagyományos agrokémiai irodalomból szinte hiányoznak az említett elemek, hiszen valójában nem nélkülözhetetlenek vagy bizonyítottan és egyértelműen pótolhatatlanok a növényi élet szempontjából. A rövid irodalmi fejezet megelőzi a kísérletes részt, adatközlő és hiánypótló funkciót is betöltve segíti az általunk kapott eredmények megbízhatóbb értelmezését, valamint a következtetések levonását, javaslatok megfogalmazását.

A műtrágyák ásványi összetételét igyekeztünk egy kiterjedt minta-gyűjtemény segítségével megítélni. Ez tulajdonképpen azt a műtrágyabankot jelenti, melyet az MTA TAKI az elmúlt 30 évben gyűjtött össze. A minták különböző korú, származású és fajtájú műtrágyaféleségeket foglalnak magukban. Sor került a kísérleti talajok vizsgálatára is.

A növényi összetétel megismerése céljából növénybankot állítottunk össze különböző évekből származó növényfajok, növényi szervek mintáiból. A növényeket szabadföldi műtrágyázási tartamkísérleteink eltérő parcelláiról gyűjtöttük, különböző talajokat reprezentálva. Az NPK ellátás és a meszezés kölcsönhatásának elemzését a növényi felvételre egy többtényezős, 128 kezelést reprezentáló, 2x4³ típusú tenyészedény kísérletben mutattuk be. Az analizált növényminták száma meghaladta

a félezret. A vizsgálat 27 elemre terjedt ki, így csupán az összes növényi alapadatok száma több mint tízezer volt.

A nagyszámú analízissel sikerült néhány szántóföldi kultúrnövényünk nehézfém összetételéről adatokat nyernünk (búza, rozs, triticales, szója, dohány, kukorica stb.). Megítélhettük 1-2 növény példáján a nehézfémek és ritkán vizsgált elemek felvételi dinamikáját, változását a tenyészidő folyamán a fontosabb föld feletti növényi szervekben. Azonosítottuk, hogy mely elemek akkumulálódnak a fogyasztásra kerülő főtermékben, mely elemek maradnak a táblán, leszántva visszatérnek a talajba. Tenyészedény és szabadföldi kísérletek alapján szemléletesen és egzakt módon feltárhattuk az NPK ellátás és meszezés hatását, ill. kölcsönhatásuk irányát és mértékét az eddig viszonylag ismeretlen elemekre. Ezzel először szolgáltatunk számszerű adatokat a hazai irodalomban számos nehézfém viselkedéséről.

A jelentés végén összefoglaltuk az eddigi kutatásaink eredményeit, levonva a következtetéseket. Javaslatokat dolgoztunk ki a további kutatómunkára, ill. a nemkívánatos nehézfémterhelés csökkentésére, megfogalmazva annak tudományos alapjait, agrokémiai módszereit. A legfontosabb irodalmi forrásmunkák jegyzékét szintén közöljük.

A Szerző

Dr. KÁDÁR IMRE (1992)

A NÖVÉNYTÁPLÁLÁS ALAPELVEI ÉS MÓDSZEREI

Nagyon régi hiányt pótol Kádár Imre munkája, amely megkísérli a jelenkori tudományos ismereteket szintetizálni és közérthető formában közreadni. A szerző támaszkodik negyedszázados kísérleti tevékenységére, valamint a hazai növénytaplálással és talajtermékenységgel foglalkozó szakirodalom gazdag tárházára. Mint az orosz, német és amerikai agrokémiai iskolák kiváló ismerője képes volt ötvözni az élenjáró nemzetközi tudomány eredményeit a hazai tapasztalatokkal és elsőként a hazai irodalomban megjelentetni a növénytaplálás kézikönyvét.

A mintegy 400 oldalas mű közel 90 táblázatot és ábrát, valamint angol nyelvű összefoglalót és táblázatjegyzéket tartalmaz. A könyv 10 fejezetre tagolódik. A első fejezet a mezőgazdaság fejlődéstörténete és a talaj termékenysége közötti kapcsolatokat elemzi történeti adatokra támaszkodva. Megkísérli a különböző gazdálkodási módok tápelemforgalmát saját becs-léssel is megítélni és bemutatni a tápelemek gazdálkodással összefüggő veszteségeit e rendszerekben.

A második fejezet a hagyományos földművelési rendszerekben tekinti át a talajtermékenység fenntartásának módszereit. Részben saját adatokra támaszkodva részletesebben mutatja be, esettanulmányként, Észak-Korea öntözéses rizstermesztését. A talajtermékenység megőrzésének és növelésének évezredes tapasztalata valóban számos tanulsággal szolgál az olvasó számára. A hagyományos mezőgazdaság vizsgálata mind elméleti, mind gyakorlati szempontból időszerűvé vált az "iparszerű" modern gazdálkodás korlátai miatt.

A harmadik fejezet a tápelemmérlegek alapelveit és módszerét taglalja. Az országos mérlegek bemutatása kapcsán áttekinti földművelésünk tápanyagforgalmát a századfordulótól a 80-as évek végéig. A vizsgálatok statisztikai adatokra, valamint a szerző elemzéseire támaszkodnak. Összehasonlítja Németország, Ausztria és Magyarország NPK-mérlegeit és levonja azok történeti tanulságait. Ausztriában végzett részletes regionális tápelemforgalmi munkáira támaszkodva bemutatja a gazdálkodás módja és a műtrágya-felhasználás közötti kapcsolatokat.

A negyedik fejezet bemutatja a szabadföldi kísérletezés kialakulását az agronómiai tudomány fejlődése tükrében. Kitér a hazai kísérletügy és az agronómia kapcsolatára is. Saját kísérletek eredményeire támaszkodva elemzi a módszer előnyeit és korlátait, a kísérletek típusait, valamint a növényi tápláltság és a hozam, minőség, betegség-ellenállóság összefüggéseit.

A talajvizsgálatok alapelvei és módszerei című fejezetben áttekintést nyer az olvasó a talajtápanyag vizsgálatok kialakulásáról, elvi korlátairól, fejlődéséről napjainkig. A szerző külön taglalja a növényi tápelemek felvehetősége és a trágyahatások kérdését, a talajvizsgálatokra alapozott trágyázási szaktanácsadást, a talajmintavétel problémáit (hibaforrásai, átlagminta képzésének módja, ill. a részminták számának meghatározása, talaj-heterogenitás összetevői stb.). A hazai talajjellemzések fejlődése kapcsán részletesen értékeli 'Sigmond és iskolája munkásságát.

A hatodik fejezet hasonló módon mutatja be a növényanalízis kialakulását, elterjedésének tényezőit, alapelveit. Kitér a növényi tápelem-koncentráció és a hozam, a növény kora és az elemtartalom, valamint az elemarányok és a fajtakérdés problémáira. Saját és munkatársai eredményeire is támaszkodva a szerző áttekinti a növénymintavétel kérdéskörét, technikáját, valamint a növényvizsgálatokra alapozott trágyázási szaktanácsadás módszerét. Több határérték-táblázatot közöl számos fontos növényre.

A hetedik fejezet összefoglalja a tenyésztedény kultúrák alapelveit és módszerét. Utal kialakulásuk körülményeire, a talaj nélküli termesztés előnyeire és hátrányaira. Taglalja a homok és talaj tenyészetek sajátosságait, valamint saját vizsgálataira támaszkodva bemutatja a tenyésztedény és tápoldatos kísérletek adatainak interpretálását. Ugyanitt röviden ismerteti a szerző a szabadföldi mikroparcellás és liziméteres kísérletezés módszerét is. Külön fejezet foglalkozik a passzív megfigyelésen és adatgyűjtésen alapuló kutatások alapelveivel és módszereivel. Itt kerül sor az ún. DRIS módszer bemutatására is, melyet a szerző munkatársaival együtt először ellenőrzött, kritikailag értelmezett és átfogóan ismertetett hazánkban.

Elsőként a hazai agrokémiai-növénytaplálási irodalomban sor került a növénytaplálás környezetvédelmi vonatkozásainak áttekintésére. Ez képezi a legnagyobb fejezetet a könyvben és talán a legolvasmányosabb, valamint újdonságtartalma, szemlélete folytán a legnagyobb érdeklődésre tarthat számot. A fejezet vizsgálja a környezetszennyezés forrásait és következményeit, a toxicitás és a határkoncentráció megállapításának problémáit. Érinti az ember és környezete viszonyát az előző korokban. Érzékelteti azokat a vitákat, amelyek a 80-as években folytak a műtrágyázásról és a műtrágyák okozta környezetterhelésről.

Ugyanitt kerül sor a tápelemek, valamint a környezetszennyezést okozó nehézfémek szerepének és forgalmának ismertetésére. A szerző esettanulmányként vizsgálja a svéd mezőgazdaság helyzetét környezetvédelmi szempontból. Saját kutatásokra és adatokra támaszkodva jellemzi a közlekedés, a település és ipar, valamint a műtrágyák által okozott nehézfém és egyéb elem-dúsulásokat. Beszámol a szerző a hazánkban először végzett és méltán nemzetközi érdeklődésre is számot tartó átfogó nehézfém-terhelési kisparcellás szabadföldi vizsgálatok első eredményeiről.

Végül a fenntartó gazdálkodás alapelveit és módszerét taglalva áttekinti a kemizált/gépesített és az alternatív/biológiai földműveléssel kapcsolatos nézeteket. Javaslatot tesz a fenntartó műtrágyázási szaktanács-adás alapelveire és módszerére a napraforgó példáján. Választ keres arra, hogy szükségszerűen vezet-e a műtrágyázás genetikai degradációhoz? Elemzi az eltérő gazdálkodási módok energiaigényét és kritikai megjegyzéseket fűz az energetikai megítélés módszeréhez.

Összefoglalóan megállapítható, hogy a könyv igen széles területet ölel fel, tükrözve a szerző átfogó ismereteit. Külön értéke a fejezetenként összeállított és jól válogatott szakbibliográfia, mely nagy segítséget adhat a speciális területek iránt érdeklődőknek. A kézikönyv kezelését segítené a megfelelően szerkesztett tárgy- és

névmutató, amely sajnos hiányzik. Szomorú tény, hogy e munka csak kis példányszámban látott napvilágot, kereskedelmi forgalomba nem került.

Minden bizonnyal ismertté, olvasottá és népszerűvé válik a szakemberek széles rétegeiben, amennyiben újabb kiadására sor kerül. A kézikönyv egészében ajánlható az agronómia, környezetgazdálkodás, biológia és környezetvédelem terén dolgozó kutatóknak, oktatóknak és egyetemi hallgatóknak. A benne foglalt és rendszerezett ismeretanyag orientálhatja az országos hatáskörű intézmények döntéshozóit, a szaktanácsadót, valamint jól segítheti a gyakorlati növénytermesztőt mindennapi tevékenységében.

Dr. Sarkadi János

Dr. KÁDÁR IMRE (1993)

A KÁLIUM-ELLÁTÁS HELYZETE MAGYARORSZÁGON

Jelen kiadványunk célja, hogy tudományos igényű áttekintést nyújtson hazánk kálium ellátásáról és a kálium forgalmával összefüggő környezet-védelmi aspektusokról. A tanulmány vizsgálja ezen elem előfordulását és lehetséges feldúsulását a talajban, vizekben, növényben, állatban, emberben - tehát a tápláléklánc egészében. Kitér a kálium élettani szerepére, valamint a K-hiány, illetve a K-túlsúly következményeire.

A szerző nemzetközi adatokra, hazai országos vizsgálatokra, valamint a Magyar Tudományos Akadémia Talajtani és Agrokémiai Kutató Intézetében végzett több évtizedes kutatási eredményekre támaszkodva egyértelmű választ kíván adni mindazon kérdésekre, melyek a közvéleményt és a politikai döntéshozókat is foglalkoztatták az elmúlt években, ill. foglalkoztathatják a jövőben. E célból összegyűjtötte a leggyakrabban felvetődő kérdéseket és a könyv mellékletében röviden és közérthetően külön is válaszol rájuk.

A tanulmány megfogalmazza azokat a javaslatokat, melyek kijelölhetik az esetleges tennivalókat (szabályozási feladatok, hatósági beavatkozások, jövőt megalapozó kutatási prioritások stb.) Magyarország kálium egyensúlyának biztosítása érdekében. A káliummal kapcsolatos kutatások és kísérletek infrastruktúrát, költséges szabadföldi kísérleteket, laboratóriumi háttérrel, szakképzett személyzetet igényelnek. A munka során az OTKA: "Növénytáplálás hatása a termés fokozására és a betegségrezisztenciára" 2536. számú kutatási téma eredményeire jelentős mértékben támaszkodik.

A kiadvány ajánlható az e témában dolgozó irányító és szaktanácsadó szervezetek szakembereinek, az oktatásban és kutatásban, valamint tágabban a környezetvédelemben érdekeltek széles körének.

A Szerző

Dr. HEINRICH DITZ

A MAGYAR MEZŐGAZDASÁG

SZERK.: KÁDÁR IMRE (1993)

Heinrich Ditz agrárgazdasági szakembert a bajor kormány 1866-ban megbízta a magyar mezőgazdaság tanulmányozásával. A széleslátókörű, nyugat-európai műveltséggel rendelkező Ditz az országot bejárva személyes élményeire támaszkodva, valamint az elérhető irodalmi forrásokat kutatva alaposan megismerkedett hazánk természeti viszonyaival, gazdálkodási gyakorlatunkkal, út- és bankrendszerünkkel, infrastruktúránkkal, nemzetgazdaságunk egészével. Megismerte és elemezte emellett a magyar emberek gondolkodásmódját, karakterét, azaz erényeinket és hibáinkat egyaránt. A kiegyezés előtti év hangulatában tükröződik a bukott 1848-as szabadságharc és a gyengülő abszolutizmus hatása.

A vizsgálódás során mindvégig összehasonlítja a magyar és a fejlett nyugat-európai viszonyokat, átfogó kritikáját nyújtva a látottaknak. A tanulmányút szűkebb célja volt, hogy feltárja mezőgazdaságunk verseny-képességét (exportpotenciálját), mely veszélyeztette a dél-német gabonatermelők érdekeit. A magyar mezőgazdaság helyzetét kritikailag értékelni és megismerni természetesen nem kevésbé fontos számunkra, mint a német olvasó számára. Erre már a szerző is utal.

Ditz nem elégszik meg az akkori állapotok leírásával és egyszerű kritikájával. Nemcsak a kort vizsgálja, hanem kialakulásának körülményeit is, a múltunkat. Rámutat egyben a teendőkre, melyek elősegíthetik Magyarország felzárkózását a fejlett és kultúrált Ny-Európához. Megdöbbenő, hogy a 125 évvel ezelőtt leírtak mit sem veszítettek időszerűségükből. Úgy olvassuk "jelentését", mintha tegnap írta volna és nekünk, a mai nemzedéknek. Olyan élvezetes az olvasmány, mint egy izgalmas regény. Megállapításai és útmutatásai megszívlelendők, talán jobban mint valaha.

A tanulmány a nagy sorsforduló időszakában íródott. Megszűnt a csaknem ezeréves jobbágyrendszer és Magyarország integrálódik a fejlett nyugat-európai régiókhoz, mely a kapitalizmust jelenti. A problémák és a célok sok szempontból a maihoz hasonlóak. A paraszti gazdálkodás újjászületése és napjaink gyors változásainak korában még inkább szükség van a történelmi tanulságok és a múlt ismeretére, az önismeretre.

Ditz munkáját kora nagyra értékelte. Jelentése 1867-ben könyv alakban is napvilágot lát Lipcsében, majd két évvel később magyar fordítása is megjelenik (Ditz Henrik: A magyar mezőgazdaság. Fordította Halász Gábor. Pest. Aigner Lajos. 1869). A fordítást 5 év múlva újabb kiadás, utánnomás követi. E sorok írójának 1970-ben került kezébe Ditz eredeti műve és azt megismerve szomorúan konstataálta, hogy a hazai szakirodalomból e munka és a rá való hivatkozás gyakorlatilag hiányzik. Mintha sosem jelent volna meg.

A kis példányszámban kiadott könyv az idők folyamán elkallódott és elfelejtődött. A századfordulót követően felnőtt négy újabb nemzedékben a tanulságok elhomályosultak. Szükséges, hogy a jelen és a jövő nemzedéke egyaránt megismerje Ditz munkáját, hasznosíthassa tanulságait, felvértezve ismereteivel elkerülje a zsákutcákat, a szemlélet és tapasztalat kritikátlan átvételét a jövőben.

Ahhoz, hogy a könyv elérje célját és a mai olvasók széles tábora számára élvezetes, nagyhatású, közérthető útmutatássá váljon, alapos "leporolást" igényelt. A szöveg- és stílushű nyers fordítást dr. Balla Alajosné végezte az eredeti német kiadás alapján. A szerkesztő a fordítást összevetette az eredetivel, majd megkísérelte a mai nyelvre átültetni. A régies nevezéktan, az akkori körülményes stílus, a bonyolult mondat-fűzések megnehezítették volna a mondanivaló megértését. A kornak megfelelő sallangokat lefejtve, ismétléseket elhagyva és a mondatokat a modern beszélt nyelvünk egyszerűbb formájához közelítve igyekezett a fordítást élvezhetővé tenni. A gyakori magyarázó lábjegyzeteket egységesen a szövegbe illesztettük. A szerkesztő munkája így nem volt kevésbé fárasztó és időt rabló, mint a fordítóé. A könyv terjedelme az átdolgozás eredményeképpen több mint 1/3-ával csökkent.

Dr. Kádár Imre
szerkesztő

Dr. KÁDÁR IMRE és Dr. SZEMES IMRE (1994)

A NYÍRLUGOSI TARTAMKÍSÉRLET 30 ÉVE

Szerzőpáros a Láng István által 1962 őszén savanyú homok kovárványos barna erdőtalajon beállított nyírlugosi kísérlet első 30 évének eredményeit ismerteti. A $2 \times 2 \times 16 = 64$ kezeléssel és 8 ismétléssel, összesen 512 parcellán eredetileg a különböző agrotechnikai beavatkozásoknak (NPK-Mg műtrágyázás, fajta, szántási mélység, elővetemény) a nyírségi homoktalaj termékenységére, ill. a két alapvető szántóföldi növény, a burgonya és a rozs termésére gyakorolt hatását vizsgálták. Az első évtizedben Láng István, a másodikban Szemes Imre, a harmadikban Kádár Imre irányította a kísérleteket.

A 248 oldalas mű 8 fejezetből, publikációs jegyzékből és angol nyelvű függelékéből áll. A nagyszámú eredmény ismertetését 153 táblázat és 4 ára segíti. Az előszóban utalás történik a homoki kísérletezés jelentőségére, valamint az eddig végzett szisztematikus csoportmunka jellegére és részt-vevőire.

A II. fejezet a Nyírség természetföldrajzán belül geológiáját, talaj-viszonyait, vízrajzát, természetes növénytakaróját és éghajlatát mutatja be. E fejezet külön értéke a tájra jellemző sajátosságok kiemelése, valamint a történeti szemlélet érvényesítése. A III. fejezetben a kísérleti terület talajtani jellemzésére (Stefanovits Pál és Láng István nyomán), a IV. fejezetben a meteorológiai ill. csapadékviszonyok taglalására kerül sor.

Az V. fejezet 12 alfejezetében mintegy 140 oldalon mutatja be a kitűzött feladatokat, a kísérletek módszerét, a kisparcellás tartamkísérlet eredményeit. A szerzőpáros beépíti a korábbi kísérletfelelősök, az együtt-működő partnerek eredményeit is. Rendkívül értékesek a tápelem-hatásokban az idő függvényében beállt változások, melyek kizárólag több évtizedes tartamkísérletekben követhetők nyomon. Az első 10 évre vonatkozó főbb megállapítások közül kiemeljük az alábbiakat:

"A 28-30 éve nem trágyázott, tápanyagokban rendkívül elszegényedett parcellákon a termés ... minimális maradt. A kiegyensúlyozott trágyázás és a meszezés nemcsak a termés tömegét növelte, hanem kedvező irányban módosította a növény összetételét is. Általában nőtt a tápelemek koncentrációja a növényi szövetekben, a kívánatos elemekben gazdagabb és minőségileg jobb termés képződött. A nemkívánatos túlsúlyban előforduló mikroelemek mennyisége ezzel egyidejűleg mérséklődött a meszezett parcellákon."

A VI. fejezet a műtrágyázás környezetvédelmi vonatkozásait elemzi ezen a savanyú homoktalajon. Hét szelvényben követhetjük nyomon a tápelem kimosódás ill. -felhalmozás mértékét. Itt találjuk meg a kísérlet talajának (szántott réteg), valamint a Virginia dohány és a triticales különböző növényi részeinek károselem és toxikus nehézfém-tartalmára utaló eredményeket is. Mindenképpen figyelemre méltó és elgondolkodtató a dohánylevél Sr-tartalmának erőteljes növekedése P-

mútrágyázás hatására, valamint a tápláltságtól függetlenül magas Cd és Cr koncentrációja.

A VII. fejezetben egyéb kiegészítő alap- és módszertani vizsgálatokról számolnak be a szerzők. Itt többek között a világ számos részén alkalmazott ammóniumacetát-oldható K-tartalmakról, a 14-15 év utáni NPK mérlegekről, érleléses kísérlet eredményeiről, a burgonya növénykéek egyedi variabilitásáról, a nyírlugosi talajszelvények leírásáról, alapvizsgálati és talajfizikai jellemzőiről találunk értékes adatokat. A fenntartó tápanyaggazdálkodás, a mútrágyázás és a meszezés alapelveit a VIII. fejezet foglalja össze. Az angol nyelvű függelék a tartamkísérletezés elméleti és módszertani kérdéseit taglalja, majd az angol nyelvű tartalomjegyzékkel zárul.

A kiadvány jól tükrözi a szerzők átfogó ismereteit és a tartam-kísérletezés terén nyert tapasztalatait. Hazai vonatkozásban első alkalommal találkoztunk egy szabadföldi tartamkísérlet több évtizedes eredményeinek monográfiászerű bemutatásával. A könyvet haszonnal forgathatják az agronómia, környezetgazdálkodás, biológia és környezet-védelem területén dolgozó kutatók, oktatók, a homoki növénytermesztést folytató gazdaságok és egyéni termelők. A nagyszámú alapadat a modellezők számára további értékes kiindulási pont lehet.

Dr. Csathó Péter

Dr. KÁDÁR IMRE (1995)

**A TALAJ-NÖVÉNY-ÁLLAT-EMBER TÁPLÁLÉKLÁNC SZENNYEZŐDÉSE KÉMIAI
ELEMekkel MAGYARORSZÁGON**

A Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium, valamint az MTA Talajtani és Agrokémiai Kutató Intézetének közös kiadványa Kádár Imre szokásos stílusára, felkészültségére, problémafeltáró és tárgyaló készségére jellemzően tárgyalja a talaj-növény-állat-ember táplálékláncban előfordul(hat)ó szennyeződési folyamatokat. A 18 fejezetet, összefoglalást, irodalomjegyzéket és angol nyelvű összefoglalót tartalmazó mű 374 oldalon elemzi azoknak a szennyezőforrásoknak a szerepét, melyek a tápláléklánc különböző elemeire hatnak. Külön erőssége, hogy szabadföldi kiscellás tartamkísérlet(ek) eredményeit is értékeli.

A célkitűzésekben a Szerző megfogalmazza, hogy a hazai és a nemzet-közi eredmények közérthető összefoglalásával tudományos igényű áttekintést kíván nyújtani a környezetet terhelő, esetenként szennyező elemek forgalmáról. Ennek megfelelően taglalja a szennyezéseket, a szennyeződések forrásait, valamint az egyes elemek különböző szférákban történő felhalmozódását. Nem elégszik meg a vizsgálati eredmények egyszerű bemutatásával, hanem ismerteti az ásványi elemek hiánya vagy túlsúlya által okozott tüneteket és betegségeket, ezzel a lakosság potenciális vagy aktuális veszélyeztettségére hívja fel a figyelmet. A tápláléklánc átfogó vizsgálata érdekében a Szerző és munkatársai az általuk művelt tudományterületen túl a légkörfizikai, talajtani, talajbiológiai, növénytudományi, élelmiszerkémiai és állatorvosi tudományterületek jeles képviselőivel alakítottak ki együttműködést.

Az emberiséget aggasztja környezetének elszennyeződése. A kérdések sorát veti fel, hogy ez a félelem miből adódik és reális-e, milyen szintű ismeretek állnak rendelkezésre a ténylegesen fellépő szennyeződések mérséklésére, esetleg kiiktatására? Sok esetben nehéz a realitás talaján maradni. A legkorrektebb megközelítés (és ezzel a Szerző élt is), ha a rendelkezésre álló információkat értékelve, a kölcsönhatásokat feltárva, a probléma megoldását elősegítő (és nem csak túlzó és megfélemlítő) változatok kerülnek megvitatásra. A világ jelenlegi "állapotát" figyelembe véve (demográfiai helyzet, gazdasági válság, kiegyensúlyozatlanság) még jó ideig nem lehet lemondani az ásványi anyagok intenzív kitermeléséről és ezzel a környezet terheléséről. Az utóbbi időben szélesebb körben is tudatosuló tény, hogy a környezet is érték, melynek megőrzése gazdasági érdek. Az új szemlélet talán segít meghaladni a korábbi 30-40 év fogyasztást abszolutizáló (gazdaság)politikáját.

A Szerző a szennyez(őd)és, terhelés és toxicitás problémakörét határkoncentrációk megállapításával próbálja kezelhetővé tenni. Ez még akkor is fontos, ha a határértékek a különböző viszonyítások miatt sokszor nehezen értelmezhetők, ill. egy-egy elem befolyásának megítéléséhez más elemek jelenlétét is figyelembe kell venni. A műtrágyázás, ill. az esszenciális makro- és mikroelemek környezeti hatásának bemutatását követően kerül sor a könyv gerincét képező toxikus nehézfém-szennyezők taglalására. Hazai és nemzetközi szabványok, műszaki

irányelvek vonatkozó adatai segítik az olvasó eligazodását e témában. Áttekintést kapunk azon szakmai intézkedések és kutatási prioritások köréről is, melyek a közeljövőben szükségesek a szennyeződések elkerülésére, illetve a terhelések szinten tartására, csökkentésére.

A munka (zömében hazai mérések és értékelések bemutatásával) részletesen foglalkozik a település, az ipar és a közlekedés légszennyező hatásával, a talaj terhelésével, ill. a növénybeni akkumuláció kérdéseivel. A környezetszennyező elemek élettani hatását bemutatva külön is kitér a legveszélyesebb elemekre, az ólomra, a kadmiumra és a higanyra. Az ásványi elemek hiányával és túlsúlyával összefüggő tüneteket és betegségeket hat részletes táblázat foglalja össze.

A könyv több mint felét a talaj-növény-állat tápláléklánc kísérletes vizsgálata teszi ki. Ezekben a fejezetekben a környezetterheléssel kapcsolatos ismeretek összefoglalása kapott helyet, külön kihangsúlyozva, hogy a természeti erőforrásokhoz kapcsolódó hazai kutatások nem helyettesíthetők, másutt és mások által el nem végezhetők. A nehézfém-kutatások azért is kifejezetten indokoltak, mert az alkalmazott tájékoztató irányszámok és szabványok nem kellően megalapozottak, átfogó kutatások hazánkban eddig hiányoztak. A hazai kutatás a speciális kérdésekre ebből adódóan konkrét, számszerű adatok szerzéséhez a Szerző az alábbi elméleti és gyakorlati szempontból egyaránt fontos kérdések megválaszolását elengedhetetlenül fontosnak tartja:

- szennyező elemek forgalma, mérlegek,
- szennyező anyagok sorsa a talajban,
- növényi felvétel, fitotoxicitás,
- tápláléklánc érzékenysége, sérülékenysége,
- remediáció.

A különböző nehézfémekkel beállított szabadföldi kisparcellás tartamkísérlet eredményei közül a kukorica, sárgarépa, burgonya és a borsó értékelésére került sor. Külön fejezet taglalja Magyarország táp-elemellátottságát, szennyezettségét nemzetközi összehasonlításban. Az adatok szerint hazai talajaink és termesztett növényeink összetétele az átlagosnak felelhet meg, bár néhány toxikus elem mint az ólom és kadmium esetében veszélyeztetettségünk fokozottabban áll fenn, ill. jelentkezhethet a jövőben. A szabadföldi tartamkísérletek termését takarmányozási kísérletekben, kontrollált körülmények között állatokkal etették fel. A termesztett növénynek megfelelően broilercsirke, tojó fűrj, kakas és nyúl etetési vizsgálatokra került sor.

Az Összefoglalóban azok az irányelvek kerültek röviden megfogalmazásra, melyek lehetőséget nyújtanak a talaj-növény-állat-ember tápláléklánc káros elemtartalmának csökkentésére hazánkban, kiemelve a talaj szerepét a szennyeződések fogadásában, tárolásában, átalakításában és forgalmában. A növény és állat "természetes védelmi szűrőként" is funkcionálhat a jövőben. Folyamatosan ellenőrizni kell a káros elemek forgalmát és a tápláléklánc tagjainak, láncszemeinek védekező képességét is ki lehet és ki kell aknázni.

A gondosan szerkesztett és sok információt tartalmazó munka különböző (de a szennyezésben egyaránt érintett) tudományos területek egymásra épülő ismereteit nyújtva színvonalas kiadvány megjelenését tette lehetővé, mely nem hiányozhat az adott területeken munkálkodók asztaláról és könyvtárából. A probléma felvetések hosszú időre fogalmazznak meg olyan kutatási feladatokat, melyek elősegíthetik az emberi életkörülmények javulását, a tisztább környezet elérését. Azt csak remélni lehet, hogy mindez gazdasági fellendüléssel, kiegyensúlyozottabb élet-móddal és javuló életminőséggel jár majd együtt.

Dr. Németh Tamás

ALBRECHT THAER (1809-1821)

AZ ÉSSZERŰ MEZŐGAZDASÁG ALAPJAI. A TRÁGYÁZÁSTAN.

SZERK.: Dr. KÁDÁR IMRE (1996)

A magyar kiadás előszava

Thaer főműve "A racionális mezőgazdaság alapelvei" 1809-ben jelent meg Berlinben. A trágyázástan magyar fordítása az 1821. évi kiadás változatlan utánnyomása alapján készült. A magyar kiadás lehetővé teszi, hogy a mai egyoldalúan műtrágyacentrikus nemzedék megismerje azokat a tapasztalatokat, melyeket a szervestrágyázás és a talajtermékenység megőrzése terén Thaer összegyűjtött. Műveltsége, áttekintése összehasonlíthatatlanul nagyobb és szélesebb a miénknél. A kiváló gondolkodó és gazda megállapításai, útmutatásai lényegében ma is helytállóak és előremutatóak. Tanulságait talán az újonnan alakuló farmergazdaságok hasznosíthatják leginkább.

A klasszikusok gondolatait eredetiben tanulmányozva az olvasó rádöbben, hogy a humuszelmélet (Thaer) és az ásványi elmélet (Liebig) valójában nem kizárja, hanem kiegészíti egymást. Az említett szerzők munkái most már elérhetők és műveltségünk részét jelentik. Tapasztalataikat átvéve magunk is változunk, bölcsebbé válunk, átalakul és bővül kritikai szemléletünk. Mezőgazdaságunk jövője szempontjából ezek a készségek és a gazda szaktudása meg-határozó.

A fordításnál nem törekedtünk a ma használatos mérték-rendszerre való átszámításra. Azon túl, hogy ez számos hibaforrást rejtene magában, nem is tűnik indokoltnak. A szerző kevés szám-szerű adatot közöl, melyek inkább az összehasonlítást szolgálják. Másrészt a font vagy hold önmagában nem ítélni meg, hisz pl. a 0.58 ha-os = 1600 négyszögöles osztrák hold = 1.69 bajor, ill. 2.25 porosz hold. Nem tudjuk a szövegben milyen holdról van szó? Általánosan elterjedt viszont a láb 31.6 cm-rel (12 hüvelyk), valamint utalhatunk a súlymértékek közötti összefüggésre: 1 centner = 100 font = 56 kg = 1.1 véka = 61.5 liter. Az olvasó esetenként vállalkozhat tehát az abszolút értékek becslésére is.

A szöveghű nyers fordítást Balla Alajosné végezte, majd a fordítást Thamm Frigyesné ellenőrizte. Ezután a szerkesztő az eredetivel ismét összevetve megkísérelte a szöveget mai nyelvre átültetni, átdolgozni. Erre azért volt szükség, mert az eredeti írás a régies nevezéktanával, stílusával, körülményes mondatfűzésével megnehezítette vagy helyenként lehetetlenné tette volna a megértést. A kornak megfelelő sallangokat lefejtve, ismétléseket elhagyva és a mondatokat a mai nyelv egyszerű formáihoz közelítve igyekezett élvezhetővé tenni a művet. Enélkül nem érhetné el azt a célt, hogy az olvasók szélesebb tábora számára közérthető útmutatást adjon. A kor tudományos színvonalának jellemzésére azonban több, mai ismereteink szerint hiányosan vagy nem kellően magyarózott megállapítást az eredeti szöveg szerint hagytuk. (Ilyenek pl. a friss trágya kedvezőtlen vagy a pillangósok kedvező hatásaira vonatkozó feltételezések stb.)

Az átdolgozás eredményeképpen a terjedelem több mint 1/3-ával csökkent. A fordítás és a szerkesztés elvei tehát ugyanazok voltak, mint amit Ditz "A magyar mezőgazdaság", ill. Liebig "Kémia alkalmazása a mezőgazdaságban és az élettanban" c. munkái átültetésénél követtünk. A kéziratot nyomdába adás előtt átnézte még dr. Sarkadi János és dr. Lásztity Borivoj, akiknek értékes útmutatásáért köszönetet mondunk.

Budapest, 1996. április

Dr. Kádár Imre
kiadó, szerkesztő

JUSTUS von LIEBIG (1840-1876)

KÉMIA ALKALMAZÁSA A MEZŐGAZDASÁGBAN ÉS A NÖVÉNYÉLETTANBAN

SZERK.: KÁDÁR IMRE (1996)

Másfél évszázad mulasztását szeretnénk pótolni azzal, hogy a magyar olvasók kezébe adjuk Liebig munkáját. Az első kiadás 1840-ben jelent meg és olyan mérvű viharokat kavart tudományos körökben, melyek hatása a mai napig tart. A méltán korszakalkotónak tekintett mű jelentősége és kisugárzása talán csak "A fajok eredete" vagy "Az ember származása" c. darwini munkákhoz hasonlítható. A liebigi hagyaték élő tanulmányozása segít eligazodni a ma emberének napjaink globális problémáiban.

A könyv olvasása igazi élményt nyújt. A szerző hatalmas gondolkodó, aki szintetizálta korának tudományos eredményeit. Áttekintése, műveltsége összehasonlíthatatlanul szélesebb és mélyebb kortársainál és sok tekintetben a miénknél is. Mivel a természet alapösszefüggéseit tárta fel, számára együtt jelenik meg a talaj-növény-állat-ember, amit ma táplálék-láncnak nevezünk. A légkör-talaj-víz-élőlények anyagforgalmát egységükben vizsgálja, bár nem nevezi bioszférának. Liebigről és munkásságáról könyvtárnyi irodalom jelent meg. A magyar kiadás kapcsán ilyen értékelésre nem vállalkozunk, ezt másfél évszázad múltán az olvasóra bízunk.

A fordítás alapjául az a IX. átdolgozott kiadás szolgált, mely Ph. Zöller és Liebig közös munkája. Ez már korántsem az 1840. évi kiadás, hiszen a mezőgazdasággal közvetlen kapcsolatban nem álló "erjedés, rothadás és elbomlás kémiai folyamataival" foglalkozó fejezetek kimaradtak. Másrészt Liebig és részben Zöller kritikusan értékelték az első kiadás óta eltelt viharos negyedszázad tudományos vitáinak eredményeit és beépítették az új kiadásba. Liebig megírta a csaknem 100 oldalas "Bevezetés" fejezetét, alapos történelmi visszapillantást nyújtva. Számunkra tehát a IX. átdolgozott kiadás fordítása nyújthatja a legtöbbet. Ezzel tisztelgünk méltón a nagy előd előtt, bemutatva teljes gondolatrendszerét. A szerző ugyanis haláláig finomította tanítását, vitatkozva ellenfeleivel. Az utolsó átdolgozott kiadás megjelentetésével Liebig egyfajta végakarátát is követjük: "Végül is mindenki el fogja ismerni a jogomat ahhoz, hogy tanításaimat attól a piszoktól megtisztítsam, amivel oly sok éven át felismerhetetlenné kívánták tenni."

Az élet különös fintora, hogy az a Liebig, aki oly sokat hadakozik a megmerevedett tudományellenes tekintélyek ellen, maga is dogmává válik még életében. Az erjedés és a rothadás folyamatait kémiai alapon magyarázza, a mikroszervezetek szerepét nem tekinti különösebben fontosnak. Amikor a csaknem 20 évvel fiatalabb vegyész, a francia Louis Pasteur az 1850-es évek végén feltárja az erjedés lényegét és beszámol erről a Párizsi Természettudományi Akadémián, szembekerül az óriási tekintélyű Liebig tételeivel, aki ekkor már a kémia pápája és tézisei általánosan elfogadottak az erjedés magyarázatára.

Liebig szerint döntő a N tartalmú szerves anyag jelenléte, az élesztőgombák nem feltételei az erjedésnek, csupán ösztönzői. "Mintha a Rajna vizének sodrát a mainzi vízimalmok lapátkerekeinek tulajdonítaná" - nyilatkozta Liebig Pasteur-ről. A további kísérletekkel Pasteur tisztázza, hogy minden bomlás, legyen az erjedés vagy rothadás, bor vagy ecet előállítása, növényi vagy állati szervezetek oszlása, apró élőlények munkájának eredménye. 1869. nyarán elzarándokol Münchenbe, hogy kísérleteivel meggyőzze Liebiget. Az öreg báró makacsságára jellemző, hogy bár udvariasan fogadja vendégét, nem hajlandó meghallgatni érveit és megtekinteni kísérleteit. "Pasteur úr gombáira csak azért hivatkoznak a mikroszkóppal dolgozó fiatal kutatók, hogy összezavarják a tiszta, klasszikus kémia tételeit" - jegyzi meg később. (Halász, Z.: Így élt Pasteur. Móra Könyvkiadó. Budapest, 1976.)

Az utókor főként abban marasztalja el Liebiget, hogy a N trágyázás jelentőségét nem értékelte kellően. Feltételezte, hogy a növények képesek a légkörből fedezni N igényüket ammónia, ill. salétromsav alakjában. Elsősorban a takarmánynövények ebbeni szerepét hangsúlyozta. A pillangósok N-kötésének mechanizmusa ekkor még nem volt ismert. Mindenesetre a kiváltott parázs viták nyomán hatalmas kísérleti tevékenység indul meg a múlt század közepétől, melynek áldásait igazán a mai nemzedék élvezi. Mint látjuk, viták nélkül nem fejlődhet a tudományos gondolkodás, talán nem is létezhet igazi tudomány. Szomorú, hogy a mai hazai közélet nem kedvez a vitaszellemnek.

Ahhoz, hogy a könyv a mai olvasó számára közérthetővé váljon, alapos átdolgozást igényelt. A szöveghű "tükör"-fordítást dr. Thamm Frigyesné és részben dr. Balla Alajosné végezte. A szerkesztő a nyers fordítást összevetette az eredetivel és megkísérelte a mai nyelvre átültetni, amint azt korábban Ditz, H: "A magyar mezőgazdaság" c. munkája során is módszerként követett. A bonyolult régies stílus, mondatfűzés és nevezéktan szinte követhetlenné tette volna a mondanivalót. A kor sallangjait lefejtve, ismétléseket elhagyva és a mondatokat a ma beszélt nyelv egyszerűbb formáihoz közelítve a terjedelem is 30-40 %-kal csökkent. Megemlítjük, hogy az akkori "Agricurchemie" megnevezést a mai szóhasználat szerinti "Agrokémia" szóval fordítottuk.

Ahol nem volt értelemzavaró, a vegyületek régebbi elnevezéseit meghagytuk, így pl. a szulfátok kénsavas, a foszfátok foszforsavas sóként szerepelnek. A "foszforsav" szóhasználat Liebignél valójában P-pentoxidot, a "káli" K-oxidot jelent. Mivel a kémiai képletek nem a mai ismereteinket tükrözik, a fordításnál kimaradtak. A gyakori magyarázó lábjegyzeteket egységesen a szövegbe illesztettük. Az említettek miatt a szerkesztés és átdolgozás nem volt kevésbé fárasztó és időigényes, mint tulajdonképpen a fordítás. A végleges formába történő gépelés és technikai szerkesztés dr. Pintér Nándorné munkáját dicséri. A gépelt szöveget szakmailag dr. Sarkadi János újra ellenőrizte a német eredeti alapján. A könyvön e kis csapat kisebb megszakításokkal három éven át dolgozott, sokezer munkaórát ráfordítva. Reméljük, fáradozásunk nem lesz hiábavaló.

Dr. Kádár Imre
szerkesztő

DR. KÁDÁR IMRE (1998)

**A SZENNYEZETT TALAJOK VIZSGÁLATÁRÓL. KÁRMENTESÍTÉSI
KÉZIKÖNYV. 2.**

A környezet megóvásának fontossága az elmúlt években kiemelt feladattá vált, országos kárfelmérési és kármentesítési programok indultak. Gyors cselekvésre van szükség, hiszen a szennyezők a talajba, vizekbe, élelmiszerekbe jutva veszélyeztetik egészségünket. Ugyanakkor a programok indulásakor még nem állt rendelkezésre a kármentesítéseket tudományosan megalapozó módszertani útmutató. Szükséges volt tehát összefoglalni a hazai és nemzetközi tapasztalatokat, kidolgozni a beavatkozásokhoz, döntésekhez szükséges határértékeket, rögzíteni a szükséges mintavételi és analitikai eljárásokat.

A környezetvédelmi tárca e célból életre hívta a Talajvédelmi Szakértői Bizottságot, mely a talajvédelemhez kapcsolódó szakterületek ismert és tapasztalt szakembereit fogta össze és a feladatok jellegéből adódóan tudományközi megközelítést tett lehetővé. Az MTA Talajtani és Agrokémiai Kutató Intézete koordinálásával és szerkesztésében több tudományos kiadvány látott napvilágot. Kádár Imre, aki e bizottság elnöke majd titkára volt, összeállította a szennyezett területek vizsgálatára és minősítésére alkalmas módszertani útmutatót, egy kézikönyvet, mely a talajvédelemben és a kármentesítési programban érintettek számára eligazítást, a hatósági döntésekhez és beavatkozásokhoz tudományos alapot nyújthat.

A munka a Környezetvédelmi Minisztérium Kármentesítési Programja kiadványaként jelent meg 1998. végén 152 oldal terjedelemben, 21 táblázatot és 11 ábrát foglalva magában. A kiadó által írott előszót, ill. a szerző által írt bevezetést követi "A talaj és védelme" c. fejezet. Az olvasó itt megismerkedik a talaj fogalmával és funkcióival, a talajvédelem alapelveivel, az Európai Talaj Charta szerző által lefordított teljes szövegével, a talajvédelmi szabályozás és kárfogalom kérdéseivel, valamint a toxicitás problémáival.

A talaj fogalmát taglalva a szerző megjegyzi, hogy ahány módon tekintünk a talajra, annyi definíció adható. A könyv a talaj fogalma alatt nem a hagyományos szaktudományi definíciót érti. "...Környezeti szempontból tágul ez a fogalom, mert beleértendő az egész mállott földkéreg porózus szerkezetű üledékes kőzetekkel és más permeábilis anyagokkal, az összes ásványi és szerves összetevővel, talajvízzel együtt. Az általunk használt és a környezetvédelemmel foglalkozó nemzetközi irodalomban is elfogadott "talaj" értelmezés tehát kiterjed a nem természetes felszíni takaróra, az antropogén ránhordásokra, szemétlerakók és gyártelepek töltéseire, rekultivációs meddőkra, termőföldre és nem termőföldre egyaránt."

A talajmintavétellel foglalkozó fejezet kitér a mintavétel alapelveire, hibaforrásaira, a diffúz és pontszerű szennyeződések specifikumára. Sor kerül a mintavételi technika részletes ismertetésére, a mintavételi eszközök, a minták szállításának és tárolásának bemutatására. Erősen szennyezésgyanúsak általában azok a régi ipari területek, ahol a múltban környezetkárosító anyagokkal dolgoztak. A szerző a német tapasztalatok

alapján összeállította a lehetséges talajszennyezők listáját a korábbi tevékenység/talajhasználat figyelembevételével.

Külön fejezet foglalkozik a szennyezett talajok által okozott veszélyek megítélésével, melyek érintik a talaj teljes környezetét: felporzással okozott levegőszennyezés, kilúgzással és erózióval kiváltott vízszennyezés, növények szennyeződése, szennyeződések építményekre gyakorolt hatása stb. Áttekintést kaphatunk a hulladékgazdálkodás alapelveiről és környezeti hatásáról.

Önálló fejezet tárgyalja a nehézfémek és más ásványi ill. organikus talajszennyezők vizsgálatának kérdéseit, a gyakrabban alkalmazott feltérési módszereket. Az útmutató nem a laboratóriumi eljárások részletes ismertetésére törekszik, hanem a módszerek célját, korlátait és előnyeit világítja meg áttekintő jelleggel. Hasonló módon mutatja be a fontosabb laboratóriumi talajtani alapvizsgálatokat mint a kötöttség, mechanikai összetétel, pH, CaCO_3 , humusz, T-érték stb., melyek a szennyezett talajok minősítéséhez és a további beavatkozások megítéléséhez elengedhetetlen háttér-információt nyújtanak.

A helyszíni vizsgálatok kapcsán rövid, szakszerű eligazítást kap az olvasó a talajszelvény feltérésének mikéntjéről, leírásáról, a talaj színének, nedvességállapotának, mechanikai összetételének, szerkezetének, tömördöttségének, karbonát-tartalmának és fenolftalein-lúgosságának helyszíni megítéléséről. A szennyezett, elhagyott ipari területek talajainak vizsgálata során számos veszélyforrással is számolni kell. A szerző áttekinti a szennyezett talajjal kapcsolatba kerülő személyek veszélyeztetettségét okozó kémiai, biológiai, valamint a topográfiai veszélyforrásokat, majd összefoglalja a teendőket, a biztonsági és munkavédelmi előírásokat, és közli az ajánlott biztonsági felszerelések/eszközök listáját is.

A szerző kitér az utólagos minőségellenőrzés kérdéseire, melyek egyaránt érintik a mintavételt és az analízist (standard referenciaanyagok, körelemzések, párhuzamos feltérás és mérés, kimutathatósági határok, vakminták). Az utolsó fejezet a talajszennyezettség minősítésével foglalkozik a hazai szabályozásban. Itt közli az "összes" elemkészletre vonatkozó hazai tervezet talajszennyezettségi határkoncentrációit, a földtani és talajtani elemzések hazai adatait, valamint javaslatot tesz az országos felvételezések és a saját tartamkísérleteinek eddigi eredményei alapján az NH_4 -acetát+EDTA "felvehető" elemek határértékeire.

Agronómiai és környezeti szempontból alapvető ugyanis a mozgékonyabb, a növények számára felvehetőnek tekintett frakció vizsgálata. A javasolt ideiglenes határkoncentrációk segítségével jobban megítélhetővé válhat az egész tápláléklánc veszélyeztetettsége, a káros elemek mobilitása, valamint a talajvíz szennyeződésének lehetősége is. A "felvehető" frakciókat a hazai szaktanácsadásban elfogadott rutin módszerrel javasolja meghatározni. Ahogy gyarapodnak ismereteink, az ideiglenes határértékek majd pontosíthatók lesznek az újabb tapasztalatok alapján.

A könyv nyelvezete, stílusa olvasmányossá és közérthetővé teszi a mondanivalót és igényes, tudományos választ adhat korunk egyik legégetőbb problémájára, a talajszennyezés kezelésének számos fontos kérdésére. Új szemléletet tükröz, új

javaslatokat fogalmaz meg. A könyvet sikerrel használhatják a Környezetvédelmi Felügyelőségek, a Növényegészségügyi- és Talajvédelmi Állomás szakemberei, a remediációval foglalkozó szervezetek és cégek munkatársai, valamint a talajvédelemben érdekelt kutatók és oktatók egyaránt.

Budapest, 1999. szeptember

Dr. Németh Tamás

DR. JUSTUS LIEBIG (1842)

A SZERVESKÉMIA ALKALMAZÁSA AZ ÉLETTANBAN ÉS A KÓRTANBAN

SZERK.: DR. KÁDÁR IMRE (2007)

Liebig (1840-1876) szintetizálta korának ismeretanyagát a kémia, élettan és az agronómia területén, felhasználva Saussure, Bonssingault és mások eredményeit és így nevéhez kötődik az első egzakt mezőgazdasági tudomány az agrokémia létrejötte. Liebignél együtt jelenik meg a talaj, növény, állat (ember), amit ma táplálékláncnak is nevezünk. A kémia mennyiségi törvényeit alkalmazta a jelenségek magyarázatára. Az ásványi és szerves világ egységét kémiai alapon mutatja be, együtt vizsgálja a levegő-víz-talaj-élővilág jelenségeit és anyagforgalmát, melyet bioszférának hívunk. Hatásos könyve elsöpörte a régi nézeteket, a humusz elméletet, ugyanakkor óriási vitákat váltott ki a részben megalapozatlan következtetéseivel. Könyve szinte egyidőben jelent meg németül, franciául és angolul. Két ellenséges tábor alakult ki. Tanítványai/követői és ellenfelei egyaránt széleskörű kísérletezésbe kezdtek álláspontjukat alátámasztandó.

Liebig 1842-ben megjelent második könyve, mely röviden az Állatkémia (Tierchemie) néven vált ismertté az 1840-ben napvilágot látott Agrokémia (Agricurchemie) után, a légzés, táplálkozás, mozgásjelenségek, ill. általánosan az állati anyagcsere folyamatainak kémiai leírását adja. Az élettani folyamatokat megkísérli a kémia nyelvén magyarázni. Mindez elősegítette, hogy a takarmányozástan és az orvostudomány is új utakon induljon el. Liebig könyvét Berzeliusnak ajánlotta „szívélyes jóindulata és őszinte nagyrabecsülése jeléül.”

Fordítást az eredeti mű (Reprint kiadás 1992) alapján Dr. Thamm Frigyesné végezte, aki korábban a Liebig főművét is fordította, az Agrokémiát. A nyers fordítást Dr. Fekete Sándor György egyetemi tanár (Szent István Egyetem Állatorvostudományi Kar, Takarmányozástani Tanszék, Budapest) összevetette az eredetivel és a szerkesztővel együtt megkísérelte a mai nyelvre átültetni, elhagyva az esetenként bonyolult régies mondatfűzést és nevezéktant. A szakmai lektor munkája nem volt kevésbé fárasztó és kimerítő, mint a fordítóé. A könyv terjedelme az átdolgozás eredményeképpen jelentősen csökkent. A technikai szerkesztést Ragályi Péter végezte.

A könyv 2007-ben jelent meg 133 oldalon fóliázott puha kötésben, az MTA Talajtani és Agrokémiai Kutatóintézete kiadásában, az Akaprint Kft. Nyomda gondozásában 200 példányban. A művet a szerkesztő 3 oldalas előszava vezeti be történeti, kritikai méltatást nyújtva. Ezt követi a szerző 1842 áprilisában írott 4 oldalas előszava. Az első rész „A légzés és a táplálkozás kémiai folyamata” címet viseli és mintegy 33 oldal terjedelmű. A második fejezet „A képződmények átalakulása”, mely az emésztés és az anyagcsere folyamatait tárgyalja 32 oldalon. A harmadik fejezet az állati szervezet mozgásjelenségeit írja le 20 oldalt elfoglalva. Külön kitér Liebig a betegségek és a légzés elméletére néhány oldalon. Mintegy 30 oldalt foglal el a Függelék, mely „Bevezetés az analízisekhez. Képletek magyarázata” alcím alatt jelenik meg.

Könyvének „A légzés és táplálkozás” c. fejezetében olvashatjuk a szerves táplálóanyagokra vonatkozó kitétel: „Az állati és emberi táplálék két osztályba sorolható, úgy, mint N-tartalmú és N-mentes. Az első rendelkezik azzal a képességgel, hogy a vérbe jusson. A másik nem. A vérképzésre alkalmas táplálékból képződnek a szervek, a másik pedig az egészséges állapot fenntartásához szükséges légzést biztosítja. A N-tartalmú fehérjéket plasztikus tápláléknak (plastische Nahrungsmittel), a N-mentes szénhidrátokat, zsírokat légzési anyagoknak (Respirationsmittel) nevezzük.”

Liebig helyesen utal arra, hogy a hőtermelést O_2 -felvétel és CO_2 -termelés kíséri. Szerinte azonban a légzési folyamat eltérő az életfönntartás szintjén élő, illetve a termelő állatokban. A légzés szénhidrátot és zsírt használ, míg a munkavégzés főként fehérjét. Ha kevés a fehérje a táplálékban, akkor saját izomszöveteit használja el. Extra nehéz munka esetén tehát extra mennyiségű fehérjére van szükség. A felnőtt ember átlagosan 7 órát alszik és 17 órát van ébren, - folytatja Liebig. Az idős ember fele annyit alszik, ezért fele annyi munkavégzésre képes. Ha többet dolgozik lefogy. Az újszülött sokat alszik és keveset mozog, így tömege gyorsan nő. A trópuson kevesebbet mozognak és kisebb az O_2 -felvétel, ezért kevesebb táplálékra van szükségünk, mert a táplálékfelvétel a rendszerbe lépő O_2 -felvétel függvénye, magyarázza a szerző.

Ma már tudjuk, hogy a hőképzés és a munkavégzés szénhidrátokkal, zsírokkal vagy fehérjével egyaránt biztosítható. A fehérje azonban kevésbé hatékony, mert némely alkotói nem teljesen égnak el a testben. Emellett több hőt termel, melyet nem tudunk munkavégzésre fordítani. A kísérletek is ellentmondanak a feltételezésnek. A N-kiválasztást kevésbé befolyásolja a sport vagy a munkavégzés. Liebig némileg misztifikálta a fehérje, ill. a hús fogyasztását utalva arra, hogy a húsevő ragadozók gyorsak és erősek a növényevőkhöz képest.

Howe (1992) szerint Liebig hibás szemlélete napjaink táplálkozási szokásaiban is tükröződik, annak ellenére, hogy a liebigi húskivonat kimerültség, gyengeség, depresszió elleni hatását nem sikerült igazolni. Helyesen mutatott rá viszont arra, hogy a szénhidrátokból zsír képződik. Libahízalásnál több zsírt találunk a testben, mint a felhasznált takarmányban. A hús valóban fontos és ízletes táplálék, a benne levő zsír lassítja az áthaladást a gyomorban és hosszan tartó jóllakottság, ill. komfort érzését adja. Emellett vitaminok és egyéb hatóanyagok forrása, összetevőinek hatását nehéz szétválasztani.

Liebig úgy gondolta, hogy a testszövetek a vér fő alkotóiból, az albuminból és a fibrinből épülnek fel és ezeket a növények szintetizálják. Növényevők közvetlenül a növényből, ragadozók pedig más állatokból veszik föl és építik be a testükbe. A fehérjék elemösszetétele, egyéb fiziko-kémiai tulajdonságai mint az oldhatóság, koaguláció azonosak a növényi és az állati szervezetben. Ma ismert, hogy a fehérjék aminosavakra esve szívódnak föl és a vér útján szállítva jutnak el azon szövetekhez, ahol új fehérjékké alakulnak. Az idegen fehérje allergiát vált ki, ezért határozzuk meg a vér csoportját transzfúzió előtt. Fehérjeallergia esetén aminosavakkal helyettesíthető a hiányzó fehérje.

A fehérjék tápértékét, ill. minőségét megkülönböztetve ma esszenciális és nem esszenciális aminosavakról beszélünk. Liebig ismerte a leucint, glicint és fölfedezte a tirozint. Tudta, hogy P és S lehet a fehérjékben. Érdekelték az ásványi összetevők: K, Na, P, S, és Cl. Hangsúlyozta, hogy a Na és Cl főként a vérben, P és a K az izomban található. Az agyszövetben sok a P, ezért úgy vélte, hogy a gondolkodáshoz P-ban dús táplálék szükséges („Ohne Phosphor kein Gedanken”). A P-ra valóban szükség van, de mint utólag beigazolódott a P-dús táplálék semmiféle extra szellemi teljesítményt nem nyújt – jegyzi meg *Howe (1992)*.

Liebig átfogó számításokat is végzett, hogy az élelem tápértékét, ill. annak „mechanikus erejét” megbecsülje annak C, H és N tartalma alapján és magyarázza az állati mozgás jelenségét, a szerves anyag oxidációját. *Glas (1992)* utóbb arra hívta fel a figyelmet, hogy Liebig pusztán input/output adatokkal dolgozott. Azt vizsgálta, mennyi megy be és mi jön ki. A mérlegek arra azonban nem adnak választ, hogy mi történik a szervezetben. A takarmányérték egyébként sem azonos annak elemkészletével, s az állat nem egy önjáró kályha. Analitikai adatok nem helyettesíthetik a kísérleteket. Ami pedig a liebigi fehérje áthasonulását illeti, ellentétes a napi tapasztalattal is. A szoptatás anyatejet termel tejivás nélkül, ill. kazeint tartalmazó növényi táplálék nélkül. Az újszülött pedig pusztán az anyatej kazeinjából építi testét.

Günther (1992) a takarmányozástannal foglalkozó tudomány fejlődését áttekintve az alábbi lépcsőfokokat különbözteti meg:

1. Tisztán empirikus takarmányozás.
2. A Thaer-féle szénaegyenérték szerinti empirikus takarmányozás.
3. Liebig-féle tápanyagforgalom és tápanyagfunkciók (tudományos alapok).
4. Wolff és Kühn takarmányanalízisei.
5. Henneberg és Stohmann takarmányvizsgálatai (emészthető táplálóanyagok).
6. Pettenhoffer és Voit gázcserevizsgálatai.
7. Berthelot és Stohmann kalorimetriás vizsgálatai.
8. Kellner-féle energiamérlegek, zsírképződés, keményítőérték- elmélet.
9. Zuntz-féle indirekt kalorimetria.
10. Thomas és Mitchell nyomán a biológiai fehérjeérték fogalma.
11. Funk és Scheunert nyomán a vitaminok és biológiai hatóanyagok szerepének ismerete.

A liebigi módszertan és analitika ugyan zseniális volt és új területeket tárt fel, de következtetései és elméletei gyakorta nem állták ki az idők próbáját. Utalhatunk a fehérje-anyagcsere, a fibrin és az albumin keletkezése, vagy a növénytáplálásban hangoztatott légköri N-források szerepére. Mai szemmel esetenként talán túlságosan is primitívnek tűnhetnek magyarázatai, de elődeihez képest mégis új korszakot nyitott. Hibái döntően abból erednek, hogy nem végzett élettani kísérleteket. Sem növénytáplálási/trágyázási, sem takarmányozástani kísérleteket.

A jelenségek nem magyarázhatók pusztán kémiai folyamatokkal, hiszen élő szervezetekkel dolgozunk. Először kísérletesen kell feltárni a részjelenségeket, azután általánosítani. A liebigi dedukció módszere kevésbé alkalmazható, az általánosból a

helyi konkrét viszonyokra nehéz következtetni amikor a rendszerek túl bonyolultak. Liebig időnként túl bátran általánosított mások „megbízható” kutatási eredményeit szintetizálva, és vont le messzemenő következtetéseket. A röviden Állatkémia néven ismertté vált könyve előszavában a következőket írja: „Célom az új kémiai módszerek alkalmazása az élettan és a kórtan területén. Anatómia és a mikroszkópos kutatások az élet törvényeit nem tudták feltárni, mert azok nem gondolhatók el a kémiai erők pontos ismerete nélkül”.

Korábban már vizsgáltuk Liebig korát és hatását a magyar agrokémiára és agronómiára, születésének 200. évfordulójára emlékezve. Megkíséreltük összefoglalni ebben a munkásságának általános és elvi – módszertani tanulságait, érintve erényeit és hibáit egyaránt. Utaltunk rá, hogy mit nyújthat a liebigi szemlélet a ma emberének. Segíthet-e eligazodni napjaink globalizálódó világában? Áldás vagy talán átok az általa elindított műtrágyázás, ill. kemizálás? Most, hogy az Állatkémia kötetét is kézbe veheti az olvasó, teljesebb képet nyerhet a liebigi hagyatékról és a korról. A fordító és a szakmai lektor áldozatos munkájáért a szerkesztő ezúton mond köszönetet. Reméljük, hogy a magyar kiadás pótolva az elmúlt másfél évszázad mulasztását, segítheti megérteni a gyökereket, a tudománytörténeti hátteret. A munka egyaránt ajánlható kutatóknak, oktatóknak és minden, a tudománytörténeti ismeretek iránt érdeklődő olvasónak.

Felhasznált forrásmunkák:

1. Glas, E. (1992): The Liebig-Mulder controversy on the method of physiological chemistry. In: *Ergänzungsband der Tier-Chemie*. 107-124. Agrimedia. Frankfurt/Main.
2. Günther, K.D. (1992): Die Tierernährungswissenschaften im Wandel der Zeiten. In: *Ergänzungs-band der Tier-Chemie*. 89-93. Agrimedia. Frankfurt/Main.
3. Howe, P.E. (1992): Liebig and the chemistry of animal nutrition. In: *Ergänzungsband der Tier-Chemie*. 95-106. Agrimedia. Frankfurt/Main.
4. Liebig, J. von. (1840-1876): Kémia alkalmazása a mezőgazdaságban és a növényélettanban. Szerk.: Kádár I. (MTA Talajtani és Agrokémiai Kutató Intézete). Budapest, 1996.
5. Liebig, J. von. (1842): Die organische Chemie in ihrer Anwendung auf Physiologie und Pathologie. Verlag von Friedrich Vieweg und Sohn. Braunschweig. 1-342. p.
6. Kádár, I. (2003): Liebig és a magyar agrokémia. *Agrokémia és Talajtan*. 52:223-234.

Budapest, 2007. szeptember

Dr. Kádár Imre
szerkesztő

DR. EMIL WOLFF (1872)

GYAKORLATI TRÁGYÁZÁSTAN

SZERK.: DR. KÁDÁR IMRE (2007)

Fordítás a 4. kibővített és javított kiadás alapján készült, mely a Wiegandt und Hempel kiadónál jelent meg Berlinben 1872-ben. A fordító Dr. Thamm Frigyesné volt, aki korábban a Liebig Agrokémia (1840-1876) és Liebig Állatkémia (1842), Thaer Trágyázástan (1809-1821), valamint a Ditz „A magyar mezőgazdaság” (1876) c. könyveit ültette magyar nyelvre. Fordítást a szerkesztő újra összevetette az eredetivel és nyelvezetét a mai szaknyelvhez közelítette. A technikai szerkesztés Ragályi Péter munkáját dicséri. A gyakorlati trágyázástan 2007-ben jelent meg 130 oldal terjedelemben az MTA Talajtani és Agrokémiai Kutatóintézete kiadványaként, az Akaprint Kft. Nyomda gondozásában 200 példányban. Egyidejűleg az Intézet honlapjáról is letölthető (www.taki.iif.hu). Könyvet a szerkesztő előszava vezeti be történeti méltatást nyújtva. Ezt követik a szerző 1868, 1870, 1871 és 1872-ben írott rövid előszavai az egyes kiadások kapcsán.

Az egyes fejezetek az alábbi címeket viselik: az atmoszférikus levegő, a víz, a talaj, gyakorlati trágyázástan, az istállótrágya és racionális kezelése, az istállótrágyával való gazdálkodás, a talaj trágyázása ipari hulladékok segítségével, a koncentrált trágyák és jelentőségük a talajok termékenységének megtartásában és fokozásában, gyakorlati intelmek a fontosabb koncentrált trágyák racionális kezelésével és alkalmazásával kapcsolatban. Utóbbi fejezetben az alábbi kereskedelmi vagy koncentrált trágyákat, műtrágyákat tárgyalja: csontliszt, szuperfoszfát, Ca-foszfát, peru-guanó, baker-guanó, chili-salétrom, kálisók, égetett mész, gipsz. A könyvet rövid zárszó, majd „A talaj kimerülésének és tápanyagban történő gazdagodásának kiszámítására szolgáló táblázatok” c. melléklet zárja.

Liebig (1840) szintetizálta korának ismeretanyagát a kémia, élettan és az agronómia területén, felhasználva Saussure, Bonssingault és mások eredményeit és így nevéhez kötődik az első egzakt mezőgazdasági tudomány az agrokémia létrejötte. Liebignél együtt jelenik meg a talaj, növény, állat (ember), amit ma táplálékláncnak is nevezünk. A kémia mennyiségi törvényeit alkalmazta a jelenségek magyarázatára. Az ásványi és szerves világ egységét kémiai alapon mutatja be, együtt vizsgálja a levegő-víz-talaj-élővilág jelenségeit és anyagforgalmát, melyet bioszférának hívunk. Hatásos könyve elsöpörte a régi nézeteket, a humusz elméletet, ugyanakkor óriási vitákat váltott ki a részben megalapozatlan következtetéseivel. Könyve szinte egyidőben jelent meg németül, franciául és angolul. Két ellenséges tábor alakult ki. Tanítványai/követői és ellenfelei egyaránt széleskörű kísérletezésbe kezdtek álláspontjukat alátámasztandó.

Az első kísérleti állomást 1851-ben ellenfelei hozták létre a Lipcse melletti Möckernben. Vezetőjük rövidesen Emil Wolff lett. Nobbe szerint (cit. in: *Deller* 1988) alig 15 évvel később már 21 kísérleti állomás működött Németországban. A kísérletek eredményeit rendszeresen és intézményesen megvitatták. A véleménycserét szolgálta az 1858-ban alapított „Die landwirtschaftliche Versuchstationen” c. folyóirat,

valamint az évente tartott vándorgyűlések. Az első vándorgyűlést 1863-ban szervezték Lipcsében. Mindez segítette az egységes fogalmak, közös szaknyelv, kísérleti és vizsgálati módszertan kialakulását. *Wolff (1864)* összeállította a talajvizsgálatok módszereit, azon kémiai és fizikai laboratóriumi eljárásokat, melyek megalapozták a tudományos talajelemzéseket. A lényegében ma is használatos továbbfejlesztett módszereket később *Wahnschaffe (1903)* ismertette. Az 1880-as évek végén mintegy 100 kísérleti állomás létesült Európa-szerte.

A mezőgazdasági kémia ekkor még egységes, magában foglalja a talajkémiai ismereteken kívül a trágyázástani (növénytaplálási), valamint a takarmányozástani (állat-életteni), sőt az élelmiszerkémiai ismereteket is. Jeles képviselői minden ágát továbbfejlesztették mint Németországban Liebig és Wolff, vagy itthon időben kissé megkésve Kosutány Tamás és 'Sigmond Elek. *'Sigmond (1904)* Mezőgazdasági Chémia c. könyve összefoglalta az akkori ismereteket a talajtan, az agrokémia, a takarmányozás és az élelmiszerkémia területén egyaránt.

Wolff mint a Hohenheimi Akadémia tanára 1868-ban megírja a Gyakorlati Trágyázástani c. könyvét. A munkát 1870-ben, 1871-ben és 1872-ben újra kiadják. A 4. átdolgozott kiadás mellékletében 150 növényi anyag és 17 állati termék, 24 szervestrágya-féleség, 52 trágyaszert/hulladékanyag és 38 élelmiszeripari melléktermék, azaz összesen 281 anyagminta összetételét közli mintegy 10 vizsgált tulajdonságra: víz, hamu, szervesanyag, fontosabb ásványi elemek. Az analízis kiterjed a nitrogén, kálium, nátrium, kalcium, magnézium, foszfor, kén, szilícium és klór ásványi összetevőkre. Még ugyanebben az évben megjelenteti „A mezőgazdasági haszon-állatok takarmányozástana és takarmánytana” c. könyvet is.

Wolff Gyakorlati trágyázástani c. munkája nem jelent meg magyar nyelven, de elősegítette a hazai trágyázástani/agrokémiai irodalom mai szemmel nézve is egyik legnagyobb művének létrejöttét. Cserháti Sándor és Kosutány Tamás „A trágyázástani alapelvei” c. könyvét 1887-ben kiadja az Országos Gazdasági Egyesület Könyvkiadó. A 438 oldalas munka átfogóan tárgyalja a talajtan és növényélettani alapokat, valamint a különféle trágyaszereket és azok alkalmazását. Függeléké Emil Wolff „Praktische Düngerlehre” c. könyve nyomán közli a különböző növények, hulladékok, állati termékek és trágyaszerek átlagos összetételét. Amennyiben bizonytalanság támad a növényi összetétel vagy egy trágyaszert elemtartalma tekintetében, ma is ezekhez a megbízható adatokhoz fordulunk.

Cserháti és Kosutány „A trágyázástani alapelvei” előszavában a következőket írják: „Midőn az országos gazdasági egyesület könyvkiadó vállalatát megindította, az első cyclusban kiadandó munkák közé Emil Wolff trágyázástaniát is felvette. Ezen elhatározással az orsz. gazd. egyesület kifejezést adott nézetének, hogy egy olyan könyvre, amelynek tárgyát a trágyázástani képezi a magyar gazdasági irodalomnak nagy szüksége van. Mi természetesebb, mint hogy a midőn a bizottság lefordítandó munka után nézett, Wolff munkájára esett a választás, amelynek az idén már 10-ik kiadása jelent meg a német könyvpiacra.” Wolff könyve azonban soha nem jelent meg magyarul.

Amint Cserháti és Kosutány utal rá, az általunk írott munka nem helyettesítette, hanem inkább kiegészítette Wolff könyvét. Felkértem ezért Dr. Thamm Frigyesnét, hogy a nyelvi és szakmai ismeretei birtokában vállalja el a mű fordítását. Wolff nyelvezete a mai olvasó számára is követhető, így a szövegű fordításon nem változtattunk. A régies stílus, nevezéktan, mértékrendszer, nem zavaró, inkább színesíti az előadást. Az érdeklődő olvasók és a jövő generációi számára elérhetővé válnak olyan meghatározó tudománytörténeti munkák, melyek a fejlődés láncszemeit képezik. A korábban megjelentek az MTA TAKI honlapjáról szintén letölthetők (<http://www.taki.iif.hu/>).

- 1.) Albrecht Thaer (1809-1821): Az ésszerű mezőgazdaság alapjai: A trágyázásban. Szerk.: Kádár Imre. MTA TAKI. Budapest, 1996.
- 2.) Justus von Liebig (1841-1876): Kémia alkalmazása a mezőgazdaságban és a növényélettanban. Szerk.: Kádár Imre. MTA TAKI. Budapest, 1996.
- 3.) Heinrich Ditz (1867): A magyar mezőgazdaság. Szerk.: Kádár Imre MTA TAKI Budapest, 1993.
- 4.) Justus Liebig (1842): A szerveskémia alkalmazása az élettanban és a kórtanban. Szerk.: Kádár Imre. MTA TAKI Budapest, 2007.

Az agrokémiai ismeretek összessége, az agrokémia tudománya nem más, mint az agrokémia története. Mondhatjuk tehát, hogy csak egyetlen tudomány van, a történelem. A megismeréshez vezető legjobb út áttekinteni elődeink tapasztalatait. A jelenségek, szemléletek történelmi gyökereit vizsgálva kialakul ítéletalkotó és kritikai készségünk és elkerülhetjük azokat a zsákutcákat, melyekkel napjaink gyorsan változó világában találkozunk. Emellett a nagy gondolkodók műveinek olvasása, a velük való találkozás mindig nagy élményt nyújt. Vizsgálunk kell, hogy mely kérdések érdekelték a növény táplálással foglalkozó kutatókat a múltban. Hogyan vetődtek fel ezek a problémák és hogyan vezettek el a jelenkori nézetekhez? Wolff nyelvezete logikus, világos. Könyvéből élményszerűen megismerheti az olvasó az agrokémia alapelveit, a növény táplálás alapjait. A munka egyaránt ajánlható a kutatók, oktatók, szaktanácsadók, egyetemi és főiskolai hallgatók, valamint a gondolkodó, racionális gazdálkodást folytató gyakorló gazdák számára.

Budapest, 2007. szeptember

Dr. Németh Tamás

1. ELEK ÉVA és KÁDÁR IMRE (1980): Állókultúrák és szántóföldi növények mintavételi módszere. Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium MÉM NAK. Budapest. 55 p.
2. KÁDÁR IMRE (1991): *A talajok és növények nehézfém-tartalmának vizsgálata.* Környezetvédelmi Minisztérium – MTA TAKI. Budapest. 104 p.
3. KÁDÁR IMRE (1992): *A növénytáplálás alapelvei és módszerei.* MTA TAKI. Budapest. 398 p.
4. KÁDÁR IMRE (1993): *A kálium-ellátás helyzete Magyarországon.* Környezetvédelmi Minisztérium – MTA TAKI. Budapest. 112 p.
5. DITZ, HEINRICH (1867): *A magyar mezőgazdaság.* Szerk.: Kádár I. (1993) MTA TAKI. Budapest. 247 p.
6. KÁDÁR IMRE & SZEMES IMRE (1994): *A nyírlugosi tartamkísérlet 30 éve.* MTA TAKI. Budapest. 248 p.
7. CSATHÓ PÉTER (1994): *A környezet nehézfém szennyezettsége és az agrár-termelés. Szakirodalmi Szemle.* Akaprint. Budapest. 182 p.
8. KÁDÁR IMRE (1995): *A talaj–növény–állat–ember tápláléklánc szennyeződése kémiai elemekkel Magyarországon.* Környezetvédelmi Minisztérium – MTA TAKI. Budapest. 388 p.
9. LIEBIG, JUSTUS V. (1840–1876): *Kémia alkalmazása a mezőgazdaságban és a növényélettanban.* Szerk.: Kádár I. (1996) MTA TAKI. Budapest. 341 p.
10. THAER, ALBRECHT (1809–1821): *Az ésszerű mezőgazdaság alapjai. Trágyázás-tan.* Szerk.: Kádár I. (1996) MTA TAKI. Budapest. 100 p.
11. NÉMETH TAMÁS (1996): *Talajaink szervesanyag-tartalma és nitrogénforgalma.* MTA TAKI. Budapest. 382 p.
12. KÁDÁR IMRE (1998): Kármentesítési Kézikönyv 2. A szennyezett talajok vizsgálatáról. Környezetvédelmi Minisztérium. Budapest. 151 p.
13. LÁSZTITY BORIVOJ (2004): *A nem-esszenciális elemek forgalma hazai gabona-félékben.* Műegyetemi Nyomda. Budapest. 94 oldal.
14. RAJKAI KÁLMÁN (2004): *A víz mennyisége, eloszlása és áramlása a talajban.* Licium-Art Kft. Debrecen. 208 oldal.
15. NÉMETH TAMÁS & MAGYAR MARIANNA (Szerk.) (2005): *Üzemi szintű tápanyag-mérleg számítási praktikum (Üzemi tápanyagmérlegek számításának alapelvei és módszerei).* Spácium Kiadó és Nyomda Kft, Budapest. 116 p.

16. NÉMETH TAMÁS (Szerk.) (2005): *A talaj vízgazdálkodása és a környezet*. Ünnepi ülés Várallyay György 70. születésnapja alkalmából. Spácium Kiadó és Nyomda Kft. Budapest. 180 p.
17. KOVÁCS G.J. és CSATHÓ P. (Szerk.): A magyar mezőgazdaság elemforgalma 1901 és 2003 között. Agronómiai és környezetvédelmi tanulságok. MTA TAKI – FVM, Budapest. 264 oldal.
18. LIEBIG, JUSTUS (1842): A szerveskémia alkalmazása az élettanban és a kórtanban. Szerk. Kádár I. (2007) MTA TAKI. Budapest. 132 p.
19. WOLFF, EMIL (1872): Gyakorlati Trágyázástan. A fontosabb növényi tápanyagokról szóló bevezetéssel. Közérthető agrokémiai vezérfonal. Szerk. Kádár I. (2007) MTA TAKI. Budapest. 128 p.

Beszerezhető a szerzők címén: 1022 Budapest, Herman Ottó út 15.
Postacím: 1525 Budapest, Pf. 35. Tel./Fax: 356-4682